

ΤΕΙ ΠΑΤΡΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΥΓΕΙΑΣ-ΠΡΟΝΟΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΚΑΙ Η **ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ**

Μετέχουσα σπουδάστρια
Καραπιέρη Άννα

Υπεύθυνη Εκπαιδευτικός:
Αλεξανδράτου Ευα (Μ. Sw.)
Εργαστηριακός Συνεργάτης
Τμήματος Κοινωνικής Εργασίας

Πτυχιακή που υποβλήθηκε στο Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας της
Σχολής Επαγγελμαίων Υγείας - Πρόνοιας του Τεχνολογικού
Εκπαιδευτικού Ιδρύματος (Τ.Ε.Ι.) Πάτρας, για τη λήψη πτυχίου
στην Κοινωνική Εργασία

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝ
ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ

3001

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Αναγνώριση	σελ. 5
Περίληψη μελέτης.....	σελ. 6

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	σελ. 7
Το πρόβλημα	σελ. 8
Σκοπός της μελέτης.....	σελ. 10
Ορισμοί εννοιών.....	σελ. 11

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΘΕΣΜΟΥ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ.....	σελ. 14
--	---------

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ

ΠΑΛΙΕΣ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ

Α. ΟΙ ΠΑΛΙΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ.....	σελ. 24
1. Μόργκαν και Ένγκελς.....	σελ. 25
2. Ντύρκαιμ και Μως.....	σελ. 26
Β. ΟΙ ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ.....	σελ. 27
1. Λεβί – Στρώς.....	σελ. 28
2. Ζερμαίν Τιγιόν.....	σελ. 30
3. Τάλκοτ Πάρσονς.....	σελ. 32
- Οι λειτουργίες της αμερικανικής οικογένειας.....	σελ. 32
- Η δομή της αμερικανικής οικογένειας.....	σελ. 34
- Οι ανδρικοί και γυναικείοι ρόλοι στην οικογένεια.....	σελ. 34
4. Ντόροθι Σμίθ.....	σελ. 36

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙV

Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ.....	σελ. 39
----------------------------	---------

A. ΓΕΝΙΚΑ.....	σελ. 39
B. Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ «ΣΥΜΒΑΤΙΚΗ» ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ.....	σελ. 42
1. Η οικογένεια ως κοινωνικός θεσμός.....	σελ. 42
2. Οι λειτουργίες της οικογένειας.....	σελ. 45
3. Η δομή της οικογένειας.....	σελ. 48
Γ. ΤΑ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΑ ΠΡΟΣ ΤΗ ΣΥΜΒΑΤΙΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΣΧΗΜΑΤΑ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΤΟΥ ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ ΒΙΟΥ.....	σελ. 52
1. Σχήματα που προκύπτουν από τη άρνηση ή την ανυπαρξία της συζυγικής ή και της γονεϊκής σχέσης.....	σελ. 54
<i>Η μοναχικότητα.....</i>	σελ. 54
<i>Άτεκνα ζευγάρια.....</i>	σελ. 54
<i>Μονογονεϊκή οικογένεια.....</i>	σελ. 55
2. Σχήματα που προκύπτουν από την ουσιαστική διαφοροποίηση των οικογενειακών σχέσεων σε σχέση προς το συμβατικό σχήμα.....	σελ. 58
<i>Οικογένειες που δημιουργούνται από το δεύτερο γάμο του ενός ή και των δύο συζύγων.....</i>	σελ. 58
<i>Οικογένειες διπλής σταδιοδρομίας.....</i>	σελ. 61
<i>«Χωλές» οικογένειες.....</i>	σελ. 63
3. Σχήματα υποκατάστατα της συμβατικής οικογένειας.....	σελ. 65
<i>Το κοινόβιο.....</i>	σελ. 65
<i>Σχήματα μη συμβατικής συζυγικής σχέσης.....</i>	σελ. 67
<i>Ομοφυλόφιλα ζευγάρια.....</i>	σελ. 69
Δ. ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ «ΥΠΟΚΑΤΑΣΤΑΤΑ»	σελ. 71
1. Παιδικά Χωριά SOS Ελλάδας.....	σελ. 72
2. Ανάδοχες Οικογένειες.....	σελ. 77
3. Το τρίγωνο της υιοθεσίας.....	σελ. 81
Ε. ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΕΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ.....	σελ. 86

ΚΕΦΑΛΑΙΟ V**Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΣΤΙΣ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΧΩΡΕΣ.....σελ. 91**

1. Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΣΤΙΣ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΕΣ ΧΩΡΕΣ.....σελ. 92
2. Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΣΤΙΣ ΣΚΑΝΔΙΝΑΒΙΚΕΣ ΧΩΡΕΣ.....σελ. 94
3. Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΣΤΗ ΔΥΤΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ.....σελ. 99
4. Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΣΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ.....σελ. 101

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VI**Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ ΚΑΙ Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ.....σελ. 105**

- A. Η ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ...σελ.105
- B. Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ.....σελ. 107
- Δίκτυο Παρακολούθησης των Οικογενειακών Πολιτικών.....σελ. 110

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VII**ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΚΡΑΤΙΚΗΣ****ΠΑΡΕΜΒΑΣΗΣ ΣΤΙΣ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΧΩΡΕΣ..... σελ. 114**

- A. ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΕΣ ΧΩΡΕΣ.....σελ. 115
- B. ΣΚΑΝΔΙΝΑΒΙΚΕΣ ΧΩΡΕΣ.....σελ. 120
- Γ. ΔΥΤΙΚΕΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΧΩΡΕΣ.....σελ. 127
- Δ. ΑΝΑΤΟΛΙΚΕΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΧΩΡΕΣ.....σελ. 130

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VIII**Η ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ ΘΕΣΜΟΥ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΕΝΑΣ ΜΥΘΟΣ Ή ΜΙΑ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ.....σελ. 133****ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΧ**

Η ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΠΡΟΝΟΙΑΣ ΚΑΙ Η ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗΣ

ΤΟΥ .....σελ. 136
Α. ΓΕΝΙΚΑ.....σελ. 136
Β. ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΠΡΟΝΟΙΑΣ.....σελ. 138
Γ. ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΠΡΟΝΟΙΑΣ.....σελ. 140

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Χ

Η ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΛΕΙΤΟΥΡΓΟΥ ΣΤΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΜΕΣΩ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ .....σελ. 144
--

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ .....σελ. 153

ΕΙΣΗΓΗΣΗ .....σελ. 157

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α .....σελ. 162

Πίνακες μεταβλητών

- Πίνακας 1: Δημογραφικές και εργασιακές μεταβλητές.....σελ. 163
- Πίνακας 2: Μεταβλητές νοικοκυριού και οικογένειας.....σελ. 164

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β .....σελ. 165

Νομοθετικές διατάξεις

- Προϋποθέσεις ενισχύσεως απροστάτευτων παιδιών.....σελ. 166
- Υιοθεσία επιτροπεία και αναδοχή ανηλίκου .....σελ. 168
- Προστασία της μητρότητας .....σελ. 180

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ .....σελ. 181

ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ

Η ενότητα αυτή συνηθίζεται να είναι αφιερωμένη στις ευχαριστίες των ανθρώπων εκείνων (επαγγελματιών ή μη), οι οποίοι συνέβαλαν με οποιονδήποτε τρόπο στη διεκπεραίωση της εκάστοτε πτυχιακής εργασίας.

Με τη σειρά μου λοιπόν θα ήθελα να ευχαριστήσω την Κα Κομπότη Δέσποινα (Εργαστηριακό Συνεργάτη Τμήματος Κοινωνικής Εργασίας), την Κα Μίκροβα Ιωάννα (Επιμελήτρια Ανηλίκων Ν. Αχαΐας), τον Κο Βέτσικα Δημήτρη (Κοινωνικό Λειτουργό της Διεύθυνσης Κοινωνικής Πρόνοιας Ν. Αχαΐας), την Κα Δημητροπούλου Όλγα (Ψυχολόγο του Κοινωνικού Τομέα Δήμου Πατρέων), για τη συνεργασία τους και τα στοιχεία που μου παραχώρησαν, καθώς και τον Κο Στέλλιο Σωκράτη για τη δακτυλογράφηση της εργασίας.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την υπεύθυνη πτυχιακής Κα Αλεξανδράτου Εύα, για τη συμπαράστασή της, το έντυπο υλικό και τον πολύτιμο χρόνο που διέθεσε στη μελέτη αυτή. Η συνεργασία μας ήταν για μένα ιδιαίτερα σημαντική, αφού στάθηκε αφορμή να συναναστραφώ με μια γυναίκα που εκτιμώ και σέβομαι ως άνθρωπο, ως επιστήμονα και ως εκπαιδευτικό.

Σας ευχαριστώ

Καραπιέρη Άννα

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΜΕΛΕΤΗΣ

Η μελέτη αυτή επικεντρώνεται στα χαρακτηριστικά της σύγχρονης «συμβατικής» οικογένειας καθώς και στα εναλλακτικά - ως προς τη συμβατική οικογένεια - σχήματα οργάνωσης του ιδιωτικού βίου (μονογονεϊκές οικογένειες, οικογένειες διπλής σταδιοδρομίας, χωλές οικογένειες κλπ.). Παρουσιάζονται, επίσης, οι οικογένειες «υποκατάστατα» (οικογένειες με θετό παιδί, ανάδοχες οικογένειες, Παιδικά Χωριά SOS), ως οι κυριότεροι θεσμοί στην παιδική προστασία, καθώς και οι οικογένειες από μικτούς γάμους (διαπολιτισμικές οικογένειες). Δίνεται, δε, ιδιαίτερη έμφαση στον προσανατολισμό της Κοινωνικής Πολιτικής, ώστε να είναι αποτελεσματική απέναντι στην οικογένεια και τις υπόλοιπες κοινωνικές ομάδες.

Η μελέτη δεν αφορά, μόνο τη σύγχρονη ελληνική οικογένεια, καθώς παραθέτονται στοιχεία για την οικογένεια και την οικογενειακή πολιτική σε διάφορες ευρωπαϊκές χώρες (μεσογειακές χώρες, σκανδιναβικές χώρες, χώρες της δυτικής Ευρώπης, ανατολικές ευρωπαϊκές χώρες), χωρίς, βέβαια, να εξαιρείται και η Ευρωπαϊκή Ένωση.

Διερευνάται, επίσης, το σύγχρονο Κράτος - Πρόνοιας, αλλά και η παρουσία του Κοινωνικού Λειτουργού στη χάραξη και εφαρμογή της Κοινωνικής Πολιτικής μέσω των Κοινωνικών Υπηρεσιών.

Τέλος, παρουσιάζεται η εισηγησή μου σχετικά με την αναγκαιότητα εκσυγχρονισμού της Κοινωνικής Πολιτικής, στην οποία δεν θα υπερισχύει η λογική της αγοράς, αλλά η λογική των ανθρώπινων σχέσεων και της ανθρώπινης δημιουργικότητας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η μελέτη αυτή αφορά τη σύγχρονη ελληνική οικογένεια – με όλες τις εκφάνσεις της – καθώς και τον τρόπο με τον οποίο, η κοινωνική πολιτική, την αντιμετωπίζει. Παράλληλα, παραθέτονται στοιχεία για την οικογένεια στις διάφορες ευρωπαϊκές χώρες, ώστε κάποιος να σχηματίσει μια ολοκληρωμένη εικόνα για το θεσμό της οικογένειας στα πλαίσια της Ενωμένης Ευρώπης.

Θα μπορούσε κανείς να αναρωτηθεί: Γιατί η οικογένεια να αποτελέσει το θέμα της συγκεκριμένης πτυχιακής εργασίας; Είναι ένα θέμα « κλισέ », ένα θέμα πρωτότυπο ή μήπως υπάρχουν άλλοι λόγοι;

Η απάντηση βρίσκεται στα προσωπικά βιώματα μου σαν παιδί, ως κόρη κάποιας οικογένειας. Αρχικά, στην ανάληψη μιας τέτοιας επιστημονικής ευθύνης, δεν είχα συνειδητοποιήσει τη βαθύτερη αιτία αυτής της επιλογής, θέματος μελέτης. Απλά, το τοποθέτησα στο ενδιαφέρον του θέματος για μια πτυχιακή εργασία, ύστερα μάλιστα από όσα ακούμε ή διαβάζουμε για μία ευρύτερη κρίση σε όλους τους τομείς της κοινωνικής μας ζωής. Σιγά σιγά, όμως, ανακάλυψα πως μέσα από τη διερεύνηση των στοιχείων για τη σύγχρονη οικογένεια, προσπαθούσα να δώσω απαντήσεις ή και δικαιολογίες για όλα αυτά που με πόνεσαν σαν παιδί και με πονούν ακόμα, ως μέλος μιας οικογένειας αλλά και της κοινωνίας.

Η διεκπεραίωση λοιπόν, αυτής της εργασίας λειτούργησε – κατά κάποιο τρόπο – και θεραπευτικά. Μπόρεσα, τελικά να βρω ποια θα έπρεπε να είναι η θέση μου μέσα στην οικογένεια ως άνθρωπος και μέλος της. Τώρα, απομένει να τη διεκδικήσω ως δικαίωμα ζωής.

Ελπίζω, όλοι όσοι διαβάσετε αυτή την εργασία να τη βρείτε, τουλάχιστον ενδιαφέρουσα, τόσο στο επιστημονικό της επίπεδο, όσο και στην προοπτική που δίνει στην κοινωνική εργασία για την επιστημονική και επαγγελματική της διαφάνεια και υποχρέωση.

Το Πρόβλημα

«Η οικογένεια και η συγγένεια αποτελούν τους σημαντικότερους κοινωνικούς θεσμούς. Ανεξάρτητα από τις μορφές με τις οποίες εμφανίζονται κάθε φορά τους συναντάμε σε όλες, ανεξαιρέτα, τις κοινωνίες πράγμα που δείχνει, πέρα από κάθε αμφιβολία, ότι αποτελούν μια από τις κύριες μορφές οργάνωσης της συλλογικής ζωής του ανθρώπου. Οι βασικοί σκοποί που επιδιώκονται με τους θεσμούς αυτούς είναι:

1. η βιολογική αναπαραγωγή της κοινωνίας (οικογένεια),
2. η ανατροφή των απογόνων, η εκπαίδευση και η αγωγή τους, και
3. η αμοιβαία προστασία των ατόμων που συνδέονται μεταξύ τους με συγγενικούς δεσμούς (οικογένεια και συγγένεια)» (Τσαούσης Δ.Γ. 1993, σελ. 435)

«Η οικογένεια ως θεσμός αποτελεί ένα σταθερό πλέγμα σχέσεων μεταξύ κοινωνικά προσδιορισμένων ρόλων» (Μουσούρου Λ.Μ., 1996, σελ. 16). Συνεπώς, κάθε φορά που οι κοινωνικές συνθήκες αλλάζουν, ο θεσμός της οικογένειας καλείται να προσαρμοστεί σε αυτές διαφοροποιώντας τους ρόλους των μελών εντός και εκτός της οικογένειας. Οι εξελίξεις που σημειώνονται στη δομή, την οργάνωση και τη λειτουργία της κοινωνίας έχουν, αντίστοιχα, αντίκτυπο στην οικογενειακή ομάδα.

Τα τελευταία χρόνια, γίνεται λόγος για την ύπαρξη κρίσης στην οικογένεια. Τα συμπτώματα που κάνουν τους ειδικούς και μη, να μιλούν για

κρίση ποικίλουν: υπογεννητικότητα, αύξηση του αριθμού των ελεύθερων ενώσεων, αύξηση του αριθμού των γεννήσεων εκτός γάμου, αύξηση του αριθμού των διαζυγίων, κακομεταχείριση παιδιών, αιμομιξίες κ.λ.π. (Βάρκα – Αδάμη Α., 1992)

Σύμφωνα με τη Μουσούρου Λ.Μ. (1998), η κρίση της οικογένειας ή καλύτερα τα προβλήματα που εμφανίζονται στη λειτουργία των οικογενειών, απεικονίζουν την κρίση και τα προβλήματα των κοινωνιών μας σήμερα. Είναι κρίση και προβλήματα που συνδέονται με τις επαναστατικές μεταβολές (τεχνολογικά επιτεύγματα, παγκοσμιοποίηση, αλλαγές στο χώρο της εργασίας, εξατομίκευση των συνθηκών εργασίας κ.λ.π.), οι οποίες χαρακτηρίζουν την εποχή μας και την αδυναμία μας, αφενός, να συλλάβουμε την έκταση και τη σημασία των μεταβολών αυτών και, αφετέρου, να σκεφτούμε και να εφαρμόσουμε στρατηγικές θεραπείες των συνεπειών τους, τουλάχιστον, των πιο δυσάρεστων (ανεργία, ανισότητα, εξαθλίωση, κοινωνικός αποκλεισμός κ.λ.π.). Τελικά, ίσως, το κύριο πρόβλημα να είναι αυτή μας η αδυναμία και όχι αυτή καθαυτή η κρίση – σε οποιοδήποτε επίπεδο κι αν την τοποθετήσουμε (δηλ. της κοινωνίας, της οικογένειας ή του ατόμου).

Ποιος είναι λοιπόν, ο ρόλος του κράτους στην πρόληψη, την αντιμετώπιση ή και δημιουργία των δυσάρεστων συνεπειών, αυτών των μεταβολών, στην οικογένεια;

Το κράτος πρόνοιας της Ελλάδας χαρακτηρίζεται από ανεπάρκεια και αναχρονιστικότητα για τη στήριξη και κάλυψη των αναγκών της σύγχρονης οικογένειας. Ο υποστηρικτικός ρόλος της οικογένειας αντισταθμίζει ως ένα βαθμό την ανεπάρκεια αυτή, ενώ, ο ρόλος των γυναικών είναι καθοριστικός για τη φροντίδα των νεότερων και των πλέον ηλικιωμένων μελών της. Ειδικά στην Ελλάδα, η επιβίωση παραδοσιακών δομών, όπως της εκτεταμένης οικογένειας και των δικτύων αλληλοβοήθειας (συγγενείς, κοινότητα),

λειτουργήσει ως ισχυρό υποκατάστατο των κρατικών κοινωνικών παροχών.
(Συμεωνίδου Χ., 1998)

Αισθάνομαι, πως το κράτος πρέπει, επιτέλους, να αναλάβει τις ευθύνες του απέναντι στην οικογένεια, «το βασικό κύτταρο της κοινωνίας» όπως συχνά αποκαλείται. Είναι επιτακτική η ανάγκη για μια κοινωνική πολιτική που δε θα στηρίζεται στις αξίες και τις αρχές του παρελθόντος αλλά, στα δεδομένα της σύγχρονης πραγματικότητας και τον τρόπο που επηρεάζουν τη λειτουργία των διάφορων κοινωνικών ομάδων και της οικογένειας.

Σκοπός της μελέτης

Σκοπός αυτής της μελέτης είναι να διερευνηθεί :

- 1) Ποια είναι τα χαρακτηριστικά της σύγχρονης ελληνικής οικογένειας;
- 2) Ποιες είναι οι σύγχρονες τάσεις για την οικογένεια στις διάφορες ευρωπαϊκές χώρες;
- 3) Ποια είναι η στάση της Ευρωπαϊκής Ένωσης απέναντι στην οικογένεια; Ποια η ενιαία Ευρωπαϊκή Οικογενειακή πολιτική;
- 4) Πώς και σε ποιο βαθμό η κοινωνική πολιτική της Ελλάδας, ανταποκρίνεται στις σύγχρονες ανάγκες και απαιτήσεις της οικογένειας; Ποια η φιλοσοφία της;
- 5) Τι σημαίνει η κρίση του Κράτους Πρόνοιας και ποιες οι προοπτικές εξέλιξης του;
- 6) Ποιος είναι ο ρόλος του Κοινωνικού Λειτουργού σε ότι αφορά το σχεδιασμό και την εφαρμογή της Κοινωνικής Πολιτικής και ποια η συμβολή του στον τομέα αυτό;
- 7) Υφίσταται ή δεν υφίσταται κρίση ο θεσμός της οικογένειας σήμερα;

Ορισμοί εννοιών

«Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ είναι μια ομάδα προσώπων που συνδέονται μεταξύ τους με φυσικούς, αλλά και νομικούς δεσμούς. Ζουν σε μια κοινή κατοικία, επιτελώντας μια σειρά από προσωπικές και κοινωνικές λειτουργίες, ή είναι ένα σύνολο προσώπων που κατάγονται από τους ίδιους γεννήτορες ή προπάτορες, συνδεόμενα εξ αίματος».(Κοκκινάκης Σ., 1994, σελ. 607)

« Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ αποτελεί τη νόμιμη, μόνιμη και κατά κανόνα τυπική γενετήσια ένωση των δύο συζύγων με τα τέκνα τους, που περιλαμβάνει συχνά και τρίτα πρόσωπα που συνδέονται με στενούς δεσμούς συγγένειας με έναν από τους δύο συζύγους ». (Τσαούσης Δ.Γ., 1989, σελ. 192)

Η Κοινωνική Ψυχολογία αντιμετωπίζει την ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ως ομάδα, δηλαδή «ως ένα δυναμικό σύνολο ατόμων βασισμένο στην αλληλεξάρτηση και όχι στην ομοιότητα ανάμεσα στα άτομα» (Γεώργας Δ., 1995, σελ. 15)

ΓΑΜΟΣ, σύμφωνα με το ελληνικό Οικογενειακό Δίκαιο, είναι «μία σύμβαση ανάμεσα σε έναν άντρα και σε μία γυναίκα, που καταρτίζεται με έναν ορισμένο τρόπο και ιδρύει μία μόνιμη συμβίωση, που ρυθμίζεται σαν θεσμός από το δίκαιο». (Τερζοπούλου Χ., Σημειώσεις Οικογενειακού Δικαίου, 1995, σελ.3)

« Ο ΓΑΜΟΣ σαν θεσμός μπορεί να οριστεί ως η κοινωνικά σημαντική ένωση δύο ετερόφυλων προσώπων που χαρακτηρίζεται από:

(α) την αμοιβαία πρόθεση μακρόχρονης διατήρησης της, (β) την κατά κανόνα, συνοίκηση των συζύγων, (γ) τη ρύθμιση των γενετήσιων σχέσεων μεταξύ των συζύγων και των υπόλοιπων προσώπων εντός και εκτός της

οικογένειας, (δ) την αμοιβαία πρόθεση αναπαραγωγής, (ε) την οικονομική συνεργασία των συζύγων, και (στ) την από κοινού ανάληψη διατροφής, ανατροφής και αποκατάστασης των κοινών τέκνων » (Τσαούσης Δ.Γ., 1993, σελ. 438).

« Η Εκκλησία από το ΓΑΜΟ προσδοκά :

1. Ένωσιν ανδρός και γυναικός από αγάπη,
2. Πλήρη και αδιάσπαστο ένωσιν ανδρός και γυναικός εις ένα σώμα, χωρίς εκάτερος των συζύγων να χάνει την προσωπικότητα του, ούτε όμως να κρατά κάτι μόνον δια τον εαυτόν του, και
3. Την εκ της ενότητος αυτής τελείωσι και ολοκλήρωσι του ανδρόγυνου, αλλά και τη διαιώνιση αυτών και του ανθρωπίνου Γένους δια της τεκνογονίας, που είναι θεία ευλογία και εκδήλωσις υψίστης αγάπης ».
(Μητροπολίτης Ηλείας Γερμανός, 1994, σελ. 603).

« Ο όρος ΚΡΑΤΟΣ ΠΡΟΝΟΙΑΣ αναφέρεται σε συγκεκριμένη και ιστορικά καθορισμένη μορφή οργανωμένης και διευρυμένης κάλυψης ενός φάσματος κοινωνικών αναγκών. Δεν ταυτίζεται, επομένως, με την ανάπτυξη συλλογικών μορφών κάλυψης των κοινωνικών αλλαγών. Η διόγκωση του κρατικού μηχανισμού και η διείσδυση στον κοινωνικό ιστό, με στόχο όχι μόνο την επιβολή της κοινωνικής ειρήνης, αλλά και τη ρύθμιση της κοινωνικής αναπαραγωγής, αποτελούν τα κύρια χαρακτηριστικά του ». (Στασινοπούλου Ο., 1992, σελ. 21)

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ορίζεται: « ως η διορθωτική ή προληπτική παρέμβαση στην πραγματικότητα με τη λήψη μέτρων που αποσκοπούν στην άμβλυση των κοινωνικών ανισοτήτων και την προαγωγή της κοινωνικής δικαιοσύνης. Η κοινωνική πολιτική περιλαμβάνει την κοινωνική ασφάλιση, την

υγεία και πρόνοια, την απασχόληση και την κατοικία » (Τσαούσης Δ.Γ., 1989, σελ. 146)

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΟΝΟΙΑ: « Η εκ μέρους του κράτους ή άλλων δημοσίων ή εποπτευομένων από το κράτος ιδιωτικών οργανισμών ή υπηρεσιών, προσφορά παροχών σε χρήμα (π.χ. επιδόματα, βοηθήματα κ.λ.π.) ή σε είδος (πχ. ιματισμός, φάρμακα, τρόφιμα κ.λ.π.) ή υπηρεσιών, σε μεμονωμένα άτομα (πχ. απροστάτευτοι ανήλικοι, γέροντες, ανάπηροι κ.λ.π.) ή κατηγορίες ατόμων (πχ. πρόσφυγες) που δε μπορούν να αντιμετωπίσουν με τα δικά τους μέσα τις βασικές βιοτικές τους ανάγκες και δεν καλύπτονται από κάποιον ασφαλιστικό φορέα. Το δικαίωμα του λήπτη της παροχής ή της υπηρεσίας δεν είναι αγώγιμο, δεν μπορεί, δηλαδή, να απαιτηθεί δικαστικά ». (Τσαούσης Δ.Γ., 1989, σελ. 147)

«Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ συνίσταται σε τρεις διαφορετικούς τρόπους στήριξης των οικογενειών, τόσο στις λειτουργίες τους, όσο και στον προσδιορισμό των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων τους, δηλαδή : 1) Κανονιστικές ρυθμίσεις που προσδιορίζονται από την νομοθεσία ή άλλους εξουσιοδοτημένους μηχανισμούς, 2) Επιδόματα και Επιδοτήσεις και 3) Υπηρεσίες » (Taskinen S., 1998, σελ. 166)

« ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ είναι οι πολιτικοί θεσμοί σε μία κοινωνία, οι νόμοι, η διακυβέρνηση και η δράση της πολιτείας που επηρεάζει τις κοινωνικές σχέσεις των ανθρώπων στην οποία ζουν». (Αλεξανδράτου Ε., 1995, σελ. 92)

« ΚΡΙΣΗ : κατάσταση που είναι αποτέλεσμα διαφόρων πιέσεων που δοκιμάζουν τις προσαρμοστικές ικανότητες ενός ατόμου ή μίας ομάδας ατόμων ». (Χουντουμάδη Α. – Πατεράκη Λ., 1989, σελ. 85)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΘΕΣΜΟΥ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

«Η οικογένεια ως θεσμός αναπτύχθηκε ιστορικά σε όλο σχεδόν τον κόσμο ως μονογαμικός δεσμός του άντρα και της γυναίκας για την ικανοποίηση φυσικών αναγκών, την απόκτηση τέκνων και τη θεμελίωση μίας οικιακής κοινότητας... Η οικογένεια αποτελεί θεμελιακό στοιχείο της οργάνωσης της κοινωνίας όλων των λαών της Γης και καλύπτει βασικές ανάγκες της κοινωνικής ζωής τους από την αρχαιότητα ως σήμερα» (Σαρδέλλης Δ., 1998, σελ. 358)

Αν και αμφισβητείται η καταγωγή της οικογένειας που παραδοσιακά συνδέεται με τις θρησκευτικές αντιλήψεις των λαών, είναι γνωστό ότι, στους περισσότερους πρωτόγονους λαούς, κατά τους νεοελληνικούς προϊστορικούς χρόνους επικράτησε η μητριαρχική δομή της οικογένειας. Με δεδομένη την αρχική σεξουαλική σχέση των φύλων, που είχε τη μορφή κοινογαμίας, η γενιά κάθε ατόμου καθοριζόταν από τη μητρική καταγωγή, που ήταν εύκολο να διαπιστωθεί. Έτσι, η γυναίκα – μητέρα αποτέλεσε τον κύριο άξονα ζωής στην πρωτόγονη οικογένεια (Βάρκα – Αδάμη Α., 1992).

Το μητριαρχικό δίκαιο, όπως αναφέρει η Βάρκα – Αδάμη Α. (1992), είχαν αναπτύξει η Μινωική Κρήτη, η Λυδία της Μ. Ασίας, η Μεσοποταμία, η Αίγυπτος κ.α. αρχαίες πόλεις. Στην Αρχαία Αίγυπτο, μάλιστα, η θέση της γυναίκας ήταν η καλύτερη που υπήρξε ποτέ σε αρχαίο ή σύγχρονο πολιτισμό. Η γυναίκα στην Αιγυπτιακή οικογένεια ήταν η κεφαλή του οίκου, η ιδιοκτήτρια της οικογενειακής περιουσίας, χωρίς ο άντρας να έχει λόγο στις συναλλαγές της ή να εναντιώνεται στις αξιώσεις της.

Με την πάροδο του χρόνου, όταν ο άντρας εγκατέλειψε την κυνηγετική ζωή, εγκαταστάθηκε στην κοινότητα και άρχισε να ασχολείται με την κτηνοτροφία, την καλλιέργεια της γης, το « τιμόνι » του οίκου πέρασε στα χέρια του. Το πέρασμα στην πατριαρχία γίνεται πλέον οριστικό. Ο άντρας καλλιεργεί τη γη, εκτρέφει ζώα, εξασφαλίζει την επιβίωση για τα μέλη της οικογένειας αποκτώντας έτσι μία μορφή εξουσίας και δύναμης. Η γυναίκα, αντίστοιχα, για λόγους κυρίως βιολογικούς (σωματική αδυναμία) δεν μπορεί να συνεισφέρει εξίσου στον αγώνα για επιβίωση, γεγονός που την « υποβιβάζει » και την περιορίζει στο χώρο του σπιτιού. Μοιραία ο άντρας γίνεται η κεφαλή του σπιτιού και η γυναίκα κτήμα του.

Χαρακτηριστική είναι η πατριαρχική δομή της οικογένειας που διαμορφώθηκε σε αρχαίους ιστορικούς λαούς όπως οι Έλληνες και οι Ρωμαίοι. Τόσο στην Ελλάδα, όσο και στη Ρώμη η οικογένεια υπό την αρχική της μορφή του « γένους » (ευρύτερη σημασία της οικογένειας όπου τα μέλη είναι υποχρεωμένα να εργάζονται και να μοιράζονται τα αγαθά, η διαχείριση των οποίων είναι προνόμιο του γενάρχη) αποτέλεσε την πρώτη κοινωνική ομάδα με έντονο πολιτικό, οικονομικό και θρησκευτικό χαρακτήρα. Πάνω σε αυτό το πρότυπο οργανώθηκε αργότερα η πόλη, το «άστυ», (Σαρδέλλης Δ., 1998)

Στο αρχαίο αττικό και ρωμαϊκό δίκαιο, ο σύζυγος πατέρας ήταν ο απόλυτος άρχοντας της οικογένειας με απεριόριστες και εφ' όρου ζωής εξουσίες στα μέλη της οικογένειας του, συγγενείς, αλλά και δούλους, που θεωρούνταν υπεξούσιοί του. Στις εξουσίες αυτές συγκαταλέγονταν ακόμη και η πώληση, ο ενεχυροδανεισμός ή και θανάτωση οποιουδήποτε μέλος της οικογένειας, της συζύγου ή των παιδιών. Είναι άλλωστε, χαρακτηριστική η αστοργία του Pater Familias προς τα παιδιά του, που τα μεγάλωνε για να εξυπηρετήσουν τα συμφέροντα του, για να τα κάνει εργάτες, δούλους, μονομάχους, πόρνες ή ακόμη και να τα θανατώσει για ευγονικούς λόγους, όπως οι Σπαρτιάτες. (Βάρκα – Αδάμη Α., 1992)

Προοδευτικά με την επίδραση του Χριστιανισμού, η άκαμπτη πατρική εξουσία άρχισε να περιορίζεται, οι σχέσεις στην οικογένεια έγιναν πιο φιλελεύθερες, ενώ τα μέλη της απέκτησαν μία πιο ατομική οντότητα. Η οικογένεια αποτέλεσε για τον Χριστιανισμό μία άρρηκτη ενότητα ανάμεσα στον άντρα και τη γυναίκα, εξαιτίας βέβαια, του μυστηρίου του γάμου.

Στο Μεσαίωνα, η ευρωπαϊκή οικογένεια είναι διαφορετικών προελεύσεων και επιδράσεων. Στη Β. και Δ. Ευρώπη η οικογένεια είναι, κυρίως, χριστιανική. Στο βυζάντιο η οικογένεια είναι ο πυρήνας για τη διαμόρφωση της κοινωνίας καθώς, και μία μικρογραφία του κράτους με αρχηγό τον οικογενειάρχη. Παράλληλα, η πατρική εξουσία είναι πιο ήπια, δεν έχει τυραννική μορφή αλλά, προστατευτική κυρίως, προς τα παιδιά. (Σαρδέλλης Δ., 1998)

Σύμφωνα με τη Κατάκη Χ. (1984) από την εποχή του βυζαντίου η οικονομία της Ελλάδας στηρίχθηκε στην καλλιέργεια της γης και μάλιστα, στην οικογενειακή καλλιέργεια. Τόσο η βυζαντινή, όσο και η οθωμανική παράδοση είναι αδιανόητη χωρίς τον κυρίαρχο ρόλο της αγροτικής μικροϊδιοκτησίας. Και οι δύο αυτοκρατορίες θεμελιώθηκαν πάνω σε μία διπλή κοινωνική δομή : στο σύνολο των μικρών αγροτών, που ήταν οργανωμένοι σε κοινότητες, και στη συγκεντρωτική γραφειοκρατική εξουσία. Η μόνη σχέση των αγροτών με το κράτος ήταν η υποχρέωση τους να καταβάλλουν φόρο. Ο φόρος δεν είχε προσωπικό χαρακτήρα. Κάθε βαθμίδα (πόλη, χωριό κ.λ.π.) ήταν συλλογικά υπεύθυνη απέναντι στο κράτος. Η πιο μικρή φορολογική βαθμίδα ήταν η κοινότητα. Αν κάποιο μέλος αδυνατούσε να καταβάλλει το φόρο, τότε τον πλήρωναν κατ' αναλογία οι συγχωριανοί του. Η κοινότητα από τη στιγμή που εκπλήρωνε τη μοναδική αυτή υποχρέωση, είχε πλήρη αυτονομία, δικαστική, εκκλησιαστική, διοικητική, πολιτιστική. Αυτή ακριβώς η αυτονομία προωθούσε τη συλλογικότητα και την

αλληλεξάρτηση ανάμεσα στα μέλη της κοινότητας, εφόσον η επιβίωση του ενός ήταν απόλυτα συναρτημένη με την επιβίωση του άλλου.

Με την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους, η κοινότητα, που γεννήθηκε και αναπτύχθηκε σαν κύτταρο του ελληνισμού, δεν άντεξε. Το νεοελληνικό κράτος επιχείρησε να ανατρέψει τις βυζαντινές παραδόσεις εισάγοντας στην Ελλάδα το Ρωμαϊκόγερμανικό δίκαιο, το οποίο καταργούσε το δικαίωμα νομής και κατοχής των αγροτών στη γη τους, με αποτέλεσμα οι καλλιεργητές να μετατραπούν σε ενοικιαστές. Η ελληνική κυβέρνηση, μπροστά στο κίνδυνο να λειτουργήσει ο νέος νόμος υπέρ της συγκέντρωσης των γαιών σε μεγάλες γαιοκτησίες, αναγκάστηκε πολύ γρήγορα να τον καταστρατηγήσει. Από τότε το ελληνικό κράτος με διάφορους τρόπους (διανομή γαιών, δάνεια κ.λ.π.) έχει ευνοήσει τη λειτουργία της μικρής αγροτικής ιδιοκτησίας.

Η παραδοσιακή, λοιπόν εκτεταμένη οικογένεια εμφανίστηκε ως ανάγκη των ανθρώπων να διατηρήσουν τους κοινούς στόχους, τις ξεκάθαρες αξίες και τις δυνατές αλληλεπιδράσεις που χαρακτήριζαν την κοινοτική ζωή. «Η εκτεταμένη οικογένεια περιλαμβάνει τρεις ή περισσότερες γενιές προσώπων που συνδέονται μεταξύ τους με δεσμούς καταγωγής (π.χ. γονείς των συζύγων, αδέρφια των συζύγων κ.λ.π.) » (Τσαούσης Δ.Γ., 1993, σελ.441). Παράλληλα, η παραδοσιακή οικογένεια διατηρεί στενές σχέσεις με το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον.

Στο παραδοσιακό, αυτό πλαίσιο η αρμονία στις διαπροσωπικές σχέσεις αποτελούσε προϋπόθεση για την επιβίωση των ανθρώπων. Στην καθημερινή του ζωή το άτομο εκπληρώνοντας τις υποχρεώσεις του προς την κοινωνική ομάδα στην οποία ανήκε, δικαιώνονταν από τους άλλους και έτσι έτρεφε την αυτοεκτίμησή του. Με βάση, δηλαδή τις ίδιες ενέργειες ικανοποιούσε και τις

δικές του ανάγκες και τις ανάγκες των άλλων. Η παραδοσιακή οικογένεια λειτουργούσε ως μονάδα παραγωγής και κατανάλωσης. Μέσα στα όρια του οίκου (και της ευρύτερης κοινότητας) τα άτομα κάλυπταν τόσο τις βασικές τους ανάγκες, όσο και την ανάγκη για επικοινωνία και ψυχαγωγία. (Κατάκη Χ., 1984 και Τσαούσης Δ.Γ., 1993)

« Στις παραδοσιακές αυτές κοινωνίες με τις σταθερά και αργά μεταβαλλόμενες κοινωνικές δομές, την παγιωμένη κοινωνική στρωμάτωση και συνάμα, την χαμηλή κοινωνική κινητικότητα, είναι φυσικό η επιλογή του συζύγου να αποτελεί βασική οικογενειακή μέριμνα. Σε αυτές τις κοινωνίες κυριαρχεί ο θεσμός του συνοικεσίου που ενισχύεται με άλλους παράλληλους θεσμούς και κανόνες όπως λ.χ. ο περιορισμός της γυναίκας στον οίκο, η έντονη διαστολή των γυναικείων ρόλων και των χώρων ελεύθερης κίνησης των γυναικών (όπως είναι η βρύση, το ποτάμι κ.λ.π.), ο θεσμός του προξενιού που επιτρέπει την έμμεση διεξαγωγή διαπραγματεύσεων κ.λ.π.» (Τσαούσης Δ.Γ., 1993, σελ. 440).

Με την πάροδο του χρόνου η τεχνολογική εξέλιξη (βιομηχανική επανάσταση), που είχε ως συνέπεια τη δημιουργία νέων συνθηκών διαβίωσης και κοινωνικών αντιλήψεων, μετέβαλε ριζικά την κοινωνική πραγματικότητα της οικογένειας.

Η βιομηχανική επανάσταση κατέστησε αναγκαία την μετατόπιση των αγροτικών μαζών προς τις πόλεις και με την εξατομίκευση και εμπορευματοποίηση της εργασίας οδήγησε στην εξασθένηση της εκτεταμένης οικογένειας και την εμφάνιση της πυρηνικής οικογένειας. Όπως, όμως, αναφέρει ο Τσαούσης Δ.Γ. (1993), η εκτεταμένη οικογένεια κυριάρχησε αρχικά στις εργατικές τάξεις και είχε λειτουργικό χαρακτήρα : α) επέτρεπε την απασχόληση της γυναίκας έξω από το σπίτι, και β) διευκόλυνε την ένταξη των μελών στο νέο άξενο περιβάλλον. Η πυρηνική οικογένεια στις

εργατικές τάξεις της Αγγλίας κ.α. χωρών είναι φαινόμενο του 20ου αιώνα, όπου παρατηρείται αύξηση του εργατικού εισοδήματος, των στεγαστικών προγραμμάτων κ.λ.π. «Η πυρηνική ή συζυγική οικογένεια περιλαμβάνει το ζευγάρι των συζύγων και τα ανήλικα παιδιά τους». (Τσαούσης Δ.Γ., 1993, σελ. 441).

Στις βιομηχανικές κοινωνίες περιορίζεται η λειτουργία της οικογένειας ως παραγωγικής μονάδας. Τα μέλη μεμονωμένα, προσφέρουν την εργασία τους εκτός του οίκου και κερδίζουν ατομικό εισόδημα. Η οικογένεια, συνάμα περιορίζεται και ως καταναλωτική μονάδα αφού τα μέλη αυτονομούν και την καταναλωτική τους συμπεριφορά. Επιπλέον, ο επικρατέστερος τρόπος σχηματισμού νέων οικογενειών είναι η ατομική επιλογή των συζύγων από τους ίδιους τους ενδιαφερόμενους. Το γεγονός αυτό οφείλεται στη μεγάλη γεωγραφική, επαγγελματική και κοινωνική κινητικότητα που παρατηρείται στις βιομηχανικές κοινωνίες, καθώς και στην αντίληψη ότι ο γάμος και η οικογένεια αφορούν την ατομική ευτυχία των συζύγων. (Βάρκα – Αδάμη, Α., 1992 και Τσαούσης Δ.Γ., 1993)

Στην αστική πυρηνική οικογένεια το παιδί αποκτά ρόλο πρωταρχικό. Πάνω σε αυτό βασίζεται ο γάμος και η δημιουργία της οικογένειας. Η παιδοκεντρική αυτή αντίληψη του γάμου και της οικογένειας εξυπηρέτησε τη βασική ανάγκη για σταθεροποίηση της οικογενειακής ενότητας σε μία εποχή που οι καινούργιες συνθήκες ζωής την απειλούσαν με διάλυση. Άλλωστε, ποιος άλλος κοινός σκοπός θα μπορούσε να στηρίξει την οικογένεια αυτή την εποχή που ο ατομικισμός, οι ατομικές επιδιώξεις αποτελούν κύριο χαρακτηριστικό της;

Η αστική ελληνική οικογένεια, όπως αναφέρει η Κατάκη Χ. (1984) έχει ως βασική επιδίωξη να μορφώσει τα παιδιά της για να γίνουν «χρήσιμοι άνθρωποι στην κοινωνία». Δηλαδή, ο γονιός προετοιμάζει το παιδί για την

ένταξή του στην προσπάθεια οικονομικής ανάπτυξης της χώρας. Έτσι, ένα τεράστιο μέρος από το οικογενειακό εισόδημα διοχετεύεται στην εκπαίδευση των παιδιών. Επιπλέον, οι γονείς, ενώ προωθούν τα παιδιά τους για την επίτευξη προσωπικών στόχων, από την άλλη μεριά, προσπαθούν να διατηρήσουν την αλληλεξάρτηση για να ικανοποιήσουν κι εκείνοι τις ανάγκες τους για υποστήριξη και φροντίδα.

Δυστυχώς, « Ο αστικός τρόπος ζωής μας δίχασε. Αγωνιζόμαστε για να συνδυάσουμε: α) την ικανοποίηση των ατομικών επιδιώξεων και β) τη συλλογικότητα και την αμοιβαιότητα στις στενές ανθρώπινες σχέσεις, τις απαραίτητες για την ικανοποίηση βασικών συναισθηματικών αναγκών». (Κατάκη Χ., 1984, σελ. 68)

Καθώς, όμως, μπαίνουμε στη μεταβιομηχανική εποχή, την εποχή της πληροφορικής, ο γάμος και η οικογένεια δεν αποτελούν βασικό σκοπό των νέων. Αυτό που προέχει είναι μία καλή σχέση με το/τη σύντροφο που να βασίζεται στην ισότητα, την ειλικρίνεια και την κατανόηση. Η ύπαρξη μίας τέτοιας σχέσης αποτελεί τον μοναδικό λόγο για το μελλοντικό τους γάμο.

« Με το να θεωρούν τα νέα ζευγάρια τη σχέση σαν αυτοσκοπό, εκδηλώνουν τη διαισθητική αναγνώριση, πως η λειτουργική συναλλαγή ανάμεσά τους αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για τη συμβίωσή τους ... Τους απασχολεί τόσο πολύ η δημιουργία μίας λειτουργικής σχέσης μεταξύ τους, ώστε να δίνουν στην απόκτηση παιδιών δευτερεύουσα σημασία. Παρατηρείται, δηλαδή μία τάση συρρίκνωσης της οικογενειακής μονάδας.» (Κατάκη Χ., 1984, σελ. 80).

Βλέπουμε λοιπόν, ότι, ενώ το πέρασμα από την παραδοσιακή στην πυρηνική οικογένεια σήμανε αλλαγή των σχέσεων μέσα στην οικογένεια, ο βασικός σκοπός έμεινε ο ίδιος: βιολογική και οικονομική επιβίωση. Καθώς,

όμως, μπαίνουμε στη μεταβιομηχανική εποχή βασικός σκοπός της οικογένειας είναι η ψυχολογική επιβίωση. Άλλωστε, τα θέματα επιβίωσης τα έχουμε επιλύσει, ακόμη και αυτό της βιολογικής επιβίωσης του είδους μέσα από τεχνητές μεθόδους. (Κατάκη Χ., 1984)

Αξίζει να σημειωθεί, ότι οι τάσεις για διαφοροποίηση της οικογένειας παρουσιάζονται ίδιες, σχεδόν, σε όλες τις χώρες της Ευρώπης μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Μεταξύ, όμως, των χωρών αυτών υπάρχει διαφορά βαθμού ως προς τις εξελίξεις, όπως και διαφορά στο χρόνο που παρουσιάζονται οι εξελίξεις αυτές. Οι διαφορές οφείλονται στις διαφορετικές πολιτισμικές, ιστορικές, οικονομικές και πολιτικό – κοινωνικές συνθήκες που επικράτησαν κατά καιρούς στις χώρες αυτές.

Δεν θα πρέπει να ξεχνάμε, ότι στην Ελλάδα – σε αντιδιαστολή με άλλους λαούς – η συλλογικότητα και οι στενές ανθρώπινες σχέσεις αποτέλεσαν τη βάση της πολιτιστικής μας ταυτότητας. Οι στενοί δεσμοί, μέσω της κοινότητας, από την εποχή του Βυζάντιου, στήριξαν και διαμόρφωσαν την οικονομική, πολιτική και εθνική μας υπόσταση. Η υπέρβαση της ατομικότητας και η αξία της συλλογικότητας υπήρξαν βασικές αξίες της θρησκευτικής μας παράδοσης. Η καλλιέργεια της γης – εξαιτίας της διαμόρφωσης του ελληνικού εδάφους – αποτέλεσε για αιώνες τη βάση της οικονομίας μας, αλλά κυρίως, το μόνο μέσο για την επιβίωσή μας. Επιπλέον, ως λαός υπήρξαμε σκλαβωμένοι, δεν είχαμε κράτος, σκορπιστήκαμε στο χώρο αναζητώντας καλύτερες συνθήκες ζωής (μετανάστευση).

Είναι, λοιπόν, προφανές ότι δε θα μπορούσαμε ποτέ να ακολουθήσουμε τους ρυθμούς της υπόλοιπης Ευρώπης στη μετάβαση από τον αγροτικό, στο βιομηχανικό και αργότερα μεταβιομηχανικό τρόπο ζωής. Η μετάβαση, βέβαια, αυτή, ήταν αναπόφευκτο να συμβεί από τη στιγμή που η

ελληνική κοινωνία ήταν, και είναι, μέρος μίας ευρύτερης κοινωνίας, της ευρωπαϊκής.

Το δυστύχημα είναι, ότι η μετάβαση αυτή έγινε ραγδαία. Τα μηνύματα και οι πληροφορίες πολλές και, μάλιστα, σε αντίθεση με τα προσωπικά μας βιώματα. Αυτό, ακριβώς, δικαιολογεί και τη σύγχυση που βιώνουν οι νεότερες γενιές, προσπαθώντας να συμβιβάσουν το παλιό με το καινούργιο, τη συλλογικότητα με την ατομικότητα. Οι κοινωνικές αλλαγές, άλλωστε στις μέρες μας είναι τόσο ταχείς, που ανατρέπονται διαρκώς, πριν ακόμα προλάβουν να παγιωθούν και να διαμορφώσουν αντίστοιχους τρόπους συμπεριφοράς.

Η Ελλάδα καθυστέρησε, λοιπόν, για λόγους ιστορικούς, πολιτικούς, πολιτισμικούς, οικονομικούς και θρησκευτικούς να ακολουθήσει τους ευρωπαϊκούς ρυθμούς εξέλιξης σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο, κυρίως, σε ότι αφορούσε την παραγωγική διαδικασία και τις μετέπειτα αλλαγές στις κοινωνικές δομές.

Τις συνέπειες αυτής της « καθυστέρησης » τις βιώνει, ιδιαίτερα έντονα ο σύγχρονος άνθρωπος, ο οποίος, έχοντας καλύψει πλέον τις βασικές του ανάγκες, αγωνίζεται να ικανοποιήσει την ανάγκη για αυτοπραγμάτωση. Ο αγώνας για την επίτευξη των προσωπικών επιδιώξεων, απαραίτητος, όχι μόνο για την υλική ευημερία, αλλά και για την στήριξη της προσωπικότητας, συγκρούεται μοιραία με τις προσδοκίες των υπολοίπων μελών της οικογένειας για συντροφικότητα, υποστήριξη, φροντίδα.

Κάποτε, οι άνθρωποι μέσα από την κοινοτική ζωή ικανοποιούσαν όλες τις ανάγκες τους (βιολογικές, οικονομικές, ψυχολογικές κ.λ.π.). Σήμερα ο σύγχρονος άνθρωπος είναι αναγκασμένος να αναζητήσει την ικανοποίηση των διαφόρων αναγκών του σε διαφορετικές ανθρώπινες ομάδες,

καταναλώνοντας πολύτιμο χρόνο, δυνάμεις και ψυχικά αποθέματα. Επιπλέον, το άγχος και το στρες, κληροδοτήματα του αστικού τρόπου ζωής, απειλούν την ίδια τη βιολογική και ψυχολογική του ύπαρξη.

« Για να καταλάβει κανείς το μέγεθος της ευθύνης, που πέφτει στους ώμους του σημερινού ανθρώπου, αρκεί να σκεφτεί τις άπειρες δυνατότητες επιλογής που του προσφέρονται. Όσο, οι δυνατότητες επιλογής αυξάνονται, τόσο περισσότερο δυσκολευόμαστε να προσδιορίσουμε ποιες είναι οι πραγματικές μας ανάγκες. Μοιάζουμε σαν τον άνθρωπο που βρέθηκε στη μέση της ερήμου, χωρίς χάρτη και πυξίδα και αγωνιά να χαράξει την πορεία του, ξέροντας ότι αν δεν τη βρει είναι χαμένος » (Κατάκη Χ., 1984, σελ. 28).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ

ΠΑΛΙΕΣ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΟ ΓΑΜΟ ΚΑΙ ΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

Α. ΟΙ ΠΑΛΙΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ

Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και τις αρχές του 20ου αι., το βασικό αξίωμα των σύγχρονων κοινωνιολόγων (Ένγκελς, Μόργκαν, Ντύρκαιμ, Μως) αναφέρει πως, η οικογένεια ερμηνεύεται με θεσμούς που υπάρχουν πριν από αυτή και ότι δεν έχει δική της αιτιότητα. Η άποψη αυτή έρχεται σε πλήρη αντίθεση με τη βασική υπόθεση των «κοινωνικών διανοητών» του 19^{ου} αι. (Λε Πλαί, Προυντόν) για τους οποίους η οικογένεια αποτελεί το βασικό κύτταρο της κοινωνίας, από το οποίο διαχέονται στην πόλη οι αρετές της κοινωνικής ευταξίας και του σοσιαλισμού. Συγκεκριμένα, όπως αναφέρει η Μισέλ Α. (1987), για τον Λε Πλαί η κοινωνική ευταξία μπορεί να επιτευχθεί με την επαναφορά της πατρικής εξουσίας πάνω στη γυναίκα και τα παιδιά καθώς, και με την αξίωση της παραμονής της γυναίκας μέσα στο σπίτι. Αντίστοιχα, για τον Προυντόν, η «συζυγική σύμβαση» επιτυγχάνεται όταν στο γάμο συνυπάρχουν η «δικαιοσύνη» και η «αλληλοσυμπλήρωση», στοιχεία που μεταφράζονται σε υποταγή της γυναίκας και απόλυτη εξάρτησή της από τον άνδρα μέσα στο γάμο, την οικογένεια και την κοινωνία.

Αργότερα όμως, με τους προαναφερθέντες συγγραφείς (Ένγκελς, Μόργκαν κ.λ.π.) εμφανίζεται ένα καινούργιο πνεύμα, μια στάση επιστημονική και όχι δογματική, όπου η οικογένεια δεν αποτελεί το «βασικό κύτταρο της κοινωνίας», αλλά, ένα ιστορικό φαινόμενο που ποικίλλει ανάλογα με τις εποχές και τις περιοχές. Στη συνέχεια θα παρουσιάσουμε τα σημαντικότερα στοιχεία από τις θεωρίες των συγγραφέων αυτών.

1. Μόργκαν και Ένγκελς

Ο Μόργκαν υπογραμμίζει την επίδραση της κοινωνίας πάνω στη μορφή και τη δομή της οικογένειας. Για τον Μόργκαν η οικογένεια δεν είναι ποτέ στατική, αλλά εξελίσσεται από μια κατώτερη σε μια ανώτερη μορφή, όπως η κοινωνία αναπτύσσεται από ένα κατώτερο σε ένα ανώτερο επίπεδο καθώς με τη σειρά τους αναπτύσσονται η τεχνική και η οικονομία. Οι βασικοί σταθμοί στην εξέλιξη της οικογένειας είναι οι εξής:

- «Οι ελεύθερες σεξουαλικές σχέσεις» όπου κάθε άντρας ανήκει σε κάθε γυναίκα και το αντίστροφο.

- Διάφορες μορφές οικογένειας, όπως:

- Η ομόαιμη οικογένεια, όπου βασιλεύει η αιμομιξία μεταξύ αδελφών, αλλά όχι γονέων και παιδιών.

- Η ομαδογαμική οικογένεια, όπου όλα τα μέλη του ιδίου φύλου της μισής φυλής μπορούν να έχουν σεξουαλικές σχέσεις με όλα τα μέλη του άλλου φύλου της άλλης μισής, αποκλείονται οι σεξουαλικές σχέσεις μεταξύ αδελφών όπως και μεταξύ γονέων και παιδιών.

- Η συνδυσασμική οικογένεια, όπου ο άνδρας ζει μόνο με μια γυναίκα , αλλά όπου η «περιστασιακή» πολυγαμία και η απιστία είναι δικαίωμά του και τέλος

- Ο μονογαμικός γάμος, που αποτελεί εξέλιξη του προηγούμενου, και όπου ο άνδρας έχει μόνο με μια γυναίκα, χωρίς να επιτρέπεται η περιστασιακή πολυγαμία ή η απιστία (Μισέλ Α., 1987).

Από την άλλη μεριά, ο Ένγκελς, αναλύει την μονογαμική οικογένεια και τις σχέσεις ανάμεσα σε αυτή και την ιδιοκτησία. Διακρίνει τον ετυμολογικά μονογαμικό γάμο, δηλ. την ελεύθερα αποφασισμένη ένωση δύο ατόμων και τον ιστορικό μονογαμικό γάμο που γεννήθηκε στο στάδιο της εμπορευματικής παραγωγής που χαρακτηρίζεται από την εμφάνιση του

νομίματος, του κεφαλαίου, της τάξης των εμπόρων, της ιδιοκτησίας και της υποθήκης, της εργασίας των σκλάβων ως κύρια μορφή παραγωγής. Ο ιστορικός μονογαμικός γάμος χαρακτηρίζεται από τη συμβατική ένωση δύο ατόμων που αποφασίζουν οι γονείς με βάση το προσωπικό τους συμφέρον. Για τον Ένγκελς οι σημαντικότεροι παράγοντες που χαρακτηρίζουν την εμπορευματική παραγωγή και άρα τον μονογαμικό γάμο, είναι η ύπαρξη της ιδιοκτησίας και ο τρόπος μεταβίβασης της περιουσίας, ο μονογαμικός γάμος λοιπόν που αποφασίζουν οι γονείς οφείλεται στην ανάγκη διατήρησης και μεταβίβασης της περιουσίας, όπως και στην ταξική κατάσταση των «ενδιαφερομένων» μελών (μαρξιστική θεώρηση) (Μισέλ Α. 1987 και Τσαούσης Δ.Γ., 1993).

Τελικά οι απόψεις των Ένγκελς και Μόργκαν οδηγούν στο συμπέρασμα, ότι αφού η οικογένεια είναι προϊόν του κοινωνικού συστήματος και αντικατοπτρίζει το σημείο ανάπτυξης στο οποίο βρίσκεται αποτελεί ουσιαστικά ένα μεταβλητό ιστορικό φαινόμενο. Συνεπώς, η οικογένεια θα συνεχίζει να αλλάζει καθώς η κοινωνία εξελίσσεται.

2. Ντυρκάιμ και Μως

Για τον Ντυρκάιμ κάθε κοινωνικό γεγονός οφείλεται και σε ένα κοινωνικό αίτιο. Για το λόγο αυτό, η οικογένεια δεν είναι η φυσική ομάδα που δημιουργούν οι γονείς, αλλά ένας κοινωνικός θεσμός που προήλθε από κοινωνικά αίτια. Επιπλέον, η βασισμένη στο γάμο συζυγική οικογένεια αποτελεί την κατάληξη μιας πορείας κατά την οποία, η οικογένεια συστέλλεται καθώς μεγαλώνει το κοινωνικό περιβάλλον με το οποίο κάθε άτομο βρίσκεται σε άμεση σχέση. Η σύγχρονη συζυγική οικογένεια είναι για τον Ντυρκάιμ το αποτέλεσμα του νόμου της «προοδευτικής συστολής» ασύμφωνα με τον οποίο η εξέλιξη της οικογένειας αφορά μια κεντρομόλο εξελικτική πορεία που πηγαινεί από την περιφέρεια στο κέντρο, με τρόπο

ώστε η οικιακή ομάδα να είναι προϊόν της πολιτικής ομάδας (του κράτους) χωρίς όμως η πολιτική ομάδα να προέρχεται από διαστολή της οικιακής ομάδας.

Ο Μως με τη σειρά του υποστηρίζει πως η οικογένεια δεν ξεκίνησε από ένα αρχέγονο ζευγάρι, αλλά από μικρότερες ή μεγαλύτερες μάζες ατόμων που σιγά-σιγά συσπειρώθηκαν. Η εξέλιξη έγινε με τον προσδιορισμό όλο και μικρότερων κύκλων συγγένειας. (Μισέλ Α., 1987).

Ιστορικές μελέτες αργότερα κατέρριψαν τη θεωρία του γραμμικού εξελικτισμού των Ντύρκαιμ και Μως. Στις μελέτες αυτές διαφαίνεται ότι η μονογραμμική εξέλιξη από την εκτεταμένη στην συζυγική οικογένεια δεν υπάρχει. Αντίθετα, η εξέλιξη της οικογένειας είναι περισσότερο πολύπλοκη και αφορά μια συγκυρία οικονομικών, πολιτικών, δημογραφικών και κοινωνικών παραγόντων, ώστε η οικογένεια να έχει άλλοτε τη μορφή της συζυγικής και άλλοτε της εκτεταμένης.

B. ΟΙ ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ

Στα πλαίσια των σύγχρονων θεωριών γύρω από το γάμο και την οικογένεια-συγγένεια, περιλαμβάνονται οι θεωρίες των Κλωντ Λέβι-Στρώς, της Ζερμαίν Τιγιόν και του Τάγκοτ Πάρσονς. Οι θεωρίες αυτές ξέφυγαν από τις προηγούμενες του μονογραμμικού εξελικτισμού και επιχείρησαν να εντάξουν το θέμα του γάμου και της οικογένειας στα πλαίσια της καθολικής οικογένειας – είτε αυτή είναι η αρχαϊκή (Λέβι-Στρώς, Τιγιόν), είτε είναι η σύγχρονη βιομηχανική (Πάρσονς).

Συγκεκριμένα όπως αναφέρουν η Μισέλ Α. (1987) και ο Τσαούσης Δ.Γ. (1993), ο Λέβι-Στρώς περιέγραψε δομές συγγένειας που αναφέρονται κυρίως

σε εξωγαμικές κοινωνίες, τις οποίες αποτελούν πληθυσμοί με μικρή πυκνότητα που ζουν σε απέραντες εκτάσεις. Οι δομές αυτές χαρακτηρίζονται ως στοιχειώδεις ή πρωτογενείς. Μέσα από την ανάλυση των δομών αυτών εξηγεί τη σημασία του γάμου και την απαγόρευση της αιμομιξίας.

Η Ζερμαίν Τιγιόν αναλύει τις δευτερογενείς οικογενειακές δομές, που είναι ενδογαμικές, χαρακτηρίζονται από δημογραφική αύξηση και ζουν γύρω από τη λεκάνη της Μεσογείου.

Ο Τάλκοτ Πάρσονς ήταν εκείνος που αποπειράθηκε να αναλύσει συστηματικά την αμερικανική οικογένεια στα πλαίσια της βιομηχανικής κοινωνίας.

Στη συνέχεια, ακολουθεί συνοπτική παρουσίαση των θεωριών αυτών, μαζί με τη συνοπτική παρουσίαση της θεωρίας της Ντόροθου Σμιθ που εκπροσωπεί τους φεμινιστές κοινωνιολόγους καθώς και τη νεότερη μαρξιστική σκέψη για το θεσμό της οικογένειας.

1. Λεβί-Στρώς

Σύμφωνα με τον Λεβί-Στρώς η οικογένεια δεν είναι αποτέλεσμα φυσιολογικών (βιολογικών) ή ψυχολογικών τάσεων, αλλά της κοινωνικής οργάνωσης. Δεν υπάρχει θεσμός ή μορφή της συλλογικής ζωής που να περιορίζεται στο βιολογικό ένστικτο: ο άνθρωπος οφείλει να διαμορφώνει και να οργανώνει το δεδομένο κι όχι να υποτάσσεται σε εγγενείς τάσεις (Μισέλ Α., 1987)

Αναλυτικότερα,

Η αιμομικτική απαγόρευση αποτελεί την πρώτη πράξη κοινωνικής οργάνωσης, με την οποία θα δημιουργηθεί μια νέα μορφή κοινωνικής οργάνωσης με πιο πολύπλοκη δομή.

Ο πρωτόγονος άνθρωπος υποκινούμενος από το σεξουαλικό ένστικτο, δημιούργησε μια πρώτη μορφή κοινωνικής οργάνωσης διαιρώντας τους συγγενείς σε δύο ομάδες: εκείνους, ανάμεσα στους οποίους θα μπορούσε να βρει σύζυγο και εκείνους που αποκλείονται ως πιθανοί σύζυγοί του.

Η διαίρεση αυτή, δημιουργεί μεταξύ των ανθρώπων ένα πρώτο είδος κοινωνικής συναλλαγής βασισμένης στην αμοιβαιότητα. Η αιμομικτική απαγόρευση είναι για τον Λεβί-Στρως μια ιδιαίτερη περίπτωση του κανόνα αμοιβαιότητας. Διότι, η απαγόρευση σεξουαλικών σχέσεων με τη θυγατέρα ή την αδελφή υποχρεώνει κάποιον να παντρεύει τη θυγατέρα ή τη αδελφή του με άλλον άνδρα, ενώ ταυτόχρονα δίνει το δικαίωμα σχέσεων με τη θυγατέρα ή την αδελφή του άλλου άνδρα.

Η εξωγαμία δεν είναι απλά η διευρυμένη έκφραση της αιμομικτικής απαγόρευσης αλλά ένας κανόνας που εκφράζει την επιθυμία της ομάδας να δημιουργήσει θεσμούς και να βγει από την απομόνωση. Η εξωγαμία είναι το μέσο για να συνδεθούν οι άνθρωποι μεταξύ τους, να αποκτήσουν κοινωνική υπόσταση, να επικαλυφθούν έτσι οι φυσικοί δεσμοί της συγγένειας με δεσμούς τεχνητούς, ώστε να προκύψει και κάποιο κοινωνικό όφελος (Α. Μισέλ, 1987).

Μπορούμε λοιπόν να συμπεράνουμε πως οι κανόνες της συγγένειας και του γάμου διαμορφώθηκαν από τον πρωτόγονο άνθρωπο – μάλλον ασυνείδητα – προκειμένου να εξασφαλίσουν την ένταξη της βιολογικής οικογένειας στην ευρύτερη κοινωνική ομάδα.

«Ο γάμος για τον Λεβί-Στρως δεν είναι παρά μια από τις μορφές ανταλλαγής μεταξύ των ανθρώπινων ομάδων που έχουν τη δυνατότητα να συμφωνήσουν σε μια τέτοια ένωση. Η δυνατότητα αυτή προσδιορίζεται από

τους κανόνες εξωγαμίας οι οποίοι απαγορεύουν να παντρευτεί κανείς μέλος της νόμιμης οικογένειάς του» (Μισέλ Α., 1987, σελ. 59).

Αξίζει να σημειωθεί ότι, στις αρχαϊκές κοινωνίες οι μέθοδοι διανομής κρέατος δεν διαφέρουν σε εφευρετικότητα από τις μεθόδους «διανομής» των γυναικών. Σε αυτές τις κοινωνίες οι γυναίκες είναι «αγαθά» σπάνια και ταυτόχρονα απαραίτητα για τη διαίωσιση της ανθρώπινης ομάδας. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, ο γάμος δεν δημιουργείται μεταξύ ενός άνδρα και μιας γυναίκας που ο καθένας τους δίνει κάτι και παίρνει κάτι σαν αντάλλαγμα, αλλά μεταξύ των δύο ομάδων ανδρών των νομίμων οικογενειών τους, με τη γυναίκα να περιλαμβάνεται στα «ανταλλάξιμα αντικείμενα». Επομένως ο γάμος, είναι κρίκος μιας ατέλειωτης αλυσίδας αμοιβαίων υποχρεωτικών παροχών, που χαρακτηρίζουν τις κοινωνικές σχέσεις στην αρχαϊκή κοινωνία (Μισέλ Α., 1987 και Τσαούσης Δ.Γ, 1993).

Εθνογραφικές μελέτες που προηγήθηκαν ή ακολούθησαν το έργο του Λεβί-Στρως κατέστησαν σαφές ότι, στις αρχαϊκές ομαδώσεις ο γάμος θεωρείται ως πραγμάτωση συμμαχίας μεταξύ δύο ομάδων και εντάσσεται σε μια διαδικασία παροχών και αντιπαροχών με βάση την αμοιβαιότητα.

2. Ζερμαίν Τιγιόν

Η Ζερμαίν Τιγιόν διακρίνει δύο κατηγορίες κοινωνιών, τις εξωγαμικές κοινωνίες που αντιστοιχούν στους λεγόμενους άγριους πληθυσμούς, είναι μικρής πυκνότητας, διάσπαρτοι στον κόσμο, πολύ απομακρυσμένοι μεταξύ τους και υπό εξαφάνιση και τους δημογραφικά αυξανόμενους ενδογαμικούς πληθυσμούς που συναντά κανείς γύρω από τη λεκάνη της Μεσογείου (Α. Μισέλ, 1987). Οι στοιχειώδεις δομές, που βασίζονται στην εξωγαμία, χαρακτηρίζουν τις κοινωνίες που ζούσαν αποκλειστικά από το κυνήγι, την

αλειεία και τη συλλογή καρπών ή από μια πρωτόγονη γεωργία – και που χρησιμοποιούσαν τις θυγατέρες τους για να δημιουργήσουν συμμαχίες με τους γειτόνους προκειμένου να διατηρήσουν ακέραιους και ασφαλείς τους κυνηγότοπους που τους άνηκαν. Οι πληθυσμοί αυτοί τήρησαν μια πολιτική δημογραφικού ελέγχου η οποία οδήγησε σε μια μεγάλη αριθμητική σταθερότητα: ούτε πάρα πολλά ούτε πολύ λίγα παιδιά. Αυτή η αναζήτηση σταθερότητα οδήγησε σε μέτρα αντιφατικά: από τη μια μεριά μέτρα προστασίας του παιδιού (ο κίνδυνος εξαφάνισης των πληθυσμών αυτών ήταν μεγάλος), από την άλλη πρακτικές άμβλωσης, αντισύλληψης, όσο και παιδοκτονία (Βάρκα-Αδάμη Α., 1992).

Αντίθετα, οι δευτερογενείς (ενδογαμικές) δομές εμφανίστηκαν εκεί όπου δημιουργήθηκε μια διαφοροποίηση της γενικής οικονομίας των ανθρώπων, με τα καλλιέργεια των δημητριακών, την εξημέρωση ζώων, τα πρώτα μέσα μεταφοράς, την αστική ζωή κτλ. Η οικονομική άνθηση και το πλεόνασμα τροφής επέτρεψαν την ανατροφή πολλών παιδιών, τα οποία ήταν απαραίτητα για την καλλιέργεια και την προστασία των μεγάλων γεωργικών εκτάσεων. Οι άνθρωποι μπόρεσαν επομένως, να μην έχουν ανάγκη τις συμμαχίες που εξασφάλιζε η εξωγαμία και εφάρμοσαν την ενδογαμία ώστε να κρατήσουν τα αγόρια και τα κορίτσια τους μέσα στην οικογένεια. Ταυτόχρονα, το καινούργιο σύνθημα είναι η ανάπτυξη: ανάπτυξη οικονομική όσο και δημογραφική (Μισέλ Α., 1987 και Βάρκα-Αδάμη Α., 1992).

Το ενδιαφέρον των θέσεων της Ζερμαίν Τιγιόν, όπως αναφέρει η Α. Μισέλ (1987) είναι τριπλό:

- Το πρώτο στοιχείο αφορά την εξήγηση των οικογενειακών και κοινωνικών αλλαγών με συγκεκριμένους σύνθετους παράγοντες όπως η οικονομία, η δημογραφία, η πολιτισμική επανάσταση, παράγοντες που ο δομισμός και ο μονογραμμικός εξελικτισμός δεν περιελάμβαναν.

- Το δεύτερο στοιχείο, είναι η εκ μέρους της αποφυγή του μονογραμμικού εξελικτισμού των προηγούμενων από αυτή συγγραφών. Πραγματικά, συνυπάρχουν ακόμα και σήμερα οι δευτερογενείς κοινωνικές δομές της νεολιθικής εποχής, τις οποίες έχουμε «κληρονομήσει» μαζί με τις πρωτογενείς δομές των λεγόμενων άγριων πληθυσμών.

- Τέλος το τρίτο ενδιαφέρον στοιχείο είναι η τοποθέτηση του πολιτισμού και των αντιλήψεών μας για το γάμο και τον έλεγχο των γεννήσεων σε ένα πλαίσιο διαχρονικό και σύγχρονο μαζί.

Η Ζερμαίν Τιγιόν είναι αυτή που εμπλουτίζει την κοινωνιολογία της οικογένειας με τα δεδομένα: ιστορία, οικονομία, δημογραφία, κουλτούρα.

3. Τάλκοτ Πάρσονς:

Κατά τον Πάρσονς η θεωρία της οικογένειας περιλαμβάνει τρεις πλευρές: τη θεωρία των λειτουργιών της οικογένειας, τη θεωρία της δομής της αμερικανικής οικογένειας και τέλος, τη θεωρία των ανδρικών και των γυναικείων ρόλων μέσα στην οικογένεια (Α. Μισέλ, 1987).

Οι λειτουργίες της αμερικανικής οικογένειας

Για τον Πάρσονς, η οικογένεια παραμένει μια μονάδα ζωτικής σημασίας με προορισμό την αναπαραγωγή και τη φροντίδα των παιδιών. Επιπλέον, η οικογένεια ασκεί δύο ακόμα βασικές κι αναφαίρετες λειτουργίες. Τη στοιχειώδη κοινωνικοποίηση των παιδιών και την σταθεροποίηση της προσωπικότητας των ενηλίκων μελών του πληθυσμού – λειτουργίες που είναι αλληλένδετες.

Συγκεκριμένα η κοινωνικοποίηση εξαρτάται κυρίως από το πολιτισμικό πλαίσιο μέσα στο οποίο γεννήθηκε το παιδί καθώς και από το βαθμό που οι γονείς έχουν κάνει «κτήμα» τους τις κύριες ιδέες της κουλτούρας τους. Η Παρσονική οικογένεια με την κοινωνικοποίηση των παιδιών αποσκοπεί στη διατήρηση και ισορροπία του κοινωνικού συστήματος (ομοιόσταση). Η κοινωνικοποιητική λειτουργία της οικογένειας στοχεύει κύρια στη μετάδοση των βασικών ιδεών, αξιών και νοημάτων της κοινωνίας στο παιδί. Στην κοινωνικοποίηση του παιδιού συμβάλλουν οι άλλοι φορείς: το σχολείο, η ομάδα των συνομηλίκων, η παρέα (Τσαούσης Δ.Γ., 1993).

Κατά τον Πάρσονς δύο στοιχεία χαρακτηρίζουν την ανατροφή που οι αμερικάνοι γονείς δίνουν στους νέους: «Πρώτον, η οικογένεια προσπαθεί να προετοιμάσει το νέο για την αυτονομία και τις ευθύνες του, παρεμβαίνοντας όσο το δυνατό λιγότερο στη ζωή του και αποφεύγοντας να ενθαρρύνει την υπέρμετρη εξάρτηση από το γονεϊκό πρότυπο συμπεριφοράς... Δεύτερο, ο Πάρσονς επιμένει στο ότι οι γονείς εκμεταλλεύονται τη συναισθηματική αφοσίωση του παιδιού ώστε να του δημιουργήσουν τις προϋποθέσεις να ολοκληρωθεί ως άτομο. Η αγάπη των γονιών παρέχεται υπό όρους, συνδέεται με τη σχολική του επίδοση ή την αποδοχή του από τους συνομηλίκους του. Το παιδί αναπτύσσει επομένως κίνητρα για προσωπικά επιτεύγματα». (Μισέλ Α., 1987, σελ. 86-87).

Η δεύτερη βασική λειτουργία που ο Πάρσονς αποδίδει στην οικογένεια είναι η σταθεροποίηση της προσωπικότητας των ενηλίκων. Η λειτουργία αυτή, επιτελείται από το γάμο καθώς οι σύζυγοι ενώνονται μεταξύ τους, ενώ εξασθενούν οι δεσμοί με τα μέλη της οικογένειας προσανατολισμού. Κάθε σύζυγος μπορεί να βασιστεί πλέον στο σύντροφό του παρά σε συγγενή, ενώ ταυτόχρονα ο γάμος και η οικογένεια τους δίνει τη δυνατότητα να βρουν τη συναισθηματική τους ισορροπία. (Μισέλ Α., 1987 και Τσαούσης Δ.Γ., 1993).

Η δομή της αμερικάνικης οικογένειας

Κατά τον Πάρσονς, η αμερικανική οικογένεια έχει τα εξής δομικά χαρακτηριστικά: «Είναι μία οικογένεια πυρήνας ή συζυγική οικογένεια, είναι σχετικά απομονωμένη από την ευρύτερη συγγενική ομάδα, είναι νεοτοπική ως προς την κατοικία της, βασίζεται σε ένα αμφίπλευρο σύστημα συγγένειας και στηρίζεται στο γάμο». (Α. Μισέλ, 1987, σελ. 88).

Η συντήρηση της οικογένειας εξασφαλίζεται κατ' αρχήν από την επαγγελματική απασχόληση του συζύγου και συνήθως χωρίς τη βοήθεια της οικογένειας προσανατολισμού του. Για τον Πάρσονς ο τύπος της συζυγικής οικογένειας είναι ο καλύτερα προσαρμοσμένος στη Βιομηχανική κοινωνία – εφόσον αυτή απαιτεί τη γεωγραφική και κοινωνική κινητικότητα των μελών της. Συνεπώς, εκτεταμένη οικογένεια και Βιομηχανική κοινωνία είναι σε γενικές γραμμές δύο αντίθετα συστήματα αξιών (Μισέλ Α., 1987 και Τσαούσης Δ.Γ., 1993).

Η αμερικανική συζυγική οικογένεια - Πάρσονς - στηρίζεται στο γάμο. Τούτο, σημαίνει ότι το άτομο είναι κατ' αρχήν αφοσιωμένο στο σύντροφο και τα παιδιά του κι όχι στους γονείς του. Επίσης, σημαίνει ότι το άτομο είναι ελεύθερο να επιλέξει το σύντροφό του χωρίς καμία ανάμειξη των γονιών του – πράγμα που διευκολύνεται από το γεγονός ότι η καινούργια μονάδα δεν θα ενσωματωθεί στην ευρεία οικογενειακή ομάδα. Η σύγχρονη οικογένεια λοιπόν, στηρίζεται στο γάμο ενώ στο παρελθόν ο γάμος στηριζόταν στην οικογένεια που προϋπήρχε και που συνέχιζε να υπάρχει μετά από αυτόν. (Μισέλ Α., 1987).

Οι ανδρικοί και γυναικείοι ρόλοι στην οικογένεια

Όπως το κοινωνικό σύστημα στο σύνολό του τείνει να εξειδικευθεί και να διαφοροποιηθεί έτσι και το οικογενειακό υποσύστημα τείνει να διαφοροποιήσει τις λειτουργίες των φύλων και των γενεών.

Ο πατέρας έχει τον εκτελεστικό ρόλο συνδέσμου με την κοινωνία και του προμηθευτή των υλικών αγαθών της οικογένειας ενώ, η γυναίκα έχει τον εκφραστικό ρόλο μέσα στην οικογένεια. Ο εκτελεστικός ρόλος του άνδρα συνίσταται κυρίως στην άσκηση ενός επαγγέλματος που αποτελεί κριτήριο για τον προσδιορισμό της θέσης της οικογένειας στο κοινωνικό σύνολο. Πρωταρχικός λόγος του ενήλικα άνδρα στην κοινωνία είναι η εξασφάλιση των πόρων ζωής της οικογένειας. Συνεπώς, η συμμετοχή του συζύγου στις οικιακές ασχολίες και την ανατροφή των παιδιών είναι ελάχιστη. Αντίθετα, η γυναίκα εκφράζει καλύτερα τη συναισθηματική ζωή της οικογένειας αφού βρίσκεται πιο κοντά στα παιδιά, ενώ ταυτόχρονα αναλαμβάνει και το νοικοκυριό. Η διπολική – και σε συνάρτηση με το φύλο – δομή της οικογένειας παίζει σαφώς αποφασιστικό ρόλο στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του παιδιού καθώς και στη συναισθηματική του ισορροπία (Μισέλ Α., 1987).

Κλείνοντας, σημειώνουμε πως η λειτουργική σχολή ήταν εκείνη που υπογράμμισε τον αρχικά πολύσκοπο χαρακτήρα της οικογένειας και τον σταδιακό περιορισμό των λειτουργιών που επιτελούσε. Για τον Πάρσονς η περιστολή των λειτουργιών της οικογένειας οδήγησε στην απομόνωση της από τους άλλους θεσμούς. Έτσι η «απομονωμένη» συζυγική οικογένεια είναι γι' αυτόν ο τύπος που αντιστοιχεί λειτουργικά στις ανάγκες και τις συνθήκες της σύγχρονης Βιομηχανικής κοινωνίας (Τσαούσης Δ.Γ., 1993).

4. Ντόροθου Σμιθ

Η μεγάλη αξία της συγγραφέως αυτής είναι ότι απέρριψε το υποστηριζόμενο από 50ετίας αξίωμα ότι, η σύγχρονη οικογένεια έχει χάσει κάθε παραγωγική λειτουργία. Αντίθετα, η Ντ. Σμιθ υποστηρίζει πως «η σύγχρονη ακόμα κι αν δεν παράγει άμεσα για την αγορά, αυτή πάντα παράγει μια τεράστια ποσότητα οικιακών υπηρεσιών τις οποίες παρέχουν κυρίως οι γυναίκες». (Μισέλ Α., 1987, σελ. 97).

Η Ντ. Σμιθ, σύμφωνα πάντα με την Μισέλ Α. (1987), παρουσιάζει δύο πρότυπα οικογένειας για τις χώρες του μονοπωλιακού καπιταλισμού: την οικογένεια του χειρωνακτικού εργάτη και την οικογένεια των μεσαίων και ανώτερων διοικητικών στελεχών. Στη θεωρία της και οι δύο αυτοί τύποι οικογένειας ενισχύουν τον μονοπωλιακό καπιταλισμό αλλά διαφέρουν ως προς την αλλοτρίωση και υφίστανται τα μέλη τους.

Στην οικογένεια του εργάτη, η σχέση ανάμεσα στον άνδρα και τη γυναίκα δεν είναι ισότιμη αφού υπάρχει οικονομική εξάρτηση της πρώτης από τον δεύτερο. Ακριβώς όπως ο εργάτης σύζυγος καταπιέζεται στην εργασία του, συμβάλλοντας στον πλούτο και τη δύναμη των άλλων αλλά όχι στη δική του και της τάξης του, η σύζυγος του εργάτη αναπαράγει μέσα στο ζευγάρι την εξαρτητική σχέση ανάμεσα σε αυτόν και τον εργοδότη του: πραγματοποιεί προς όφελος του συζύγου μια παραγωγή μη εμπορεύσιμων υπηρεσιών με αντάλλαγμα τη διατροφή που της εξασφαλίζει ο σύζυγος. Αλλά η ανταλλαγή αυτή δεν είναι ισότιμη: γιατί ο σύζυγος διαθέτει χάρη στο μισθό και τα χρήματα που δίνει στη γυναίκα του, τα μέσα παραγωγής της εργασίας της – ενώ δεν συμβαίνει το αντίθετο. Η οικιακή μη εμπορεύσιμη παραγωγή της γυναίκας δεν μεταφράζεται σε χρήμα. Επομένως, κι αν ακόμα οι οικιακές υπηρεσίες της συζύγου συμβάλλουν στην αναπαραγωγή της δύναμης εργασίας του συζύγου, στην πραγματικότητα αυτός διαθέτει τα εμπορεύσιμα

μέσα αναπαραγωγής εργασίας της εξασφαλίζοντας έτσι την κυριαρχία επάνω της. (Στασινόπουλος Ο., 1992).

Αντίστοιχα, η μεσοαστική οικογένεια εμπλέκεται σε ένα «υποσυμβόλαιο» με την μεγάλη επιχείρηση. Το υποσυμβόλαιο αυτό αναθέτει στην οικογένεια μια εργασία που είναι απαραίτητη για τη συντήρησή της, αλλά που η ίδια η επιχείρηση δεν μπορεί να αναλάβει. Η «εργασία» αυτή είναι η διαρκής δημιουργία από την οικογένεια μιας σειράς αγαθών χαρακτηριστικών ενός τρόπου ζωής, μιας μόδας και μιας επιδεικτικής κατανάλωσης. Η εικόνα του σπιτιού τους όμως παρουσιάζεται με την πολυτέλεια και τις ανέσεις, εμφανίζεται σαν μια αυτόνομη πηγή της οικογένειας – ενώ πρόκειται για μια εικόνα που ελέγχεται σε μεγάλο βαθμό από τα συμφέροντα των καπιταλιστικών επιχειρήσεων. Στις περιπτώσεις αυτές η γυναίκα είναι εκείνη που αφού συμμορφώνεται στην εικόνα αυτή, καθιστά άθελά της μεγαλύτερη την εξάρτηση και την ταλαιπωρία του συζύγου της από τη μεγάλη επιχείρηση. Επιπλέον, στις αστικές οικογένειες, αλλοτρίωση υφίστανται και οι σχέσεις γονιών – παιδιών: οι σχέσεις προσδιορίζονται από την προσωπική αξία που έχει κανείς για τον άλλο, μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο των τυπικών στόχων του μονοπωλιακού καπιταλισμού. Στο πλαίσιο αυτό, είναι δύσκολο για τους γονείς να αγαπούν το παιδί που δεν είναι καλός μαθητής ή συμπεριφέρεται άσχημα (Μισέλ Α., 1987).

Επομένως, στη νεότερη μαρξιστική ανάλυση η οικογένεια αποτελεί ένα μηχανισμό αναπαραγωγής του καπιταλισμού. Η οικογένεια παράγει, με δικό της κόστος κι όχι της επιχείρησης την εργασία, το βασικό εμπόρευμα, παράγοντας και ανατρέφοντας τους αυριανούς εργάτες. Δεν αναπαράγει, όμως, μόνο το εργατικό δυναμικό, αλλά και τη βασική στάση αποδοχής του καπιταλιστικού συστήματος. Η διαφορά ανάμεσα στη νεότερη και την παλαιότερη μαρξιστική ανάλυση της οικογένειας βρίσκεται στο γεγονός ότι, ενώ π.χ. για τον Ένγκελ το βασικό πρότυπο είναι οι οικογένειες των αστών

που διαθέτει περιουσία, για τους σύγχρονους μαρξιστές το βασικό πρότυπο είναι η εργατική οικογένεια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV

Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

A. ΓΕΝΙΚΑ

Τα τελευταία 20-30 χρόνια έχει παρατηρηθεί έντονο ενδιαφέρον για θέματα σχετικά με την οικογένεια. Το ενδιαφέρον αυτό εκφράζεται με το πλήθος των μελετών και των ερευνών που έχουν δημοσιευθεί καθώς και με την ποικιλία των θεωρητικών προσεγγίσεων που αναπτύσσονται, ώστε να ερμηνευθούν τα οικογενειακά φαινόμενα και να προβλεφθεί η εξέλιξή τους.

Η έντονη αυτή θεωρητική και ερευνητική δραστηριότητα – σύμφωνα με την Μουσουρού Α.Μ. (1996) – οφείλεται σε τέσσερις κυρίως λόγους:

α) Η επισήμανση της «κρίσης» που, όπως υποστηρίζεται, περνά η οικογένεια δημιούργησε ανησυχία και ανασφάλεια. Στην περίπτωση που ο μελετητής θεωρεί την «κρίση» της οικογένειας αυτοτελή, η μελέτη εξειδικεύεται και εστιάζεται σε φαινόμενα όπως η αύξηση των διαζυγίων, η μείωση των γεννήσεων, η μητρική αποστέρηση για τα παιδιά κ.λ.π. Αντίστοιχα, αν η «κρίση» της οικογένειας θεωρείται ως παράδειγμα της κρίσης των θεσμών στη σύγχρονη κοινωνία, η μελέτη επιχειρεί να εντάξει τα όποια φαινόμενα στη γενική αντιμετώπιση της κοινωνικής αλλαγής και ανάπτυξης.

β) Η αξιοποίηση αρχειακού υλικού από ιστορικούς και ιστορικούς δημογράφους άνοιξε νέους δρόμους σκέψης σχετικά με την οικογένεια. Το υλικό αυτό επιβάλλει την αναθεώρηση της αντίληψής μας για την εξέλιξη των σχετικών με την οικογένεια δεδομένων, αλλά και την επανεξέταση της «σύγχρονης οικογένειας» σε αντιδιαστολή με την «παραδοσιακή».

γ) Η δράση του γυναικείου κινήματος απέδωσε ξεχωριστή σημασία στην αναπαραγωγή του παραδοσιακού γυναικείου ρόλου, ως ρόλου υποτελούς και εξαρτημένου, στα πλαίσια της πατριαρχικής οικογένειας. Οι κοινωνιολογικές μελέτες που δίνουν έμφαση στη συζυγική σχέση και αντίθετα υποβαθμίζουν την σχέση μεταξύ γονέων και παιδιών, οφείλονται σε μεγάλο βαθμό στο φεμινιστικό ενδιαφέρον που τις ενέπνευσε.

δ) Ο όρος «οικογένεια» δεν ανταποκρίνεται σε ένα αλλά σε πολλά και διάφορα σχήματα οργάνωσης του ιδιωτικού βίου. Η διαπίστωση αυτή δημιούργησε καινούργιες συνθήκες και δυνατότητες για τον ορισμό, την μελέτη, την ανάγκη των οικογενειακών φαινομένων όπως και για την απόπειρα πρόβλεψης της εξέλιξής τους.

Μέχρι πολύ πρόσφατα, η σύγχρονη κοινωνιολογία της οικογένειας είχε ως επίκεντρο το σχήμα της συζυγικής οικογένειας που θεωρείτο ως δεδομένο ακόμα κι όταν προσδιοριζόταν ως συμβατικό (δηλ. κοινωνικά αναμενόμενο αλλά όχι υποχρεωτικό). Αλλά από τα τέλη της δεκαετίας του 1960 όλο και περισσότεροι μελετητές συνειδητοποίησαν πόσο παραπλανητική ήταν η απλοποίηση της κατάστασης, που, διαρκώς γίνεται όλο και πιο πολύπλοκη. Αργότερα από τα τέλη της δεκαετίας του 1980 και μετά, επαναπροσδιορίζονται τα ζητήματα που αφορούν το παρόν και το μέλλον της οικογένειας αλλά, και την οργάνωση του ιδιωτικού βίου. Στην εποχή που διανύουμε είναι έντονη η συνειδητοποίηση της ρευστότητας που χαρακτηρίζει το αντικείμενο της κοινωνιολογίας της οικογένειας.

«Η ρευστότητα αυτή οφείλεται στην ταχύτατη αλλαγή των κοινωνικών συνθηκών αλλά, και στη δυνατότητα του σύγχρονου ανθρώπου να επιλέξει το σχήμα οργάνωσης του ιδιωτικού βίου που ανταποκρίνεται καλύτερα στον τρόπο ζωής ή στις προσδοκίες του. Η ρευστότητα για την οποία μιλάμε συνίσταται στην ποικιλία συμβατικών επιλογών που χαρακτηρίζει τη

σύγχρονη κοινωνία. «Η μεγάλη πρόκληση της σύγχρονης κοινωνίας είναι να κατορθώσει να αναπτύξει μηχανισμούς που να ενσωματώνουν τη ρευστότητα στους θεσμούς και να εξουδετερώνουν την καταλυτική της δράση» (Μουσούρου Λ.Μ., Αθήνα 1996, σελ. 77).

Οι σύγχρονοι κοινωνιολόγοι ξεκινούν σήμερα από την άρνηση αποδοχής της οποιαδήποτε κατάστασης ως δεδομένης δηλ. ξεκινούν από την κριτική αντιμετώπιση των δεδομένων μιας κατάστασης. Με τον τρόπο αυτό, η κοινωνιολογία της οικογένειας ξαναγυρίζει στα χαρακτηριστικά της κριτικής επιστήμης.

Η καινούργια περίοδος για την κοινωνιολογία της οικογένειας δεν χαρακτηρίζεται μόνο από τη συνειδητοποίηση της ρευστότητας των οικογενειακών φαινομένων. Χαρακτηρίζεται επίσης από τη διαπίστωση ότι, παρά τη ρευστότητα μορφής και δομής η σύγχρονη οργάνωση του ιδιωτικού βίου διατηρεί και μια αξιοπρόσεκτη σταθερότητα: Τα διάφορα σχήματα της οργάνωσης αυτής εμφανίζουν στοιχεία κοινά μεταξύ τους αλλά, και σε σύγκριση με το «παραδοσιακό» πια σχήμα της συζυγικής οικογένειας. Για παράδειγμα, υπάρχουν κοινά σημεία στην κατανομή των οικογενειακών ρόλων ανάμεσα στα δύο φύλα στη συζυγική οικογένεια, την ελεύθερη ένωση, το άτεκνο ζευγάρι, τα κοινόβια, ακόμη και τα ομοφυλόφιλα ζευγάρια. Ακριβώς αυτός ο συνδυασμός ρευστότητας και σταθερότητας καθιστά τη σύγχρονη οικογένεια τόσο δύσκολο και γι' αυτό τόσο ενδιαφέρον αντικείμενο μελέτης (Τσαούσης Δ.Γ., 1994).

Στη συνέχεια, θα παρουσιάσουμε στοιχεία σχετικά με: τη σύγχρονη «συμβατική» οικογένεια (π.χ. μορφή, λειτουργία, δομή), τα εναλλακτικά προς τη συμβατική οικογένεια σχήματα οργάνωσης του ιδιωτικού βίου, τις οικογένειες, υποκατάστατα καθώς και τις διαπολιτισμικές οικογένειες.

Β. Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ «ΣΥΜΒΑΤΙΚΗ» ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

1. Η οικογένεια ως κοινωνικός θεσμός

Ο κοινωνικός θεσμός εκφράζει «την επιδίωξη κοινωνικά σημαντικών στόχων με κοινωνικά παραδεκτούς και παγιωμένους τρόπους ατομικής ή συλλογικής συμπεριφοράς και δράσης» (Τσαούσης Δ.Γ., 1993, σελ. 122).

Οι στόχοι αυτοί δεν είναι προσωρινοί και πρόσκαιροι, αλλά παραμένουν σταθεροί – διατηρώντας τη σημασία τους – για μεγάλο χρονικό διάστημα. Επιπλέον, οι στόχοι αυτοί μπορεί να είναι πολλοί (πολύσκοπος θεσμός), ή λίγοι (ολιγόσκοπος θεσμός) ή μόνον ένας (μονόσκοπος θεσμός).

Ως κοινωνικός θεσμός η οικογένεια έχει κοινωνικά σημαντικούς σκοπούς που, σύμφωνα με την Λ.Μ. Μουσούρου (1996), συνοψίζονται: στην εξασφάλιση της συνέχειας της κοινωνίας καθώς και στην μεταβίβαση, από γενιά σε γενιά, του πολιτισμού ως τρόπου ζωής και ύπαρξης.

Η οικογένεια ως θεσμός, έχει αφενός ένα χαρακτήρα δημόσιο, καθώς αφορά την οργάνωση του συλλογικού βίου (π.χ. νομοθεσία, τρόπος παραγωγής) και αφετέρου ένα χαρακτήρα ιδιωτικό, καθώς αφορά την οργάνωση του ιδιωτικού βίου. Στον δημόσιο χαρακτήρα της οικογένειας αναζητούνται οι παράγοντες εκείνοι που επιτρέπουν ή επιβάλλουν τη διαφοροποίηση των οικογενειακών σχημάτων, καθώς και οι συνθήκες κάτω από τις οποίες συμβαίνει η διαφοροποίηση αυτή. Αντίστοιχα, ο ιδιωτικό χαρακτήρας της οικογένειας αφορά τη μορφή και τη δομή της, δίνοντας έμφαση στις σχέσεις, τις συνθήκες και τα προβλήματα που απασχολούν τα σύγχρονα άτομα.

Η οικογένεια περιλαμβάνει ένα σταθερό πλέγμα σχέσεων μεταξύ κοινωνικά προσδιορισμένων ρόλων: σύζυγος, μητέρα, γιος, αδελφός κ.λ.π. Αν ένα άτομο δεν επιθυμεί να «αναλάβει» τον κοινωνικά προσδιορισμένο ρόλο του μέσα στο οικογενειακό σχήμα, αυτό δεν διαφοροποιεί καθόλου το θεσμό της οικογένειας.

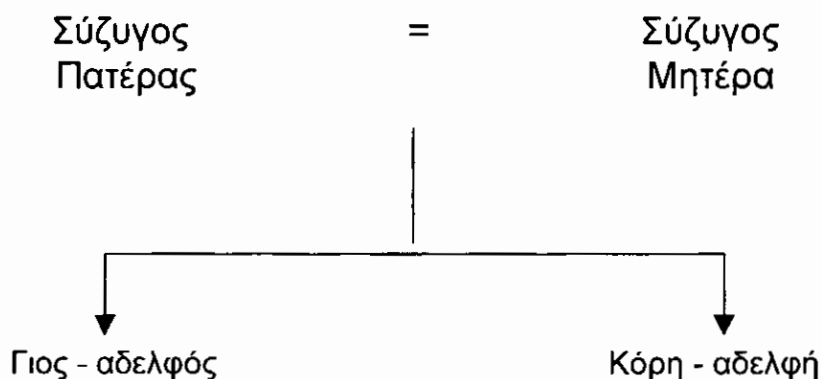
Ο θεσμός της οικογένειας είναι καθολικός δηλ. εμφανίζεται σε όλες τις εποχές και σε όλες τις κοινωνίες (ασφαλώς με παραλλαγές). Αυτό, η Μουσούρου Λ.Μ. (1984), το αποδίδει στην ύπαρξη – σε όλες τις κοινωνίες – αυτού του σταθερού πλέγματος σχέσεων μεταξύ κοινωνικά προσδιορισμένων ρόλων: του συζύγου και πατέρα, της συζύγου και μητέρας, και του παιδιού.

Αυτή η τριάδα ατόμων – ρόλων, στα πλαίσια της κλασικής κοινωνιολογίας αποτελεί τον πυρήνα κάθε οικογενειακού σχήματος. Αυτή ακριβώς η τριάδα ονομάζεται «οικογένεια πυρήνας» κι αυτή χαρακτηρίζει η καθολικότητα.

Η οικογένεια – πυρήνας θεωρείται από πολλούς κοινωνιολόγους ταυτόσημη με τη συζυγική οικογένεια. Για την Λ.Μ. Μουσούρου (1996), ο δεύτερος όρος είναι ουσιαστικά ευρύτερος, γιατί υπονοεί και παραπέμπει στις σχέσεις που διατηρούνται με τις οικογένειες των συζύγων, όπως και στις σχέσεις που δημιουργούνται με του γάμους των παιδιών τους.

Η αναφορά στη σύγχρονη συμβατική οικογένεια, στην συζυγική οικογένεια παραπέμπει. Ο προσδιορισμός «συμβατική» χρησιμοποιείται – όπως πάντα – για να δηλώσει το κοινωνικά αναμενόμενο αλλά, όχι υποχρεωτικό οικογενειακό σχήμα». «Το πρότυπο της σύγχρονης συμβατικής οικογένειας περιλαμβάνει τους γονείς και δύο παιδιά διαφορετικού φύλου –

δηλ. τέσσερα άτομα. Οι ρόλοι όμως και οι σχέσεις τους είναι περισσότεροι από τα άτομα που αφορούν.

Οι συνδυασμοί ρόλων – σχέσεων στην προκειμένη περίπτωση είναι οι ακόλουθοι: (1) σύζυγος – σύζυγος, (2) πατέρας – γιος, (3) πατέρας - κόρη, (4) μητέρα – γιος, (5) μητέρα – κόρη, (6) αδελφός – αδελφή (και το αντίστροφο). Αν η οικογένεια έχει τέσσερα παιδιά, άλλε σχέσεις προστίθενται στον κατάλογο αυτό. Επίσης μπορούμε να έχουμε και παραλλαγές των σχέσεων, ανάλογα με τη σειρά γέννησης των παιδιών: π.χ. πατέρας – μεγάλος γιος, μεγάλος αδελφός – μικρή αδελφή κ.ο.κ.». Ο αριθμός και το φύλο των παιδιών διαφοροποιεί το παραπάνω σχήμα, χωρίς να το αλλάζει ουσιαστικά» (Μουσούρου Λ.Μ., 1996, σελ. 17)

Η συμβατική - λοιπόν - μορφή της σύγχρονης οικογένειας είναι η συζυγική. Στις σύγχρονες – αστεακές κοινωνίες η συζυγική οικογένεια, που αποτελείται από τους συζύγους – γονείς και τα παιδιά τους, διαβιώνει ανεξάρτητα από άλλες συγγενικές οικογένειες, είναι δηλ. ανεξάρτητη. Βέβαια,

όπως υποστηρίζει η Μουσουρού Α.Μ. (1996), η «ανεξαρτησία» αυτή προς τις συγγενικές οικογένειες, αναφέρεται μόνο στον τύπο, ενώ στην ουσία η αλληλεξάρτηση μεταξύ τους είναι τόσο έντονη, ώστε τελικά, να μιλάμε για συζυγικές οικογένειες ως προς τη μορφή αλλά, κατά κάποιο τρόπο, εκτεταμένες ως προς τη δομή. Αυτό το σχήμα – όπως αποδείχθηκε από σύγχρονους κοινωνιολόγους – είναι πολύ διαδεδομένο στις σύγχρονες κοινωνίες.

Συνεπώς, η πραγματικότητα, σε ότι αφορά το σύγχρονο οικογενειακό σχήμα είναι αρκετά πολύπλοκη. Η σχηματοποίηση της μορφής της οικογένειας που επιχειρήσαμε παραπάνω αφορά την επικρατέστερη μορφή της, χωρίς αυτή να είναι ο κανόνας.

2. Οι λειτουργίες της οικογένειας

Οι λειτουργίες της οικογένειας συνοψίζονται σε τέσσερις κατηγορίες: (α) αναπαραγωγικές, (β) οικονομικές, (γ) εκπαιδευτικές και (δ) ψυχολογικές. Οι λειτουργίες αυτές γίνονται προοδευτικά λιγότερες και διαφοροποιούνται όσο η κοινωνία «εκσυγχρονίζεται»: «όσο η κοινωνία γίνεται πιο σύνθετη και αποκτά πολυπλοκότερη οργάνωση διάφορες βασικές λειτουργίες της οικογένειας αποδεδμεύονται και αυτονομούνται, έτσι που ως ιδιαίτεροι πια σκοποί να επιτελούνται από νέους εξειδικευμένους θεσμούς» (Τσαούσης Δ.Γ., 1993, σελ. 447).

Αναπαραγωγική λειτουργία

Πρόκειται για την απαραίτητη λειτουργία εξασφάλισης της βιολογικής αναπαραγωγής της κοινωνίας. Εκτός αυτού, τα παιδιά είναι «απαραίτητα» για την δημιουργία της οικογένειας ως ομάδας, αλλά και για την εξασφάλιση της συνέχειας των συγγενικών δεσμών.

Το γεγονός των διαφορετικών βιολογικά ρόλων των φύλων στην αναπαραγωγική λειτουργία, έχει κριθεί καθοριστικά για τον κοινωνικό προσδιορισμό των ρόλων τους στις άλλες λειτουργίες. Όσο πιο παραδοσιακή είναι μια κοινωνία τόσο πιο καθοριστικός είναι ο βιολογικός ρόλος στον προσδιορισμό των κοινωνικών ρόλων. Άλλωστε, είναι γνωστή σε όλους η έκφραση: «ανδρικές» και «γυναικείες» δουλειές.

Οικονομικές λειτουργίες

Στις παραδοσιακές κοινωνίες, οι οικονομικές λειτουργίες της οικογένειας αφορούσαν μια ποικιλία δραστηριοτήτων όπου, η κατανομή της εργασίας γινόταν με βάση το φύλο. Η οικογένεια – ως ομάδα – αποτελούσε μια πλήρη οικονομική μονάδα δηλ. μια μονάδα παραγωγής και κατανάλωσης.

Ο εκσυγχρονισμός (η σταδιακή μετάβαση από την παραδοσιακή - αγροτική κοινωνία στη σύγχρονη βιομηχανική) επέδρασε καταλυτικά στις οικονομικές λειτουργίες της οικογένειας. Και τούτο γιατί (i) στη σύγχρονη κοινωνία, το κέντρο παραγωγής δεν είναι το σπίτι, ο αγρός, αλλά το εργοστάσιο, (ii) στο εργοστάσιο δεν είναι ενεργή η οικογένεια ως ομάδα αλλά, είναι οικονομικά ενεργά τα μέλη της ως άτομα και (iii) η βιομηχανική οικονομία παράγει αγαθά και υπηρεσίες, που «αγοράζουν» τα άτομα (μέλη της οικογένειας) προκειμένου, να καταναλωθούν από την οικογένεια. Έτσι, στις σύγχρονες κοινωνίες η οικογένεια λειτουργεί κύρια ως μονάδα κατανάλωσης (Μουσούρου Λ.Μ., 1996, και Τσαούσης Δ.Γ., 1993).

Εκπαιδευτικές λειτουργίες

Οι εκπαιδευτικές λειτουργίες της οικογένειας αποσκοπούν στην εξασφάλιση της πολιτισμικής αναπαραγωγής της κοινωνίας. Οι εκπαιδευτικές

λειτουργίες περιλαμβάνουν: λειτουργίες που αποβλέπουν στην απόκτηση γνώσεων και ικανοτήτων – απαραίτητων για την παραγωγή – καθώς και τη λειτουργία της κοινωνικοποίησης. Από την πλευρά της κοινωνίας, η κοινωνικοποίηση «συνίσταται στη μεταβίβαση της κοινωνικής κληρονομιάς, στην κοινωνική αναπαραγωγή της κοινωνίας από γενιά σε γενιά», ενώ από την πλευρά του ατόμου «σημαίνει την διαμόρφωση της κοινωνικής απόστασης και ταυτότητας καθώς και την απόκτηση της κοινωνικής κληρονομιάς (αξίες, αρχές κ.λ.π.) του κοινωνικού συνόλου» (Δ.Γ. Τσαούσης, 1993, σελ. 145).

Στις σύγχρονες κοινωνίες η εκπαίδευση αποτελεί ευθύνη εξειδικευμένων θεσμών (σχολείο, πανεπιστήμιο κ.λ.π.). Αν και η κοινωνικοποίηση αποτελεί λειτουργία και άλλων φορέων, εντούτοις παραμένει μια από τις σπουδαιότερες λειτουργίες της οικογένειας. Η κοινωνικοποίηση είναι μια λειτουργία που διαρκεί όσο και η ζωή του ανθρώπου. Άρα η σπουδαιότητα της δεν περιορίζεται μόνο στα παιδιά. Στα πλαίσια της οικογένειας δεν είναι μόνο τα μεγαλύτερης ηλικίας μέλη που, «διδάσκουν» στα νεότερα τρόπους συμπεριφοράς, αξίες, είναι και τα νεότερα μέλη που «μεταφέρουν» το πνεύμα της εποχής στους μεγαλύτερους, ώστε να τους προετοιμάσουν για τις διαφοροποιήσεις που η εξέλιξη της κοινωνίας επιβάλλει στους κανόνες συμπεριφοράς. Συνεπώς, η λειτουργία της κοινωνικοποίησης γίνεται ολοένα πιο σύνθετη εφόσον συνδυάζεται με τις συνεχείς αναπροσαρμογές στάσεων και συμπεριφορών (Μουσουρού Α.Μ., 1984).

ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΕΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ

Οι λειτουργίες αυτές αφορούν κυρίως την ικανοποίηση της ανάγκης των ατόμων να αισθάνονται ασφαλή και να απολαμβάνουν τη στοργή των άλλων. Στις σύγχρονες κοινωνίες, η ταχύτητα των κοινωνικών αλλαγών επηρεάζει τις

κοινωνικές σχέσεις, δημιουργεί ανασφάλεια στα άτομα, οπότε η ικανοποίηση αυτών των αναγκών αποκτά καθοριστική σημασία.

Μια σημαντικότερη εξέλιξη – που υπογραμμίζει η Μουσσούρου Λ.Μ. (1984) – είναι η σταδιακή απώλεια της σημαντικής λειτουργίας της οικογένειας, για κάλυψη των προνοιακών αναγκών των μελών της. Μια σειρά από εξειδικευμένους φορείς έχει αναλάβει την φροντίδα των ασθενών, των βρεφών, των απόρων κ.λ.π. Η εξέλιξη αυτή τείνει να αποδεσμεύσει την υλική μέριμνα (που παρέχει το ίδρυμα, η υπηρεσία, το επίδομα) από την συναισθηματική στήριξη που παραμένει ευθύνη της οικογένειας.

Κατανοούμε, λοιπόν, την τεράστια σημασία που οι ψυχολογικές λειτουργίες της οικογένειας έχουν προσλάβει στις σύγχρονες κοινωνίες.

3. Η δομή της οικογένειας

Η οικογένεια ως κοινωνική ομάδα, έχει δομή. Αυτή συνίσταται «σε ένα σταθερό πλέγμα κοινωνικών θέσεων και ρόλων , σ' ένα δίκτυο σχέσεων μεταξύ κοινωνικών θέσεων και κοινωνικών ρόλων (Τσαούσης Δ.Γ., 1989).

Παραδοσιακά οι θέσεις και οι ρόλοι μέσα στην οικογένεια εξαρτώνται από το φύλο και την ηλικία δηλαδή από χαρακτηριστικά που είναι δεδομένα για το άτομο και δεν εξαρτώνται από την προσωπικότητα, τις ικανότητες ή τις επιθυμίες του. Το παραδοσιακό λοιπόν, σχήμα οικογενειακής δομής εξαρτάται από ένα χαρακτηριστικό που είναι σταθερό στη διάρκεια της ζωής του ατόμου (δηλ. το φύλο) και από ένα χαρακτηριστικό που μεταβάλλεται (δηλ. την ηλικία). Δηλαδή, η θέση και ο ρόλος του ατόμου στην οικογένεια εξαρτώνται από ένα σταθερό και ένα συνεχώς μεταβαλλόμενο χαρακτηριστικό». «Οι οικογενειακοί ρόλοι χαρακτηρίζονται έτσι από μία εγγενή ασάφεια και ρευστότητα που επιτείνονται από τη στιγμή που η

οικογένεια και ο κοινωνικός της περίγυρος εισέρχονται στη διαδικασία του εκσυγχρονισμού» (Μουσούρου Λ.Μ., 1993, σελ. 24).

Σύμφωνα με τη Μουσούρου Λ.Μ. (1984), μια οικογένεια μπορεί να θεωρηθεί παραδοσιακά (ως προς τη δομή της) εφόσον υπερισχύουν τα ακόλουθα χαρακτηριστικά: ο απόλυτος προσδιορισμός των ρόλων με βάση το φύλο και την ηλικία, η απομόνωση των γυναικών και των παιδιών στο σπίτι, η απουσία της έννοιας της ισότητας και των ισότιμων ρόλων.

Αντίστοιχα, η βιομηχανική οικονομία χαρακτηρίζεται από τη διεύρυνση της αγοράς εργασίας αλλά, και την ανάγκη συμπλήρωσης των αποδοχών του «κουβαλητή» συζύγου-πατέρα, ώστε να καλυφθούν οι ανάγκες της οικογένειας. Οι αποδοχές του συζύγου δεν επαρκούν πλέον, αφού στις σύγχρονες κοινωνίες τα αγαθά και οι υπηρεσίες δεν παράγονται μέσα στον οίκο, αλλά αγοράζονται. Οι συνθήκες αυτές καθιστούν επιτακτική την έξοδο της γυναίκας από το σπίτι στην αγοράς εργασίας. Εφόσον λοιπόν η γυναίκα είναι οικονομικά ενεργή (κι όχι μόνο νοικοκυρά), η παραδοσιακή ισορροπία εξουσίας-εξάρτησης μέσα στην οικογένεια διαταράσσεται και αναζητείται μια νέα ισορροπία.

Η αλλαγή των ρόλων μέσα στην οικογένεια αποτελεί μια από τις κυριότερες επιπτώσεις του κοινωνικού εκσυγχρονισμού. Η αλλαγή αυτή δεν είναι ούτε ενιαίο, ούτε ομοιόμορφη για το σύνολο της κοινωνίας. Άλλωστε, η ομοιομορφία δεν αποτελεί χαρακτηριστικό της σύγχρονης κοινωνίας (Del Campo S, 1998).

«Η δομή της οικογένειας και η δυναμική της μελετώνται και προσδιορίζονται σε αναφορά με τέσσερις κυρίως παράγοντες: α) τον αριθμό και την ηλικία των παιδιών, β) το εκπαιδευτικό επίπεδο των συζύγων, γ) την

απασχόληση των συζύγων και δ) τη διαφορά εισοδήματος μεταξύ των συζύγων» (Μουσούρου Λ.Μ., 1996).

Αναλυτικότερα

Παιδιά

Στις βιομηχανικά αναπτυγμένες κοινωνίες εμπειρικές έρευνες έδειξαν πως η εξουσία της συζύγου στην οικογένεια είναι αντιστρόφως ανάλογη με τον αριθμό των παιδιών. Επιπλέον, καθοριστική σημασία έχει και η ηλικία των παιδιών. Και τούτο γιατί, η παρουσία πολύ μικρών παιδιών δημιουργεί στη σύζυγο-μητέρα ανάγκες που την υποχρεώνουν να εξαρτάται από το σύζυγο περισσότερο από ότι πριν γεννηθούν τα παιδιά. Η εξάρτηση αυτή είναι και οικονομική και για προσωπική βοήθεια. Συχνά, η νέα μητέρα αναγκάζεται να διακόψει ή να εγκαταλείψει την εργασία της προκειμένου να μεγαλώσει το παιδί της. Αργότερα, βέβαια, όταν τα παιδιά πάνε σχολείο, η σύζυγος-μητέρα ανακτά μέρος της εξουσίας που έχασε με τη γέννησή τους, καθώς η εξάρτηση της από το σύζυγο μειώνεται – κυρίως αν επιστρέψει στην εργασία της (Μουσούρου Λ.Μ., 1996).

Σε ορισμένες κοινωνίες, όπως π.χ. στην Ελλάδα, το γόητρο τη μητέρας είναι πολύ μεγάλο. Έτσι, με τη γέννηση των παιδιών η εξουσία του άνδρα μειώνεται. Η Ελληνίδα μητέρα έχει τη βοήθεια και τη συμπαράσταση από τις γυναίκες συγγενείς - κυρίως τη μητέρα της – γεγονός που της επιτρέπει να μη εξαρτάται αποκλειστικά από το σύζυγο για την ανατροφή των παιδιών, αλλά και να εργάζεται.

Εκπαιδευτικά επίπεδα συζύγων

Η δομή της οικογένειας φαίνεται να επηρεάζεται από το εκπαιδευτικό επίπεδο των συζύγων και από τις διαφορές του επιπέδου αυτού μεταξύ τους.

Στην Ελλάδα, καθώς το εκπαιδευτικό επίπεδο του Έλληνα συζύγου ανεβαίνει, αυξάνει η συνεργασία του ζευγαριού και η ανάληψη πρωτοβουλιών από τη σύζυγο. Επιπλέον, η αλματώδης άνοδος του εκπαιδευτικού επιπέδου

των γυναικών - τα τελευταία χρόνια – ανατρέπει τις προϋποθέσεις τη παραδοσιακής εξάρτησης εκείνου που δεν γνωρίζει (δηλ. της γυναίκας) από εκείνον που γνωρίζει (δηλ. του άνδρα).

Οι προϋποθέσεις της παραδοσιακής εξάρτησης δεν ανατρέπονται μόνο μέσα από τις σχέσεις των συζύγων αλλά και από τις σχέσεις γονέων και παιδιών. «Από τα στοιχεία της απογραφής του 1981 προκύπτει ότι ο ελληνικός πληθυσμός 15-24 ετών αποτελείται κατά 21,2% από αποφοίτους μέσης εκπαίδευσης και κατά 13,1% από αποφοίτους (ή φοιτητές) ανωτάτων ή ανωτέρων σχολών, ο πληθυσμός 25-44 ετών κατά 19,3% και 12,1% αντίστοιχα, 45-64 ετών 11,1% και 4,8% και από 65 ετών και άνω 6,2% και 3,1%. Εάν θεωρηθεί ότι οι γονείς των ατόμων 15-24 ετών ανήκουν στην κατηγορία των 45-64 ετών, ενώ οι γονείς των ατόμων 25-44 ετών στην κατηγορία άνω των 65 ετών, είναι φανερό πως η εκπαιδευτική «ανωτερότητα» των παιδιών υποσκάπτει την παραδοσιακή εξουσία των γονιών τους (Μουσούρου Λ.Μ., 1996, σελ. 29-30).

Τελικά, φαίνεται πως η μόρφωση στην ελληνική κουλτούρα συνδέεται με φιλελεύθερους τρόπους συμπεριφοράς, οι οποίοι ευνοούν και προάγουν τη ισοτιμία στις σχέσεις των συζύγων, αλλά και στις σχέσεις γονέων – παιδιών.

Απασχόληση

Στο παραδοσιακό οικογενειακό σχήμα, η επαγγελματική δραστηριότητα και η οικονομική ανεξαρτησία είναι χαρακτηριστικά του ανδρικού ρόλου. Το γεγονός αυτό οδήγησε στη διάκριση των ρόλων του «προμηθευτή» για τον άνδρα και της «νοικοκυράς» για τη γυναίκα (Μουσούρου Λ.Μ., 1996).

Στις σύγχρονες κοινωνίες, στα ζευγάρια όπου και ο δύο σύζυγοι εργάζονται, οι ρόλοι τους είναι σαφώς περισσότερο ισότιμοι από ότι σε οικογένειες που η σύζυγος δεν εργάζεται. Βέβαια, η εργαζόμενη γυναίκα εξακολουθεί να είναι η κύρια υπεύθυνος για τη φροντίδα των παιδιών και τις οικιακές εργασίες. Η διαφοροποίηση του ρόλου αυτή προς τον αντίστοιχο

ρόλο της γυναίκας που δεν εργάζεται εστιάζεται, στο γεγονός ότι η εργαζόμενη γυναίκα έχει το κύριο λόγο για τις αποφάσεις που «αφορούν» τις «γυναικείες» αρμοδιότητες.

Διαφορά εισοδήματος μεταξύ των συζύγων

Μελέτες στις σύγχρονες βιομηχανικές κοινωνίες έδειξαν πως όταν το εισόδημα της συζύγου (από την εργασία της) είναι υψηλότερο από κείνο του συζύγου, τότε αυτή έχει ποσοτικά αυξημένη αλλά διαφορετική εξουσία από το σύζυγο, έχει δύναμη όπως αναφέρουν πολλοί συγγραφείς. Η δύναμη αναφέρεται «στην επιβολή της θέλησης στην πράξη που προσδιορίζουν οι ιδιότητες και ικανότητες των προσώπων». Αντίθετα η εξουσία αφορά «στο αναγνωρισμένο δικαίωμα που εμπεριέχει ο ρόλος κάποιου προσώπου ώστε να επιβάλλει τη θέλησή του» (Μουσούρου Λ.Μ., 1996, σελ. 34).

«Η ύπαρξη της οικογένειας ως ομάδας είναι συνάρτηση της ισορροπίας ανάμεσα στη δύναμη και την εξουσία των μελών της. Έτσι, οι παραλλαγές που παρατηρούνται στην κατανομή εξουσίας μεταξύ των μελών της οικογένειας (κυρίως των συζύγων) είναι από μια άποψη παραλλαγές της ισορροπίας αυτής» (Μουσούρου Λ.Μ., 1984, σελ. 92).

Γ. ΤΑ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΑ ΠΡΟΣ ΤΗ ΣΥΜΒΑΤΙΚΗ ΣΥΖΥΓΙΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΣΧΗΜΑΤΑ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΤΟΥ ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ ΒΙΟΥ

Η αντιμετώπιση της συμβατικής οικογένειας και των μεταβολών της εντάσσεται στα πλαίσια της κλασικής, παραδοσιακής σκέψης ως προς την οικογένεια και την εξέλιξή της. Ακόμα και όταν η σκέψη αυτή είναι φιλελεύθερη – δηλ. δέχεται τις μεταβολές και τις εξελίξεις αλλά και τη ρευστότητα στο χώρο της οικογένειας ως φυσική συνέπεια των εξελίξεων του συλλογικού και του ατομικού βίου – στη βάση της παραμένει παραδοσιακή εφόσον τα καινούργια σχήματα παραπέμπουν στην συμβατική

συζυγική οικογένεια ως παραλλαγές, εξελίξεις ή και αποκλίσεις (Μουσούρου Λ.Μ., 1996)

Η προσέγγιση αυτή, σύμφωνα με την Μουσούρου Λ.Μ., είναι ολέθρια για τρεις τουλάχιστον λόγους: α) γιατί παραγνωρίζει την ύπαρξη σχημάτων που είναι εναλλακτικά της συμβατικής οικογένειας κι όχι απλώς παραλλαγές της, σχημάτων δηλαδή που υπακούουν σε μια άλλη λογική από κείνη της συμβατικής οικογένειας, β) γιατί παραβλέπει την επανάσταση που συντελείται και στο χώρο της οικογένειας σαν αποτέλεσμα της ανάπτυξης, της διάδοσης και των συνεπειών των νέων τεχνολογιών και γ) γιατί, αφού η προσέγγιση αυτή κυριαρχεί στην χάραξη κοινωνικής πολιτικής και ειδικότερα της οικογενειακής πολιτικής, καθιστά τα λαμβανόμενα μέτρα αναποτελεσματικά και ίσως επικίνδυνα.

«Για τον προσδιορισμό των εναλλακτικών σχημάτων της συμβατικής οικογένειας χρησιμοποιήθηκαν τρία κριτήρια: α) η άρνηση ή ανυπαρξία της συζυγικής ή γονεϊκής σχέσης ή και των δύο, (στην κατηγορία αυτή περιλαμβάνονται ή μοναχικότητα, τα άτεκνα ζευγάρια και οι μονογονεϊκές οικογένειες, β) η ουσιαστική διαφοροποίηση των οικογενειακών σχέσεων στα πλαίσια ενός σχήματος που, ως προς τη μορφή του, φαίνεται συμβατική, (στην κατηγορία αυτή περιλαμβάνονται οι δεύτεροι γάμοι, οι οικογένειες διπλής σταδιοδρομίας και οι «χωλές» οικογένειες), γ) η αναζήτηση νέων, υποκατάστατων της οικογένειας σχημάτων οργάνωσης του ιδιωτικού βίου - μια αναζήτηση που ξεκινά από την άρνηση της συμβατικής οργάνωσης και ως προς τη μορφή και ως προς τη δομή της (στην κατηγορία αυτή περιλαμβάνονται τα κοινόβια, τα πρότυπα μη αποκλειστικής συζυγικής σχέσης καθώς και τα ομοφυλόφιλα ζευγάρια (Μουσούρου Λ.Μ., 1996, σελ. 79).

1. Σχήματα που προκύπτουν από την άρνηση ή τη ανυπαρξίας της συζυγικής ή και της γονεϊκής σχέσης

Η μοναχικότητα

Σε όλες τις κοινωνίες και πάντοτε κάποιο ποσοστό ενηλίκων παραμένουν άγαμοι και άτεκνοι. Διάφοροι δημογραφικοί οικονομικοί ή και πολιτικοί λόγοι επέβαλαν, κατά κάποιο τρόπο, την αγαμία και επομένως τη μοναχικότητα.

Στις σύγχρονες κοινωνίες παρατηρείται ότι ένα αυξανόμενο ποσοστό ανδρών και γυναικών αποφεύγουν τη σύναψη ενός μόνιμου δεσμού και την απόκτηση παιδιών, επιλέγονται να ζουν μόνοι. Αυτή η επιλογή κατέστη δυνατή στα πλαίσια της σύγχρονης αυτονομησης του ατόμου από την ομάδα. Το χαρακτηριστικό της επιλογής και το αυξανόμενο ποσοστό ατόμων – τα οποία αφορά – επιτρέπουν στη μοναχικότητα να θεωρείται εναλλακτικό σχήμα οργάνωσης του ιδιωτικού βίου. Η Μουσσούρου Λ.Μ. (1985) αναφέρει μεταξύ των άλλων στοιχείων μιας έρευνας στην περιοχή της πρωτεύουσας, ότι 1 στις 100 μητέρες παιδιών προσχολική ηλικίας δήλωσε πως; θα επιθυμούσε να ζει τελείως μόνη.

Καθώς η μοναχικότητα χαρακτηρίζεται από την απουσία συζυγικής και γονεϊκής σχέσης που θεμελιώνουν την οικογένεια, αποτελεί εντέλει άρνησή της.

Άτεκνα ζευγάρια

Εδώ δεν αναφερόμαστε στη στειρότητα αλλά στην ηθελημένη ατεκνία, τη συνειδητή δηλαδή άρνηση του γονεϊκού ρόλου των συζύγων. Το ενδιαφέρον με τα άτεκνα ζευγάρια – όπως αναφέρει η Μουσσούρου Λ.Μ. (1996) – δεν είναι το ποσοστό τους (που είναι και θα παραμείνει χαμηλό)

αλλά, η ύπαρξή τους ως κοινωνικά αποδεκτό σχήμα. Αυτό το τελευταίο προκαλεί την περιέργεια από τη στιγμή που ο γάμος ως θεσμός χαρακτηρίζεται – μεταξύ άλλων – «από την αμοιβαία πρόθεση αναπαραγωγής» (Δ.Γ. τσαούσης, 1993, σελ. 438).

Βέβαια, το σχήμα αυτό μπορεί να έχει ορισμένη διάρκεια στη ζωή του ζευγαριού, να πρόκειται δηλαδή για παρατεταμένη προγονεϊκή περίοδο. Μπορεί όμως και να αποδειχθεί τρόπος ζωής για το ζευγάρι.

Μονογονεϊκή οικογένεια

«Η μονογονεϊκή οικογένεια περιλαμβάνει ένα γονιό και τα ανήλικα τέκνα της. Η μονογονεϊκή οικογένεια μπορεί να είναι μητροκεντρική ή πατροκεντρική, ανάλογα με το ποιος από τους δύο γονείς αποτελεί τον αρχηγό της οικογένειας. Οι μονογονεϊκές οικογένειες προέρχονται από γάμους που λύθηκαν με το θάνατο του (της) συζύγου (χηρεία) ή με διαζύγιο, από γάμους που δεν λύθηκαν τυπικά αλλά οι σύζυγοι είναι χωρισμένοι και από γονείς παιδιών εκτός γάμου» (Τσαούσης Δ.Γ., 1993, σελ. 443).

Η μονογονεϊκή οικογένεια – όπως αναφέρεται σε εισήγηση της Δ. Κομποτή (1998) – δεν αποτελεί νέο φαινόμενο. Υπάρχουν όμως αναμφισβήτητα νέα χαρακτηριστικά που τη διαφοροποιούν από κείνη των προηγούμενων εποχών. Αυτό οφείλεται στην αύξηση των μονογονεϊκών οικογενειών ως αποτέλεσμα διαζυγίου ή χωρισμού. Η περίπτωση των ανύπαντρων μητέρων συμβάλλει σε μικρότερο βαθμό στην διαμόρφωση του φαινομένου στην Ελλάδα, ενώ ο αριθμός των χηρών συνεχώς μειώνεται εξαιτίας των καλύτερων συνθηκών διαβίωσης.

Ορισμένα στατιστικά στοιχεία πιστοποιούν την κατάσταση αυτή στον ελλαδικό χώρο. Συγκεκριμένα, το ποσοστό γεννήσεων από ανύπαντρες μητέρες – παρά τη μείωση του ολικού αριθμού των τοκετών – παρουσιάζει

σταθερή αύξηση δεδομένου ότι το 1970 ήταν 1,1%, το 1980 ήταν 1,4% ενώ το 1984 1,7%. Αντίθετα, ο αριθμός των ατόμων που βρίσκονται σε χηρεία μειώνεται. Έτσι, για τις γυναίκες το ποσοστό αυτό ήταν 11,8% το 1951 και 10,5% το 1971 ενώ για τους άνδρες το ποσοστό ήταν 2,2% και 1,9% αντίστοιχα. Από την άλλη μεριά, ο αριθμός των διαζυγίων σημείωσε μεγάλη αύξηση 52% μεταξύ του 1963 (3101 διαζύγια) και του 1979 (4710 διαζύγια), δηλαδή ενώ το 1963 αντιστοιχούσαν 4 διαζύγια σε 100 γάμους, τα 1979 αντιστοιχούσαν 6 (Τσαούσης Δ.Γ., 1993, σελ. 467 και Φωτίκα Α., 1995, σελ. 85).

Θεωρητικά, ο αρχηγός της μονογονεϊκής οικογένειας μπορεί να είναι είτε άνδρας είτε γυναίκα. Υπολογίζεται όμως ότι το 1/3 του συνόλου των οικογενειών σε παγκόσμια κλίμακα είναι οικογένειες όπου γυναίκες μεγαλώνουν μόνες τα παιδιά τους. Ειδικότερα, οι μονογονεϊκές οικογένειες στην Ελλάδα υπολογίζονται – κατά την τελευταία απογραφή πληθυσμού το 1991 – σε 193.000 εκ των οποίων 155.000 αποτελούνται από μητέρα με παιδί και μόνο 38.000 από πατέρα με παιδί. Κατά κύριο λόγο λοιπόν, η μονογονεϊκή οικογένεια είναι γυναικεία υπόθεση (Δ. Κομποτή, 1998 και Α. Φωτίκα, 1995).

«Οι μονογονεϊκές οικογένειες με αρχηγό γυναίκα αντιμετωπίζουν πληθώρα προβλημάτων με κυρίαρχα αυτά του αποκλεισμού από την αγορά εργασίας και της κοινωνικής περιθωριοποίησης. Ως πιθανά αίτια αυτών εμφανίζονται:

- η έλλειψη επαρκών μορφωτικών και επαγγελματικών προσόντων
- το ανεπαρκές σύστημα παιδικής προστασίας
- η αποσύνδεση του κοινωνικού ιστού μετά την αλλαγή του τύπου της οικογένειας (εξαιρείται ίσως η γειτονιά)

- η έλλειψη κοινωνικών σχέσεων και δικτυώσεων εξαιτίας του ελάχιστου ελεύθερου χρόνου που έχουν στη διάθεσή τους
- η τάση αυτοαπομόνωσης ώστε να αποφύγουν τον κοινωνικό στιγματισμό» (Κομποτή Δ., 1998, σελ. 517)

Από την άλλη μεριά, δεν θα πρέπει να αποσιωπούμε τα πρακτικά κυρίως προβλήματα – χωρίς να αποκλείονται προβλήματα αποκλεισμού από την αγορά εργασίας ή περιθωριοποίησης – που αντιμετωπίζουν οι μονογονεϊκές οικογένειες με αρχηγό άνδρα. Τα προβλήματα αυτά αφορούν: το νοικοκυριό, το σχολείο του παιδιού, τη σωστή διαχείριση των οικονομικών κ.α. Τα προβλήματα αυτά οφείλονται στο ότι οι άνδρες δεν προετοιμάζονται για το ρόλο του γονέα (του γονέα που έχει μόνος του την ευθύνη των παιδιών) και ούτε είναι συναισθηματικά έτοιμοι να τον αναλάβουν. Όταν όμως η μονογονεϊκότητα τείνει να γίνει τρόπος ζωής και για τους άνδρες, τα όποια προβλήματα διαρκώς θα μειώνονται (Μουσούρου Λ.Μ., 1996 και Κομποτή Δ., 1998).

Σύμφωνα με την Μουσούρου Λ.Μ. (1996) το σχήμα της μονογονεϊκής οικογένειας έχει αντιμετωπισθεί και εξακολουθεί να αντιμετωπίζεται από ορισμένους ως εκτροπή, ως κατάσταση παθολογική που αφορά άτομα που είναι ή θα εξελιχθούν σε προβληματικά. Επιπλέον, οι οικογένειες αυτές θεωρούνται «προϊόντα» διάλυσης και αποδιοργάνωσης και, ακόμα, παθογόνες ως προς την ανάπτυξη των παιδιών και την κοινωνικοποίησή τους.

Οι ανησυχίες και ο προκαταλήψεις της κοινής γνώμης μετριάστηκαν ύστερα από τη συνειδητοποίηση ότι η αύξηση των μονογονεϊκών οικογενειών μπορεί να είναι αποτέλεσμα επιλογής, επιθυμία απόκτησης παιδιού χωρίς την τέλεση γάμου ή διαζύγιο αντί ενός αποτυχημένου γάμου ή μη τέλεση νέου γάμου λόγω του κινδύνου να είναι κι αυτός αποτυχημένος. Η επιλογή αυτή

αποτελεί ουσιαστικά άρνηση της συμβατικής συζυγικής οικογένειας και στρέφει το ενδιαφέρον της κοινής γνώμης στις τυχόν επιπτώσεις του σχήματος αυτού στη συζυγική οικογένεια αλλά και στο κοινωνικό σύνολο (μέσω αυτής).

Είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι μόλις στις αρχές της δεκαετίας του 1980 οι ανάγκες και η δυναμική των μονογονεϊκών οικογενειών θεωρήθηκαν πρόκληση από τους επιστήμονες. Είναι, όμως, προφανές ότι χρειάζεται πολύ δουλειά ώστε η πρόκληση αυτή να οδηγήσει στη πραγματική γνώση και κατανόηση των μονογονεϊκών οικογενειών (Α. Φωτίκα, 1995).

2. Σχήματα που προκύπτουν από την ουσιαστική διαφοροποίηση των οικογενειακών σχέσεων σε σχέση προς το συμβατικό σχήμα

Οικογένειες που δημιουργούνται από το δεύτερο γάμο του ενός ή και των δύο συζύγων

Με την αύξηση των διαζυγίων αυξήθηκε σημαντικά το ποσοστό των δεύτερων γάμων, δηλαδή των γάμων όπου ο γαμπρός ή και η νύφη είναι διαζευγμένοι ή χήροι. «Συγκεκριμένα στην Ελλάδα το 1963 σε κάθε 100 γαμπρούς οι 3 ήταν διαζευγμένοι και σε κάθε 100 νύφες οι 2, ενώ το 1979 σε κάθε 100 γαμπρούς διαζευγμένοι ήταν οι 4,6 και σε κάθε 100 νύφες διαζευγμένες ήταν οι 3. Αυτό σημαίνει ότι 2 στους 3 άντρες που χωρίζουν και 1 στις 2 γυναίκες ξαναπαντρεύεται. Δημιουργούν δηλαδή νέες οικογένειες. Αν και οι δεύτεροι γάμοι αυξάνουν σαν συνέπεια της αύξησης των διαζυγίων, οι δύο αυξήσεις δεν είναι παράλληλες. Και τούτο γιατί ένα σημαντικό ποσοστό διαζευγμένων δεν ξαναπαντρεύονται (Τσαούσης Δ.Γ., 1993, σελ. 467).

Στην Ελλάδα εμφανίζεται ένα αξιοπρόσεκτο φαινόμενο «το ποσοστό των γαμπρών και των νυφών που ήταν πριν από το γάμο τους άγαμοι, αν και μειωμένο παραμένει σε υψηλά επίπεδα, το ποσοστό των χήρων και των χηρών τείνει να μειωθεί ενώ, αντίθετη είναι η τάση του ποσοστού των διαζευγμένων. Έτσι, το 1970 το ποσοστό των άγαμων γαμπρών ήταν 93,6%, των χήρων 2,9% και των διαζευγμένων 3,5%, ενώ για τις νύφες τα αντίστοιχα ποσοστά ήταν 96,2%, 1,2% και 2,6%. Το 1982 όμως τα ποσοστά για τους γαμπρούς ήταν 91,5% για τους άγαμους, 2,2% για τους χήρους και 6,3% για τους διαζευγμένους, αντίστοιχα για τις νύφες τα ποσοστά ήταν 94,7% για τις άγαμες, 1% για τις χήρες και 4,3% για τις διαζευγμένες (Μουσούρου Λ.Μ., 1996, σελ. 90).

Οι οικογένειες που δημιουργούνται από το δεύτερο γάμο του ενός ή και των δύο συζύγων διακρίνονται σε αναφορά με τους άπειρους συνδυασμούς των οικογενειακών τους καταστάσεων. Οι σημαντικότεροι των συνδυασμών αυτών σύμφωνα με την Μουσούρου Λ.Μ. (1996) συνοψίζονται στους εξής έξι:

Συνδυασμός 1^{ος}: Η σύζυγος δεν έχει παιδιά

Ο σύζυγος δεν έχει παιδιά

Συνδυασμός 2^{ος}: Η σύζυγος: έχει ένα ή περισσότερα παιδιά από προηγούμενο γάμο. Έχει την επιμέλεια των παιδιών, τα παιδιά ζουν μαζί της. Ο πατέρας των παιδιών έχει (ή δεν έχει) δικαίωμα να τα επισκέπτεται και πληρώνει (ή δεν πληρώνει) για τη διατροφή τους.

Ο σύζυγος: δεν έχει παιδιά από προηγούμενους γάμους. Είναι πατριός των παιδιών της συζύγου του.

Συνδυασμός 3^{ος}: Ο σύζυγος: έχει ένα ή περισσότερα παιδιά από προηγούμενο γάμο. Τα παιδιά δεν ζουν μαζί του

αλλά, τα διατρέφει (ή δεν τα διατρέφει) και τα επισκέπτεται (ή δεν τα επισκέπτεται).

Ή σύζυγος: δεν έχει παιδιά από προηγούμενο γάμο. Είναι μητριά των παιδιών του συζύγου της.

Συνδυασμός 4^{ος}: Ο σύζυγος: έχει ένα ή περισσότερα παιδιά από προηγούμενο γάμο. Έχει την επιμέλεια των παιδιών και τα παιδιά ζουν μαζί του. Η μητέρα έχει (ή δεν έχει) δικαίωμα να τα επισκέπτεται και τα παιδιά ζουν (ή δεν ζουν) μαζί της για κάποια διαστήματα.

Η σύζυγος: δεν έχει παιδιά από προηγούμενο γάμο. Είναι μητριά των παιδιών του συζύγου της.

Συνδυασμός 5^{ος}: Η σύζυγος: έχει ένα ή περισσότερα παιδιά από προηγούμενο γάμο. Τα παιδιά δεν ζουν μαζί της αλλά τα επισκέπτεται (ή όχι) και αυτά ζουν μαζί της για κάποια διαστήματα (ή όχι).

Ο σύζυγος: δεν έχει παιδιά. Είναι πατριός των παιδιών της συζύγου του.

Συνδυασμός 6^{ος}: Η σύζυγος: έχει ένα ή περισσότερα παιδιά από προηγούμενο γάμο. Τα παιδιά δεν ζουν μαζί της αλλά τα επισκέπτεται (ή όχι) και αυτά ζουν μαζί της για κάποια διαστήματα (ή όχι).

Ο σύζυγος: έχει ένα ή περισσότερα παιδιά από προηγούμενο γάμο. Τα παιδιά δεν ζουν μαζί του, αλλά τα διατρέφει (ή δεν τα διατρέφει) και τα επισκέπτεται (ή όχι).

Το ζευγάρι μπορεί να αποκτήσει και δικά του παιδιά, τα οποία (εκτός από το συνδυασμό 1) κάνουν ακόμη πολυπλοκότερες τις ήδη πολύπλοκες οικογενειακές σχέσεις.

Η Μουσοῦρου Λ.Μ. αναφέρει: «Οι οικογένειες που δημιουργούνται με δεύτερο γάμο και περιλαμβάνουν παιδιά από προηγούμενους γάμους, λόγω της πολύπλοκης δομής τους πρέπει να επιλύσουν προβλήματα άγνωστα στους άλλους τύπους οικογένειας. Για πολλά από τα προβλήματα αυτά, όπως οι όροι συγγένειας, η εξουσία διαπαιδαγώγησης των παιδιών και οι νομικές σχέσεις, δεν έχουν ανακύψει θεσμοποιημένες λύσεις. Ως εκ τούτου, υπάρχει μεγαλύτερη δυνατότητα ασυμφωνιών και διαιρέσεων ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας και περισσότερη ένταση σε πολλούς γάμους που συνάπτονται μετά από διαζύγιο» (Μουσοῦρου Λ.Μ., 1996, σελ. 91-92).

Επιπλέον, ενώ έχουν απασχολήσει πολύ οι επιπτώσεις ενός διαζυγίου πάνω στα παιδιά, υπάρχουν ελάχιστα στοιχεία για τα ιδιαίτερα προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα παιδιά ὕστερα από ένα δεύτερο γάμο των γονιών τους και κυρίως σε ότι αφορά τις σχέσεις τους με τον πατριό και τη μητριά, τα παιδιά του πατριού και της μητριάς με τα αδέλφια με τα οποία έχουν κοινό γονέα κτλ.

Σύμφωνα με την Μουσοῦρου Λ.Μ. (1985), «στην Αθήνα το 5% των οικογενειών με παιδιά προσχολικής αγωγής ανήκουν στην κατηγορία των οικογενειών από δεύτερο γάμο: 0,65% δημιουργήθηκαν με τον δεύτερο γάμο της συζύγου και 2,73% του συζύγου - ενώ 1,3% περίπου των οικογενειών περιλαμβάνουν παιδιά και από προηγούμενο γάμο της συζύγου (0,75%) ή του συζύγου (0,43%) (Μουσοῦρου Λ.Μ., 1985, σελ. 62).

Οικογένειες διπλής σταδιοδρομίας

Ο όρος «οικογένειες διπλής σταδιοδρομίας» επινοήθηκε από τους Rapoport (1969), για να περιγράψει οικογένειες των οποίων και οι δύο σύζυγοι είναι αφοσιωμένοι στην καριέρα τους, που σημαίνει ότι εργάζονται σε

εργασίες με ιδιαίτερα εξέχουσα προσωπικότητα, έχουν προοπτικές ανάπτυξης και απαιτούν υψηλό βαθμό αφοσίωσης.

Σύμφωνα με την Domsh M. (1998), αυτές οι οικογένειες που αποτελούσαν εξαίρεση του κανόνα στη δεκαετία του 1960, παρουσιάζουν αυξητική τάση λόγω των σημαντικών κοινωνικών αλλαγών καθώς και της δημογραφικής υφής του εργατικού δυναμικού.

Η διαφορά μεταξύ των οικογενειών διπλής σταδιοδρομίας και των οικογενειών διπλής εργασίας (ή των οικογενειών που και οι δύο σύζυγοι έχουν εισόδημα), είναι ότι και οι δύο σύζυγοι της οικογένειας διπλής σταδιοδρομίας είναι εξαιρετικά αφοσιωμένοι στην καριέρα τους. Αντίθετα, στις οικογένειες διπλής εργασίας οι σύζυγοι ζουν μαζί, έχουν και οι δύο δουλειά (επί πληρωμή) αλλά έχουν και την κύρια ευθύνη για τη φροντίδα των παιδιών τους (M. Domsh, 1998)

«Τα μέλη των οικογενειών διπλής καριέρας έχουν τουλάχιστον δύο ή τρεις ρόλους: το ρόλο της καριέρας, τον οικογενειακό ρόλο και το ρόλο της συνεργασίας με εργοδότες ή εταιρίες. Οι πολλαπλοί ρόλοι ενδέχεται να προκαλέσουν συγκρούσεις ή υπερφόρτωση ρόλων που συχνότερα μεταφράζονται σε εξάντληση καθώς και λιγότερο διαθέσιμο χρόνο για τους συζύγους και την οικογένεια» (Domsh M., 1998, σελ. 190).

Για την Μουσουρού Α.Μ. (1996) οι «οικογένειες διπλής σταδιοδρομίας αντιμετωπίζουν πέντε καίρια διλήμματα:

- Το δίλημμα των δύσκολων συμβιβασμών ανάμεσα στο εφικτό, το δέον και το επιθυμητό, το οποίο συνδέεται με τους ιδιαίτερα βεβαρημένους ρόλους του ζευγαριού και την ανάγκη προγραμματισμού κάθε δραστηριότητα.

- Το δίλημμα ταυτότητας του φύλου που συνδέεται με το γεγονός ότι οι σύζυγοι έχουν δραστηριότητες που δεν περιλαμβάνονται σε εκείνες του πρότυπου ρόλου – φύλου π.χ. γυναίκα = σύζυγος και μητέρα.

- Τα διλήμματα που αφορούν την επιθυμία συνδυασμού σταδιοδρομίας και απόκτησης παιδιών: πότε, πόσα με ποια διαφορά ηλικίας.

- Διλήμματα κοινωνικής ζωής που οφείλονται στον ελάχιστο χρόνο που το ζευγάρι διαθέτει για κοινωνικές δραστηριότητες

- Διλήμματα που συνεχώς δημιουργεί το κοινωνικό περιβάλλον το οποίο ελάχιστα κατανοεί και αποδέχεται τον καινοτόμο τρόπο ζωής των οικογενειών αυτών π.χ. το κοινωνικό περιβάλλον ενδέχεται να πιέζει το ζευγάρι για την απόκτηση παιδιών, τη φροντίδα των οποίων δεν είναι έτοιμο να αναλάβει» (Μουσουρού Λ.Μ., 1996, σελ. 95).

Παρόλα αυτά, «τα ζευγάρια διπλής σταδιοδρομίας δεν αντιμετωπίζουν μόνο προστριβές και προβλήματα. Έχουν, επίσης, και πλεονεκτήματα όπως:

- Τη δυνατότητα ανάπτυξης της δημιουργικότητας και της αυτοεκτίμησης.

- Την εκτίμηση του συντρόφου

- Τη ισχυρότερη ανεκτικότητα στο ζευγάρι

- Υψηλότερα εισοδήματα

- Μεγαλύτερη αυτονομία

- Οικονομικούς πόρους για την κάλυψη των αναγκών των παιδιών τους»

(Domsch M., 1998, σελ. 191)

«Χωλές» ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ

Οι χωλές οικογένειες είναι συζυγικές οικογένειες που έχουν διασπασθεί σε δύο τμήματα όχι γιατί οι σύζυγοι δεν επιθυμούν να ζουν μαζί αλλά γιατί μη οικογενειακοί λόγοι (π.χ. επαγγελματικές υποχρεώσεις, μετανάστευση κ.α.) τους αναγκάζουν να ζουν χωριστά για μεγάλα χρονικά διαστήματα.

Οι λόγοι για τους οποίους το ζευγάρι αναγκάζεται να ζει χωριστά είναι είτε ακούσια (ασθένεια, στρατιωτική θητεία, φυλάκιση) είτε εκούσιοι (λόγοι που υπαγορεύει η εργασία: ναυτικοί, μετανάστες, πολιτικοί, υπάλληλοι, αποσπασμένοι, καλλιτέχνες, επαγγελματίες αθλητές κ.α.) (Τσαούσης Δ.Γ., 1993).

Η δομή και τα προβλήματα των χωλών οικογενειών διαφέρουν μεταξύ τους ανάλογα με (α) Τους λόγους για τους οποίους το ζευγάρι ζει χωριστά, οι λόγοι αυτοί αφορούν συγκεκριμένες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες, (β) Το κατά πόσον οι λόγοι αυτοί αφορούν μόνο το σύζυγο, μόνο τη σύζυγο ή και τους δύο, υποστηρίζεται ότι το μη παραδοσιακό σχήμα είναι εκείνο που διαμορφώνεται από την επιλογή της συζύγου να συνδυάσει την οικογένεια με μια επαγγελματική απασχόληση που απαιτεί τη παραμονή της μακριά από τον τόπο διαμονής της οικογένειας. Συνήθως όμως, στις περιπτώσεις αυτές δεν είναι η αφοσίωση στην εργασία ή οι επαγγελματικές φιλοδοξίες της συζύγου που χωρίζουν το ζευγάρι, αλλά η ανάγκη διατήρησης της θέσης εργασίας ή και των κεκτημένων δικαιωμάτων (κυρίως συνταξιοδοτικών, (γ) Το βαθμό θεσμοποίησης της χωλής οικογένειας στο κοινωνικό τη περίγυρο. Οι παραδοσιακές ναυτικές κοινότητες (π.χ. Άνδρου, Καλύμνου και άλλων νησιών), οι κοινότητες όπου η μετανάστευση των ανδρών ήταν παράδοση (π.χ. Ήπειρος), ήταν κοινότητες όπου οι οικογένειες του ναυτικού ή του μετανάστη λειτουργούσαν χωρίς προβλήματα, αφού υπήρχε κοινωνική αποδοχή, αλλά και «ετοιμότητα» ατόμων και συνόλου να στηρίξουν τις οικογένειες αυτές. Τα προβλήματα για τις χωλές οικογένειες αρχίζουν από τη στιγμή που παύει το σχήμα αυτό να είναι θεσμός (ή δεν υπήρξε ποτέ) στην κοινότητα ή το κοινωνικό περιβάλλον που εμφανίζεται. Και τα προβλήματα αυτά είναι τόσο περισσότερα όσο λιγότερο έτοιμος είναι ο οικογενειακός και

κοινωνικός περίγυρος να στηρίξει τη χωλή οικογένεια και όσο λιγότερο συνειδητά επέλεξαν οι σύζυγοι το σχήμα αυτό (Μουσούρου Λ.Μ., 1996).

Το χαρακτηριστικό αυτού του τύπου οργάνωσης του ιδιωτικού βίου είναι πως «μακρά απουσία του / της συζύγου δεν δηλώνει τη διάσπαση της συναισθηματικής ενότητας και της λειτουργίας της οικογένειας» (Τσαούσης Δ.Γ., 1993, σελ. 443).

Η Λ.Μ. Μουσούρου αναφέρει πως «στην Αθήνα το 7% των οικογενειών με παιδιά προσχολικής ηλικίας είναι χωλές: ο πατέρας σύζυγος είναι είτε ναυτικός (4,5%) είτε αποσπασμένος σε άλλη πόλη υπάλληλος (2,5%)» (Λ. Μ. Μουσούρου, 1985, σελ. 22)

Κλείνοντας θα αναφέρουμε έναν τύπο χωλής οικογένειας που έχει ελάχιστα απασχολήσει παρόλο ότι είναι και κοινωνικά σημαντικός και πηγή κοινωνικών / ατομικών προβλημάτων: Πρόκειται για την οικογένεια όπου οι σύζυγοι γονείς ζουν χωριστά από τα παιδιά, τα οποία μεγαλώνουν με υποκατάστατα των γονέων π.χ. παππούδες. Αυτό το σχήμα είναι προφανές ότι κατά κανόνα αφορά τους μετανάστες.

3. Σχήματα υποκατάστατα της συμβατικής οικογένειας

Το κοινόβιο

Σύμφωνα με βιβλιογραφικές πηγές υπάρχουν δύο τύποι κοινοβιακής συμβίωσης: Ο πρώτος τύπος που αποκαλείται συλλογικό νοικοκυριό, έχει ως βασική μονάδα τη συζυγική οικογένεια η οποία συμμετέχει με άλλες συζυγικές οικογένειες με τις οποίες συγκατοικεί – διατηρώντας την οργανική της αυτοτέλεια – σε κοινές δραστηριότητες και την από κοινού χρησιμοποίηση των μέσων και των δυνατοτήτων που το συλλογικό νοικοκυριό διαθέτει. Ο δεύτερος τύπος, το καθεαυτό κοινοβιακό νοικοκυριό,

έχει ως βασική μονάδα το άτομο, το οποίο συμμετέχει με άλλα άτομα σε κοινές δραστηριότητες.

Στην περίπτωση που βασική μονάδα είναι η συζυγική οικογένεια, το σχήμα παραμένει συμβατικό ως προς τη δομή αλλά με μια μορφή εκτεταμένης οικογένειας που δεν είναι συμβατική. Η συμβατική εκτεταμένη οικογένεια αποτελείται – όπως είναι γνωστό – από την συζυγική και ανιόντες ή και εκ πλαγίου συγγενείς των συζύγων με τις οικογένειές τους. Το συλλογικό νοικοκυριό χαρακτηρίζεται από την ελευθερία σύστασης και από την έλλειψη προκαθορισμένης ιεραρχίας και σχέσεων εξουσίας. Εκείνοι που το επιλέγουν απολαμβάνουν την ασφάλεια και τη σταθερότητα που παρέχει η εκτεταμένη οικογένεια αλλά, χωρίς την καταπίεση της θεσμοποιημένης ιεραρχικής της δομής.

Για την Μουσούρου Λ.Μ. (1996), η κοινοβιακή οικογένεια έχει και άλλα χαρακτηριστικά: λιγότερη εσωστρέφεια από τη συζυγική οικογένεια αλλά και περισσότερη χαλαρότητα στις σχέσεις των συζύγων, μεγαλύτερη δυνατότητα επιλογής προτύπων από τα παιδιά, λιγότερη συναισθηματική εξάρτηση από τους γονείς τους αλλά και πιθανή σύγχυση για τους ισχύοντες κοινωνικούς κανόνες – εφόσον οι κανόνες αυτοί τίθεται από διάφορους ενήλικες και μπορεί να είναι ποικίλοι ή και αντιφατικοί.

Στο κοινόβιο όπου βασική μονάδα είναι το άτομο η κατάσταση εμφανίζεται περισσότερο ρευστή. Η κύρια συναισθηματική σχέση αναπτύσσεται με τα μέλη της κοινοβιακής ομάδας. Είναι λοιπόν μια σχέση περισσότερο χαλαρή και ευπρόσβλητη από κείνη που εμφανίζεται στη συζυγική οικογένεια. Βέβαια η σχέση αυτή μπορεί να οδηγήσει σε ένα «μόνιμο» ζευγάρωμα του ατόμου, σε μια συζυγική σχέση ασφαλώς λιγότερο σταθερή από κείνη της συζυγικής οικογένειας μιας και δεν είναι μακροχρόνια ικανοποιητική για το άτομο.

Το μέγεθος των κοινοβίων ποικίλλει – από πέντε ενήλικες (και από παιδιά) που συνήθως θεωρείται ως το ελάχιστο έως είκοσι πέντε ή και περισσότερους ενήλικες. Όσο μεγαλύτερος ο αριθμός των μελών, τόσο μεγαλύτερα τα προβλήματα συνοχής και οργάνωσης του κοινοβίου και τόσο δυσκολότερο να αποφευχθούν οι τριβές που δημιουργεί η διαδικασία ανάληψης και η άσκηση ηγετικών ρόλων (Μουσούρου Λ.Μ., 1996).

Τα προβλήματα που τα κοινόβια συναντούν, εξηγούν τον κατά κανόνα βραχύβιο χαρακτήρα τους, ενώ η περισσότερο αποδεκτή μορφή κοινοβιακής συμβίωσης κατά τη δεκαετία του 1980 φαίνεται να είναι τα συλλογικά κι όχι τα κοινοβιακά νοικοκυριά. Όμως, όσο πιο έντονο το ιδεολογικό στοιχείο (κυρίως θρησκευτικό ή και πολιτικό), τόσο μεγαλύτερες οι πιθανότητες μακροβιότητας του κοινοβίου.

Η κοινοβιακή κίνηση ξεκινά κατά τη δεκαετία του 1960 και φθάνει στο απόγειό της στις αρχές της δεκαετίας του 1970. Τότε – όπως αναφέρει η Λ.Μ. Μουσούρου (1996) - το 3% περίπου του πληθυσμού των Η.Π.Α. ζούσε σε 25.000 περίπου κοινόβια, ενώ στην Αγγλία, όπου το κίνημα δεν γνώρισε ποτέ την ίδια εξάπλωση, ο αριθμός των κοινοβίων ήταν μικρότερος των 100.

Σχήματα μη συμβατικής συζυγικής σχέσης

Στις δεκαετίες του 1960 κυρίως και του 1970, ο θεσμός του γάμου βάλλεται από διάφορες πλευρές. Ιδιαίτερα βάλλεται ο αποκλειστικός χαρακτήρας των γενετήσιων σχέσεων μεταξύ των συζύγων, ως παράγοντας που καθιστά τη συζυγική σχέση επιρρεπή είτε στη διάλυση είτε στη ανειλικρίνεια. Δημοσιεύτηκαν τότε άπειρα κείμενα, τα οποία πρότειναν τρόπους ζωής που καταργούσαν αυτή την αποκλειστικότητα – τρόπους που ως εκείνη την εποχή θεωρούντο περιθωριακοί και ηθικά απαράδεκτοι. Καταγράφηκαν, λοιπόν, τότε σχήματα οργάνωσης του ιδιωτικού βίου που δεν

στηρίζονταν στη συμβατική συζυγική σχέση. Το κυριότερο από τα σχήματα αυτά ήταν ο ομαδικός γάμος, ο ανοικτός γάμος και η ανταλλαγή συντρόφων (Μουσούρου Λ.Μ., 1996).

« - Ο ομαδικός γάμος είναι ένα σχήμα όπου η αποκλειστικότητα των σεξουαλικών σχέσεων δεν αναφέρεται σε συγκεκριμένο άτομο (=σύζυγο) αλλά στα μέλη μιας συγκεκριμένης ομάδας. Είναι λοιπόν, ο ομαδικός γάμος μια μορφή κοινόβιου που όμως δεν χαρακτηρίζεται από μακροβιότητα και ούτε προβλέπεται να διεκδικήσει στο άμεσο μέλλον κάποια θέση μεταξύ των κοινωνικά σημαντικών εναλλακτικών σχημάτων της συζυγικής οικογένειας.

- Ο ανοικτός γάμος είναι ένα σχήμα όπου οι σύζυγοι έχουν μεν εξωσυζυγικές σχέσεις, αλλά αναγνωρίζουν τη μεταξύ τους σχέση ως έχουσα πρωταρχική σημασία στη ζωή τους. Ο ανοικτός γάμος είναι, λοιπόν, κάτι περισσότερο από την αναγνώριση της σεξουαλικής ελευθερίας των συζύγων. Είναι μια ειλικρινή και ανοικτή σχέση βασισμένη στο δικαίωμα του καθενός να αναπτύσσεται ως άτομο. Κυρίως λόγω της σεξουαλικής ελευθερίας των συζύγων, οι γάμοι αυτοί είναι και προβλέπεται ότι θα παραμείνουν λίγοι και βραχύβιοι.

Ο ανοικτός γάμος συνδέεται με το πρότυπο της «ανοικτής οικογένειας» που είναι μια εκούσια συνένωση ατόμων σε μια οικογενειακή μονάδα στην οποία καίρια παραδοχή είναι ότι όλα τα μέλη – ανεξάρτητα από φύλο, ηλικία ή βιολογική σχέση – είναι, πάνω από όλα πρόσωπα με έναν πυρήνα αναλλοτριωτών ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Τα μέλη των ανοικτών οικογενειών επιλέγουν να ζουν μαζί, διατηρώντας το δικαίωμα να φύγουν, προσωρινά ή όχι, και με τη συνέχιση της συνένωσής τους με την οικογένεια υπόσχονται να σέβονται, να υπερασπίζονται και να υποστηρίζουν αυτό και άλλα δικαιώματα όλων των μελών» (Μουσούρου Λ.Μ., 1996, σελ. 104-105).

Το σχήμα αυτό παρουσιάζει – σύμφωνα με τους μελετητές – πραγματικό ενδιαφέρον που, όμως, επισκιάζει η εύκολα συγχεόμενη με τη μοιχεία σεξουαλική ελευθερία των συζύγων,. Πάντως, το σχήμα αυτό

αποτελεί μια σύλληψη οργάνωσης του ιδιωτικού βίου τελείως διάφορη της συμβατικής συζυγικής σχέσης.

- Τέλος το σχήμα της ανταλλαγής συντρόφων, γνώρισε μεγάλη διάδοση (σε σχέση με τα προηγούμενα) κατά τη δεκαετία του 1960 στις Η.Π.Α. κυρίως όπου και μελετήθηκε.

Εμφανίστηκε την εποχή της σεξουαλικής απελευθέρωσης αλλά και της δυνατότητας πλήρους διαχωρισμού της αναπαραγωγής από τις γενετήσιες σχέσεις, χωρίς κανενός είδους συναισθηματική δέσμευση. Πρόκειται για μια πρακτική ιδιωτική και συμπληρωματική των συμβατικών μορφών οργάνωσης του ιδιωτικού βίου, χωρίς αυτός ο τρόπος ζωής να κοινολογείται στο περιβάλλον ή τα παιδιά του ζευγαριού (Μισέλ Α., 1987).

Βέβαια, αν το ζευγάρι έχει μια ευτυχισμένη και ολοκληρωμένη κοινή ζωή, η ανταλλαγή σεξουαλικών συντρόφων είναι ένα παιχνίδι που οι σύζυγοι γρήγορα το βαριούνται. Αν, όμως, το ζευγάρι έχει εξ αρχής μια αδύνατη σχέση, η ανταλλαγή συντρόφων εξασθενεί ακόμη περισσότερο τη συζυγική σχέση και συμβάλλει στη διάλυσή της.

Το σχήμα αυτό ουδέποτε ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένο στο γενικό πληθυσμό της Αμερικής, ενώ στην Ευρώπη είναι περίπου άγνωστο (Ditch J., 1994).

Ομοφυλόφιλα ζευγάρια

Τα ομοφυλόφιλα ζευγάρια αποτελούν πλήρη άρνηση της βάσης του γάμου και της οικογένειας που είναι η γενετήσια σχέση ετερόφυλων ενηλίκων. «Η έρευνα στο χώρο αυτό ήταν περιορισμένη μέχρι τη δεκαετία του 1970 όπου και παρατηρείται αύξηση της πίεσης να δεχτεί η κοινωνία (δηλαδή να θεσμοθετήσει) «γάμους» μεταξύ ομοφυλόφιλων και την υιοθεσία παιδιών από ζευγάρια του ίδιου φύλου» (Μουσούρου Λ.Μ., 1996, σελ. 106).

Διαμορφώθηκαν δύο τάσεις σχετικά με το ιδιόμορφο αυτό σχήμα. Η αρνητική στάση αναφέρεται σε επιχειρήματα βιολογικά και την εξ ορισμού

αδυναμία αναπαραγωγής, θρησκευτικά (το σχήμα είναι ασυμβίβαστο με τη χριστιανική παράδοση), κοινωνικά (προβλήματα κοινωνικής ένταξης και ψυχολογικής ανάπτυξης των παιδιών ελλείπει του πρότυπου ενήλικα ενός φύλου). Από την άλλη μεριά υπάρχει μια θετική στάση που ξεκινά με τον προσδιορισμό των προκαταλήψεων που χαρακτηρίζουν τα επιχειρήματα αυτά. Οι προκαταλήψεις αυτές, αφενός διογκώνουν τα προβλήματα που το σχήμα αυτό αντιμετωπίζει, αφετέρου, δημιουργούν επιπλέον δυσχέρειες στη λειτουργία του (Μουσούρου Λ.Μ., 1996).

Ανεξάρτητα από το βαθμό παραδοχής του, ο γάμος μεταξύ ομοφυλοφίλων συνήθως αντικατοπτρίζει το συμβατικό ετερόφυλο γάμο. Κατά κανόνα υπάρχει κάποιας μορφής γαμήλια τελετή και η σχέση του ζευγαριού διαμορφώνεται με βάση το ετερόφυλο πρότυπο, δηλαδή, το ένα άτομο είναι ο αρχηγός, ο προμηθευτής, ο «άντρας» και το άλλο έχει ρόλο νοικοκυράς, «γυναίκας».

Παρά τις ομοιότητες, οι διαφορές μεταξύ ενός ζεύγους ομοφυλόφιλων ανδρών και ενός ζεύγους λεσβιών είναι πολλές. Οι προφανείς διαφορές μεταξύ τους αφορούν τη δυνατότητα ικανοποίησης της επιθυμίας για τη δημιουργία γονεϊκής σχέσης: παρά το γεγονός ότι ένα ζευγάρι του ίδιου φύλου δεν μπορεί ως ζευγάρι να επιτύχει βιολογική γονεϊκότητα και όπως κάθε άγαμο ζευγάρι δεν μπορεί να υιοθετήσει, η λεσβία μπορεί να γίνει μητέρα με εξωσωματική γονιμοποίηση ενώ, δεν υπάρχει αντίστοιχη δυνατότητα για τον ομοφυλόφιλο άνδρα.

Τα εναλλακτικά προς τη συμβατική οικογένεια σχήματα οργάνωσης του ιδιωτικού βίου αποτελούν στοιχεία της σύγχρονης πραγματικότητας με όλες τους τις παραλλαγές, με την άنيση στατιστική και κοινωνική τους σημασία με τους διάφορους βαθμούς κοινωνικής αποδοχής. Βέβαια, κάποια από τα

σχήματα αυτά δεν περιλαμβάνονται στις επιλογές των περισσότερων ατόμων (π.χ. τα κοινόβια, ο ανοικτός γάμος, η ανταλλαγή συντρόφων, τα ομοφυλόφιλα ζευγάρια κ.α.).

Το γεγονός όμως είναι, πως το σύγχρονο άτομο οργανώνει τον ιδιωτικό του βίο ώστε να ταιριάζει στις συνθήκες ζωής του. Οι συνθήκες αυτές παραλλάζουν στα πλαίσια της ίδιας κοινωνίας και μαζί τους παραλλάζουν οι επιλογές για την οργάνωση της οικογενειακής ζωής.

Δ. ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ «ΥΠΟΚΑΤΑΣΤΑΤΑ»

Όπως είναι γνωστό, το παιδί έχει ανάγκη από αγάπη και κατανόηση για να αναπτυχθεί ολοκληρωτικά και αρμονικά. Το παιδί πρέπει να μεγαλώνει κάτω από τη φροντίδα και την ευθύνη των γονιών του σε μια ατμόσφαιρα στοργής και ασφάλειας.

Εντούτοις, λόγω των περίπλοκων συνθηκών της ζωής, κάποια παιδιά στερούνται τη γονική φροντίδα. Αυτό συμβαίνει όταν οι γονείς δεν υπάρχουν ως φυσική παρουσία (είτε είναι άγνωστοι, είτε έχουν πεθάνει ή εγκαταλείψει το παιδί τους) ή όταν λόγω αντικειμενικών ή υποκειμενικών αιτιών, δεν είναι σε θέση αντεπεξέλθουν στις υποχρεώσεις τους ως γονείς.

Κάτω από τέτοιες δύσκολες και συχνά τραγικές συνθήκες, οι κοινωνικές υπηρεσίες προσφέρουν διαφόρων ειδών βοήθεια. Πέραν της τοποθέτησης και παραμονής των παιδιών σε ιδρύματα, οι πλέον ενδεδειγμένες λύσεις σύμφωνα με τις γνώμες των ειδικών, είναι: τα παιδικά χωριά SOS, οι ανάδοχες οικογένειες καθώς και η υιοθεσία (Σίνδρου Μ., 1994).

Οι τρεις αυτές εναλλακτικές και ενδεδειγμένες λύσεις για την καλύτερη φροντίδα και ανάπτυξη των παιδιών συνιστούν και τρεις «τύπους»

οικογενειών, που χαρακτηρίζονται από τους επιστήμονες ως οικογένειες “υποκατάστατα” – μιας και λειτουργούν για να υποκαταστήσουν τη φυσική οικογένεια.

1. Παιδικά Χωριά SOS Ελλάδας

Η ιδέα των Παιδικών Χωριών SOS ανήκει στον Αυστριακό γιατρό Herman Gmeiner, ο οποίος το 1949 δημιούργησε στο Imst της Αυστρίας το 1^ο Παιδικό Χωριό SOS προκειμένου να προστατεύσει τα ορφανά παιδιά του πολέμου, δίνοντάς τους ένα φυσιολογικό περιβάλλον που έμοιαζε πολύ με εκείνο της φυσικής οικογένειας: μια μητέρα, αδέρφια, σπίτι και τον πρώτο κοινωνικό περίγυρο, το Χωριό. Συστατικά που αποτέλεσαν τις 4 βασικές αρχές της φιλοσοφίας των Παιδικών Χωριών SOS.

Στην Ελλάδα, την ιδέα των Παιδικών Χωριών SOS έφερε η κα Κλώντια Κατσαρά, το 1975. Δημιουργήθηκε το Σωματείο το οποίο αναγνωρίστηκε σαν ειδικά φιλανθρωπικό. Είναι Ν.Π.Ι.Δ. και αποτελεί μέλος του Διεθνούς Οργανισμού των Παιδικών Χωριών SOS “SOS KINDERDORF INTERNATIONAL» με έδρα τη Βιέννη – που αριθμεί σήμερα 359 Παιδικά Χωριά SOS και 1000 σχετικά προγράμματα σε 125 χώρες (Κατσούλη Α., 1998).

Στη χώρα μας λειτουργούν σήμερα τρία προγράμματα:

- α) Το Παιδικό Χωριό SOS της Βάρης, δυναμικότητας 100 παιδιών
- β) Το Παιδικό Χωριό SOS στο Πλαγιάρι Θεσσαλονίκης, δυναμικότητας 70 παιδιών και
- γ) Η Στέγη Νέων, δυναμικότητας 36 εφήβων (Σίφνιος Σ., 1994).

Τα Παιδικά Χωριά SOS έχουν σκοπό να προστατεύσουν τα παιδιά που αδυνατούν να ζήσουν στη φυσική τους οικογένεια (δηλαδή παιδιά χωρίς γονείς στη ζωή – εγκαταλελειμμένα – κακοποιημένα – με εξαρτημένους

γονείς κλπ) σε ένα μη ιδρυματικό πλαίσιο. Δηλαδή με την προσπάθεια παροχής οικογενειακού προτύπου, με τη μορφή της μονογονεϊκής οικογένειας (μόνο μητέρας) σε οργανωμένο πλαίσιο.

Αυτό επιτυγχάνεται υλοποιώντας τις (4) βασικές αρχές που διέπουν τη λειτουργία των Παιδικών Χωριών SOS, δηλαδή:

α) Η μητέρα SOS: Τα παιδιά ζουν με ένα σταθερό γονεϊκό πρότυπο που συγκατοικεί μαζί τους όλο το 24ωρο. Είναι μια γυναίκα που έχει το μητρικό ρόλο σε σχέση με τα παιδιά.

β) Αδέλφια: Βασική προϋπόθεση για ένα παιδί που έχει αδέρφια είναι να ζήσει στο χωριό, μαζί με αυτά, στην ίδια οικογένεια και να μη χωριστεί.

γ) Σπίτι: Τα παιδιά ζουν με τη μητέρα SOS σε ένα σπίτι, οργανωμένο όπως όλα τα μεσοαστικά σπίτια στην Ελλάδα, μέσα στο χώρο του χωριού.

δ) Χωριό: Το Χωριό είναι έτσι οργανωμένο ώστε να λειτουργεί ως προθάλαμος για την ευρύτερη κοινότητα, παρέχοντας ταυτόχρονα την ασφάλεια στα παιδιά και τις μητέρες.

Τα παιδιά για να γίνουν δεκτά στο Παιδικό Χωριό SOS πρέπει να είναι ως 10 ετών με φυσιολογική νοημοσύνη και χωρίς σοβαρή σωματική, νοητική αναπηρία ή ψυχική διαταραχή (Σίφνιος Σ., 1994).

Τα παιδιά έρχονται στο Παιδικό Χωριό SOS μετά από αίτημα της οικογένειας, της υπηρεσίας Κοινωνικής Πρόνοιας, των ιδρυμάτων και των εισαγγελικών αρχών. Κυρίως οι παραπομπές γίνονται από τις κοινωνικές υπηρεσίες. Αφού διερευνηθεί το κοινωνικό, το ιατρικό και το ψυχολογικό ιστορικό των παιδιών από την κοινωνική υπηρεσία των Παιδικών Χωριών SOS και αφού ανατεθεί δικαστικά η επιμέλειά του, το παιδί μαζί με τα αδέρφια του (αν υπάρχει και για αυτά αίτημα) γίνονται δεκτά στο Χωριό και τοποθετούνται στην ίδια οικογένεια SOS όπου θα μεγαλώσουν μαζί με άλλα αδέρφια SOS μέχρι τα 16-17 τους χρόνια (Κατσούλη Α., 1998).

Από τη ηλικία αυτή και μετά, ανάλογα με τη ψυχολογική και κοινωνική τους ωρίμανση, τα παιδιά φεύγουν από την οικογένεια SOS και πηγαίνουν στη Στέγη Νέων. Εκεί ακολουθούν ένα πρόγραμμα διαχείρισης της καθημερινότητας με περισσότερη αυτονομία. Στη Στέγη Νέων τα παιδιά ζουν σε ένα οίκημα 6 διαμερισμάτων όπου συμβιώνουν ανά 5 άτομα σε κάθε διαμέρισμα, με τη συμπαράσταση του διευθυντή της Στέγης και των Παιδαγωγών - Φροντιστών. Εδώ παραμένουν οι έφηβοι συνεχίζοντας τις σπουδές τους, την επαγγελματική τους κατάρτιση ή ενασχόληση με απώτερο στόχο την προετοιμασία τους για το στάδιο της «ημιαυτόνομης διαβίωσης» (Κατσούλη Α., 1998).

Στο στάδιο αυτό περνούν τα παιδιά που έχουν έμμισθη απασχόληση και είναι ικανά να ζήσουν, εκτός Στέγης, σε δικό τους χώρο υποστηριζόμενα – εν μέρει – οικονομικά και συμβουλευτικά από τη Στέγη. Σ' αυτό το στάδιο συνειδητοποιούν τις απαιτήσεις της ενήλικης ζωής και το προσωπικό δυναμικό τους ώστε να ενταχθούν ισότιμα στην κοινωνία. Το επόμενο στάδιο είναι αυτό της πλήρους αυτονομίας και ανεξαρτητοποίησης από το Παιδικό Χωριό SOS.

Η μητέρα είναι η αληθινή ψυχική υποστήριξη που πρωτίστως βρίσκεται το παιδί μέσα στην οικογένεια SOS, εκτός από την υλική περίθαλψη. Η μητέρα SOS είναι, συνήθως, μια νέα γυναίκα ηλικίας 30-45 ετών που αγαπά τα παιδιά. Η ίδια δεν έχει οικογενειακές υποχρεώσεις – σύζυγο ή δικά της μικρά παιδιά και είναι σε θέση να μεταφέρει τη ζωή της στο Χωριό. Η μητέρα επιλέγεται με μια συγκεκριμένη διαδικασία, όπου ελέγχονται οι σωματικές, ψυχολογικές, συναισθηματικές και πρακτικές της ικανότητες, πριν μπει σε ένα πρόγραμμα εξάμηνης εκπαίδευσης και πρακτικής στο Χωριό. Η προσωπικότητα και η διαθεσιμότητά της για το ρόλο αποτελούν τα κύρια κριτήρια επιλογής στη διαδικασία. Η μητέρα SOS αμείβεται και έχει εργασιακή

σχέση «αορίστου χρόνου» με το Χωριό. Έχει άδεια 1,5 ημέρα την εβδομάδα ή 3 ημέρες το 15ήμερο και 1 μήνα το καλοκαίρι (Α. Κατσούλη, 1998 και Σίφνιος Σ., 1994).

«Όμως το μητρικό πρότυπο συμπληρώνεται και από την αδελφική παρουσία και σχέση. Κάθε οικογένεια SOS αποτελείται από έξι έως οκτώ παιδιά διαφορετικής ηλικίας. Έτσι το παιδί δεν υποφέρει από έλλειψη επαφής με άλλα άτομα ηλικιακά κοντά του, έχοντας τη δυνατότητα να συναναστρέφεται μαζί τους – εκτός της μητέρας – επωφελούμενο γνώσεων και προτύπων. Μάνα και παιδιά ζουν μαζί σε ένα σπίτι. Κάθε παιδί έχει το δικό του ατομικό χώρο, το κρεβάτι του, το χώρο μελέτης, τη θέση του στο τραπέζι. Το σπίτι είναι για το παιδί η οικογενειακή εστία, εκεί επιστρέφει όταν συναντά τη σκληρότητα του έξω κόσμου, εκεί έχει την αίσθηση ότι ανήκει κάπου. Η μητέρα SOS φροντίζει το σπιτικό της, ακολουθώντας ένα πρόγραμμα ζωής σαν αυτό που βιώνουν χιλιάδες νοικοκυριά στην Ελλάδα (Κατσούλη Α., 1998, σελ. 400).

Η κοινότητα του Χωριού, ένα σύνολο 10-12 σπιτιών δυναμικότητας 80-100 παιδιών, αποτελεί, τον πρώτο δρόμο προς τον κόσμο, χωρίς να παύει, συγχρόνως, να αποτελεί και το άμεσα ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον για το παιδί, μετά την οικογένεια. Παρόλα αυτά στα Παιδιά Χωριά SOS τα παιδιά δεν βλέπουν μόνο την καλή πλευρά της ζωής, Η κοινωνικοποίηση των παιδιών και η επαφή με την ευρύτερη κοινότητα αποτελεί βασικό μέλημα. Τα παιδιά παρακολουθούν τα σχολεία της γειτονιάς, τα σπίτια τους είναι ανοιχτά για τις επισκέψεις συγγενών και φίλων, ενώ παράλληλα με το σχολικό πρόγραμμα συμμετέχουν και σε δραστηριότητες της αρεσκείας τους (ξένες γλώσσες, αθλητισμός, μουσική κλπ.) (Κατσούλη Α., 1998).

Στα Παιδικά Χωριά SOS, εκτός από τις οικογένειες SOS, ζουν και ο αρχηγός του Χωριού με την οικογένειά του, ο φύλακα με την οικογένειά του

και οι θείες SOS που βοηθούν τις μητέρες στο έργο τους και τις αντικαθιστούν, όταν χρειαστεί. Το χώρο στελεχώνουν και παιδαγωγοί καθώς και εξωτερικοί συνεργάτες από τον ιατροπαιδαγωγικό χώρο, ώστε να βοηθήσουν τις μητέρες παιδαγωγικά και πρακτικά. Στο παιδαγωγικό προσωπικό του Χωριού κυριαρχεί το ανδρικό φύλο για λόγους εξοικείωσης των παιδιών και του χώρου με τα ανδρικά πρότυπα (Κατσούλη Α., 1998 και Παπαδόπουλος Α., 1998).

Η οικονομική στήριξη των Παιδικών Χωριών SOS στην Ελλάδα προέρχεται αποκλειστικά από τις δωρεές και τα κληροδοτήματα απλών πολιτών και με ένα ποσοστό κρατικής κάλυψης της τάξης του 1% περίπου (Σ. Σίφνιος, 1994).

«Η μορφή παιδικής προστασίας που προσφέρουν τα Παιδικά Χωριά SOS κάλυψε, στα 23 χρόνια λειτουργίας της, Πάγιες κοινωνικές ανάγκες. Τα κρατικά προγράμματα υιοθεσίας και ανάδοχης οικογένειας ικανοποιούν μόνο ένα μικρό ποσοστό των αναγκών των παιδιών που βρίσκονται «χωρίς οικογένεια» με μόνη εναλλακτική λύση τα ιδρύματα» (Άννη Κατσούλη, 1998, σελ. 401).

ΣΗΜΕΙΩΣΗ: Το 1995 στο Φίλυρο Θεσσαλονίκης δημιουργήθηκε το Παιδικό Χωριό Βορείου Ελλάδος. Το χωριό αυτό δεν ανήκει στον οργανισμό των Παιδικών Χωριών SOS και είναι αναγνωρισμένο Σωματείο μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα.

Βέβαια, ο σκοπός, η φιλοσοφία και η λειτουργία του ταυτίζονται μ' αυτές των χωριών SOS (Παπαδόπουλος Α., 1998).

2. Ανάδοχες οικογένειες

Η αναδοχή είναι ένας θεσμός που λειτουργεί όταν η φυσική οικογένεια αδυνατεί να φροντίσει τα παιδιά της. Όλοι θα θέλαμε η φυσική οικογένεια να είναι εκείνη που θα έχει τη γονική ικανότητα να αναθρέψει σωστά τα παιδιά της. Στην πράξη, όμως, δεν είναι λίγες οι φορές που η γονική ικανότητα κάτω από δυσμενείς κοινωνικές συνθήκες (ασθένεια, διαταραγμένες σχέσεις, ορφάνια, οικονομικά προβλήματα κλπ) μετατρέπεται σε γονική ανεπάρκεια (Σίνδρου Μ., 1994).

Μπροστά σε αυτή την «αδικία» αναζητάμε μια σωτήρια λύση, μια σωστή οικογένεια, ένα «υποκατάστατο» της φυσικής οικογένειας, μια ανάδοχη οικογένεια.

Ο ρόλος της ανάδοχης οικογένειας είναι για πολλούς αμφισβητούμενος αλλά για άλλους καταξιωμένος. Είναι ρόλος πολύπλοκος, εθελοντικός αλλά και επαγγελματικός. Απαιτεί αγάπη, στοργή, αλλά και γνώση.

Στο θεσμό της ανάδοχης οικογένειας εμπλέκονται τρία μέρη: η φυσική οικογένεια, το παιδί και η ανάδοχη οικογένεια. Είναι, λοιπόν, αναγκαία μια πολιτική που να συμπεριλάβει όλα τα «θέλω» τόσο της φυσικής οικογένειας, του παιδιού όσο και της ανάδοχης οικογένειας. Και ανάμεσα σε αυτόν τον πολύπλοκο μηχανισμό οι κοινωνικές υπηρεσίες, ο Κοινωνικός Λειτουργός ως συντονιστής και ως «ο άνθρωπος που θα κινήσει όλα τα νήματα» με πρώτο μέλημα το παιδί.

Ξεκινώντας από τη φυσική οικογένεια, είναι αναγκαία η ενημέρωση των γονιών, ότι το παιδί τους θα βρίσκεται στα χέρια εθελοντών που θα το αγκαλιάσουν και θα το φροντίσουν – όσο χρειαστεί – μέχρι η φυσική

οικογένεια να ξεπέρασε την κρίση. Βέβαια, πολύ συχνά οι φυσικοί γονείς δεν επιθυμούν τη φιλοξενία του παιδιού τους από ανάδοχους γονείς φοβούμενοι τη σύγκριση και το ενδεχόμενο το παιδί να τους αγαπήσει περισσότερο από κείνους. Για αυτό χρειάζεται οι φυσικοί γονείς να είναι ενημερωμένοι για το ρόλο της αναδοχής.

Στο σημείο αυτό επεμβαίνει ο Κοινωνικός Λειτουργός που θα τους βεβαιώσει ότι το παιδί θα επιστρέψει, όταν η οικογένειά του είναι έτοιμη και επιπλέον θα τους στηρίξει στην όλη πορεία της κρίσης. Η στήριξη αυτή θα πρέπει να αποτελεί ένα ολόκληρο πρόγραμμα που θα περιλαμβάνει βοήθεια σε επαγγελματικό πλαίσιο, σε οικονομικό επίπεδο, συμβουλευτική δουλειά, συναισθηματική στήριξη, ενθάρρυνση να αποκτήσει ο γονιός τη χαμένη του αυτοπεποίθηση. Απαραίτητη είναι και η βοήθεια από άλλες ειδικότητες όπως ψυχολόγους, ψυχιάτρους ακόμη και ψυχοθεραπευτές (Κέντρο Βρεφών «Η ΜΗΤΕΡΑ», 1983).

Το πρόγραμμα αναδοχής ξεκίνησε το 1989 από τον ΕΟΠ (Εθνικό Οργανισμό Πρόνοιας) και πιο επιτακτικά το 1990 αλλά σε πειραματική μορφή.

Ο δεσμός των φυσικών οικογενειών με το παιδί ενισχύεται με συχνά επισκεπτήρια, με κατάλληλη προετοιμασία, σε χώρους επιλεγμένους από τον φορέα ή την παραμονή στο σπίτι της φυσικής του οικογένειας, όταν η Περίπτωση το απαιτεί. Επίσης ενισχύεται με τηλεφωνική επικοινωνία, αρχικά από την ανάδοχη οικογένεια προς τη φυσική καθώς και φωτογραφικό υλικό για να βλέπουν την εξέλιξή του.

Ακολουθεί το παιδί που πρέπει να προετοιμαστεί, να ζήσει την εμπειρία μιας άλλης οικογένειας. Σίγουρα χρειάζεται κάποια σημαντική προετοιμασία, η οποία ποικίλλει ανάλογα με την ηλικία, το ιστορικό του παιδιού και τον τρόπο προσέλευσής του στο φορέα (Σίνδρου Μ., 1994).

Από την αρχική εκτίμηση οικογένειας και την προσωπικότητα του παιδιού γίνεται επιλογή αναδόχου.

Ο φορέας που εφαρμόζει το πρόγραμμα αναδοχής, έχει έναν αριθμό αιτήσεων υποψηφίων αναδόχων γονέων για τους οποίους έχει κάνει διερευνητική και διαγωνιστική δουλειά καταλληλότητας, πάντα με βάση τις προϋποθέσεις που ορίζει το πρόσφατο Προεδρικό Διάταγμα 337 (ΦΕΚ) που εξεδόθη το Σεπτέμβριο του 1993.

«Η εκτίμηση καταλληλότητας γίνεται ύστερα από μια σειρά συνεντεύξεων που αφορούν την προσωπικότητα των υποψηφίων αναδόχων, το οικογενειακό και συγγενικό τους περιβάλλον, την περιουσιακή τους κατάσταση και κυρίως το λόγο που οι ίδιοι θέλουν να ασχοληθούν με τα παιδιά. Επίσης ενδιαφέρει εάν έχουν δικά τους παιδιά και γενικά αν είναι έμπειροι στη φροντίδα παιδιών. Εάν οι ανάδοχοι γονείς δεν έχουν παιδιά οφείλουν να καταλάβουν πως ο σκοπός της ανάδοχης φροντίδας είναι η παραμονή του παιδιού κοντά τους, μέχρι να λυθούν τα προβλήματα της φυσικής τους οικογένειας και η επιστροφή του σε αυτήν. Η οργάνωση έχει υποχρέωση να ενημερώσει τους αναδόχους γύρω από το ιστορικό του παιδιού, επιλέγοντας τι θεωρεί σκόπιμο να μην αποκαλύψει» (Σίνδρου Μ., 1994, σελ. 568).

Έπειτα, αρχίζει μια σταδιακή φιλοξενία και όταν η σχέση αναδόχων φαίνεται να είναι σταθερή, οριστικοποιείται η αναδοχή. Προκειμένου να οριστικοποιηθεί η αναδοχή, αποφασίζει ο φορέας μέσω αρμόδιας επιτροπής που εξετάζει όλο το φάκελο της υποψήφιας αναδόχου οικογένειας.

Από τη στιγμή που θα εκδοθεί απόφαση από τον φορέα, θεωρείται ως νομική του οικογένεια. Υπάρχει κατοχύρωση για τους αναδόχους γονείς οι οποίοι οφείλουν να δεχθούν ότι αφ' ενός μεν θα πρέπει να λειτουργήσουν ως γονείς, αλλά ότι υπάρχουν κάπου οι πραγματικοί γονείς του (ΦΕΚ 127/97). Κι εδώ είναι ο «άχαρος» ρόλος του Κοινωνικού Λειτουργού, όταν πρέπει και να τους επιλέξει για την αγάπη προς το παιδί και να τους προετοιμάσει στην ιδέα της απομάκρυνσής τους.

Οι ανάδοχοι έχουν πολλά αποθέματα στοργής και υπομονής και πρέπει να κρατούνται σε υψηλό επίπεδο συνεργασίας, λόγω της προσφοράς τους. Άλλωστε μια τέτοια συνεργασία είναι ένα καλό κίνητρο ενθάρρυνσης απέναντι στη σωματική τους κούραση, την αγωνία και τις ευθύνες για το μέγαλωμα του παιδιού.

Πρέπει να βλέπουν με συμπάθεια τους φυσικούς γονείς και να μην περνούν αρνητικά μηνύματα στο παιδί, γιατί έτσι θα το πληγώσουν. Πρόθυμα να συντονίζονται, με τη συμβολή του Κοινωνικού Λειτουργού, τη συνάντησή με τους φυσικούς γονείς, να θυμίζουν στο παιδί να τους τηλεφωνεί, να τους γράφει ενώ, παράλληλα, έχουν υποχρέωση να κρατούν υλικό από σοβαρά γεγονότα της ζωής του π.χ. άλμπουμ φωτογραφιών, ενθύμια κλπ.

Υποχρέωση του φορέα είναι να βρίσκεται κοντά στον ανάδοχο με κάθε τρόπο. Υλική υποχρέωση του φορέα είναι επίσης η επιδότηση των αναδόχων, η οποία έχει συμβολικό χαρακτήρα αφού δεν καλύπτονται ούτε τα έξοδα του παιδιού, ούτε ο κόπος των αναδόχων (Σίνδρου Μ., 1994).

Στην περίπτωση της αναδοχής υπάρχουν και κάποια έκτακτα περιστατικά για τα οποία δεν υπάρχει ούτε ιστορικό, ούτε απαραίτητα δικαιολογητικά ώστε το παιδί να τοποθετηθεί άμεσα σε ανάδοχη οικογένεια.

Για τις περιπτώσεις αυτές, σύμφωνα με την Σίνδρου Μ. (1994), είναι απαραίτητη η δημιουργία ξενώνα που θα λειτουργεί ως Κέντρο Υποδοχής καθώς και η δημιουργία «εξειδικευμένων» αναδόχων που θα αναλαμβάνουν τα δύσκολα αυτά περιστατικά.

Ο θεσμός της αναδοχής έχει θεαματικά αποτελέσματα. Το παιδί θεραπεύεται ψυχικά με εντυπωσιακή αλλαγή. Εντυπωσιακή όμως είναι και η προσφορά των αναδόχων, οι οποίοι θα πρέπει να βοηθηθούν περισσότερο από τον αρμόδιο φορέα σε ότι αφορά – κυρίως – τις οικονομικές, ψυχικές και συναισθηματικές τους ανάγκες.

3. Το τρίγωνο της υιοθεσίας

Η υιοθεσία θεωρείται σημαντικός θεσμός στην κοινωνία μας. Τα μέρη που συμβάλλουν στην πραγματοποίηση της υιοθεσίας – φυσικοί γονείς, παιδί, θετοί γονείς – παρουσιάζονται σχηματικά ως οι πλευρές του τριγώνου που η καθεμία συνδέεται με τις δύο άλλες συγχρόνως. Φανερά ή συμβολικά ο δεσμός των τριών αυτών μερών παραμένει άρρηκτος στη διάρκεια της ζωής τους (Παπαγιαννακοπούλου-Σπέντζα Ε., 1994).

Και τα τρία μέρη μοιράζονται κοινά συναισθήματα και βιώματα που ξεκινούν από την αδυναμία τους να συμμορφωθούν με τα κοινωνικά πρότυπα, π.χ. η φυσική μητέρα γεννώντας ένα παιδί εκτός γάμου, το παιδί όντας παιδί εκτός γάμου και με την υιοθεσία του και οι θετοί γονείς μη μπορώντας να αποκτήσουν φυσικό παιδί.

«Οι θετοί γονείς προσαρμόζουν τη στάση τους γύρω από την υιοθεσία με δύο διαφορετικούς τρόπους:

(α) Δεν αποδέχονται ως διαφορετικό το να είναι κανείς γονέας υιοθετημένου παιδιού. Προσποιούνται ότι αποτελούν μια συνηθισμένη βιολογική οικογένεια και προσπαθούν να ξεχάσουν ότι το παιδί τους το έχουν

υιοθετήσει. Συνήθως δεν το ενημερώνουν για τη θέση του στην οικογένεια ή η ενημέρωση που του δίνεται είναι ελλιπής.

(β) Αποδέχονται ως διαφορετική τη κατάσταση του θετού γονέα και αποδέχονται τους φυσικούς γονείς του παιδιού χωρίς κριτική.

Οι περισσότεροι θετοί γονείς έχουν ανάμικτες στάσεις, όμως, για τους επιστήμονες, αυτοί που αποποιούνται τη διαφορά, είναι λιγότερο επιτυχημένοι στο γονικό τους ρόλο». (Ε. Παπαγιαννακοπούλου-Σπέντζα, 1994, σελ. 559-560).

Το υιοθετημένο παιδί όταν συνειδητοποιήσει την απώλεια της φυσικής του οικογένειας θα βιώσει οδυνηρές ψυχικές καταστάσεις. Η επίλυση των προβλημάτων που απορρέουν από την υιοθεσία και η ικανοποίηση των αναγκών του παιδιού σχετικά με την υιοθεσία, εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από την επιτυχή άσκηση του γονικού ρόλου των θετών γονιών και την ικανότητά τους να το καταλάβουν και να το βοηθήσουν. Οι θετοί γονείς, μέσα από την προσπάθεια και τελικά την αποτυχία να τεκνοποιήσουν, έχουν βιώσει σταδιακά τραυματικά συναισθήματα όπως ματαιώση, ενοχή, θυμό, πόνο (Κέντρο Βρεφών «ΜΗΤΕΡΑ», 1983).

Με αυτές λοιπόν τις συνθήκες ξεκινά η κοινή ζωή της θετής οικογένειας. Η διαφορά από την αντίστοιχη βιολογική οικογένεια ενυπάρχει στον τεχνητό τρόπο δόμησής της, δηλαδή, το παιδί τοποθετείται σε αυτή, δεν γεννιέται από αυτή. Η υιοθεσία υπονοεί την ύπαρξη δύο άλλων γονιών που γέννησαν το παιδί και που μαζί με το συγγενικό τους περίγυρο καθορίζουν τη βιολογική του καταγωγή. Από την άλλη μεριά, οι θετοί γονείς με τα συναισθήματά τους, τη συμπεριφορά τους προς το παιδί και με τον κοινωνικό τους περίγυρο, επενεργούν στο ψυχοκοινωνικό κομμάτι της ιστορίας του παιδιού.

Το «σενάριο» αυτό, βέβαια, καθώς εκτυλίσσεται εμφανίζεται ιδιαίτερα πολύπλοκο κυρίως λόγω των δύσκολων συναισθημάτων που αναπτύσσονται εξαιτίας της υιοθεσίας.

Το υιοθετημένο παιδί στα διάφορα στάδια της ανάπτυξής τους, θα εκτελέσει συγκεκριμένο έργο, κοινό για όλα τα παιδιά. Επιπλέον, θα πρέπει να χειριστεί και θέματα που αφορούν την υιοθεσία του, τα οποία – σαφώς – επηρεάζουν και επηρεάζονται από τα στάδια αυτά της ανάπτυξής του.

Τα υιοθετούμενα παιδιά πρέπει από νωρίς στη ζωή τους, εφόσον έχουν ενημερωθεί για την υιοθεσία, να αποδεχθούν και να συμβιβαστούν με την ιδέα ότι έχουν δύο ζευγάρια γονιών.

Η απώλεια της σχέσης με τους φυσικούς γονείς, θα προκαλέσει διλήμματα και δυσάρεστα συναισθήματα, ιδιαίτερα γιατί προσλαμβάνεται ως απόρριψη. Το ότι το αγαπούν οι γονείς που το μεγαλώνουν, σημαίνει για το παιδί ότι οι δύο άλλοι γονείς δεν το ήθελαν, δεν το αγαπούσαν. Τα θέματα αυτά θα απασχολήσουν το παιδί σε όλη τη διάρκεια της ανάπτυξής τους με διαφορετική ένταση και τρόπο κάθε φορά, ανάλογα με το επίπεδο των γνωστικών του ικανοτήτων.

Η μεγαλύτερη και πρωταρχική απώλεια για το παιδί είναι ότι δεν ήρθε στον κόσμο ως επιθυμητό παιδί. Η επίγνωση αυτή (ακόμη κι αν δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα) συχνά τραυματίζει την αξία του σαν άτομο. Σε ορισμένες περιπτώσεις, εξαιτίας της απώλεια της φαντασίωσης ότι όλοι οι γονείς αγαπούν και θέλουν τα παιδιά τους, αναπτύσσεται ανασφάλεια, φόβος εγκατάλειψης και από τους θετούς γονείς, αλλά και παλινδρόμηση. Τότε το θετό παιδί μπορεί να συμπεριφερθεί ως ανίσχυρο, εγκαταλελειμμένο

και αδύναμο πλάσμα ή ως προδομένο και καταστροφικό (Κέντρο Βρεφών «ΜΗΤΕΡΑ», 1983).

Οι θετοί γονείς χρειάζεται να είναι ενήμεροι αυτών των αντιδράσεων και να ενδιαφερθούν για συμβουλευτική βοήθεια, ώστε να μπορούν να κατανοήσουν αυτό που συμβαίνει και να επιτύχουν την επαναφορά των φαντασιώσεων του παιδιού, ότι οι ίδιοι, δηλαδή, θα παραμείνουν γονείς του για πάντα.

Αντίθετα, οι θετοί γονείς που δεν έχουν παραδεχθεί τις διαφορές της θετής από την φυσική οικογένεια, φοβούνται ότι ενημερώνοντας το παιδί το προδίδουν, εφόσον οι ίδιοι νιώθουν συχνά πραγματικοί γονείς τους. Η ενημέρωση αυτή φέρνει συνήθως, στην επιφάνεια απωθημένα συναισθήματα που σχετίζονται με την ανικανότητα των θετών γονιών να αποκτήσουν φυσικό παιδί.

Η κατανόηση της υιοθεσίας από το παιδί ολοκληρώνεται, σύμφωνα με την Παπαγιαννακοπούλου – Σπέντζα Ε. (1994), Περί τα μέσα της λανθάνουσας περιόδου και στην αρχή της εφηβείας. Την περίοδο αυτή το παιδί αρχίζει να βιώνει τη διαδικασία του πένθους για τους φυσικούς του γονείς. Είναι σημαντικό οι θετοί γονείς να έχουν από πριν βιώσει το προσωπικό τους πένθος για την ατεκνία τους, ώστε να βοηθήσουν το παιδί να συμφιλιωθεί με την απώλεια των βιολογικών γονέων.

«Στην εφηβεία, η έλλειψη πληροφόρησης για τους φυσικούς γονείς, ενόχληση που προκαλείται στην οικογένεια από την εκτενέστερη συζήτηση για την υιοθεσία, η αρνητική κοινωνική στάση που συνιστά την υιοθεσία απαγορευμένο θέμα (κοινό μυστικό), δεν βοηθούν τον έφηβο να διαμορφώσει την εικόνα των προγόνων του και να ολοκληρώσει την ταυτότητά του (Ε. Παπαγιαννακοπούλου – Σπέντζα, 1994, σελ. 562).

«Πολλά υιοθετημένα άτομα μπορεί σε κάποια φάση της ζωής τους να αισθανθούν την ανάγκη να αναζητήσουν τους φυσικούς τους γονείς... Η αναζήτηση των ριζών δημιουργεί στους θετούς γονείς άγχος, γιατί δεν μπορούν να κατανοήσουν την ανάγκη του παιδιού να διαμορφώσει την προσωπική και κοινωνική του ταυτότητα, μέσα από την γενεαλογία του. Οι γονείς συνηθίζουν να θεωρούν αυτό το ενδιαφέρον ως έλλειψη αφοσίωσης και συναισθημάτων προς αυτούς ή ως προσωπική αποτυχία στο γονικό ρόλο. Αναπτύσσουν φόβους, νιώθουν ανασφαλείς και μπερδεμένοι... Πολλές φορές οι δυσκολίες συμπεριφοράς των υιοθετημένων παιδιών, η κατάθλιψη και οι οικογενειακές διαταραχές έχουν την αιτία τους σε αδέξια αντιμετώπιση της υιοθεσίας εκ μέρους των θετών γονιών» (Κέντρο Βρεφών «ΜΗΤΕΡΑ», 1983, σελ. 77,78,79).

Ανάλογη είναι και η συναισθηματική δοκιμασία που περνά η φυσική μητέρα ή οι φυσικοί γονείς. Κατά τον ίδιο τρόπο που απασχολεί το παιδί το θέμα της εγκατάλειψης από τους γονείς του, φαίνεται ότι απασχολεί και τη φυσική μητέρα ή τους γονείς η υιοθεσία του παιδιού τους. Είναι χαρακτηριστική η φράση μιας μητέρας σε σχέση με το παιδί που έδωσε για υιοθεσία «... και έκανα κάτι που δεν έπρεπε, και δεν είχα τίποτα» (Παπαγιαννακοπούλου – Σπέντζα Ε., 1994, σελ. 563).

Μια ακόμη χαρακτηριστική ένδειξη ότι οι μητέρες δεν ξεπερνούν ποτέ την υιοθεσία του παιδιού τους, προέρχεται από το γεγονός ότι με την όλο πιο «ανοικτή» κοινωνική στάση προς την υιοθεσία, αυξάνονται τα αιτήματα να τους δοθούν πληροφορίες για τα παιδιά που έδωσαν πριν πολλά χρόνια (Παπαγιαννακοπούλου – Σπέντζα Ε., 1994).

Οι θετές οικογένειες, όπως και οι βιολογικές, μεγαλώνοντας τα παιδιά τους βιώνουν ικανοποιήσεις και δυσκολίες. Μερικές τα καταφέρνουν καλύτερα και ορισμένες – κάποια στιγμή – μπορεί να νιώσουν εγκλωβισμένες. Ο ρόλος του θετού γονέα είναι μια εμπειρία ξεχωριστή στη ζωή του ατόμου, για την οποία δεν έχει προετοιμαστεί. Για το λόγο αυτό δημιουργείται συχνά η ανάγκη συμβουλευτικής υποστήριξης.

Στη χώρα μας, φορείς αρμόδιοι για υιοθεσίας είναι το ΠΙΚΠΑ, το Κέντρο Βρεφών «Η ΜΗΤΕΡΑ» καθώς και οι κατά τόπους Διευθύνσεις Κοινωνικής Πρόνοιας.

Ε. ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΕΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ

Η Ευρώπη στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα, αποτελεί έναν τόπο όπου δεκαπέντε χώρες – πολύ σύντομα – πολύ περισσότερες «έριξαν» τα σύνορα για τους πολίτες τους που τώρα λέγονται πολίτες της Ενωμένης Ευρώπης. Η μετακίνηση των Ευρωπαίων πολιτών αποτελεί πλέον τρόπο ζωής. Πολίτες μετακινούνται για ανεύρεση εργασίας και εγκατάσταση σε άλλη χώρα, φοιτητές σπουδάζουν εκτός της χώρας τους. Πολυεθνικές εταιρίες μεταφέρουν το προσωπικό τους σε άλλες χώρες, πρόσφυγες ζητούν άσυλο, άτομα κάθε κοινωνικοοικονομικού επιπέδου ταξιδεύουν κατά τις διακοπές. Νέοι άνθρωποι διαφόρων εθνικοτήτων και κουλτούρας συναντιούνται. Ανύπαντροι μετανάστες συναντιούνται και εγκαθίστανται σε μια τρίτη χώρα, που είναι πολιτισμικά ξένη και προς τους δύο. Με τις σημερινές συνθήκες μετακίνησης και εγκατάστασης είναι κατανοητός ο ολοένα αυξανόμενος ρυθμός των διαπολιτισμικών γάμων και η παρουσία διαπολιτισμικών οικογενειών.

Πως όμως διαφοροποιείται η διαπολιτισμική οικογένεια από την μονοπολιτισμική και ποια είναι τα χαρακτηριστικά της;

«Στις διαπολιτισμικές οικογένειες:

- Οι σύζυγοι είναι διαφορετικής καταγωγής / εθνικότητας.
- Προέρχονται από διαφορετικά κοινωνικά συστήματα.
- Έχουν διαφορετικές πολιτισμικές καταβολές.
- Έχουν, στις περισσότερες περιπτώσεις διαφορετικό θρήσκευμα.
- Έχουν διαφορετική μητρική γλώσσα και πολλές φορές επικοινωνούν

σε μια τρίτη γλώσσα.

- Έχουν ανατραφεί με διαφορετικούς τρόπους.

- Τα παιδιά, μιας διαπολιτισμικής οικογένειας έχουν στοιχεία πολιτισμικών καταβολών και των δύο γονιών τους, καθώς και διπλή υπηκοότητα.

- Ο ένας από τους συζύγους εγκαταλείπει τη χώρα του για να εγκατασταθεί στη χώρα του άλλου, χάνοντας έτσι το υποστηρικτικό δίκτυο της πατρικής του οικογένειας, των φίλων του καθώς και το προστατευτικό δίκτυο του νομικού συστήματος της χώρας του.

- Η προσπάθεια προσαρμογής στον διαπολιτισμικό γάμο είναι εντονότερη και για τους δύο συζύγους, ιδιαίτερα όμως, για τον ένα απ' αυτούς, η προσπάθεια εντείνεται ώστε να προσαρμοστεί στο νέο τρόπο ζωής, σε νέα συστήματα, σε διαφορετικές αρχές, ήθη, έθιμα, γλώσσα κ.λ.π.».
(Κοντογιάννη Χ., 1998, σελ. 253).

Στη διαπολιτισμική οικογένεια, αν οι σύζυγοι γονείς τυγχάνει να είναι ώριμοι, απαλλαγμένοι από ανασφάλειες, τότε μπορούν να γεφυρώσουν τις πολιτισμικές τους διαφορές και να μεταδώσουν στα παιδιά τους τρόπους ζωής εμπλουτισμένους με τα καλύτερα στοιχεία των πολιτισμικών καταβολών και των δύο. Όμως, αρκετές διαπολιτισμικές οικογένειες δεν είναι ποτέ σε θέση να γεφυρώσουν αυτό το χάσμα. Και αυτό γιατί οι γονείς δεν μπόρεσαν, μέσα από τις εμπειρίες της παιδικής τους ηλικίας να αποκτήσουν την συναισθηματική ωριμότητα, ώστε να χτίσουν τις πολιτισμικές γέφυρες

μεταξύ τους. Όταν το άγχος και οι οξυτήτες που απορρέουν από τις πολιτισμικές διαφορές συνδυαστούν με άλλα υπάρχοντα καθημερινά προβλήματα τότε λειτουργούν διασπαστικά. Συχνά, η διάσπαση στη διαπολιτισμική οικογένεια, καταλήγει σε απαγωγή του / των παιδιών από τον ένα γονέα και σε μεταφορά τους σε χώρα εντελώς ξένη προς αυτά. Τότε, το πολιτισμικό και ψυχολογικό σοκ είναι αναπόφευκτο, για τα παιδιά εκείνα, που σε μια στιγμή στερήθηκαν τον ένα γονιό, το σπίτι, το σχολείο, τους φίλους, το συγγενικό περιβάλλον, τις συνήθειές τους (Αλεξανδράτου Ε., 1994).

Παρεξηγήσεις και τριβές δημιουργούνται, πολλές φορές, και από την απλή επικοινωνία, τη μη κατανόηση των λεγομένων του άλλου συζύγου όταν ο ένας δεν μιλάει επαρκώς την γλώσσα του άλλου. Επίσης, το ενδιαφέρον από το συγγενικό περιβάλλον που συνήθως εκφράζεται, σύμφωνα με την νοοτροπία του τόπου, ενδέχεται να παρερμηνευτεί από τον / την αλλοδαπό σύζυγο ως παρέμβαση στις οικογενειακές υποθέσεις.

Σε περιπτώσεις διαφωνιών και συγκρούσεων κάθε ζευγάρι καταφεύγει στις συμβουλές του συγγενικού ή φιλικού περιβάλλοντος. Αυτό συμβαίνει και με τις διαπολιτισμικές οικογένειες, όπου ο κάθε σύζυγος καταλήγει να συζητά με τους δικούς του ανθρώπους στη χώρα καταγωγής του. Η ανάμιξη αυτή του συγγενικού και φιλικού περιβάλλοντος, ενδεχομένως, βοηθά ατομικά το κάθε σύζυγο, χωρίς όμως να συμβάλλει στην ουσιαστική επίλυση των διαφορών, μιας και δεν μπορεί να είναι αποστασιοποιημένη και αντικειμενική. Αντίθετα, αν οι σύζυγοι είναι διατεθειμένοι να συνεργαστούν με επαγγελματίες Κοινωνικούς Λειτουργούς και Ψυχολόγους – και υπάρχουν προγράμματα στήριξης και συμβουλευτικής, τότε οι πιθανότητες να γεφυρώσουν τις διαφορές τους είναι πολύ μεγάλες. Με πρώτιστο πάντα μέλημα το συμφέρον των παιδιών και της οικογένειας (Κοντογιάννη Χ., 1998 και Αλεξανδράτου Ε., 1994).

«Η Διεθνής Κοινωνική Υπηρεσία δημιούργησε και λειτουργεί προγράμματα Συμβουλευτικής Διαπολιτισμικών Γάμων και Οικογενειών. Τρεις κλάδοι της Διεθνούς Κοινωνικής Υπηρεσίας στην Ευρώπη λειτουργούν τέτοια προγράμματα. Ο ελληνικός κλάδος από το 1980 με Πρόγραμμα Συμβουλευτικής πριν και μετά το γάμο, ο Αγγλικός κλάδος με Συμβουλευτική πριν το γάμο και ο Ελβετικός κλάδος με Συμβουλευτική, επίσης, πριν το γάμο...

...Το ζευγάρι ή ο ένας από τους συζύγους, συντρόφους απευθύνεται στην οργάνωση που εφαρμόζει το πρόγραμμα, είτε απευθείας, είτε μέσω παραπομπής από την πρεσβεία του ή άλλους φορείς. Στόχος των επαγγελματιών στο Πρόγραμμα είναι να συνεργαστούν και με τους δύο συζύγους, με την οικογένεια γενικά. Είναι σημαντικό να ακουστούν οι απόψεις των μελών της οικογένειας, ώστε να αντιμετωπιστούν οι διαφορές, οι παρερμηνείες, οι παρεξηγήσεις» (Κοντογιάννη Χ., 1998, σελ. 254).

Η συμβολή του Προγράμματος Συμβουλευτικής πριν το γάμο είναι ουσιαστική για την μετέπειτα πορεία του ζευγαριού και την αρμονική του συμβίωση. Η πληροφόρηση και ευαισθητοποίηση του ζευγαριού αφορά:

- Διαφορές στην νοοτροπία, τα ήθη και τα έθιμα.
- Ανάγκη σεβασμού της προσωπικότητας κάθε συζύγου.
- Ανάγκη σεβασμού της πολιτισμικής και εθνικής καταγωγής.
- Αποδοχή των θετικών στοιχείων κάθε κουλτούρας.
- Αποδοχή του μελλοντικού τους παιδιού ως φορέα και των δύο πολιτισμών.
- Διαφορές στο νομικό οικογενειακό πλαίσιο και στα θέματα εγκατάστασης και εργασίας (Αλεξανδράτου Ε., 1994 και Κοντογιάννη Χ., 1998).

Το Πρόγραμμα Στήριξης και Συμβουλευτικής μετά τον Γάμο έχει, εκτός από θεραπευτικό, και ρόλο προληπτικό. Ο εξειδικευμένος επαγγελματίας

εξηγεί, διευκρινίζει, κατευθύνει, ώστε η οικογένεια να χειριστεί και να ξεπεράσει την κρίση. Σε αυτή την συνεργασία έμφαση και προτεραιότητα δίνεται στο παιδί της οικογένειας και το συμφέρον του. Αλλά, και στις περιπτώσεις που η διαπολιτισμική οικογένεια οδηγείται σε διάσπαση ο ρόλος της Συμβουλευτικής είναι καθοριστικός. Οι βασικοί άξονες σύμφωνα με την Κοντογιάννη Χ. (1998), στους οποίους κινείται η συνεργασία με την διαπολιτισμική οικογένεια σε περίπτωση διάσπασης είναι:

- Έμφαση στο συμφέρον του παιδιού.
- Μείωση των ανταγωνιστικών συναισθημάτων πάνω στο παιδί.
- Αποφυγή πολύπλοκων νομικών ανταγωνιστικών λύσεων.
- Ευαισθητοποίηση του γονέα που θα έχει την επιμέλεια του παιδιού να επιτρέψει την επικοινωνία με τον άλλο γονέα.
- Προετοιμασία του παιδιού και του γονιού για την «νέα» διαμονή στην ίδια χώρα ή σε άλλη.
- Παραπομπή της περίπτωσης, με πλήρη έκθεση στον κλάδο της Διεθνούς Κοινωνικής Υπηρεσίας της χώρας, όπου θα εγκατασταθούν γονείς και παιδί.
- Συνέχιση της συνεργασίας με τον άλλο γονιό και ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ των κλάδων, μέχρις ότου ομαλοποιηθεί η κατάσταση της οικογένειας.

Τελειώνοντας, θα λέγαμε, πως η Ευρώπη, ο κόσμος όλος, οφείλει να εξασφαλίζει ευνοϊκότερες συνθήκες για τις διαπολιτισμικές οικογένειες. Τα Προγράμματα Στήριξης και Συμβουλευτικής Διαπολιτισμικών Γάμων και Οικογενειών είναι αναγκαία σε μια Ευρώπη ενωμένη, πολυπολιτισμική.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ V

Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΣΤΙΣ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΧΩΡΕΣ

Ο θεσμός της οικογένειας εξακολουθεί να βρίσκεται στο επίκεντρο των θεσμών για την ανατροφή και την κοινωνικοποίηση των παιδιών. Η πλειοψηφία των ευρωπαίων εξακολουθεί να παντρεύεται, να αποκτά παιδιά και να μη χωρίζει. Βέβαια μπορεί οι Ευρωπαίοι να παντρεύονται αργότερα, να αποκτούν λιγότερα παιδιά, οι μητέρες να απασχολούνται ενεργά στην αγορά εργασίας, όμως, οι βασικές κοινωνικές δομές εξακολουθούν να είναι ξεκάθαρες (Ditch, J., 1994).

Ο Strobel P. (1998), διακρίνει ορισμένες μεγάλες εξελικτικές τάσεις της οικογένειας στον ευρωπαϊκό χώρο στην αυγή του 21^{ου} αι. Οι σημαντικότερες είναι:

- Μια τάση εξατομίκευσης, με συνέπεια, η οικογένεια να αποτελεί, λιγότερο, τόπο κατανομής θεσμοθετημένων θέσεων και περισσότερο, τόπο ανάπτυξης της ατομικής ταυτότητας.

- Μια τάση ιδιωτικοποίησης των οικογενειακών σχέσεων με ορισμένες συμβατικές μορφές (π.χ. συμβίωση).

- Μια σταδιακή εξασθένιση των παραδοσιακών ρόλων των φύλων μέσα στην κοινωνία (και την οικογένεια). Η εξέλιξη αυτή, όμως, είναι περισσότερο λεκτική παρά πρακτική: οι άνδρες δεν εγκαταλείπουν τόσο εύκολα τις θέσεις τους. Και

- Η δυναμική είσοδος των γυναικών στην αγορά εργασίας, αποφασιστικό στοιχείο της αυτονομίας τους, ακόμη και αν, σποραδικά, ορισμένοι επιχειρούν – στο όνομα της καταπολέμησης της ανεργίας - να τις ξαναστείλουν στο σπίτι.

Οι τάσεις αυτές βέβαια, δεν είναι ομοιόμορφες. Κάθε χώρα έχει τα δικά της δημογραφικά χαρακτηριστικά, μια συγκεκριμένη αγορά εργασίας, καθώς,

και ένα ξεχωριστό, μοναδικό, κράμα ιστορικών στοιχείων, θρησκευτικών και πολιτιστικών αξιών, το οποίο με τη σειρά του καθορίζει την κοινωνική στάση κάθε ατόμου και τις αντίστοιχες επιλογές του στην οργάνωση του ιδιωτικού του βίου (J. Ditch, 1994 και S. Del Campo, 1998).

Στο κεφάλαιο αυτό θα παρουσιάσουμε τα χαρακτηριστικά της οικογένειας (ως προς τη δομή, την οργάνωση, τις λειτουργίες της) στις διάφορες ευρωπαϊκές χώρες, τις σύγχρονες τάσεις για την οικογένεια στον ευρωπαϊκό χώρο αλλά, και τα σημεία που οι τάσεις αυτές συγκλίνουν, αποκλίνουν ή διαφοροποιούνται μεταξύ τους.

A. Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΣΤΙΣ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΕΣ ΧΩΡΕΣ

Οι μεγαλύτερες διαφορές στις ευρωπαϊκές κοινωνίες είναι συνδεδεμένες με την εργασιακή απασχόληση και την ανεργία, που είναι χαμηλότερη και υψηλότερη, αντίστοιχα, στις νότιες μεσογειακές χώρες. Συγκεκριμένα, για το 1997, στις νότιες χώρες, οι τιμές της εργασιακής απασχόλησης στους άντρες κυμαίνονται από 61-73% και στις γυναίκες από 32-54%. Αντίστοιχα, στις βόρειες χώρες, τα ποσοστά είναι 62-81% για τους άντρες και 58-59% για τις γυναίκες. Σε ότι αφορά την ανεργία, για το ίδιο έτος, στις νότιες χώρες το ποσοστό στους άντρες κυμαίνεται από 6-18%, ενώ, στις γυναίκες από 8-30%. Αντίστοιχα, στις βόρειες χώρες, το ποσοστό ανεργίας κυμαίνεται από 5-15% στους άντρες και από 7-16% στις γυναίκες. Είναι, λοιπόν, αξιοσημείωτη, η ιδιαίτερα δυσμενής κατάσταση των μεσογειακών γυναικών, που έχουν τα χαμηλότερα ποσοστά απασχόλησης και τα υψηλότερα ποσοστά ανεργίας στον ευρωπαϊκό χώρο (βλέπε, παράρτημα Α, πίνακας 1).

Τα δεδομένα αυτά επισημαίνουν την ανισότητα των μεσογειακών γυναικών και αντρών, σε αντίθεση με τη μεγαλύτερη ισότητα φύλων που απολαμβάνουν οι γυναίκες των βόρειων χωρών. Στη νότια Ευρώπη, οι ρόλοι των γυναικών είναι πιο διαφορετικοί από των ανδρών και οι γυναίκες

προσλαμβάνονται συνήθως σε χαμηλότερες θέσεις εργασίας, παρά τις εξελίξεις των τελευταίων δεκαετιών. Στην Ισπανία π.χ. περισσότερες από τις μισές γυναίκες, που δεν εργάζονται, θα ήθελαν να εργαστούν και νιώθουν στερημένες, ενώ στη Δανία η έλλειψη δραστηριοτήτων είναι περισσότερο θέμα επιλογής των γυναικών κι όχι μια κατάσταση δεδομένη, που οφείλουν να δεχτούν (Del. Campo S., 1998).

Μεταξύ νότιων και βορείων χωρών της Ευρώπης παρουσιάζονται επίσης, διαφορές σ' ότι αφορά τις μεταβλητές οικογένειας και νοικοκυριού. Ο μέσος αριθμός ατόμων σε κάθε σπίτι είναι χαμηλότερος στις βόρειες χώρες (=2,0-2,3 άτομα) για το έτος 1995, ενώ για το ίδιο έτος στις νότιες χώρες το περισσότερα νοικοκυριά έχουν από τρία και περισσότερα άτομα το καθένα (=3,0-3,2 άτομα) (βλέπε παράρτημα Α, πίνακας 2).

Ο Del Campo S. (1998) αναφέρει: «Οι πληροφορίες για τα νοικοκυριά, που έχουν ληφθεί από τον κατάλογο νοικοκυριών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας (ECHP), αποκαλύπτουν ότι υπάρχουν λιγότερο συχνά άγαμοι ενήλικες πάνω από 65 ετών στην Ελλάδα, την Ισπανία, την Πορτογαλία και την Ιταλία (3-4%), από ότι στη Δανία, τη Σουηδία, το Ηνωμένο Βασίλειο και τη Γερμανία (8-11%). Η ίδια παρατήρηση ισχύει και για τους άγαμους νέους και μεσήλικες. Αντίθετα, οι κατηγορίες εκτεταμένων οικογενειών, που συμπεριλαμβάνουν οικογένειες τριών γενιών και νοικοκυριών, που περιλαμβάνουν άλλους συγγενείς ή άτομα που ζουν μαζί τους, συναντιούνται πολύ συχνότερα στο νότο, ενώ είναι εξαιρετικά σπάνιες για τις βόρειες χώρες» (Del Campo S., 1998, σελ. 76).

Αυτά τα στοιχεία δείχνουν, ότι τα νοικοκυριά στις νότιες χώρες ενσωματώνουν ένα μεγαλύτερο μέρος νέων ενηλίκων καθώς και την ηλικιωμένη γενιά. Αντίθετα, στο Βορρά βρίσκουμε λιγότερους νέους ενήλικες να ζουν με τους γονείς τους και η ανεξαρτητοποίηση τους πραγματοποιείται σε ορισμένη ηλικία, ανεξάρτητα από την εργασία και την οικογένεια. Στο νότο, η ανεξαρτητοποίηση είναι περισσότερο συνδεδεμένη με την εργασία,

το εισόδημα και τη δημιουργία οικογένειας, και συμβαίνει αρκετά αργότερα (Zanatta A. L., 1998).

Ας δούμε, τώρα πως διαμορφώνονται κάποιες μεταβλητές της οικογένειας στις νότιες χώρες. Το 1970, το ποσοστό των γάμων κυμαίνονται από 7,5-9,4%, ενώ το 1995 το ποσοστό γάμων είναι μεταξύ 5% και 6,6%. Τα ζευγάρια που συζούν καλύπτουν ένα ποσοστό 2,3% για το 1995. Τα ποσοστά των διαζυγίων κυμαίνονται από 0,1-0,4%, το έτος 1970, ενώ τα αντίστοιχα ποσοστά, για το 1995 είναι 0,5-1,2%. Σε ότι αφορά τις γεννήσεις εκτός γάμου, το 1970 το ποσοστό ήταν μεταξύ 1-7% ενώ το 1995 το ποσοστό ήταν 3-19%. Οι μονογονεϊκές οικογένειες καλύπτουν ένα ποσοστό 4,4-11,6% το 1980, ενώ το 1990 το αντίστοιχο ποσοστό είναι 5,7-12,5% (βλέπε παράρτημα, πίνακας 2).

Τελικά, όπως παρατηρεί ο Del Campo S. (1998), από τους τρεις τύπους οικογένειας, που εμφανίζονται συχνότερα κατά το τέλος του 20ου αιώνα – συζυγική οικογένεια, μονογονεϊκή οικογένεια και θετή οικογένεια – μοναχά η πρώτη είναι η πλέον συχνότερη στη Νότια Ευρώπη. Στο Βορρά, συναντάμε συχνότερα τους δύο άλλους τύπους μαζί με τα ζευγάρια που συζούν και τα νοικοκυριά με ένα άγαμο άτομο.

B. Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΣΤΙΣ ΣΚΑΝΔΙΝΑΒΙΚΕΣ ΧΩΡΕΣ

Το σκανδιναβικό κράτος πρόνοιας προσέφερε τη δυνατότητα να δημιουργηθούν πολλές μορφές οικογένειας. Από νομικής πλευράς, τα δικαιώματα και οι ευθύνες μεταξύ των μελών μιας οικογένειας επαναπροσδιορίστηκαν. Οι υποχρεώσεις στην ευρύτερη οικογένεια είναι ελάχιστες. Οι τυπικές υποχρεώσεις μεταξύ των ενήλικων μελών έχουν μειωθεί, ενώ τα ατομικά δικαιώματα και διεκδικήσεις,. Όσον αφορά τις δημόσιες υπηρεσίες και παροχές, έχουν αυξηθεί. Η εξατομίκευση των δικαιωμάτων αφορά όχι μόνο τους άντρες και τις γυναίκες αλλά και τα παιδιά.

Σύμφωνα με το οικογενειακό δίκαιο οι σημαντικές οικογενειακές σχέσεις είναι μεταξύ ενηλίκων, οι οποίοι μοιράζονται στέγη και κλίνη, είτε ως σύζυγοι είτε ως καταχωρημένοι ομοφυλόφιλοι σύντροφοι, καθώς και οι σχέσεις μεταξύ γονέων και εξαρτημένων παιδιών. Οι σύζυγοι έχουν την αμοιβαία υποχρέωση οικονομικής συντήρησης καθ' όλη τη διάρκεια του γάμου, δεν ισχύει όμως το ίδιο και για τα ζευγάρια τα οποία συζούν. Οι γονείς έχουν υποχρέωση να συντηρούν και να φροντίζουν τα παιδιά τους, όχι όμως εφόσον ενηλικιωθούν. «Ο ατομικισμός αυτός, που υποστηρίχτηκε από το κράτος, δεν κατέργησε το προσωπικό ενδιαφέρον των ατόμων για την οικογένεια και τους συγγενείς» (Leira A., 1998, σελ. 80).

Οι σκανδιναβικές χώρες, σύμφωνα με μελέτες, έχουν μακρά παράδοση στην συλλογική επίλυση των κοινωνικών προβλημάτων. Η εμπλοκή του κράτους πρόνοιας είναι αναμενόμενη στο σημείο αυτό, κοινωνικά αποδεκτή και σχετικά ολοκληρωμένη. Στη Σκανδιναβία, όπως αναφέρει ο Leira A., (1998), το εθνικό σύστημα ασφάλισης προσφέρει ένα ελάχιστο εισόδημα σε όλα τα άτομα σε ηλικία συνταξιοδότησης, ανεξάρτητα από τη συμμετοχή τους στην αγορά εργασίας, την ατομική συνεισφορά ή την οικογενειακή κατάσταση. Οι παροχές για υπηρεσίες φροντίδας και περίθαλψης ηλικιωμένων είναι ευθύνη του δημοσίου, η φροντίδα των παιδιών θεωρείται κοινή ευθύνη του κράτους και των γονιών και η ισότητα των φύλων στην εργασία και στο σπίτι υποστηρίζεται από τη νομοθεσία.

Κατ' αυτό τον τρόπο, η κρατική πολιτική πρόνοιας διευκόλυνε αλλαγές στη δομή της οικογένειας, π.χ. διευκολύνοντας τη συνύπαρξη ατόμων από δύο γενεές στο ίδιο σπίτι και υποστηρίζοντας οικονομικά τις οικογένειες των οποίων τα έσοδα προέρχονται μόνο από ένα μέλος. Στις οικογένειες με μικρά παιδιά το να εργάζονται και οι δύο γονείς είναι πλέον κανόνας. Η εξέλιξη αυτή υποστηρίχτηκε μέσω της προσφοράς υψηλού επιπέδου δημόσιας φροντίδας για τα παιδιά καθώς και τη χορήγηση μεγάλων αμειβομένων γονικών αδειών.

Δεν είναι λοιπόν περιέργο το ότι η σκανδιναβική οικογένεια έχει περιγραφεί ως δημοσιοποιημένη (Taskinen S., 1998).

Παρόλα αυτά, οι σκανδιναβικές οικογένειες δεν είναι μόνο δημόσιες, με την έννοια ότι όλο και περισσότερο εξαρτώνται από τις δημόσιες παροχές και υπηρεσίες. Είναι ταυτόχρονα και πιο ιδιωτικές, όπως αποδεικνύουν η πολύ διαδεδομένη δημοτικότητα της συμβίωσης χωρίς γάμο και η πολύ μεγάλη αύξηση των γεννήσεων παιδιών εκτός γάμου. Το ποσοστό των ζευγαριών που συζούν είναι της τάξης του 25% για το 1995, ενώ το ποσοστό των γεννήσεων εκτός γάμου – για το ίδιο έτος – κυμαίνεται από 33-53% (βλέπε: παράρτημα, πίνακας 2). Η άτυπη αυτή συγκατοίκηση δεν είναι, βέβαια, το τέλος της οικογένειας, αλλά δείχνει ότι ο σχηματισμός της οικογένειας απέκτησε περισσότερο μορφές και πιο ιδιωτικό χαρακτήρα. Η συγκατοίκηση δίχως ύπαρξη γάμου δεν είναι αποτέλεσμα ενός σκόπιμου κοινωνικού σχεδιασμού ή της οικογενειακής πολιτικής. Μάλλον αποτελεί έκφραση μεγαλύτερου φιλελευθερισμού ή ατομικισμού για τις προσωπικές υποθέσεις (Ditch J., 1994).

Η συγκατοίκηση χωρίς γάμο είχε σαν αποτέλεσμα την αύξηση του ενδιαφέροντος για την οικογενειακή ζωή των παιδιών, δεδομένου ότι τα ζευγάρια που συζούν, συνήθως διαλύουν τις σχέσεις τους πιο συχνά από ότι οι παντρεμένοι γονείς. Όλο και περισσότερο παιδιά βιώνουν το χωρισμό, το διαζύγιο ή τη διάλυση της σχέσης των γονιών τους και, κατά συνέπεια, ζουν ένα διάστημα της παιδικής τους ηλικίας μόνο με τον ένα γονιό, τις περισσότερες φορές με τη μητέρα τους. Στις βόρειες χώρες, το 1995, το ποσοστό των παιδιών που ζουν με ένα γονιό είναι 8%, ενώ το ποσοστό των μονογονεϊκών οικογενειών είναι 20,8% για το έτος 1990 (βλέπε παράρτημα, πίνακας 2). Από την άλλη μεριά, πολλά παιδιά έχουν την εμπειρία μιας άλλης, νέας οικογένειας, την οποία δημιουργούν οι βιολογικοί τους γονείς με νέους συντρόφους οι οποίοι μπορεί να έχουν ήδη και δικά τους παιδιά, ενώ μπορεί να προστεθούν και νέα παιδιά από αυτή την καινούργια σχέση.

Η δημόσια πολιτική δεν βιάστηκε να παρέμβει ή να ρυθμίσει τη σχέση μεταξύ των ενηλίκων που επιλέγουν να μην παντρευτούν. Όμως, το μήνυμα της οικογενειακής πολιτικής, για αυτές τις περιπτώσεις, είναι ότι οι υποχρεώσεις των γονιών συνεχίζουν να υφίστανται. Ανεξάρτητα από τις αποφάσεις των γονιών για τη σχέση τους, το παιδί έχει το δικαίωμα να συνεχίσει τη σχέση του και με τους δύο γονείς, τόσο με την μητέρα όσο και τον πατέρα. «Η μεγάλη πλειοψηφία των παιδιών στις σκανδιναβικές χώρες ζει ακόμα σε οικογένειες και με τους δύο γονείς και ακόμη πιο συχνά είναι και οι δύο εργαζόμενοι. Στη Σκανδιναβία, το 70-80% των γυναικών, οι οποίες έχουν παιδιά προσχολικής ηλικίας, είναι ενταγμένες στο εργατικό δυναμικό» (Taskinen S., 1998 και Leira A., 1998 σελ. 81)

Κατά τη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας, έγιναν δύο μεταρρυθμίσεις στην οικογενειακή πολιτική της Σκανδιναβίας, σχετικά με την οργάνωση της εργασίας και των οικογενειακών υποχρεώσεων. Η μία αφορά το πρόγραμμα επιδότησης της φροντίδας για τα παιδιά και η άλλη την άδεια πατρότητας, που συμπεριλαμβάνεται στα προγράμματα γονικής άδειας στη Νορβηγία και τη Σουηδία. Οι μεταρρυθμίσεις αυτές φαίνεται να στοχεύουν σε διαφορετικά πρότυπα οικογένειας. Η πρώτη φαίνεται να υποστηρίζει τη φροντίδα των παιδιών από τις μητέρες, ενώ η άλλη στοχεύει να ενθαρρύνει τις αντίστοιχες δυνατότητες για τους πατέρες.

Ειδικότερα, σύμφωνα με τον Leira A., (1998), το πρόγραμμα επιδότησης για τη φροντίδα των παιδιών, είχε σαν κίνητρο να δώσει στους γονείς ένα ευρύτερο φάσμα επιλογών, σχετικά με την οργάνωση της φροντίδας των παιδιών σε ιδιωτική βάση και/ή να παροτρύνει ένα από τους δύο γονείς να μείνει στο σπίτι με τα παιδιά. Η μεταρρύθμιση αυτή ερμηνεύεται σαν μια υποστήριξη προς την παραδοσιακή οικογένεια όπου υπάρχει ο διαχωρισμός των φυλών. Η εμπειρία της Φιλανδίας επιβεβαιώνει την ανταπόκριση των γυναικών, οι οποίες κυρίως αξιοποιούν τη δυνατότητα,

σε τέτοια έκταση που υποστηρίζεται ότι άλλαξε τον κανόνα δηλαδή, τη συνήθη εικόνα της μητέρας που εργάζεται.

Αντίστοιχα, ο θεσμός της άδειας πατρότητας είχε σαν κίνητρο να ενδυναμώσει τη σχέση πατέρα-παιδιών, προσφέροντας διευκολύνσεις στους άντρες-γονείς για τη φροντίδα των πολύ μικρών παιδιών τους. Επιπλέον, αποτελούσε έναν τρόπο για να προωθηθεί η ισότητα των γονιών, να ενθαρρυνθεί η απασχόληση τους με τα παιδιά αλλά και ο επιμερισμός της φροντίδα στους. Στη Νορβηγία, από το 1993, οι γονείς, οι οποίοι εργάζονται, δικαιούνται να απουσιάσουν για 52 βδομάδες, εισπράττοντας το 80% των αποδοχών τους, ενώ η θέση τους είναι διασφαλισμένη. Η άδεια τοκετού είναι υποχρεωτική και διαρκεί 6 εβδομάδες. Όσον αφορά τον πατέρα, η αντίστοιχη άδεια διαρκεί τέσσερις μήνες και δεν είναι μεταβιβάσιμη στη μητέρα. Το υπόλοιπο της άδειας οι γονείς μπορούν να το μοιραστούν όπως αυτοί επιθυμούν. Στη Νορβηγία, οι άντρες είναι μάλλον θετικοί στο να αναλάβουν μέρος της φροντίδας των παιδιών. Η άδεια πατρότητας έτυχε αμέσως αποδοχής και 70-80% των ανδρών επωφελήθηκαν (Leira A., 1998).

Βέβαια, είναι νωρίς για να πει κανείς κατά πόσο αυτή η μεταρρύθμιση θα επηρεάσει μακροπρόθεσμα τους άντρες γονείς και την πατρότητα. Ακόμη όμως και σε συμβολικό επίπεδο η άδεια πατρότητας είναι πολύ σημαντική. Το να προσδιορίζεται ο πατέρας σαν το άτομο που είναι υπεύθυνο για τη φροντίδα των παιδιών, αναδεικνύει νέες διαστάσεις στην αντρική ταυτότητα και νέους τρόπους εκπλήρωσης του ρόλου του πατέρα, γεγονός που μπορεί να επιφέρει πιο συνολικές αλλαγές στην οικογένεια.

Ύστερα από όσα αναφέρθηκαν παραπάνω, είναι προφανές ότι διαφορετικές μορφές κράτους - πρόνοιας, ενθαρρύνουν διαφορετικές μορφές οικογένειας και διαφορετικούς τρόπους μέσα από τους οποίους θεσμοθετούνται πολιτικά οι ρόλοι του πατέρα, της μητέρας και των παιδιών.

Γ. Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΣΤΗ ΔΥΤΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ

Οι δημογραφικές αλλαγές της δεκαετίας του '60 και '70 - άνοδος των διαζυγίων, πτώση της γαμηλιότητας και της γονιμότητας, διάδοση της ελεύθερης συμβίωσης – εκφράζουν ένα γενικότερο κίνημα που υπερβαίνει το δημόσιο χαρακτήρα της οικογένειας: μια τάση ιδιωτικοποίησης της οικογενειακής νοοτροπίας. Την τάση αυτή τη συναντήσαμε και στις σκανδιναβικές οικογένειες.

Ο όρος ιδιωτικοποίηση σημαίνει πως «οι σημερινοί σύζυγοι θεωρούν ότι η συγκρότηση του ζευγαριού, η καθημερινή του διαχείριση και η ενδεχόμενη διάλυσή του είναι αποκλειστικά προσωπικό τους θέμα» (J. Kellerhals, 1998, σελ. 83).

Ο θεσμός στην υπηρεσία του ατόμου, λοιπόν, κι όχι αντίστροφα. Αρνούμαστε στο νόμο να μας υπαγορεύσει τους ρόλους καθώς και την ορθοδοξία των προσωπικών μας σχέσεων.

Μέσα σε αυτές τις οικογένειες, οι οποίες χαρακτηρίζονται, στην πλειοψηφία τους, από την επαγγελματική δραστηριότητα και των δύο συζύγων, το άτομο πρέπει αφενός να επιδείξει αυτονομία, δηλαδή να επιλέξει και να ιεραρχήσει την ένταξή του σε διάφορες ομάδες και αφετέρου να συγκροτήσει μια ενότητα. Ο συζυγικός και ο οικογενειακός δεσμός συνιστούν το πλαίσιο όπου το άτομο μπορεί να αναζητήσει την ενότητα (J. Kellerhals, 1998).

Σύμφωνα με τον J. Kellerhals (1998), η κουλτούρα δεν ρυθμίζει πλέον με σαφήνεια τους όρους των σχέσεων ανταλλαγής μεταξύ των συζύγων. Στην πραγματικότητα, η ανάπτυξη της ελεύθερης συμβίωσης τοποθετεί τα ζευγάρια σε ένα είδος νομικού κενού και, ακόμη και για τα παντρεμένα ζευγάρια, το δίκαιο εμφανίζεται πολύ φτωχό όσον αφορά τον προσδιορισμό των οικιακών ρόλων. Επιπλέον, η μεγάλη πιθανότητα του διαζυγίου μετατρέπει σε δυνητικά προσωρινή μια σχέση που πριν εθεωρείτο μόνιμη.

Ο J. Kellerhals (1998) επιχειρεί να συνοψίσει τους τρόπους λειτουργίας της οικογένειας στις δυτικές χώρες σε τέσσερις μεγάλες κατηγορίες:

- Την κατηγορία-λειτουργία της «κυψέλης», όπου η ομάδα της οικογένειας κλείνεται στον εαυτό της. Οι επαφές με τον έξω κόσμο περιορίζονται στο ελάχιστο και προτιμάται η σπιτική οικειότητα και ασφάλεια. Κοινές δραστηριότητες, κοινές ιδέες, συχνά το να μοιράζεται κανείς τον ίδιο χώρο και χρόνο, είναι τα κριτήρια της «καλής» οικογένειας. Η σύγκρουση ή οι διαφωνίες περιορίζονται και δεν αναγνωρίζονται με θετική αξία. Η πίστη στην ομάδα είναι ουσιαστική. Τέλος, η ομάδα οχυρώνεται γύρω από σαφώς διαφοροποιημένους γυναικείου και ανδρικούς ρόλους και αρκετά τυποποιημένους ρυθμούς ζωής. Αυτή η μορφή οικογένειας πλησιάζει περισσότερο προς την έννοια της παραδοσιακής οικογένειας.

- Την κατηγορία - λειτουργία του «δικτύου»: Ο καθένας έχει τα χόμπι του, τις ιδέες, το πορτοφόλι τους,. Τα κοινά αγαθά και οι κοινές υποχρεώσεις τίθενται, συχνά, υπό διαπραγμάτευση. Το ζευγάρι ευημερεί, όταν επικοινωνεί στο επίπεδο των διαφορών του και καλλιεργεί την αυθεντικότητά του μέσα από αυτό. Επιτακτική προϋπόθεση για τη λειτουργία και την ανανέωση της οικογένειας είναι οι έντονες σχέσεις με τον εξωτερικό κόσμο, που επιχειρούνται με αρκετά ωφελιμιστικό τρόπο.

- Άλλες οικογένειες ανήκουν στον τύπο της «κοινότητας»: Εδώ παρατηρείται ένα έντονο άνοιγμα προς τα έξω. Καλό ζευγάρι είναι εκείνο, όπου οι σύζυγοι, έχοντας ένα κοινό πρόγραμμα, χρησιμοποιούν το περιβάλλον και πηγή πόρων, ερεθισμάτων και τροφής για τη σχέση τους και επιπλέον ταυτίζονται με διάφορες ομάδες (Εκκλησία, κόμματα κ.λ.π.), τις οποίες θεωρούν ουσιώδεις.

- Τέλος, το στυλ «πρόνοιας» συγκεντρώνει κυρίως άτομα πολύ στερημένα χωρίς στηρίγματα που δεν τα καταφέρνουν με την επικοινωνία

ούτε με τους παραδοσιακούς ρόλους και που αναζητούν την εσωτερική τους συνοχή στην επαφή με τους κοινωνικούς θεσμούς αρωγής και πλαισίωσης. Η ομάδα είναι σχετικά κλειστή, αλλά παρουσιάζει την παράδοξη εικόνα συμμαχιών μεταξύ 2-3 ατόμων, πολύ δεμένων μεταξύ τους. Η μοιρολατρία είναι έντονη, η οργάνωση αρκετά χαώδης, ενώ η ταυτότητά της υφίσταται τις ετικέτες των κοινωνικών υπηρεσιών.

Η εικόνα της «κυψέλης» και της «πρόνοιας» συναντάται συχνότερα σε περιπτώσεις περιορισμένων κοινωνικοοικονομικών πόρων, η εικόνα του «δικτύου» απαντάται περισσότερο σε πολιτιστικά εύπορους κύκλους ενώ ο τύπος της «κοινότητας» εμφανίζεται σε κάθε κοινωνικό κύκλο.

Ας δούμε, τέλος, πως διαμορφώνονται κάποιες μεταβλητές της οικογένειας στις δυτικές χώρες και συγκεκριμένα στη Γαλλία. Το 1960, ο αριθμός των γάμων σε 1000 κάτοίκους ήταν 7,0, το 1980 ήταν 6,2 και το 1984 5,1. Ο αριθμός των διαζυγίων στη Γαλλία, το 1980 ήταν 5,19 σε 1000 κατοίκους. Αντίστοιχα το ποσοστό των διαζευγμένων ήταν 18%, ενώ το 1984 ανέβηκε στο 48%. Ο αριθμός των γεννήσεων εκτός γάμου επί 1000 γεννήσεων, ήταν το 1960 61, το 1980 114 και το 1984 177. Τέλος, οι μονογονεϊκές οικογένειες ήταν 654.000 το 1986, 723000 το 1975 (αύξηση 11%) και 928.000 το 1981 (αύξηση 28%). Το 80% των οικογενειών αυτών αποτελούνται από μητέρες με τα παιδιά τους τόσο το 1986 όσο και το 1981. Επιπλέον στη Γαλλία οι μόνοι άνδρες με προστατευόμενα παιδιά αυξήθηκαν κατά 20% μεταξύ 1986 και 1982, ενώ οι μόνες γυναίκες με προστατευόμενα παιδιά κατά 45% (πηγή: Μουσούρου Λ.Μ., 1996, σελ. 46,57,65,81).

Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΣΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ

Η συμπεριφορά της οικογένειας στην ανατολική Ευρώπη, από το 1960 μέχρι το 1980, διακρίνεται από ένα σχετικά υψηλό επίπεδο γαμηλιότητας,

από τη μικρή ηλικία των ατόμων που παντρεύονται, καθώς επίσης και από την σχετικά υψηλή διαζυγιότητα, που αυξάνεται με μέτριους ρυθμούς. Το 90-95% των αντρών και το 96-97% των γυναικών ζουν τουλάχιστον ένα μέρος της ζωής τους παντρεμένοι. Ο μεγαλύτερος αριθμός παιδιών γεννιούνται νόμιμα, παρόλο που τα μισά από τα πρωτότοκα παιδιά συλλαμβάνονται πριν το γάμο. Την περίοδο αυτή, υπερισχύουν οι οικογένειες με δύο παιδιά, ενώ οι άτεκνες οικογένειες είναι ένα σχετικά σπάνιο φαινόμενο (Μισέλ Α., 1987).

Μέχρι πρόσφατα η πλειοψηφία των ζευγαριών που παντρεύονται για πρώτη φορά, αποτελούσε την ένωση δύο πολύ νέων ατόμων. Η μέση ηλικία των γυναικών ήταν 20-22 ετών και η μέση ηλικία των αντρών 23-25 ετών. Πολύ συχνά, δεν ήταν σωστά προετοιμασμένοι για το γάμο και η κατάσταση περιπλέκετο από το γεγονός ότι μέσα σε ένα σύντομο χρονικό διάστημα) της ζωής τους συντελούνταν, συγχρόνως, τρία σημαντικά ξεκινήματα: το ξεκίνημα της εργασιακής, της συζυγικής και της γονεϊκής διαδρομής. Τα νεαρά ζευγάρια έμπαιναν σε ένα καινούργιο τρόπο ζωής, χωρίς ένα δικό τους ανεξάρτητο και επαρκές οικονομικό υπόβαθρο (Kovarik J., 1996).

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, περισσότερες από τις μισές γυναίκες ήταν ήδη έγκυες κατά την τελετή του γάμου. Στην πλειοψηφία περιπτώσεων η εγκυμοσύνη είχε ως αποτέλεσμα την επίσπευση του γάμου. Η εξάρτηση των νεαρών ζευγαριών, από τους γονείς του ενός ή του άλλου συζύγου, πολύ συχνά αυξανόταν αντί να μειώνεται. Τα τέσσερα πέμπτα των νέων οικογενειών είχαν την πρώτη τους κατοικία στο διαμέρισμα των γονιών του συντρόφου τους και, συνήθως, η νέα οικογένεια είχε στη διάθεσή της μόνο ένα δωμάτιο (Kovarik J., 1998).

Οι νεαρές γυναίκες αναγκάζονταν να αναζητήσουν εργασία, σχετικά νωρίς, για διάφορους λόγους: την ανάγκη δύο εισοδημάτων, την οικονομική εξάρτηση από τους γονείς τους, την μονοτονία της φροντίδας του σπιτιού και των παιδιών σε συνδυασμό με την έλλειψη οικονομικών πόρων, υπηρεσιών και καταναλωτικών αγαθών. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα, οι γονείς να μην

διαθέτουν ελεύθερο χρόνο για τον εαυτό τους και τα παιδιά τους. Η νέα οικογένεια είχε να αντιμετωπίσει πολλές στρεσογόνες καταστάσεις, για τις οποίες δεν ήταν κατάλληλα προετοιμασμένη. Μάλιστα, πολλά παιδιά γεννήθηκαν σε ένα περιβάλλον που δεν ήταν έτοιμο για τον ερχομό τους από οικονομική, κοινωνική και ψυχολογική άποψη. Πράγματι, η πρόωρη απόκτηση παιδιών στερεί από τους γονείς πολλές δυνατότητες. Το συναίσθημα της απώλειας προσωπικών επιδιώξεων και ευκαιριών δημιουργεί πρόσφορο έδαφος για την απόκτηση αμφίθυμης στάσης προς τα παιδιά (Φθενάκης Β., 1998).

Σύμφωνα με τον Kovarik J., (1998), στην πρώην Τσεχοσλοβακία, μόνο τα 58 από τα 100 παιδιά που συλλαμβάνονταν, το 1985, γεννιόταν. Σε κάθε 100 γεννήσεις ζώντων αντιστοιχούσαν 73 διακοπές κύησης, οι οποίες ανάγονται σε 1,4 διακοπές κύησης ανά γυναίκα κάτω από 50 ετών. Το 1989, καταγράφηκαν 77 εκούσιες διακοπές κύησης ανά 100 γεννήσεις ζώντων. Παρόλα αυτά μόνο το 9% των αιτήσεων για διακοπή κύησης ήταν από γυναίκες κάτω των 20 ετών. Η πλειοψηφία των αιτήσεων αφορούσε γυναίκες 25-30 ετών, κυρίως παντρεμένες και μητέρες ενός ή δύο παιδιών. Η ανεπαρκής αντισύλληψη και η έλλειψη σχετικής πληροφόρησης είχαν σαν αποτέλεσμα, να μετατρέψουν την εκούσια διακοπή κύησης σε ένα είδος «αντισύλληψης» κατόπιν εορτής.

Στη δεκαετία του 80, περισσότερα από 30.000 παιδιά το χρόνο, χωρίζονταν από τον ένα γονιό. Κατά προσέγγιση, ένα στα πέντε παιδιά ζούσε την εμπειρία του διαζυγίου. Ενώ, το 1970, οι χωρισμένες οικογένειες εκπροσωπούσαν το 10% του σύνολο των οικογενειών, ήδη το 1991 είχαν αυξηθεί στο 15%. Πολλές οικογένειες μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 90 αντιμετώπιζαν και ένα επιπλέον πρόβλημα, το οποίο έπαιζε σημαντικό ρόλο στην διάλυσή τους: τον αλκοολισμό (κυρίως των νέων ανδρών). Σύμφωνα με στοιχεία, περισσότεροι από το 1/3 των ανδρών ηλικίας 23-33 ετών, επιστρέφουν στο σπίτι τους σε κατάσταση ημι-μέθης, και το 12% αυτών

μεθούν λίγο-πολύ σε καθημερινή βάση. Ένας στους δώδεκα νέους άνδρες στην Πράγα έχει νοσηλευτεί σε κλινική αποτοξίνωσης λόγω του αλκοόλ. Ενώ, μια στις τρεις γυναίκες έχει να αντιμετωπίσει πρόβλημα αλκοολισμού στην οικογένειά της. Παράλληλα, και ο αριθμός των γυναικών, οι οποίες εθίζονται στο αλκοόλ, αυξάνει (Kovarik J., 1998).

Πρόσφατα, έγιναν εμφανείς κάποιες αλλαγές στη συμπεριφορά των συντρόφων καθώς και μέσα στην οικογένεια. Για παράδειγμα, η μείωση της γαμηλιότητας και της γονιμότητας δείχνουν ότι η συνειδητές προτιμήσεις αυτοπραγμάτωσης των σημερινών νέων, στις ανατολικές χώρες – και όχι μόνο – (σπουδές, ταξίδια, επαγγελματικές εμπειρίες κ.λ.π.), τείνουν προς άλλες εναλλακτικές λύσεις αντί του γάμου και της οικογένειας. Η σημερινή γενιά λαμβάνει αντισυλληπτικά μέτρα, ώστε ο αριθμός των αμβλώσεων να έχει μειωθεί από 87 ανά 100 γεννήσεις ζώντων, το 1992 σε 50 το 1994. Η άνοδος της εκτός γάμου γονιμότητας είναι σημάδι του αυξανόμενου αριθμού συμβίωσης χωρίς γάμο. Όμως, δεν φαίνεται η νέα αυτή μορφή συγκατοίκησης να αποτελεί στο μέλλον ένα νέο οικογενειακό θεσμό μεγάλης σημασίας (Razlogov K., 1998).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VI

Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ ΚΑΙ Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

A. Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Η οικονομική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε.) διατυπώνεται στη Λευκή Βίβλο: «Ανάπτυξη, Ανταγωνιστικότητα, Απασχόληση – Οι προκλήσεις και η αντιμετώπιση τους για τη μετάβαση στον 21^ο αιώνα». Η Λευκή Βίβλος περιγράφει με σαφήνεια το αναπτυξιακό πρότυπο που θα ακολουθήσει η Ένωση: «Το υφιστάμενο αναπτυξιακό πρότυπο στην Κοινότητα δεν επιτρέπει το βέλτιστο συνδυασμό μεταξύ των δύο κυριότερων πόρων της, δηλαδή, του εργατικού δυναμικού και της φύσης. Η ανεπαρκής αξιοποίηση του εργατικού δυναμικού και η υπερεκμετάλλευση των φυσικών πόρων οδηγούν σε υποβάθμιση της ποιότητας ζωής. Η Κοινότητα πρέπει να εξετάσει τους τρόπους, με τους οποίους είναι δυνατή η προώθηση μιας διαρκούς οικονομικής ανάπτυξης που θα συμβάλλει στην αύξηση της έντασης εργασίας και στη μείωση της κατανάλωσης ενέργειας και φυσικών πόρων» (Τσαούσης Δ.Γ., 1994, σελ. 43). Για το σκοπό αυτό η Ευρωπαϊκή Ένωση προωθεί:

- α) Την ανάπτυξη δικτύων μεταφοράς προσώπων και αγαθών,
- β) την ανάπτυξη της τεχνολογίας με σκοπό την αύξηση της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας της Ένωσης,
- γ) τη διάδοση της νέας τεχνολογίας που θα οδηγήσει στη δημιουργία της «κοινωνίας της πληροφορίας» (μέσω της ανάπτυξης της πληροφορικής).
- δ) Την αύξηση της απασχόλησης με
  - Την ανάπτυξη των υπηρεσιών στην παραγωγή, εμπορία και χρήση των νέων τεχνολογιών.

- Την ανάπτυξη των μικρομεσαίων επιχειρήσεων που είναι περισσότερο ευέλικτες από τις μεγάλες μοναδες,
- Την προώθηση ευέλικτων μορφών απασχόλησης (συμβάσεις ορισμένου χρόνου, μερική απασχόληση κ.α.),
- Την αύξηση του οικονομικά άνεργου πληθυσμού με την ένταξη στην παραγωγική διαδικασία αποκλειόμενων ή μειονεκτούντων κατηγοριών πληθυσμού (γυναίκες, μετανάστες, τσιγγάνοι).
- Την άνοδο του μορφωτικού επιπέδου του πληθυσμού με την καθιέρωση ανοιχτής εκπαίδευσης, συνεχιζόμενης εκπαίδευσης, τηλεεκπαίδευσης, ώστε να καταστεί δυνατή η απασχόλησή του και η μείωση της ανεργίας.
- Την αμοιβαία αναγνώριση επαγγελματικών προσόντων και τίτλων,, ώστε να εξασφαλισθεί η ελεύθερη μετακίνηση και εγκατάσταση προσώπων σε ολόκληρη την ενιαία αγορά της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Τσαούσης Δ.Γ. και Ditch J., 1994).

Η πολιτική αυτή, συμπληρώνεται από την κοινωνική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία συνοψίζεται στη Λευκή Βίβλο με τον τίτλο: «Ευρωπαϊκή Κοινωνική Πολιτική – Μια πορεία της Ένωσης προς τα εμπρός». Η κοινωνική πολιτική που προτείνει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (Κομισιόν) έχει δύο βασικούς άξονες. Ο πρώτος και πρωταρχικός είναι η καταπολέμηση της ανεργίας και η εξασφάλιση της απασχόλησης. Ο δεύτερος είναι ο αγώνας ενάντια στη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό. Για την επίτευξη των στόχων αυτών, επιδιώκεται η διαμόρφωση κινήτρων απασχόλησης και κοινωνικής ένταξης, με κύριο μέσο, την εξασφάλιση ίσων ευκαιριών απασχόλησης, συμμετοχής και εκπαίδευσης. Είναι επίσης χαρακτηριστικό ότι, με τη μετάθεση από τις παροχές στα κίνητρα, η Λευκή Βίβλος για την κοινωνική πολιτική, προωθεί μια ανταγωνιστική αντίληψη για την επιδίωξη

της ευημερίας ανάλογη με την αντίστοιχη αντίληψη στο επίπεδο της συνολικής οικονομίας (Στασινοπούλου Ο. και Τσαούσης Δ.Γ., 1994).

Όπως αναφέρει ο Τσαούσης Δ.Γ. (1994), η Λευκή Βίβλος για την κοινωνική πολιτική αφιερώνει λιγιστές παραγράφους στην οικογένεια, οι οποίες, μάλιστα, δεν αφορούν την οικογένεια ως θεσμό. Αντίθετα ενταγμένες στο κεφάλαιο που αφορά την εξασφάλιση ίσων ευκαιριών για τις γυναίκες και τους άντρες, οι παράγραφοι αυτοί αναφέρονται στην παροχή κοινωνικών υπηρεσιών που θα διευκολύνουν τη φροντίδα των ηλικιωμένων και των παιδιών και, θα επιτρέψουν έτσι στη γυναίκα να ανταποκριθεί στις επαγγελματικές της υποχρεώσεις.

Επιπλέον, η Banotti M. (1998), ως μέλος του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου επισημαίνει ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν προωθεί μέχρι σήμερα κανένα σχέδιο προστασίας των δικαιωμάτων του παιδιού. Αντίθετα, αντιμετωπίζει τα παιδιά ως απογόνους εργαζόμενων γονιών.

Τελικά, είναι προφανές ότι οι πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης αντιμετωπίζονται κατά πρώτο και κύριο λόγο ως εργαζόμενοι, εργοδότες, καταναλωτές και, έπειτα, ως πρόσωπα, σύζυγοι και γονείς. Βέβαια, το βάρος της ευθύνης δεν θα πρέπει να πέσει εξ ολοκλήρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση αλλά, και στα κράτη-μέλη τα οποία δεν έχουν καταφέρει, ακόμα, να αναγάγουν το θεσμό της οικογένειας σε θέμα επείγουσας προτεραιότητας για ολόκληρη την Ένωση.

Β. Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ

Η Ευρωπαϊκή Ένωση, πιστή στην αρχή της επικουρικότητας όπου η οικογένεια φέρει την πρωταρχική ευθύνη για την παροχή φροντίδας και βοήθειας στα μέλη της), έχει πολύ λίγες άμεσες, ευθύνες στον τομέα της οικογενειακής πολιτικής. Μάλιστα, μέχρι το 1994, πραγματοποιήθηκαν μόνο δύο ανεπίσημες συναντήσεις υπουργών των χωρών-μελών, υπεύθυνων σε

θέματα οικογένειας. Η πρώτη συνάντηση έγινε το Σεπτέμβρη του 1989, οπότε και ιδρύθηκε το πρώτο Δίκτυο Παρακολούθησης των Οικογενειακών Πολιτικών – το οποίο θα παρουσιάσουμε αναλυτικά παρακάτω - ενώ η δεύτερη έγινε το Σεπτέμβρη του 1994 χωρίς κάποια σημαντικά αποτελέσματα (Ditch J., 1994).

Όπως αναφέρει η Παρασκευά Μ. (1998), μέλος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δεν έχει τη δυνατότητα να χαράσσει κατευθύνσεις όσον αφορά την οικογένεια και το παιδί. Τα κράτη-μέλη της Ένωσης δεν έχουν δώσει, τουλάχιστον ακόμα, στην Επιτροπή την αρμοδιότητα να νομοθετεί στους τομείς αυτούς. Έτσι, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή περιορίζεται στο να χρηματοδοτεί μελέτες, έρευνες, προγράμματα, κυρίως μη κυβερνητικών οργανισμών, τα οποία βοηθούν στη διάδοση καλών πρακτικών και την ανταλλαγή πληροφοριών πάνω στα θέματα αυτά.

Στον τομέα των ίσων ευκαιριών για τους άντρες και τις γυναίκες υπάρχουν κάποια νομοθετικά μέσα, που επιτρέπουν στην Κομισσιόν να ρυθμίζει και θέματα που αφορούν την οικογένεια και το παιδί. Το σκοπό αυτό, εξυπηρετούν κάποιες οδηγίες τις οποίες εξέδωσε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, χωρίς, βέβαια, τα κράτη-μέλη να είναι υποχρεωμένα να τις υιοθετήσουν. Οι κυριότερες οδηγίες της Κομισσιόν σχετικά με την οικογένεια και το παιδί είναι:

- Η Οδηγία για τη μητρότητα, δίνει στις έγκυες μητέρες το δικαίωμα να απουσιάσουν 14 εβδομάδες, τουλάχιστον, από την εργασία τους. Η οδηγία αυτή, υιοθετήθηκε το 1992 σε ευρωπαϊκό επίπεδο και έχει ήδη εφαρμοστεί σε όλα τα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

- Η Οδηγία για τη γονική άδεια, που υιοθετήθηκε το 1996 και προβλέπει ότι κάθε γονιός έχει δικαίωμα σε 3 μήνες, τουλάχιστον, άδεια. Όταν αποκτά

παιδί, είτε με φυσικό τρόπο, είτε με υιοθεσία. Η οδηγία αυτή δεν έχει εφαρμοστεί ακόμα σε όλα τα κράτη-μέλη.

- Η Οδηγία για τη μερική απασχόληση, η οποία υιοθετήθηκε το Δεκέμβρη του 1997, και προβλέπει ότι οι εργαζόμενοι σε μερική απασχόληση πρέπει να έχουν τα ίδια δικαιώματα με αυτούς της πλήρους απασχόλησης, όσον αφορά κυρίως την κοινωνική ασφάλιση και την επαγγελματική τους σταδιοδρομία. Η Οδηγία αυτή θα μπορούσε να αξιοποιηθεί, ιδιαίτερα, από τις γυναίκες, που αποτελούν την πλειοψηφία των μερικά απασχολουμένων (Παρασκευά Μ. και Banotti M., 1998).

Εντούτοις, η Ευρωπαϊκή Ένωση με τα θεσμικά της όργανα, δε βλέπουμε να ανησυχεί για τις επιπτώσεις της ανεργίας και του κοινωνικού αποκλεισμού ή για τις μειωμένες δυνατότητες της οικογένειας να ανταποκριθεί στα πολλαπλά και αυξημένα βάρη στήριξης και φροντίδας των μελών της (Ο. Στασινοπούλου, 1994).

Όπως αναφέρει ο Τσαούσης Δ.Γ. (1994), τα θέματα οικογενειακής πολιτικής εμπίπτουν στην αποκλειστική αρμοδιότητα των χωρών-μελών. Από τη στιγμή που τα ίδια τα κράτη-μέλη αναγάγουν την οικονομική ανάπτυξη σε θέμα ύψιστης σημασίας για την Ευρωπαϊκή Ένωση, θα ήταν άτοπο να μεμφθούμε την Ένωση για την οικογενειακή πολιτική, η οποία περιορίζεται κυρίως, στη διευκόλυνση της συμμετοχής της γυναίκας στην απασχόλησης. Έχουν, όμως, τα κράτη-μέλη σαφή και συγκεκριμένη οικογενειακή πολιτική; Αυτό που συνήθως, ονομάζουν οικογενειακή πολιτική, στην πραγματικότητα, δεν περιλαμβάνει τρόπους στήριξης των οικογενειών τόσο τις λειτουργίες, όσο και στον προσδιορισμό των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεών τους. Αντίθετα, εξυπηρετεί σκοπούς άλλους: δημογραφικούς, προνοιακούς, εξασφάλισης επαρκούς εργατικού δυναμικού. Δεν αναφέρεται, δηλαδή, η οικογενειακή πολιτική στην οικογένεια αυτή καθ' εαυτήν.

Επιπλέον, για την πλειοψηφία των «ειδικών», η οικογενειακή πολιτική οφείλει να είναι μια ευέλικτη πολιτική, προσαρμοσμένη στις ανάγκες που ανακύπτουν κάθε στιγμή στον τομέα της οικογένειας. Μια τέτοια πολιτική είναι αναγκαία για δύο λόγους. Ο πρώτος λόγος είναι ότι, σε περιόδους αλλεπάλληλων και ταχύτατων μεταβολών, οι στόχοι που θέτουμε δεν μπορεί να είναι μακροπρόθεσμοι και αμετάβλητοι. Χρειάζονται μέτρα σταδιακά και βραχυπρόθεσμα που θα μπορούν να προσαρμοστούν ή και να αντικατασταθούν, εύκολα και γρήγορα, χωρίς να προκαλούν υψηλό κοινωνικό κόστος. Ο δεύτερος λόγος είναι, ότι οι πιέσεις που ασκούν σήμερα στον κοινωνικό ιστό οι αλλαγές που σημειώνονται, δεν οφείλονται μόνο σε εσωτερικούς παράγοντες, αλλά και σε παράγοντες έξω από τα δικά μας σύνορα. Κατά συνέπεια, η οικογενειακή πολιτική των χωρών-μελών της Ένωσης, δεν αρκεί μόνο να είναι ευέλικτη, αλλά και συνεπής προς τις αρχές, τις αξίες και τους σκοπούς του ευρύτερου κοινωνικού συνόλου στο οποίο είμαστε μέλη (Τσαούσης Δ.Γ. και Στασινοπούλου Ο., 1994).

Αυτό που πρέπει να προσέξουν τόσο τα κράτη-μέλη όσο και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, για τη διαμόρφωση μιας αποτελεσματικής πολιτικής για την οικογένεια είναι ότι: «Μια πολιτική που επιδιώκει τη βελτίωση των συνθηκών ζωής, δεν μπορεί να προκαλεί από μόνη της πόνο και δυσφορία σε εκείνους τους οποίους απευθύνεται» (Τσαούσης Δ.Γ., 1994, σελ. 50).

Δίκτυο Παρακολούθησης των Οικογενειακών Πολιτικών

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει δημιουργήσει μηχανισμούς για τη συλλογή και ανάλυση υλικού σχετικού με τις δημογραφικές, κοινωνικο-οικονομικές και πολιτικές αλλαγές που σχετίζονται με την οικογένεια. Η Κομισσιόν ενδιαφέρεται να παρακολουθήσει και να καταγράψει τις αλλαγές στο θεσμό της οικογένειας σε διάφορες χώρες, ώστε να συγκρίνει στοιχεία και να

ανταλλάξει πληροφορίες και εμπειρίες. Σε αυτό το πλαίσιο συστάθηκε το Δίκτυο Παρακολούθησης των Οικογενειακών Πολιτικών, το οποίο αναφέρεται στις Εθνικές Οικογενειακές Πολιτικές, αναγνωρίζοντας, έτσι, τον πρωταρχικό ρόλο των κρατών-μέλων στη διαμόρφωση οικογενειακής πολιτικής. (Ditch, J. 1994 και Παρασκευά Μ., 1998).

Όπως αναφέρει ο Ditch J. (1994), συντονιστής του Ευρωπαϊκού Δικτύου Παρακολούθησης (ή αλλιώς παρατηρητηρίου), για την επάνδρωση του Δικτύου προσελήφθησαν – από κάθε κράτος-μέλος της Ε.Ε. – ειδικοί σε θέματα οικογένειας. Υπάρχει ένα εκτεταμένο και απαιτητικό πρόγραμμα εργασίας, το οποίο καταλήγει σε τρεις εκθέσεις κάθε χρόνο. Ο συντονισμός των ενεργειών του Δικτύου Παρακολούθησης γίνεται από το Πανεπιστήμιο της Υόρκης της Μ. Βρετανίας. Οι τρεις εκθέσεις που «σφραγίζουν» το ετήσιο πρόγραμμα εργασίας του Παρατηρητηρίου περιλαμβάνουν:

- 1) Περιγραφή των εξελίξεων σε κάθε χώρα ξεχωριστά: περιγραφικά, νομικά και εμπειρικά.
- 2) Συνοπτικές εκθέσεις, για όλη την Ε.Ε., σε θέματα «κλειδιά».
- 3) Έκθεση πάνω στο θέμα των ερευνών

«Οι βασικοί στόχοι του Δικτύου Παρακολούθησης είναι:

- Η καταγραφή των τάσεων για τη διαμόρφωση διαφορετικών τύπων οικογένειας.

- Η καταγραφή των οικογενειακών πολιτικών και άλλων πολιτικών που επιδρούν στην οικογένεια

- Η καταγραφή συναφών αλλαγών(δημογραφικών, κοινωνικο-οικονομικών και πολιτικών) και οι επιπτώσεις τους στην οικογένεια.

- Η ανάλυση της πολιτικής και η αξιολόγηση έρευνας στον τομέα της οικογενειακής πολιτικής.

- Η συνεισφορά στον εντοπισμό και τη λύση των βασικών προβλημάτων στον τομέα της ευρωπαϊκής οικογενειακής πολιτικής.

- Η ενημέρωση του κοινού και ο διάλογος πάνω στην οικογενειακή πολιτική

- Η ανάπτυξη και συντήρηση ενός δικτύου ειδικών,. Στο οποίο θα εκπροσωπούνται όλες οι χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης» (Ditch J., 1994, σελ. 62).

Μέσα στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή το Δίκτυο Παρακολούθησης έρχεται σε τακτική επαφή με δύο όργανα: 1) τη Δι-Υπηρεσιακή ομάδα της Κομισσιόν, και 2) την Ομάδα Υψηλόβαθμων Κρατικών Λειτουργιών (Ditch J., 1994).

- Η Δι-Υπηρεσιακή Ομάδα: είναι ομάδα λειτουργών σε επίπεδο Γενικών Διευθύνσεων, που έχουν αρμοδιότητες σχετικές με θέματα οικογένειας. Δρουν με τέτοιο τρόπο, ώστε η οικογένεια και οι οικογενειακές πολιτικές να λαμβάνονται πάντα υπ' όψιν κατά τη διαμόρφωση γενικής πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

- Η Ομάδα Υψηλόβαθμων Κρατικών Λειτουργιών: αποτελείται από υψηλόβαθμους κρατικούς λειτουργούς από κάθε κράτος-μέλος. Μια από τις βασικές επιτυχίες αυτής της ομάδας είναι η χρηματοδότησης διεθνών συνεδρίων, που αφορούν την οικογένεια, υπό την αιγίδα της εκάστοτε Ευρωπαϊκής Προεδρίας.

Επιπλέον, οι από κοινού δραστηριότητες με την Κομισσιόν περιλαμβάνουν: το Δίκτυο για την Οικογένεια και την Εργασία, το Δίκτυο Παιδικής Μέριμνας καθώς και εκθέσεις για τον πληθυσμό και τις κοινωνικές συνθήκες σε όλη την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Η πρόκληση που αντιμετωπίζει το Ευρωπαϊκό Δίκτυο Παρακολούθησης είναι «η προώθηση των κινδύνων και των ευκαιριών που υπάρχουν σχετικά με την οικογένεια (άσχετα με τη μορφή ή τα εισοδήματά της) και πάνω από

όλα η προώθηση μιας πιο ανεκτικής στάσης απέναντι στη διαφορετικότητα των οικογενειών, καθώς και η αναγνώριση της σπουδαιότητας της οικογένειας στο σχεδιασμό και την εφαρμογή της σύγχρονης κοινωνικής πολιτικής» (Ditch J., 1994, σελ. 64).

Ας ελπίσουμε τα αποτελέσματα των ερευνών, οι πληροφορίες, οι εμπειρίες και οι εκθέσεις του Δικτύου Παρακολούθησης των οικογενειακών πολιτικών, να αξιοποιούνται κατάλληλα προς όφελος των ευρωπαϊκών οικογενειών για τη στήριξη, τη φροντίδα και την προστασία τους, κι όχι να μένουν στα συρτάρια της Ευρωπαϊκής Επιτροπής ή απλά να χρησιμοποιούνται από τους «ειδικούς» ως στατιστικές αναφορές ή για την ενδυνάμωση των υπάρχόντων στόχων οικονομικής ανάπτυξης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VII

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΚΡΑΤΙΚΗΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗΣ ΣΤΙΣ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΧΩΡΕΣ

Οι κοινωνικές πολιτικές για την οικογένεια εξακολουθούν να διαφέρουν σε μεγάλο βαθμό ανάμεσα στις χώρες της Ευρώπης, αφού καθεμιά από αυτές αντανακλά τόσο την κυρίαρχη αντίληψη για το ρόλο της οικογένειας, όσο και το δικό της μοντέλο κράτους πρόνοιας. Οι διαφορές στην εφαρμοζόμενη πολιτική μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών, καθώς και οι ομοιότητες τους με τις άλλες χώρες, μπορούν να αποδοθούν τόσο στην μετάδοση της ιστορίας και τις κουλτούρας μεταξύ των εθνών, όσο και στην άμεση επίδραση των κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών μεταβλητών.

Όπως αναφέρει η Zanatta A.L. (1998), οι νόμοι και η κοινωνική πολιτική κάθε χώρας δίνουν διαφορετική έμφαση στην ευθύνη της οικογένειας για την παροχή φροντίδας στα αδύνατα και εξαρτώμενα μέλη της. Με αυτό το συλλογισμό, διάφορες συγκριτικές μελέτες έχουν αναγνωρίσει τρεις κύριες ομάδες κρατών: Εκείνη στην οποία οι οικογενειακές υποχρεώσεις είναι μηδαμινές και οι κοινωνικές παροχές απευθύνονται κυρίως στα άτομα, εκείνη στην οποία οι οικογενειακές υποχρεώσεις βαρύνουν τη συζυγική οικογένεια και εκείνη στην οποία οι υποχρεώσεις ανατίθενται στα μέλη της «διευρυμένης» οικογένειας. Ο όρος «διευρυμένη» οικογένεια, αφορά την οικογενειακή αλληλεγγύη που δεν εμπλέκει μόνο τη συζυγική οικογένεια, αλλά και το ευρύτερο δίκτυο των συγγενών.

Σύμφωνα με την ίδια, στην πρώτη ομάδα ανήκουν οι σκανδιναβικές χώρες, στη δεύτερη ομάδα κάποιες χώρες της δυτικής Ευρώπης (Αυστρία, Βέλγιο, Γαλλία, Γερμανία, Ιρλανδία, Λουξεμβούργο, Ολλανδία και Μ.

Βρετανία) και τέλος, στην τρίτη ομάδα εντάσσονται οι μεσογειακές χώρες (Ελλάδα, Ιταλία, Ισπανία, Πορτογαλία).

Στη συνέχεια μαζί με την ανάλυση της οικογενειακής πολιτικής και των μοντέλων κρατικής παρέμβασης για την οικογένεια στις μεσογειακές, σκανδιναβικές και δυτικές ευρωπαϊκές χώρες, θα παρουσιάσουμε στοιχεία και χαρακτηριστικά του κράτους πρόνοιας των ανατολικών ευρωπαϊκών χωρών (Ρωσία, Τσεχία, Σλοβακία, Πολωνία, Ουγγαρία), ώστε να σχηματίσουμε μια πλήρη εικόνα για τον κοινωνικό και οικογενειακό σχεδιασμό στον ευρωπαϊκό χώρο.

A. ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΕΣ ΧΩΡΕΣ

Οι χώρες της νότιας Ευρώπης μοιράζονται ένα κοινό στοιχείο που αφορά το παραδοσιακό μοντέλο των ρόλων των δύο φύλων μέσα στην οικογένεια, το οποίο μπορεί να προσδιοριστεί σαν το μοντέλο του άντρα που κερδίζει το ψωμί της οικογένειας και της εξαρτώμενης γυναίκας που είναι επιφορτισμένη με την ευθύνη της μη αμειβόμενης φροντίδας της οικογένειας και του σπιτιού. Ακριβώς πάνω σε αυτό το μοντέλο του κατά φύλο καταμερισμού εργασίας, σύμφωνα με την Zanatta A.L. (1998), στηρίζεται το σύστημα της κοινωνικής πρόνοιας στις χώρες αυτές (π.χ. στους τομείς των επιδομάτων της κοινωνικής ασφάλισης και της φορολογίας).

Στις μεσογειακές χώρες, ζητείται από τις οικογένειες να υποστηρίξουν η μία την άλλη μέσα από ένα ευρύ φάσμα συγγενικών σχέσεων με αποτέλεσμα, σε περίπτωση που κάποιος χρειαστεί βοήθεια να προστρέχει πρώτα μέσα στην οικογένεια του. Η πλειοψηφία των υπηρεσιών απευθύνεται σε όσους δεν έχουν οικογένεια. Τα καταβαλλόμενα επιδόματα, συνήθως, αναγνωρίζουν συζύγους, αλλά μπορεί, επίσης, να καλύπτουν και τα εξαρτώμενα μέλη. Η κρατική μέριμνα για τη φροντίδα των παιδιών είναι

σχετικά χαμηλή. Επιπλέον, στις χώρες αυτές, είναι κυρίαρχη η αντίληψη για την ιδιωτική ζωή της οικογένειας, η οποία και διαμορφώνει την παραδοχή ότι οι οικογένειες θα πρέπει να αφεθούν ήσυχες και ότι, γενικά, η πολιτική δεν πρέπει να είναι παρεμβατική (Zanatta A.L., 1998 και Dilch J, 1994).

Όπως αναφέρει ο Del Campo S. (1998), στις χώρες της νότιας Ευρώπης, η αρχή της επικουρικότητας (δηλ. το γεγονός ότι η οικογένεια φέρνει την πρωταρχική ευθύνη για την παροχή βοήθειας, ενώ ο ρόλος του κράτους είναι συμπληρωματικός) εφαρμόζεται πολύ πιο ακραία από οπουδήποτε αλλού. Έτσι η μεγάλη δύναμη της διευρυμένης οικογένειας και το εύρος των ευθυνών της για την παροχή φροντίδας στα εξαρτώμενα μέλη της έχει σαν αποτέλεσμα ένα παράδοξο γεγονός: την ανεπάρκεια ή στην ουσία την έλλειψη της κρατικής παρέμβασης με την μορφή της δημιουργίας πολιτικής για την οικογένεια.

Ένας σημαντικός όγκος δημοσιεύσεων σχετικά με τις ευρωπαϊκές πολιτικές για την οικογένεια και τα κοινωνικά προβλήματα τεκμηριώνει την πολύ φτωχή υποστήριξη που παρέχεται από το κράτος στη νότια Ευρώπη.

Η Zanatta A.L. (1998) αναφέρει μερικά σημαντικά παραδείγματα, τα οποία καταμαρτυρούν αυτή την ανικανότητα του κράτους να αντεπεξέλθει στα κοινωνικά προβλήματα και τις ανάγκες της οικογένειας:

- Στα μεσογειακά κράτη, η αναλογία των δαπανών για την κοινωνική πρόνοια σε σχέση με το Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν (ΑΕΠ) είναι κάτω από το μέσο ευρωπαϊκό όρο. Ειδικότερα, οι δαπάνες για την οικογένεια, τη μητρότητα και την νηπιακή ηλικία καταλαμβάνουν τις χαμηλότερες θέσεις.

- Η κοινωνική πολιτική δεν ενθαρρύνει τους νέους να ανεξαρτητοποιηθούν ή να δημιουργήσουν δική τους οικογένεια. Στις χώρες της νότιας Ευρώπης, είναι συχνό το φαινόμενο οι νέοι να ζουν μαζί με τις οικογένειές τους και να εξαρτώνται από τους γονείς τους, ακόμη και μέχρι τα

30 τους χρόνια, δηλαδή, πολύ μετά από την ηλικία που είναι ικανοί να ζήσουν μόνοι τους. Στην Ιταλία, το φαινόμενο αυτό είναι πασιφανές και διαρκώς αυξανόμενο (το 1990, το 51,8% των ατόμων μεταξύ 18-34 ετών ζούσαν μαζί με την οικογένειά τους, ενώ, το 1996, το ποσοστό αυτό αυξήθηκε στο 58,5%), αλλά είναι, επίσης, πολύ διαδεδομένο στην Ελλάδα, την Ισπανία και την Πορτογαλία. Πολλοί παράγοντες συντελούν σε αυτή τη κατάσταση, μερικοί είναι πολιτιστικοί (διάρκεια σπουδών, συναισθηματική σύνδεση με το σπίτι τους κ.λ.π.) ενώ άλλοι είναι δομικοί (δυσκολία στην ανεύρεση εργασίας και σπιτιού). Οι αρνητικές συνέπειες αυτού του φαινομένου επιδεινώνονται από τη νοοτροπία του κράτους στις χώρες αυτές να μεταβιβάζει στην οικογένεια όλα τα προβλήματα που σχετίζονται με την κατάσταση των νέων.

- Τα κρατικά επιδόματα για τα παιδιά σπανίζουν και όπου υπάρχουν δεν επαρκούν καθόλου. Ύστερα από συγκριτικές μελέτες του Ευρωπαϊκού Παρατηρητηρίου, οι χώρες της νότιας Ευρώπης καταλαμβάνουν τη χαμηλότερη θέση σχετικά με την οικονομική γενναιοδωρία του κράτους προς την οικογένεια. Σε αυτές τις χώρες, η φροντίδα και η υποστήριξη των παιδιών θεωρούνται αποκλειστική ευθύνη της οικογένειας. Δεν είναι λοιπόν τυχαίο, ότι στις χώρες αυτές τα επιδόματα φτώχειας των οικογενειών με παιδιά είναι σημαντικά υψηλότερα από το μέσο ευρωπαϊκό όρο (Ditch J., 1994).

- Τα μέτρα που βοηθούν τους εργαζόμενους γονείς να συνδυάσουν την απασχόληση με τη φροντίδα των παιδιών, η παροχή αμειβόμενων γονικών αδειών, η ευελιξία στα ωράρια εργασίας, καθώς και η υπηρεσία παιδικής φροντίδας είναι σχεδόν ανύπαρκτα. Σε αυτό το τομέα, η νότια Ευρώπη εξακολουθεί να βρίσκεται στο τέλος των πινάκων της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την οικογενειακή στήριξη. Οι συνθήκες εργασίας δεν είναι ευέλικτες, υπάρχουν λίγες ευκαιρίες για μερική απασχόληση και με την εξαίρεση της Ιταλίας η γονική άδεια περιορίζεται σε μικρές περιόδους (Ελλάδα) και/ή είναι

άνευ αποδοχών (Ελλάδα, Πορτογαλία, Ισπανία). Σε αυτά, πρέπει να προστεθούν οι εναλλακτικές κρατικές διευκολύνσεις για τη φροντίδα του παιδιού (η αναλογία παρακολούθησης/φοίτησης είναι 2-3% για παιδιά μέχρι 3 ετών στην Ελλάδα και στην Ισπανία και 6% στην Ιταλία), με την εξαίρεση μόνο της Πορτογαλίας (12%).

Η κατάσταση αυτή, οδηγεί σε ένα τεράστιο φόρτο εργασίας για τις γυναίκες με οικογένεια στις χώρες αυτές. Σύμφωνα με την Zanatta A.L. (1998), οι Ισπανίδες και οι Ιταλίδες – ακόμη και όταν εργάζονται – αφιερώνουν το μεγαλύτερο μέρος του ελεύθερου χρόνου τους στο νοικοκυριό. Εάν, λοιπόν, στις ώρες εργασίας προστεθούν και οι ώρες που ξοδεύουν όταν εργάζονται για την οικογένειά τους μέσα στο σπίτι, προκύπτει ότι, οι Ισπανίδες εργάζονται τις περισσότερες ώρες (71,3) και ακολουθούν σε μικρή απόσταση οι Ιταλίδες. Επιπλέον, στην Ισπανία και την Ιταλία οι γυναίκες εργάζονται περισσότερο από τους άντρες.

Με βάση τα παραπάνω στοιχεία, η Zanatta A.L. (1998) επιχειρεί να εξηγήσει το παράδοξο φαινόμενο, χώρες όπως η Ελλάδα, η Ιταλία και η Ισπανία, ενώ, παρουσιάζουν τις χαμηλότερες αναλογίες γυναικείας απασχόλησης στην Ευρώπη (γύρω στο 40%) την ίδια στιγμή να εμφανίζουν και τους χαμηλότερους δείκτες γεννήσεων (περίπου 1,2 παιδιά ανά γυναίκα σε Ιταλία και Ισπανία). Η Zanatta A.L., λοιπόν, υπογραμμίζει: "Φαίνεται καθαρά ότι υπάρχει μια άμεση σχέση μεταξύ της έλλειψης επαρκών οικονομικών παροχών προς όφελος των οικογενειών, που μεγαλώνουν παιδιά, και των φτωχών νομοθετικών ρυθμίσεων για το συνδυασμό εργασίας και οικογένειας, αφενός, και αφετέρου των χαμηλών δεικτών γυναικείας απασχόλησης εκτός σπιτιού και γονιμότητας» (Zanatta A.L., 1998, σελ. 164). Η Πορτογαλία αποτελεί τη μοναδική εξαίρεση, όπου η εργασία εκτός σπιτιού και οι δείκτες γονιμότητας ευθυγραμμίζονται με τον Ευρωπαϊκό μέσο

όρο. Η Πορτογαλία είναι η μόνη χώρα - μεταξύ των μεσογειακών χωρών - που έκανε τα πιο σημαντικά βήματα για τη δημιουργία ενός κοινωνικού μοντέλου, το οποίο βασίζεται στην ουδετερότητα των δύο φύλων και τα ίσα δικαιώματα.

Όμως, το μοντέλο της πρόνοιας στη νότια Ευρώπη, το οποίο βασίζεται στην οικογενειακή αλληλεγγύη, τον παραδοσιακό ρόλο των φύλων και τη σταθερότητα της οικογένειας, βρίσκεται πλέον σε μια διαρκή αντίθεση με μια κοινωνική πραγματικότητα, η οποία αλλάζει γρήγορα. Οι διευρυμένες οικογένειες παρακμάζουν (τουλάχιστον δομικά), η παρουσία των γυναικών στην αγορά εργασίας, αν και είναι χαμηλότερη από ότι σε άλλες χώρες, αυξάνεται με γρήγορους ρυθμούς, όπως επίσης αυξάνεται διαρκώς η αστάθεια των γάμων (χωρισμοί, διαζύγια).

Εάν σε όλες αυτές τις αλλαγές προσθέσουμε, τη μείωση των γεννήσεων και την προοδευτική γήρανση του πληθυσμού καταλήγουμε στο εξής συμπέρασμα: Δεν είναι πλέον δυνατό να βασιζόμαστε στην παραδοσιακή οικογενειακή συνεισφορά για τη συντήρηση και φροντίδας των αδύνατων και των εξαρτημένων μελών. Η κοινωνική πολιτική δεν μπορεί και δεν πρέπει να αγνοήσει αυτή τη νέα κατάσταση πραγμάτων.

Από την άλλη μεριά, όμως, τα ευρωπαϊκά κράτη διανύουν μια περίοδο, όπου αντιμετωπίζουν δραματικά οικονομικά προβλήματα και την ανάγκη περικοπής δημοσίων δαπανών. Επομένως είναι δύσκολο (αν όχι αδύνατο) να διαθέσουν περισσότερους πόρους για τις κοινωνικές παροχές. Οι χώρες της νότιας Ευρώπης βρίσκονται σε ακόμη πιο δραματική κατάσταση: Πρέπει κι αυτές να μειώσουν τις δαπάνες στον κοινωνικό τομέα, προτού καν αναπτύξουν ένα ικανοποιητικό σύστημα κοινωνικών παροχών. Την ίδια στιγμή, όπως είδαμε, δεν μπορούν πλέον να στηρίζονται στην οικογενειακή

αλληλεγγύη για την επίλυση κοινωνικών προβλημάτων όπως η ανεργία των νέων, η φροντίδα των παιδιών και των ηλικιωμένων. Συνεπώς, οι χώρες αυτές δεν θα μπορέσουν να ακολουθήσουν την οδό της μείωσης των δημοσίων δαπανών, όπως θα κάνουν οι άλλες ευρωπαϊκές χώρες (Zanatta A.L. και Φθενάκης Β. 1998, Ditch J. 1994).

«Αυτό το οποίο μπορεί ρεαλιστικά να γίνει στις μεσογειακές χώρες, δεν είναι να αυξηθούν οι δαπάνες για την κοινωνική πολιτική, αλλά μάλλον να ανακατατάξουν τις δημόσιες δαπάνες, αφαιρώντας τις από άλλους τομείς και διαθέτοντας τες για την οικογένεια... Είναι πλέον καιρός, για αυτές τις χώρες, να μοιραστεί η κοινωνική πολιτική μαζί με τις οικογένειες τις κοινωνικές ευθύνες, οι οποίες μέχρι σήμερα έπεφταν στους ώμους των ίδιων των οικογενειών, και πρέπει τουλάχιστον να γίνει μια προσπάθεια για τη μείωση της απόστασης των χωρών αυτών από τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες» (Zanatta A.L. 1998, σελ. 165).

Β. ΣΚΑΝΔΙΝΑΒΙΚΕΣ ΧΩΡΕΣ

«Οι Σκανδιναβικές χώρες στον τομέα της οικογενειακής πολιτικής ακολουθούν το λεγόμενο σκανδιναβικό μοντέλο κοινωνικής πρόνοιας, το οποίο χαρακτηρίζεται από τα ακόλουθα:

- Το κράτος και η τοπική αυτοδιοίκηση φέρουν μεγάλη ευθύνη για την ευημερία των πολιτών.

- Η κοινωνική ασφάλιση είναι ένας συνδυασμός καθολικών και σταθερών επιδομάτων προς όλους τους πολίτες και ειδικών ενισχύσεων που σχετίζονται με το εισόδημα τόσο για τους πολίτες και ειδικών ενισχύσεων που σχετίζονται με το εισόδημα τόσο για μισθωτούς όσο και για αυτοαπασχολούμενους.

- Η βασική μονάδα, σε ότι αφορά τη χορήγηση επιδομάτων και υπηρεσιών είναι, κυρίως, το άτομο και όχι η οικογένεια.

- Η ισότητα μεταξύ των πολιτών θεωρείται κάτι ιδιαίτερα σημαντικό: οι ίδιες υπηρεσίες και ευκαιρίες θα πρέπει να δίνονται σε όλους ανεξάρτητα από την οικονομική τους κατάσταση, την κοινωνική τάξη και τον τόπο διαμονής τους.

- Οι κοινωνικές υπηρεσίες και οι υπηρεσίες υγείας χρηματοδοτούνται και παρέχονται από το δημόσιο. Κατά συνέπεια, τα έξοδα για την κοινωνική πρόνοια καταλαμβάνουν αναλογικά ένα μεγάλο ποσοστό του ακαθάριστου εθνικού προϊόντος (Α.Ε.Π.) και ο συντελεστής συνολικής φορολόγησης είναι υψηλός» (Taskinen S., 1998, σελ. 166)

Το κράτος επιδοτεί την τοπική αυτοδιοίκηση ώστε, αυτή με τη σειρά της να είναι σε θέση να ανταποκριθεί στις υποχρεώσεις που απορρέουν από την παροχή κοινωνικών και εκπαιδευτικών υπηρεσιών και υπηρεσιών υγείας για τις οποίες και ευθύνεται. Οι υπηρεσίες πρόνοιας χρηματοδοτούνται σχεδόν ισόποσα από το κράτος και την τοπική αυτοδιοίκηση. Περίπου το μισό των δαπανών της πρόνοιας αφορά τη δημόσια παροχή κοινωνικών υπηρεσιών. Ορισμένες από τις υπηρεσίες αυτές χρεώνονται, αλλά αυτό αντιπροσωπεύει μόνο το 10% περίπου του συνολικού κόστους των υπηρεσιών που παρέχουν. Ορισμένες οικογένειες για λόγους κοινωνικούς ή λόγω χαμηλού εισοδήματος απαλλάσσονται από αυτή την επιβάρυνση. Οι κύριες ασφαλιστικές επιδοτήσεις δίνονται μέσω των εισφορών για την κοινωνική ασφάλιση, οι οποίες συλλέγονται από τους εργοδότες και τα ασφαλισμένα άτομα, εν μέρει από το κράτος και σε κάποιο βαθμό από την τοπική αυτοδιοίκηση. Η εθνική ασφάλιση από την ανεργία καλύπτεται εξολοκλήρου από την κρατικό προϋπολογισμό. (Taskinen S. και Leira A., 1998).

Η βόρεια παιδεία δίνει μεγάλη έμφαση στην ισότητα, την κοινωνική ασφάλιση και την αλληλεγγύη. Το κράτος πρόνοιας και η έννοια της δημοκρατίας είναι άρρηκτα συνδεδεμένα κι εφόσον κινδυνεύει το πρώτο, το ίδιο ισχύει και για το δεύτερο. Το πλέον επιτακτικό έργο για τις κυβερνήσεις

των χωρών αυτών είναι η υποστήριξη της δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας. Αν οι άνθρωποι έχουν εργασία, δεν χρειάζονται υποστήριξη από την κοινωνία. Όμως, πρέπει να υπάρξει φροντίδα για αυτούς οι οποίοι δεν έχουν άλλη πηγή εισοδήματος.(Taskinen S., 1998).

Αξίζει να τονιστεί, πως η σουηδική κυβέρνηση το 1968 ήταν εκείνη η οποία πρότεινε στη σουηδική κοινωνία και τη διεθνή κοινή γνώμη ένα πρότυπο κατάργησης των παραδοσιακών ανδρικών και γυναικείων ρόλων μέσα στην οικογένεια. Κεντρική ιδέα του προτύπου αυτού είναι πως « ο διπλός ρόλος δεν πρέπει να ανατίθεται αποκλειστικά στη γυναίκα και το δικαίωμα συνδυασμού της αμειβόμενης απασχόλησης με τον ενεργό γονεϊκό ρόλο αποτελεί στοιχείο της ποιότητας της ζωής στο οποίο πρέπει να έχουν όλοι δικαίωμα» (Μισέλ Α., 1987, σελ. 95).

Όπως συμπληρώνει η Μισέλ Α. (1987), προκειμένου να επιτευχθεί η κατάργηση του διαχωρισμού των ρόλων των φύλων μέσα στην οικογένεια, η σουηδική κυβέρνηση ξεκίνησε με την κατάργηση του διαχωρισμού αυτού στο σχολείο και την εργασία. Στην προσπάθεια αυτή αναφέρονται ο έλεγχος φυλετισμού των ανδρικών και γυναικείων εικόνων στα σχολικά βιβλία και η κοινή διδασκαλία βρεφοκομίας και οικιακής οικονομίας σε αγόρια και κορίτσια του δημοτικού. Επίσης, εκτός από τη λειτουργία πειραματικών προγραμμάτων για να ωθήσουν τις γυναίκες σε παραδοσιακά ανδρικά επαγγέλματα και το αντίθετο, οι σουηδικές επιχειρήσεις που αποκεντρώνονταν δεν μπορούσαν να επιχορηγηθούν παρά μόνο, εάν, πληρούσαν την προϋπόθεση απασχόλησης ίσου ποσοστού ανδρών και γυναικών.

Στη συνέχεια, θα αναφερθούμε στα κυριότερα σημεία της οικογενειακής πολιτικής των σκανδιναβικών χωρών, τα οποία, αφορούν: α) τη νομοθεσία

για τα παιδιά εκτός γάμου, β) το πακέτο μητρότητας, και γ) τις υπηρεσίες ημερησίας φροντίδας παιδιών.

Νομοθεσία για παιδιά εκτός γάμου

Όπως αναφέρει η Taskinen S. (1998), τα δικαιώματα των παιδιών ήταν ο κύριος στόχος της σκανδιναβικής νομοθεσίας σε θέματα οικογένειας κατά τη δεκαετία του 1970. Ειδικότερα, έπρεπε να αναθεωρηθεί το νομικό καθεστώς για τα παιδιά που είχαν γεννηθεί εκτός γάμου. Βασική αρχή της νέας νομοθεσίας υπήρξε ότι όλα τα παιδιά, ανεξάρτητα από την οικογενειακή κατάσταση των γονιών τους, έχουν ίσια δικαιώματα. Οι βασικοί στόχοι ήταν: α) Η αναγνώριση της πατρότητας για όλα τα παιδιά και β) το δικαίωμα διατροφής, καθώς και το δικαίωμα να κληρονομούν τους βιολογικούς τους γονείς.

Ειδικότερα:

- Αν ένα παιδί γεννηθεί κατά τη διάρκεια του γάμου, ο σύζυγος θεωρείται πατέρας του παιδιού (εκτός αν αποδειχθεί το αντίθετο). Για τα παιδιά που γεννιούνται είτε από γονείς, οι οποίοι συζούν, είτε εκτός γάμου, η πατρότητα αναγνωρίζεται και επικυρώνεται σύμφωνα με την πράξη (νόμο) για την Αναγνώριση Πατρότητας. Την ευθύνη για την εφαρμογή του νόμου φέρει ο αρμόδιος επόπτης της τοπικής αυτοδιοίκησης. Εντούτοις, η μητέρα έχει δικαίωμα να αρνηθεί να δώσει την άδεια για αυτή τη διαδικασία, πράγμα που έχει επικριθεί έντονα από την οργάνωση πατέρων, η οποία θεωρεί ότι κατ' αυτό τον τρόπο το παιδί στερείται του δικαιώματος να μεγαλώνει έχοντας κατά του και τους δύο γονείς (Taskinen S., 1998 και Leira A., 1998).

- Η αναγνώριση της πατρότητας είναι βασική προϋπόθεση ώστε το παιδί να εδραιώσει το δικαίωμα διατροφής και να τη λάβει και από τους δύο γονείς. Αν ο πατέρας, ο οποίος είναι υπόχρεος καταβολής διατροφής, δεν μπορεί να

την καταβάλλει ή αν δεν έχει αναγνωριστεί η πατρότητα ή αν ένα παιδί υιοθετηθεί από άγαμο άτομο, τότε βάσει του Νόμου για τη Διασφάλιση Διατροφής του Παιδιού (1977) η καταβολή διατροφής γίνεται από πόρους της τοπικής αυτοδιοίκησης. Επιπλέον το 1977, όλα τα παιδιά ακόμη και αυτά εκτός γάμου, απέκτησαν το δικαίωμα να κληρονομήσουν τους βιολογικούς τους γονείς. Αντίστοιχα, τα υιοθετημένα παιδιά θα κληρονομήσουν τους θετούς τους γονείς (Taskinen S., 1998).

«Ο Νόμος περί πρόσβασης και Επιμέλειας του Παιδιού (1984) έδωσε τη δυνατότητα κοινής επιμέλειας ακόμη και μετά το διαζύγιο ή σε περίπτωση γονιών, οι οποίοι δεν είναι παντρεμένοι ή δεν ζουν μαζί. Επίσης, ο Νόμος περί Αμβλώσεων έγινε πιο φιλελεύθερος το 1970 και ιδρύθηκαν υπηρεσίες οικογενειακού προγραμματισμού μέσα στα Κέντρα Υγείας. Από τότε η συχνότητα των αμβλώσεων έχει μειωθεί και ο δείκτης είναι σχετικά χαμηλός (8,3 ανά 100 γυναίκες, ηλικίας 15-34 ετών)» (Taskinen S., 1998, σελ. 167).

Στις Σκανδιναβικές χώρες από το 1980 οι νέοι άρχισαν να συζούν χωρίς να παντρεύονται. Αυτές οι σχέσεις καταλήγουν πιο εύκολα σε χωρισμό από ότι οι γάμοι. Συνεπώς, μια ανύπαντρη μητέρα στη Σκανδιναβία δε θεωρείται πλέον ντροπή. Οπότε και τα παιδιά που γεννιούνται εκτός γάμου δεν κουβαλούν κανένα κοινωνικό στίγμα.

Πακέτο μητρότητας

Στις Σκανδιναβικές χώρες υπάρχει η επιδότηση της άδειας μητρότητας, της άδειας πατρότητας και της γονικής άδειας, συνολικής διάρκειας 263 εργάσιμων ημερών. Υπάρχουν, επίσης, άλλες προβλέψεις αδειών για τα παιδιά, ου κυμαίνονται ανάλογα με τον αριθμό των παιδιών και αυξάνονται από το δεύτερο έως το πέμπτο παιδί (Leira A., 1998).

Συγκεκριμένα, στη Φιλανδία, το επίδομα μητρότητας δινόταν αρχικά μόνο σε φτωχές μητέρες, όμως, απέκτησε καθολικό, χαρακτήρα. Το επίδομα αυτό παρέχεται με δύο μορφές: δίνεται είτε σε χρήμα, είτε σε είδος, πράγμα που σημαίνει ένα τεράστιο πακέτο μητρότητας, το οποίο αποτελείται από παιδικά ρούχα και άλλο απαραίτητο εξοπλισμό για τη φροντίδα της μητέρας και του νεογέννητου. Μετά το Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο, έγιναν πολλές δωρεές για το συγκεκριμένο πακέτο από το εξωτερικό, όπως π.χ. από της Η.Π.Α. και το Βατικανό. Αν και σήμερα η δημοτικότητα του πακέτου φθίνει, εντούτοις, υπάρχουν οικογένειες, οι οποίες επιλέγουν το πακέτο μητρότητας αντί για το αντίστοιχο χρηματικό ποσό (Taskinen S. και Leira A., 1998).

Το πρόγραμμα αυτό αξιολογήθηκε μέσω των δεικτών θνησιμότητας. Η Taskinen S. υπογραμμίζει: «Το 1940, η κατάσταση ήταν άσχημη. Σήμερα η Φιλανδία έχει έναν από τους χαμηλότερους δείκτες μητρικής θνησιμότητας (1,9/100.000), γεννήσεως νεκρών παιδιών (3,8/1000) και παιδικής θνησιμότητας (4) (1996)» (Taskinen S., 1998, σελ. 168).

Εκτός όμως από τα επιδόματα για τη μητρότητα, δημιουργήθηκαν Κέντρα Υγείας Μητρότητας καθώς και κλινικές νεογνών, όπου οι υπηρεσίες είναι δωρεάν και συμπεριλαμβάνουν τα προγράμματα εμβολιασμού των παιδιών.

Υπηρεσίες ημερησίας φροντίδας

Όπως είναι γνωστό, κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και μετά υπήρξε μια έλλειψη εργατών αντρών. Ήδη από τη δεκαετία του '50 η γυναικεία παρουσία σημείωσε αύξηση στην αγορά εργασίας. Ταυτόχρονα, από τη δεκαετία του '60 (εποχή του γυναικείου κινήματος) υπήρξε

ευκολότερο για τις γυναίκες να αναζητήσουν εργασία εκτός σπιτιού. Όμως, πάντα η φροντίδα των παιδιών αποτελούσε ένα μεγάλο εμπόδιο σε αυτό.

Η εξέλιξη των κοινωνικών υπηρεσιών στη Σκανδιναβία επιταχύνθηκε στη δεκαετία του '70, σαν επακόλουθο μιας ραγδαίας οικονομικής ανάπτυξης. Ο Νόμος για την Ημερήσια Φροντίδα του Παιδιού(1973) – βάσει του οποίου οι τοπικές αυτοδιοικήσεις ήταν πλέον υπεύθυνες για την παροχή επαρκών υπηρεσιών – διευκόλυνε τις γυναίκες στην απασχόληση εκτός σπιτιού. Μάλιστα, η οικονομική κατάσταση των δήμων, δεν απειλήθηκε από την ημερήσια φροντίδα των παιδιών. Αντίθετα οι φόροι που κατέβαλαν οι εργαζόμενες μητέρες αύξησαν τα εισοδήματα πολλών δήμων (Taskinen S., 1998).

Όπως αναφέρουν οι Taskinen S. και Leira A. (1998) για τις Σκανδιναβικές χώρες, το 1985 εισηχθη ο Νόμος του Επιδόματος Οικιακής Φροντίδας του Παιδιού. Πρόκειται για ένα επίδομα, το οποίο μπορούν να λάβουν οι γονείς παιδιών κάτω των 3 ετών, όταν δεν κάνουν χρήση των δημοτικών υπηρεσιών. Οι γονείς δικαιούνται αυτό το επίδομα, εφόσον, λήξει η επιδότηση γονικής άδειας. Το 1998, δόθηκε στους γονείς παιδιών προσχολικής ηλικίας το δικαίωμα να εργάζονται λιγότερες ώρες με μικρότερη όμως αμοιβή.

Σήμερα, στη Σκανδιναβία η συμμετοχή των γυναικών στην αγορά εργασίας είναι από τις υψηλότερες στο δυτικό κόσμο. Αν μια μητέρα επιθυμεί να εργαστεί εκτός σπιτιού, η ασφαλής ημερήσια φροντίδα των παιδιών της είναι επιβεβλημένη. Δεν είναι λοιπόν τυχαίο που στη Φιλανδία οι γυναίκες λένε: «οι υπηρεσίες είναι ο καλύτερος φίλος των κοριτσιών» (Taskinen S., 1998, σελ. 168).

Γ. ΔΥΤΙΚΕΣ ΕΥΡΩΠΑΙΚΕΣ ΧΩΡΕΣ

Στις δυτικές ευρωπαϊκές χώρες, η οικογενειακή πολιτική καταδιώκεται ανελέητα εξαιτίας διαφόρων οικονομικών και χρηματοδοτικών στόχων: στο όνομα της καταπολέμησης των δημοσίων ελλειμμάτων αναγκάζεται να περιορίσει τις δαπάνες της για να μειώσει και το δικό της έλλειμμα. Για το λόγο αυτό, η κυβέρνηση Jospin στη Γαλλία αποφάσισε, το Σεπτέμβριο του 1997, να χορηγεί τα οικογενειακά επιδόματα έπειτα από έλεγχο της οικογενειακής κατάστασης. Επιπλέον, η οικογενειακή πολιτική καλείται να αντιμετωπίσει τις νέες προκλήσεις στην αγορά εργασίας και τις αλλαγές που προκύπτουν στους ρυθμούς της εργασίας (Kellerhals J., 1998).

Εξαιτίας λοιπόν του γεγονότος ότι, η οικογενειακή πολιτική όλο και περισσότερο απορροφάται από την εργασιακή πολιτική, η γαλλική κυβέρνηση - για να καταπολεμήσει την ανεργία και να παρακινήσει τις εργαζόμενες γυναίκες να απελευθερώσουν κάποιες θέσεις εργασίας – αποφάσισε, το 1994, να επεκτείνει το προνόμιο του Γονικού Επιδόματος Εκπαίδευσης και στους γονείς με δεύτερο παιδί» (Fagnani J., 1998).

Σύμφωνα με την Fagnani J.: «Το επίδομα αυτό, ύψους 3000 φράγκων, δίνεται ανεξάρτητα από τα εισοδήματα σε γονείς (τη μητέρα ή τον πατέρα) μετά τη γέννησή του δεύτερου ή περισσότερων παιδιών, και καταβάλλεται μέχρι το παιδί να συμπληρώσει το 3^ο έτος της ηλικίας του. Για να γίνει αυτό, ο γονιός πρέπει να εγκαταλείψει την εργασία του ή την αναζήτηση εργασίας (ή να δουλεύει με μερική απασχόληση). Οι δικαιούχοι, οι οποίοι είναι εγγεγραμμένοι στους καταλόγους των ανέργων, χάνουν αυτή την ιδιότητα μόλις λάβουν το επίδομα και την ανακτούν μόλις λήξει η περίοδος καταβολής του... Το επίδομα γνώρισε μια απρόβλεπτη επιτυχία: 300.000 γυναίκες παίρνουν το επίδομα, πράγμα που αντιστοιχεί σε μια αύξηση του 67% μέσα

σε τρία χρόνια, ενώ, συγχρόνως το ποσοστό επαγγελματικής δραστηριότητας των γυναικών με δύο παιδιά από 69% που ήταν το 1994, μειώθηκε στο 53% το 1997 (Fagnani J., 1998, σελ. 169).

Εντούτοις, παρά τη μείωση των δεικτών ανεργίας και του ποσοστού απασχόλησης των μονάδων που επιτεύχθηκε με την καταβολή του συγκεκριμένου επιδόματος, σημειώθηκαν και σημαντικά αρνητικά αποτελέσματα όπως:

- Οι δικαιούχοι αντιμετωπίζουν δυσκολίες να ξαναβρούν εργασία μετά από μια τόσο μακρά περίοδο διακοπής (τρία χρόνια). Μακροπρόθεσμα αυτό θα μπορούσε να μεταφραστεί σε μια πτώση του βιοτικού επιπέδου των οικογενειών και, κατά συνέπεια, σε ένα αυξημένο οικονομικό κόστος για το κοινωνικό σύνολο με τη μορφή επιδοτήσεων, επιδομάτων ανεργίας κ.λ.π.

- Σχεδόν η πλειοψηφία των δικαιούχων (98%) του επιδόματος αυτού, όπως, και της γονικής άδειας είναι γυναίκες. Οι εργοδότες, λοιπόν, είναι διστακτικοί στην πρόληψη γυναικών, εξαιτίας των ρυθμίσεων που προσφέρει ο νομοθέτης (γονική άδεια, εκπαιδευτικό επίδομα γονιών, δυνατότητα μερική απασχόλησης). Αυτό όμως συμβάλλει στο να δημιουργηθεί ή να ενισχυθεί μια ασυμμετρία σε ότι αφορά τις επαγγελματικές σταδιοδρομίες ενός ζευγαριού.

- Τέλος, η επιτυχία του επιδόματος προκάλεσε σημαντικές δαπάνες, στον αντίστοιχο οικογενειακό ρόλο της κοινωνικής ασφάλισης (18 δις. Φράγκα το 1997) (Fagnani I. και Kellerhalls I., 1998).

Μια από τις σημαντικότερες προκλήσεις που έχει να αντιμετωπίσει η οικογενειακή πολιτική στις δυτικές χώρες (κι όχι μόνο), είναι αυτή που συμπεριλαμβάνεται στις πρόσφατες αλλαγές του χρόνου και των ωραρίων εργασίας. Αφού οι εργοδότες πέτυχαν ρυθμίσεις και συμβάσεις, οι οποίες προβλέπουν πιο ευέλικτους χρόνους και ωράρια εργασίας, σημειώθηκε μια σημαντική προτίμηση προς τα ευέλικτα ωράρια εργασίας και την

«επιβεβλημένη» μερική απασχόληση. Οι αλλαγές όμως, αυτές έκαναν ακόμη πιο δύσκολη τη συμφιλίωση της οικογενειακής με την επαγγελματική ζωή, και ιδιαίτερα, στον τομέα της φύλαξης των παιδιών ή τη φροντίδα των ηλικιωμένων.

Όπως αναφέρει η Fagnani J. (1998), τα ευέλικτα και μη σταθερά ωράρια, η εργασία το Σάββατο και την Κυριακή, ακόμη και μέσα στα πλαίσια της μερικής απασχόλησης, δημιούργησαν την ανάγκη για πιο ευέλικτους τρόπους φύλαξης, δεδομένου ότι οι παιδικοί σταθμοί και τα νηπιαγωγεία έχουν σταθερά ωράρια και δεν προσαρμόστηκαν στους ρυθμούς εργασίας των γονιών. Επιπλέον, η αυξανόμενη συμμετοχή των γυναικών στην αγορά εργασίας δημιούργησε μια παράλληλη αύξηση των αναγκών για υπηρεσίες φύλαξης αναγκών για υπηρεσίες φύλαξης, η οποία δεν μπορούσε να καλυφθεί από τους δημόσιους παιδικούς σταθμούς. Μόνο το 9%, περίπου, των παιδιών ηλικίας κάτω των 3 ετών γίνονται δεκτά σε εγκαταστάσεις, οι οποίες χρηματοδοτούνται από το κοινωνικό σύνολο.

Για το λόγο αυτό, στη Γαλλία το 1994, επαναξιολογήθηκαν δύο επιδόματα: ένα επίδομα το οποίο δίνεται στους γονείς, όταν εμπιστεύονται τη φύλαξη του παιδιού τους σε μια καταχωρημένη βοηθό (βοηθός μάνας) και το οποίο συνοδεύεται από ένα άλλο επίδομα (800 φράγκα το μήνα) ώστε, τελικά, να μειώνονται σημαντικά τα έξοδα φύλαξης – ενώ ένα άλλο επίδομα καταβάλλεται στους γονείς, οι οποίοι εργάζονται και εμπιστεύονται τη φύλαξη του παιδιού τους στο σπίτι σε ένα άτομο επ' αμοιβή. Το ύψος του επιδόματος αυτού, αντιστοιχεί σε ένα τμήμα των εισφορών που καταβάλλει ο εργοδότης. Στην περίπτωση αυτή, οι οικογένειες δικαιούνται σημαντικές φορολογικές ελαφρύνσεις (Kellerhals I. και Fagnani J., 1998).

Ύστερα από όσα αναφέραμε παραπάνω, προκύπτει ότι, η οικογενειακή πολιτική, αν και δημιούργησε συνθήκες, οι οποίες – ως ένα βαθμό -

διευκόλυναν τους γονείς στην επαγγελματική τους ζωή, εντούτοις δημιούργησε μια κατάσταση επιζήμια για το παιδί: την απουσία των γονιών, στη διάρκεια της ημέρας, μαζί με επαγγελματικές υποχρεώσεις που τους κρατούν μακριά από το σπίτι για πολλές ώρες. Όμως και το να ενθαρρύνουμε τους γονείς να μείνουν στο σπίτι θα ήταν λάθος, διότι αυτό θα ήταν αντίθετο προς τη σύγχρονη κοινωνική πραγματικότητα, καθώς και τις προσδοκίες των νέων ανθρώπων.

Εντέλει, η οικογενειακή πολιτική οφείλει να εξισορροπεί τα δικαιώματα και τις ανάγκες για κάθε μέλος της οικογένειας και όχι να είναι απλώς «το προϊόν της επεξεργασίας των επιταγών της αγοράς εργασίας» (Fagnani. I. 1998, σελ. 171).

Δ. ΑΝΑΤΟΛΙΚΕΣ ΕΥΡΩΠΑΙΚΕΣ ΧΩΡΕΣ

«Η εμπειρία των ανατολικών χωρών, δείχνει το ατελέσφορο των προσπαθειών επιβολής μιας εντελώς διαφορετικής κοινωνικής ή οικογενειακής τάξης, είτε πρόκειται για μια νέα νόρμα είτε για την επιστροφή στις λεγόμενες παραδοσιακές αξίες... Τελικά, οι οικογένειες δεν αλλάζουν με διατάγματα» (Strobel P. 1998, σελ. 673).

Στις αρχές του 20ου αιώνα, η ανάπτυξη στην ανατολική Ευρώπη χαρακτηρίστηκε από ένα ιδιόμορφο μίγμα παραδοσιακότητας και εκσυγχρονισμού. Η επιθυμία να «σπάσει» η οικογένεια και να δοθούν όλες οι παλιές λειτουργίες της στο κράτος, ήταν πολύ έντονη στις δεκαετίες του '20 και του '30. Μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, όταν η ανατολική Ευρώπη έγινε μέρος της σοβιετικής αυτοκρατορίας, έπρεπε να εφαρμοστεί ένα πολύ πιο μετριοπαθές πρότυπο σχέσεων μεταξύ οικογένειας και κράτους. Παρά τους υπολογισμούς αυτούς, η οικογένεια μετατράπηκε τελικά σε ένα καταφύγιο

της ιδιωτικής ζωής ενάντια στην εξουσία. Έτσι, στις ανατολικές χώρες, μιλάμε για την «ιδεολογία της κουζίνας», εννοώντας πως οι οικογένειες συγκεντρώνονταν στην κουζίνα για να εκφράσουν την αλήθεια ενάντια στην επίσημη ιδεολογία (Razlogov K. και Kovarik I., 1998).

Σύμφωνα με τον Razlogov K. (1998), κάθε κοινωνική και δημογραφική διαδικασία στις ανατολικές χώρες μπορεί αν ερμηνευτεί με τους ίδιους όρους της διαδικασίας εκσυγχρονισμού των δυτικοευρωπαϊκών χωρών, με μια κάποια διαφορά ταχύτητας βέβαια. Κατά συνέπεια, θα μπορούσαν να εντοπιστούν κοινά σημεία στην εξέλιξη της οικογένειας στην ανατολική και δυτική Ευρώπη. Ειδικότερα:

- Η διάλυση των αγροτικών οικογενειών και η αντίστοιχη αύξηση των αστικών οικογενειών. Το 1959, στη Ρωσία, το ποσοστό των αστικών οικογενειών ήταν 53%, το 1970 ήταν 63,3%, το 1989, 77%. Μετά το 1992, όμως, παρουσιάστηκε μια τάση από-αστικοποίησης. Πολλοί άνθρωποι επέστρεψαν στην ύπαιθρο εξαιτίας των δυσκολιών της καθημερινής ζωής στις πόλεις και της αναγκαιότητας να συντηρηθεί η οικογένεια με τους πενιχρούς κρατικούς μισθούς.

- Η μείωση του μέσου μεγέθους της οικογένειας. Το 1959, το ποσοστό των μεγάλων οικογενειών με πέντε ή περισσότερα μέλη ήταν 26%, ενώ, το 1979, ήταν μόνο 18%. Οι αλλαγές στην οικογενειακή δομή είχαν σαν αποτέλεσμα την αύξηση του αριθμού των πυρηνικών οικογενειών και, κατ' επέκταση, την ελάττωση των εκτεταμένων οικογενειών.

- Οι αλλαγές στις οικογενειακές σχέσεις. Το 1965 στη Ρωσία, ο αριθμός των διαζυγίων αυξήθηκε τρομερά, διότι η διαδικασία του διαζυγίου απλουστεύθηκε. Αυτό δεν σήμαινε ότι οι άνθρωποι χώριζαν ευκολότερα ή περισσότερο, αλλά ότι το διαζύγιο πρωτύτερα ήταν απαγορευτικό (με νόμο που ίσχυε από το 1944).αύξηση παρατηρείται, επίσης, στα ανύπαντρα ζευγάρια, στους δεύτερους γάμους και τη διάρκεια των γάμων. Αντίθετα,

μειώνεται ο αριθμός των γεννήσεων και η αναπαραγωγική ζωή της γυναίκας λήγει νωρίτερα. Παρόλα αυτά, στη Ρωσία (σε αντίθεση με τη δυτική Ευρώπη) οι πρώιμοι γάμοι και οι πρώιμες γεννήσεις του πρώτου παιδιού αποτελούν τον κανόνα.

Σε πρόσφατη έρευνα στις ανατολικές χώρες οι περισσότερες γυναίκες υποστήριξαν ότι έχουν κουραστεί από την απελευθέρωση - χειραφέτηση και επιθυμούν να επιστρέψουν στο σπίτι. Πριν το 1989, το 90% των γυναικών έλεγαν πως ήθελαν να εργαστούν και να έχουν μια επαγγελματική ζωή σε συνδυασμό με την οικογένεια. Το 1995, μόνο το 45% απάντησε θετικά στο συνδυασμό οικογένειας και επαγγελματικής ζωής. Βλέπουμε, λοιπόν, μια διάθεση απόρριψης της επίκαιρης πολιτικής, που προωθούσε και διακήρυττε την ισότητα των δύο φύλων (Kovarik J., 1998).

Τελικά: «Όπως στο παρελθόν, η κουζίνα ήταν το μέρος που ο άνθρωποι μπορούσαν να συζητήσουν για πολιτική, τώρα η οικογένεια είναι το μέρος όπου οι άνθρωποι προσπαθούν να κρατήσουν την παραδοσιακή κουλτούρα ζωντανή, αντιτιθέμενη στις εκσυγχρονιστικές αλλαγές οι οποίες κατά την αντίληψή τους, έρχονται απότομα και γρήγορα» (Raslogov K., 1998, σελ. 174).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VIII

Η ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ ΘΕΣΜΟΥ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

ΕΝΑΣ ΜΥΘΟΣ Ή ΜΙΑ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ;

Η οικογένεια αποτελεί ένα ζωντανό ψυχοκοινωνικό σύστημα κι όπως όλα τα ζωντανά συστήματα υπόκειται σε αλλαγές και εξέλιξη.

Στη μακραίωνη ιστορία του ο θεσμός της οικογένειας άλλαξε μορφές και τρόπο λειτουργίας ώστε να φτάσει, σταδιακά, στην πατριαρχική οικογένεια, την εκτεταμένη οικογένεια και την συζυγική οικογένεια σήμερα.

Η προσαρμογή ενός συστήματος (υποσύστημα) στις αλλαγές του ευρύτερου συστήματος στο οποίο ανήκει, είναι επίσης, από τις βασικές αρχές των συστημάτων.

Η οικογένεια, λοιπόν, μετά τις σημαντικές αλλαγές που δημιουργήθηκαν στη βιομηχανική εποχή και την εποχή της πληροφορικής στον τρόπο παραγωγής των αγαθών και τις αξίες των ατόμων, δοκιμάζει διάφορες και διαφορετικές μορφές για να πετύχει τον καλύτερο τρόπο για την ικανοποίηση των νέων αναγκών (π.χ. αυτοπραγμάτωση) που διαμόρφωσε η εποχή μας.

Σε αυτή την εποχή που διανύουμε η σύγκρουση του παλιού με το καινούργιο είναι ιδιαίτερα έντονη. Οι μνήμες του παρελθόντος ξαναζωντανεύουν και δυσκολεύουν την προσαρμογή της σύγχρονης οικογένειας σε ένα νέο τρόπο λειτουργίας της. Άλλωστε, η μετάβαση από την αγροτική, στην βιομηχανική και μεταβιομηχανική εποχή - όπως είδαμε - ήταν τόσο γρήγορη που οι εκάστοτε κοινωνικές δομές και οι αντίστοιχες συμπεριφορές, πριν προλάβουν να αποκρυσταλλωθούν, αντικαθίστανται από καινούργιες.

Η οικογένεια λοιπόν, αναζητά τον προσανατολισμό της. Αναζητά το «μοντέλο» εκείνο που θα της επιτρέψει να συνδυάσει την ανάγκη για αυτοπραγμάτωση των μελών της, με την επικοινωνία και τις αρμονικές

σχέσεις, μέσα σε οποιοδήποτε οικογενειακό σχήμα. Η διαδικασία αυτή είναι αναπόφευκτη για την οικογένεια και δεν είναι η πρώτη φορά που την υφίσταται. Απλά, ο αργός ρυθμός των κοινωνικών αλλαγών, παλιότερα, έδινε τη δυνατότητα να εξασθενήσουν ίσως, ευκολότερα οι παλιές αντιλήψεις και θεσμοί και να αφομοιωθούν βαθμιαία οι καινούργιοι.

Σε ότι αφορά αυτά που υποστηρίζουν, ειδικοί και μη, για παρακμή και κατάρπωση του θεσμού της οικογένειας, εκμεταλλευόμενοι «φαινόμενα» όπως: αύξηση του αριθμού των διαζυγίων, αύξηση των γεννήσεων εκτός γάμου, αύξηση του αριθμού των ελεύθερων ενώσεων, υπογεννητικότητα, έχω να επισημάνω τα εξής:

- Ποιός/α είναι ο/η σύζυγος εκείνος που αβίαστα θα τρέξει στο δικηγόρο του για να καταθέσει αίτηση διαζυγίου και θα υποβάλλει τον εαυτό του και τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας του σε μια τέτοια δοκιμασία, απλά για να ζήσει ανεξάρτητος;

- Ποια είναι εκείνη η γυναίκα σήμερα που θα γεννήσει ένα παιδί χωρίς να είναι παντρεμένη και δε γνωρίζει τις συνέπειες μιας τέτοιας απόφασης, και κυρίως ποιος είναι εκείνος που θα την κατακρίνει για αυτή της την επιλογή;

- Γιατί να θεωρείται ανήθικο ή ανέντιμο δύο άνθρωποι να συμβιώνουν και να είναι ευτυχισμένοι;

- Γιατί να θεωρούμε την υπογεννητικότητα «σημάδι των καιρών» ή καπρίτσιο μιας ωραιοπαθούς κυρίας να χαλάσει τη σιλουέτα της, χωρίς να μπορούμε στον κόπο να σκεφτούμε αν είναι τόσο εύκολο, σήμερα, με έναν ή και δύο μισθούς να αναθρέψει και να μορφώσει κάποιος τρία ή τέσσερα παιδιά;

Θεωρώ, λοιπόν, τουλάχιστον υπερβολικές τέτοιου είδους εκτιμήσεις. Μάλιστα, ορισμένες μου φέρνουν στο μυαλό γυναίκες προηγούμενων γενεών που έμειναν σε γάμους και υφίστανται καθημερινά τη βία και τον εξευτελισμό από τους συζύγους, διέκοπταν κυήσεις με γιαιτροσόφια ή έφευγαν από τα

χωριά τους μέχρι να γεννήσουν και μέσω ιδιωτικών υιοθεσιών αποχωρίζονταν τα παιδιά τους. Και όλα αυτά, υπό το φόβο της κοινωνικής κατακραυγής και της ενδεχόμενης απόρριψης από το κοινωνικό σύνολο. Βέβαια, τέτοιες αντιδράσεις δεν έχουν εκλείψει, εντελώς, από παραδοσιακές κοινωνίες ακόμη και σήμερα. Είναι, όμως, σπάνιες.

Για μένα, λοιπόν, η «κρίση» που αφορά την οικογένεια, είναι μια φυσιολογική εξέλιξη, όπου οι πιέσεις που δέχεται από εξωγενείς παράγοντες «δοκιμάζουν» τις προσαρμοστικές της ικανότητες.

Δυστυχώς όμως, οι αγωνιώδεις προσπάθειες της οικογένειας να προσαρμοστεί στο χώρο και το χρόνο, δεν συνοδεύεται από ανάλογες προσπάθειες του επίσημου κράτους και των φορέων του. Στην Ελλάδα, μάλιστα, η κοινωνική πολιτική έχει μετατραπεί, κατά κύριο λόγο, σε προνοιακή πολιτική που χορηγεί πενιχρά επιδόματα υπό προϋποθέσεις – χωρίς να έχει, καν, ερευνήσει και καταγράψει τις ανάγκες της σύγχρονης οικογένειας – και οδηγεί σε κοινωνικό αποκλεισμό τις «διαφορετικές» οικογένειες. Ο κίνδυνος, λοιπόν, για το μέλλον της οικογένειας (αλλά και του έθνους) βρίσκεται ακριβώς στην αδυναμία ή και αδιαφορία της κοινωνικής πολιτικής να συμπορευτεί με τις σύγχρονες ανάγκες και απαιτήσεις της.

Εντούτοις, η οικογένεια, μέχρι σήμερα, συνεχίζει να καλύπτει πιο αποτελεσματικά από οποιονδήποτε άλλο φορέα βασικές ανάγκες των μελών της όπως: η ηθική υποστήριξη, η παροχή φροντίδας, η αγάπη, η στοργή και η αγωγή των παιδιών. Το ερώτημα όμως, είναι πόσο ακόμα θα αντέξει, όταν βάλλεται από παντού και τα στηρίγματα σε αυτή της την προσπάθεια είναι, σχεδόν, ανύπαρκτα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΧ

Η ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΠΡΟΝΟΙΑΣ ΚΑΙ Η ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗΣ ΤΟΥ

A. ΓΕΝΙΚΑ

Το Κράτος Πρόνοιας γεννήθηκε και εδραιώθηκε σταδιακά (την τελική του μορφή πήρε στο δεύτερο μισό του 20ου αιώνα), σαν απάντηση στα κοινωνικά προβλήματα που δημιούργησε αρχικά η εκβιομηχάνιση και η αστικοποίηση και στη συνέχεια η επικράτηση υπερβολικά φιλελεύθερων οικονομικών συστημάτων κυρίως στις χώρες του Δυτικού κόσμου. Και οι δύο αυτές ιστορικές φάσεις δημιούργησαν σοβαρότατα κοινωνικοοικονομικά προβλήματα σε μεγάλες πληθυσμιακές ομάδες, ιδιαίτερα στις πόλεις, όταν οι νέες μέθοδοι παραγωγής στέρησαν από τις ομάδες αυτές τα οικονομικά μέσα επιβίωσης, αλλά και το παραδοσιακό κοινωνικό πλαίσιο. Έτσι σταδιακά και μετά από αγώνες επικράτησε η αντίληψη ότι το κράτος όφειλε να αναλάβει τις ευθύνες αυτές (εξασφάλιση ελάχιστου ορίου εισοδήματος, υπηρεσίες υγείας, παιδείας κ.λ.π.), στην αρχή για τις ομάδες εκείνες που ήταν « ανίκανες » να ικανοποιήσουν τις βασικές τους ανάγκες (υπολειμματικό μοντέλο) και αργότερα για ολόκληρο τον πληθυσμό (αναδιανεμητικό μοντέλο) (Ασημακοπούλου Μ. και Ζάρναρη Ο., 1984).

Ας δούμε, όμως, ποια είναι τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των δυο βασικών μοντέλων κοινωνικής πρόνοιας:

- Στο υπολειμματικό μοντέλο, οι κοινωνικές παροχές δίνονταν κυρίως, στους φτωχούς και σε άλλες εξαρτημένες ομάδες (π.χ. ανάπηροι). Με την επιλογή αυτή, οι κατηγορίες αυτές κατέληγαν να απομονώνονται και να

στιγματίζονται, ενώ η υπόλοιπη κοινωνία με τον τρόπο αυτό κέρδιζε την αυτοεκτιμησή της.

- Για το αναδιανεμητικό μοντέλο, η κοινωνική πρόνοια αποτελεί έναν ολοκληρωμένο θεσμό, που παρέχει γενικές υπηρεσίες για όλα τα άτομα και ειδικές υπηρεσίες για άτομα με ιδιαίτερες ανάγκες. Το μοντέλο αυτό αποτελεί ένα διορθωτικό σύστημα υφιστάμενων προβληματικών καταστάσεων, ενώ συγχρόνως επιδιώκει τη βελτίωση της ποιότητας ζωής βασίζεται στην αρχή της κοινωνικής δικαιοσύνης και στις βασικές ανθρώπινες αξίες. (π.χ. την αξία της ατομικότητας και της προσωπικότητας του ατόμου). Η κοινωνική πρόνοια για το μοντέλο αυτό αποτελεί ένα δυναμικό φορέα κοινωνικής εξέλιξης προωθεί κοινές αξίες, προλαμβάνει δυσλειτουργικές καταστάσεις, συντονίζει την οικονομική και κοινωνική πολιτική και προγραμματίζει νέες μορφές κοινωνικών προγραμμάτων. (Ασημακοπούλου Μ. και Σάρναρη Ο. 1984 και Στασινοπούλου Ο., 1992).

Τι συνέβη όμως τα τελευταία χρόνια και μιλάμε για κρίση του Κράτους Πρόνοιας ;

Οι τεχνολογικές ανακατατάξεις, που συντελούνται στην παραγωγική διαδικασία, η επέκταση της εφαρμογής των νέων τεχνολογιών ως μέσου βελτίωσης της παραγωγικότητας και ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων καθώς και η «παγκοσμιοποίηση» (δηλαδή η προσπάθεια μετατροπής του πλανήτη σε μία ενιαία επιχειρησιακή μονάδα), οδήγησαν σε φαινόμενα όπως, η ανισότητα, η εξαθλίωση, η ανεργία, ο ολοκληρωτισμός των αγορών κ.λ.π. Τα φαινόμενα αυτά σαφώς, προκάλεσαν την κρίση του κράτους πρόνοιας με την έννοια της μη λειτουργικής ικανότητας του να συνδυάσει και να συντονίσει τα νέα κοινωνικά δεδομένα με την κοινωνική και οικονομική πολιτική. Εξαιτίας της κοινωνικοοικονομικής αυτής ανισορροπίας, ο Ρομπόλης Σ. (1998), αναφέρεται, κατά κύριο λόγο, σε διαρθρωτική κρίση του κράτους

πρόνοιας και λιγότερο σε κρίση ορθολογικής διαχείρισης των πόρων και αποτελεσματικότητας της λειτουργίας του.

B. ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΠΡΟΝΟΙΑΣ

Στην σημερινή περίοδο της διαρθρωτικής κρίσης του Κράτους Πρόνοιας, τρία χαρακτηριστικά δεδομένα διακρίνουν την κοινωνική προστασία στη χώρα μας και τις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης:

α. Αυξάνει η ζήτηση κοινωνικών υπηρεσιών από τους ενδιαφερόμενους και την κοινωνία, γενικότερα.

β. Αυξάνει η οικονομική ανισορροπία των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης.

γ. Απαιτούνται περισσότερες κοινωνικές δαπάνες για την ικανοποίηση αναγκών.

Τα χαρακτηριστικά αυτά συνοδεύονται και από τις παρακάτω σύγχρονες εξελίξεις:

- Πριν το 1973, η ανεργία ήταν σε πολύ χαμηλό επίπεδο, γεγονός που δε συνέβαλε αρνητικά στην οικονομική κατάσταση του συστήματος κοινωνικής προστασίας.

- Πριν το 1970 η συνταξιοδοτική περίοδος ήταν μικρότερη από ότι σήμερα με την αύξηση του ορίου ζωής.

- Η επαγγελματική ζωή του εργαζομένου παρουσιάζει διαφοροποιητικά στοιχεία.

- Νέες μορφές απασχόλησης εμφανίζονται στην αγορά εργασίας.

- Παρατηρείται μία προοδευτική απώλεια θέσεων εργασίας από τα νέα τεχνολογικά μέσα παραγωγής.

- Παρατηρείται μία σταδιακή γήρανση του πληθυσμού και αύξηση του αριθμού των συνταξιούχων. Στην Ελλάδα από 900.000 συνταξιούχους το 1974, είχαμε 1.800.000 το 1994 και οι προβλέψεις μιλούν για 2.400.000 το 2000 (Ρομπόλης Σ. και Μαρδάς Γ., 1998).

Παράλληλα έχουν εμφανιστεί νέες ανάγκες που πρέπει να καλύψει το Κράτος Πρόνοιας, όπως : α) τη φτώχεια, 57 εκατομμύρια άτομα στην Ευρωπαϊκή Ένωση ζουν κάτω από το όριο της φτώχειας, β) τον κοινωνικό αποκλεισμό ολόκληρων πλέον περιοχών και όχι μόνο ατόμων οικογενειών, γ) τη μαζική ανεργία και τις διαστάσεις που αυτή έχει αποκτήσει, ιδιαίτερα σε ορισμένες χώρες, όπως η Γερμανία και η Ισπανία (Ρομπόλης Σ. και Μάρδας Γ., 1998).

Για την περίπτωση της Ελλάδας, ο Κοντιάδης Ξ. (1998) αναφέρει ότι οι κυριότεροι παράγοντες της « παθογένειας » του Κράτους Πρόνοιας αφορούν την άνιση κατανομή και τις οργανωτικές δυσλειτουργίες των φορέων κοινωνικής προστασίας, τις αποσπασματικές και ασυντόνιστες ρυθμίσεις της κοινωνικής πολιτικής, τη μεταχείριση των επιμέρους κοινωνικών ομάδων με γνώμονα τις ασκούμενες πολιτικές πιέσεις και όχι τη δόμηση ενός συγκροτημένου συστήματος με εσωτερική συνοχή και στόχους.

Εξάλλου, κατά την δεκαετία του 1990, η αποβιομηχάνιση, οι ιδιωτικοποιήσεις, τα υψηλά δημοσιονομικά ελλείμματα και η αυξανόμενη ανεργία αποτέλεσαν ιδιαίτερα ανασταλτικούς παράγοντες για την ανάπτυξη του Κράτους Πρόνοιας στην Ελλάδα. (Συμεωνίδου Χ., 1998)

Είναι φανερό, λοιπόν, ότι οι εξελίξεις που αναφέραμε προηγούμενα συνθέτουν το οικονομικό και κοινωνικό έλλειμμα του Κράτους Πρόνοιας, τόσο στη χώρα μας, όσο και σε άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (κυρίως τις μεσογειακές).

Το ερώτημα, επομένως, που προκύπτει εστιάζεται στην αντιμετώπιση της κρίσης του Κράτους Πρόνοιας και στις προοπτικές εξέλιξης του.

Γ. ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΠΡΟΝΟΙΑΣ

Τα τελευταία χρόνια, αναπτύσσεται η αντίληψη της μετεξέλιξης της κρατικής ευθύνης παροχής υπηρεσιών, για την ικανοποίηση των κοινωνικών αναγκών, σε ευθύνη για την αντιμετώπιση του κοινωνικού κινδύνου που απειλεί κάθε άτομο. Η αντίληψη αυτή προδιαγράφει μία προοπτική εξατομίκευσης στην παροχή υπηρεσιών για κάθε άτομο που έχει ανάγκη και όχι για το σύνολο του πληθυσμού και της κοινωνίας. Η προοπτική αυτή μας παραπέμπει στο σύστημα BEVERIDGE, το οποίο μιλά για κάλυψη ενός ελαχίστου και γενικευμένου επιπέδου κοινωνικής προστασίας και διαβίωσης. Στους κόλπους της Ευρωπαϊκής Ένωσης εκφράζεται «μία βούληση σύγκλισης των στόχων της κοινωνικής προστασίας» με προτεραιότητα πολιτικής, τη θεσμοθέτηση του ελάχιστου εισοδήματος. Η Πορτογαλία έχει, ήδη, θεσμοθετήσει το ελάχιστο εισόδημα και τη βλέπουμε στο τομέα της κοινωνικής πολιτικής να ανακάμπτει. (Ρομπόλης Σ., 1998)

Παράλληλα, άλλες αντιλήψεις υποστηρίζουν:

1. Την εισαγωγή στοιχείων της αγοράς στη λειτουργία του Κράτους Πρόνοιας, ώστε να « ελεγχθεί » ο ανταγωνισμός.
2. Την επιλεκτικότητα των παροχών με άξονα τα άτομα που έχουν μεγαλύτερη ανάγκη, δηλαδή, των φτωχών και των κοινωνικά αποκλεισμένων.
3. Την ανάπτυξη της ιδιωτικής κερδοσκοπικής δραστηριότητας στην ασφάλιση και την υγεία.
4. Την ανάπτυξη τοπικών συμφώνων, μεταξύ κρατικών οργανισμών, Τοπικής Αυτοδιοίκησης, κοινωνικών φορέων μη κερδοσκοπικών οργανισμών κλπ για την αντιμετώπιση ενός συγκεκριμένου κοινωνικού κινδύνου πχ.

ανεργία, στέγασση, φτώχεια κλπ, με παράλληλη μείωση των κοινωνικών ευθυνών του κράτους.

Παρατηρούμε, λοιπόν, μία απομάκρυνση από το αναδιανεμητικό μοντέλο του Κράτους Πρόνοιας και μία προσπάθεια για διαχειριστικές ρυθμίσεις ως προς τις κοινωνικές παροχές.

Η αποτροπή του παρατηρούμενου οικονομικού και κοινωνικού ελλείμματος στην κοινωνική προστασία προϋποθέτει, πάνω από όλα, την αποσαφήνιση της κοινωνικής πολιτικής στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στη χώρα μας. Το ερώτημα που θέτει ο Ρομπόλης Σ. είναι σαφές: « Θα συνεχίσει η κοινωνική πολιτική να είναι το « παραπαίδι » της οικονομικής και νομισματικής ένωσης ή θα διαμορφωθεί μία ευρωπαϊκή πολιτική για την απασχόληση και το Κράτος Πρόνοιας; » (Ρομπόλης Σ., 1998, σελ. 325)

Ως κεντρικοί άξονες μίας τέτοιας στρατηγικής προτείνονται:

1. Συσχέτιση, συντονισμός της ανάπτυξης, της απασχόλησης και των κοινωνικών δαπανών.

2. Υπογραφή συνθήκης για την απασχόληση και την κοινωνική πολιτική. Η ανεργία στην Ευρωπαϊκή Ένωση έχει ανάγκη από πολιτικές για την απασχόληση και όχι, μόνο, πρωτοβουλίες απασχόλησης.

3. Βελτίωση του επιπέδου της ανταγωνιστικότητας μέσα από την ποιότητα της παραγωγής, των εργασιακών σχέσεων και των παραγόμενων προϊόντων και όχι μέσα από τη μείωση του κόστους εργασίας και την επιδείνωση των εργασιακών σχέσεων.

4. Δημόσιες και ιδιωτικές επενδύσεις για τη βελτίωση της υποδομής και του παραγωγικού δυναμικού. Έρευνες μαρτυρούν ότι οι επενδύσεις σε τεχνολογικό εξοπλισμό δημιουργούν, ακόμη, νέες θέσεις εργασίας στις μεσογειακές χώρες

5. Βελτίωση των πραγματικών εισοδημάτων σε χρήμα (μισθό) και σε είδος (κοινωνική προστασία). Εάν συνεχιστεί η διαδικασία αναδιανομής του

εισοδήματος σε βάρος της εργασίας και η υποβάθμιση του Κράτους Πρόνοιας με τη μείωση των κοινωνικών δαπανών, τότε η παρατηρούμενη σταδιακή αύξηση της ανεργίας θα συνεχιστεί, με αποτέλεσμα να καθίστανται «άχρηστες» οι όποιες συμπληρωματικές πολιτικές για την απασχόληση.

6. Νέου τύπου προσέγγιση στη δημογραφική πολιτική, με στοιχεία όχι μόνο επιδοματικά, αλλά και απασχόλησης, χρόνου εργασίας, ελεύθερου χρόνου και συνθηκών ζωής.

7. Χρησιμοποίηση των αποτελεσμάτων των νέων τεχνολογικών μέσων παραγωγής, με την οποία αυξάνει σημαντικά η αξία των αγαθών (προστιθέμενη αξία) για τη χρηματοδότηση προγραμμάτων κοινωνικής προστασίας.

8. Ανάπτυξη και αύξηση της απασχόλησης μέσω της μείωσης του χρόνου εργασίας χωρίς μείωση των αποδοχών, αφού βασικές προϋποθέσεις για τη βελτίωση της κοινωνικής προστασίας είναι η ανάπτυξη, οι κοινωνικές δαπάνες και η απασχόληση.

9. Αυτοτελής διοίκηση του Κράτους Πρόνοιας και ορθολογική χρήση των πόρων του. (Ρομπόλης Σ. και Μάρδας Γ., 1998)

Οι προτεινόμενες αυτές προσεγγίσεις για την ανάπτυξη του Κράτους Πρόνοιας, θα πρέπει να θεωρηθούν στοιχεία ενός νέου προσανατολισμού και « μίγματος » οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής, τα οποία θα αξιοποιούν τα νέα παραγωγικά και τεχνολογικά δεδομένα για την αναμόρφωση του συστήματος κοινωνικής προστασίας.

Η έννοια, λοιπόν, θεώρηση της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής αποτελεί βασική προϋπόθεση για την εξέλιξη του Κράτους Πρόνοιας. Με τον τρόπο αυτό, πιστεύω, ότι θα επιτευχθεί:

- Ο συντονισμός και η συνέχεια στην παροχή των κοινωνικών υπηρεσιών.
- Η βελτίωση της ποιότητας ζωής για ολόκληρο τον πληθυσμό.

- Ο περιορισμός φαινομένων κοινωνικού αποκλεισμού.
- Η εξασφάλιση νέων θέσεων εργασίας.
- Ο εξανθρωπισμός των επιχειρήσεων.
- Ο έλεγχος του ανταγωνισμού.
- Η αύξηση της παραγωγικότητας.
- Η ικανοποίηση προσωπικών επιδιώξεων μέσα από την εργασία και την οικογενειακή ζωή.
- Η αξιοποίηση των δυνατοτήτων του ατόμου σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο για την αντιμετώπιση κοινωνικών προβλημάτων.
- Ο περιορισμός της γραφειοκρατικής αντίληψης, του Κράτους Πρόνοιας.

Προς αυτή την κατεύθυνση, θα πρέπει, τελικά, να κινηθεί ολόκληρη η Ευρώπη ώστε να απομακρυνθεί, πια, από αυτό που ονομάζεται « κοινωνία των 2/3 » και το οποίο, εκτός των άλλων, συνθλίβει την αξιοπρέπεια και την προσωπικότητα του σύγχρονου ανθρώπου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Χ

Η ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΛΕΙΤΟΥΡΓΟΥ ΣΤΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΜΕΣΩ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ

Σύμφωνα με τη Διεθνή Ομοσπονδία Κοινωνικών Λειτουργών (1988), η Κοινωνική Εργασία είναι ένα επάγγελμα που έχει σκοπό να φέρει αλλαγές στην κοινωνία, γενικά, αλλά και στις ιδιαίτερες μορφές ανάπτυξης της. Οι επαγγελματίες Κοινωνικοί Λειτουργοί σκοπεύουν στην εξέλιξη της ευημερίας των ανθρώπων και τους βοηθούν να αναπτύξουν τις επιδιώξεις τους. Επίσης, αναπτύσσουν και εφαρμόζουν επιστημονική γνώση για τις κοινωνικές υπηρεσίες που στοχεύουν στο να ικανοποιούν τις ανάγκες ατόμων και ομάδων, ενώ δε λησμονούν την ανάγκη προαγωγής της κοινωνικής πολιτικής.

Ο Κοινωνικός Λειτουργός για την ανάπτυξη και προαγωγή της Κοινωνικής Εργασίας, μεταξύ άλλων : « Προσφέρει γνώσεις, επαγγελματική πείρα, τόσο για την επισήμανση και τεκμηρίωση της φύσης και έκτασης των κοινωνικών αναγκών και προβλημάτων, όσο και για τον καθορισμό των επιλογών και τρόπων αντιμετώπισης τους και βελτίωσης της ποιότητας ζωής σε τοπικό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο, συμβάλλοντας έτσι, με τη συμμετοχή του σε αρμόδια όργανα, στη διαμόρφωση της κοινωνικής πολιτικής καθώς επίσης στο σχεδιασμό και τη διαμόρφωση των απαραίτητων Κοινωνικών Υπηρεσιών και Προγραμμάτων ». (Φ.Ε.Κ. 6 / 30 – 01 – 1992, Κεφάλαιο Β, Άρθρο 5 (δ))

Η Κοινωνική Εργασία πραγματοποιείται σε φορείς που ανήκουν είτε στο κράτος, είτε σε μία ιδιωτική οργάνωση ή ένα θεσμό, που έχει άμεση ή έμμεση εξάρτηση από το κράτος. Η πρακτική της διοίκησης των φορέων αυτών βασίζεται στις ίδιες αρχές και τεχνικές που βασίζεται κάθε άλλη

διοικητική εργασία. Στην προκειμένη περίπτωση εφαρμόζεται το γραφειοκρατικό σύστημα.

Σύμφωνα με τον Ζωγράφου Α. (1995), «τα κύρια χαρακτηριστικά του γραφειοκρατικού συστήματος, κατά τον Weber, είναι:

- α) Η εξειδίκευση (απασχόληση ειδικού προσωπικού),
- β) Η ιεράρχηση της εξουσίας (έλεγχος κατωτέρων από τους ανωτέρους και λογοδοσία των στελεχών προς τους προϊσταμένους για ενέργειες των υφισταμένων),
- γ) Ο απρόσωπος χαρακτήρας των σχέσεων (τα καθήκοντα εκτελούνται απρόσωπα και αμερόληπτα, χωρίς αντιπάθεια, πράγμα ου εγγυάται ίση μεταχείριση και επικράτηση ενός δημοκρατικού πνεύματος, βάσει του καθηκοντολογίου),
- δ) Η αυστηρή υπακοή σε κανόνες (οι ενέργειες βασίζονται σε ένα σύστημα κανόνων που εξασφαλίζουν την ομοιογένεια εκτέλεσης κάθε εργασίας και τον συντονισμό της),

ε) Η αμοιβή βάσει αξιολογικών κριτηρίων» (Ζωγράφου Α., 1995, σελ. 18)

Το γραφειοκρατικό σύστημα οργάνωσης των Κοινωνικών Υπηρεσιών παρουσιάζει ορισμένα μειονεκτήματα:

- Ο απρόσωπος χαρακτήρας του συστήματος εμποδίζει την ανάπτυξη ομαδικού πνεύματος συνεργασίας.
- Οι υφιστάμενοι αποφεύγουν να αναφέρουν τις παραλείψεις, λόγω της αυστηρής άσκησης της εξουσίας.
- Η υποχρέωση υποταγής σε κανόνες και προϊστάμενους περιορίζει την ανάπτυξη κριτικού πνεύματος μεταξύ των εργαζομένων. (Ζωγράφου Α., 1995).

Στην Κοινωνική Εργασία διακρίνουμε δύο είδη οργάνωσης:

α) τις πρωτογενείς οργανώσεις, οι οποίες έχουν σαν βασικό τους καθήκον την άσκηση της Κοινωνικής Εργασίας (πχ. Κ.Α.Π.Η. , ιδρύματα ατόμων με ειδικές ανάγκες, Κέντρο Νεότητας κ.α.),

β) τις δευτερογενείς οργανώσεις, όπου η Κοινωνική Εργασία αποτελεί μέρος των δραστηριοτήτων μίας οργάνωσης με διαφορετικό προσανατολισμό (πχ. νοσοκομεία, φυλακές, σχολεία κ.α.).

Στην Ελλάδα, οι κοινωνικές υπηρεσίες κατανέμουν τις υπηρεσίες τους ανάλογα με τις « ομάδες στόχου » (πχ. παιδιά, ηλικιωμένοι) ή ανάλογα με τη γεωγραφική περιοχή, κι όχι σύμφωνα με τη μέθοδο που εργάζονται (Κοινωνική Εργασία με Άτομα, με Ομάδες κλπ.), όπως συμβαίνει στο εξωτερικό. Επιπλέον, διακρίνουμε και την κατανομή ανάλογα με τον φορέα (πχ. κρατική, εκκλησιαστική ή δημοτική κοινωνική υπηρεσία) (Παπαφλέσσα Θ., 1985)

Συνήθως, οι κοινωνικές οργανώσεις επειδή δεν έχουν κερδοσκοπικό χαρακτήρα και επαρκείς πόρους, αποφεύγουν τη γνωστοποίηση των υπηρεσιών τους. Εξαιτίας του μονοπωλίου των οργάνωσεων στον τομέα τους, ο πελάτης δεν έχει τη δυνατότητα επιλογής, με αποτέλεσμα να βρίσκεται πάντα σε μία σχέση εξάρτησης με την οργάνωση. Επιπλέον, αφού οι υπηρεσίες αυτές δε χρηματοδοτούνται από τους πελάτες τους, οι οργανώσεις δεν δίνουν μεγάλη σημασία στην ικανοποίηση των απαιτήσεων τους. Από την άλλη μεριά, οι οργανώσεις διατυπώνουν τους σκοπούς τους αόριστα και γενικά (πχ. ψυχοκοινωνική υποστήριξη, συμβουλευτική), ώστε οι ενδιαφερόμενοι να αντιμετωπίζονται επιπόλαια, πολλές φορές. Εξάλλου, η επιτυχία των εκάστοτε προγραμμάτων των διαφόρων φορέων, εξαρτάται από την ποιότητα της διοίκησης. (Παπαφλέσσα Θ., 1985 και Ζωγράφου Α., 1995)

Όπως αναφέρει η Παπαφλέσσα Θ. (1985), οι κοινωνικές υπηρεσίες πάσχουν. Εκτός από το γεγονός, ότι οι σκοποί των κοινωνικών υπηρεσιών είναι αόριστοι και πλατείς είναι και απραγματοποίητοι, αφού δε βασίζονται σε

ελεγμένα πραγματικά δεδομένα. Οι πόροι των κοινωνικών υπηρεσιών είναι ανεπαρκείς και επιτρέπουν μόνο τη μερική πραγματοποίηση των προγραμμάτων. Οι ανεπαρκείς αυτοί πόροι σπάνια χρησιμοποιούνται ορθολογικά, αφού δεν υπάρχουν μελέτες ανάλυσης του κόστους παροχής των υπηρεσιών. Επιπλέον, ο κοινωνικός χώρος υφίσταται ταχύτατες αλλαγές, που οι κοινωνικές υπηρεσίες δεν μπορούν να ακολουθήσουν, μιας και δεν προβλέπουν την αλλαγή του τρόπου εργασίας τους. Έτσι, καταφεύγουν στην επιφανειακή εξυπηρέτηση των ενδιαφερομένων.

Μέσα σε τέτοια πλαίσια φορέων κοινωνικών υπηρεσιών (κι όχι μόνο) ο Κοινωνικός Λειτουργός οφείλει:

α. Να είναι επαρκώς ενημερωμένος, αναφορικά με τις αρχές, τους σκοπούς και τους στόχους του φορέα καθώς επίσης για τα κοινωνικά προγράμματα και τους μηχανισμούς με τους οποίους υλοποιούνται οι πιο πάνω σκοποί και στόχοι.

β. Να συμβάλλει με τις επαγγελματικές του γνώσεις και ενέργειες στην αποδοτικότερη εφαρμογή των κοινωνικών προγραμμάτων του φορέα και με τις τεκμηριωμένες εισηγήσεις του, στη λήψη μέτρων για τη βελτίωση της ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών, μέσω συμπλήρωσης ή τροποποίησης των εφαρμοζόμενων προγραμμάτων ή της κατάρτισης και εφαρμογής νέων.

γ. Να τηρεί τους κανόνες οργάνωσης και λειτουργίας του φορέα και να συμβάλλει εποικοδομητικά για τη λήψη μέτρων που θα στοχεύουν στην αποδοτικότερη οργάνωση και λειτουργία του και στη βελτίωση των όρων και συνθηκών εργασίας» (Φ.Ε.Κ. 6 / 30- 01 – 1992, Κεφάλαιο Β, Άρθρο 7)

Σύμφωνα με το Σύνδεσμο Κοινωνικών Λειτουργών Ελλάδος (Σ.Κ.Λ.Ε., 1974), σημαντικές αρμοδιότητες του Κοινωνικού Λειτουργού στα Κέντρα

Κοινωνικής Πολιτικής (πχ. Διευθύνσεις ή Τμήματα Κοινωνικής Πρόνοιας) είναι:

- Η διενέργεια κοινωνικής έρευνας για τις κοινοτικές ανάγκες και προβλήματα στην περιφέρεια των διευθύνσεων και τμημάτων Κοινωνικής Πρόνοιας των Νομαρχιών, κατατοπίζοντας σχετικά τις αρμόδιες αρχές.

- Η ευαισθητοποίηση των παραγόντων της κοινότητας, ώστε να κατανοήσουν τις επιπτώσεις των προβλημάτων και να δραστηριοποιηθούν προς την αντιμετώπιση τους, αξιοποιώντας όσο το δυνατόν καλύτερα τους υπάρχοντες πόρους και πηγές βοήθειας.

- Η συμμετοχή στην αξιολόγηση των αποτελεσμάτων και της αποτελεσματικότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών καθώς, και στον προγραμματισμό αναγκαίων αλλαγών των προγραμμάτων της Κοινωνικής Υπηρεσίας.

- Η συμμετοχή ως μέλος σε κεντρικές επιτροπές τοπικής αυτοδιοίκησης και σε περιφερειακές επιτροπές.

Ποια, όμως, είναι πραγματικά η θέση των Κοινωνικών Λειτουργών μέσα στις κρατικές κοινωνικές υπηρεσίες; Και μιλάμε για κρατικές κοινωνικές υπηρεσίες, γιατί διεθνώς, το κράτος είναι ο μεγαλύτερος εργοδότης των Κοινωνικών Λειτουργών.

Είναι προφανές, ότι οι Κοινωνικοί Λειτουργοί θα έπρεπε να βρίσκονται στην πρώτη γραμμή των υπηρεσιών αυτών, εφόσον έχουν εκπαιδευτεί για να αναλύουν και να αντιμετωπίζουν κάθε είδους κοινωνικό πρόβλημα. Δυστυχώς η πραγματικότητα είναι διαφορετική. Τα αίτια για αυτή την κατάσταση ποικίλουν. Τα κυριότερα από αυτά είναι:

- a. Ο αριθμός των Κοινωνικών Λειτουργών που εργάζονται σε κρατικές κοινωνικές υπηρεσίες είναι περιορισμένος σε σχέση με τον όγκο και τις

συνθήκες εργασίας. Πολλές φορές, η εφαρμογή των προγραμμάτων κοινωνικής προστασίας εξαντλεί τα περιθώρια του υπηρεσιακού χρόνου των Κοινωνικών Λειτουργών. Συνεπώς, δεν υπάρχει επαρκής χρόνος για τη διερεύνηση των αναγκών και των προβλημάτων των εξυπηρετούμενων.

β. Το σύστημα διανομής των κοινωνικών υπηρεσιών χαρακτηρίζεται από έλλειψη προγραμματισμού και συντονισμού, που άλλοτε δημιουργεί κενά σε αναγκαίες για το σύγχρονο τρόπο ζωής κοινωνικές υπηρεσίες, και άλλοτε επικαλύψεις. Επιπλέον, τα περισσότερα προγράμματα προσφέρουν χαμηλής ποιότητας εξυπηρέτηση, ενώ συχνά οι δικαιούχοι δεν γνωρίζουν τα δικαιώματά τους, γεγονός που δυσκολεύει περισσότερο τη συνδιαλλαγή τους.

γ. Η κατανομή των κοινωνικών υπηρεσιών στο χώρο δεν είναι σωστή. Ενώ, λοιπόν, οι κοινωνικές υπηρεσίες στοχεύουν στην κοινωνική δικαιοσύνη, δεν το πετυχαίνουν πάντα. Παραδείγματος χάρη ο κάτοικος της μεγαλούπολης έχει περισσότερες ευκαιρίες να εξυπηρετηθεί για πολύ περισσότερες κοινωνικές του ανάγκες από τον κάτοικο της μικρής πόλης.

δ. Οι κοινωνικές υπηρεσίες – με ελάχιστες εξαιρέσεις – έχουν ως κύριο σκοπό τη λύση προβλημάτων και όχι την πρόληψη της ατομικής και κοινωνικής παθολογίας.

ε. Το κράτος – εργοδότης έχει αναθέσει στους διοικητικούς να ερμηνεύουν τους «κανόνες του παιχνιδιού». Η εφαρμογή των κανόνων ακολουθεί το γράμμα του Νόμου κι όχι το πνεύμα του νόμου. Όμως, η αποστολή των Κοινωνικών Λειτουργών είναι να παίρνουν υπόψη τους πρώτα τις ανθρώπινες διαστάσεις κάθε προβλήματος. Η διαφορά προσανατολισμού ανάμεσα, στο ανθρωποκεντρικό επάγγελμα του Κοινωνικού Λειτουργού και στη γραφειοκρατική αντιμετώπιση των ανθρώπινων προβλημάτων είναι παλιά, αλλά ακόμη επίκαιρη.

στ. Μέσα σε όλα αυτά ο Κοινωνικός Λειτουργός θα πρέπει να αναλάβει το ρόλο του μεσάζοντα ανάμεσα στους εξυπηρετούμενους και σε αυτούς που έχουν την ευθύνη για τη διαμόρφωση της κοινωνικής πολιτικής, προς

όφελος πάντα του «πελάτη». (Καλούτση Α., 1982 και Mathieu M., 1985, και Σ.Κ.Λ.Ε., 1987).

Ποιος, όμως συντονίζει μέσα στο γραφειοκρατικό σύστημα των κοινωνικών υπηρεσιών την ουσιαστική εργασία των Κοινωνικών Λειτουργών, ώστε να προάγει τα συμφέροντα του πελάτη και του επαγγελματία; κανείς. Κι εδώ είναι που υπεισέρχεται ο ρόλος του διοικητικού επόπτη για τους Κοινωνικούς Λειτουργούς. Ο επόπτης πέρα από την επαγγελματική καθοδήγηση που θα αφορά γνώσεις και τεχνικές για την καλύτερη άσκηση της κοινωνικής εργασίας, θα πρέπει να στηρίζει το ηθικό του εργαζόμενου Κοινωνικού Λειτουργού που τόσο πολύ δοκιμάζεται, είτε από τη φύση του ίδιου του επαγγέλματος, είτε από τους οργανωτικούς περιορισμούς και δυσχέρειες που υφίσταται στον υπαλληλικό και επαγγελματικό του ρόλο. Επιπλέον, ο επόπτης υποχρεούται να αξιολογεί τον Κοινωνικό Λειτουργό και να λογοδοτεί για την εργασία του στους ανώτερους (Θ. Παπαφλέσσα, 1985).

Οι Κοινωνικοί Λειτουργοί είναι προφανές, ότι δεν έχουν κανένα ουσιαστικό ρόλο στο σχεδιασμό των κοινωνικών προγραμμάτων και τη διαμόρφωση της κοινωνικής πολιτικής. Καλούνται, όμως, σήμερα να εκμεταλλευθούν την ευκαιρία που τους δίνεται, μέσω της τοπικής αυτοδιοίκησης, να φτάσουν κοντά στα κέντρα λήψης των αποφάσεων και να κάνουν αισθητή τη παρουσία τους και τον επαγγελματικό τους ρόλο. Άλλωστε, είναι πρακτικά ευκολότερο να προσεγγίσει κάποιος το δήμαρχο μιας περιοχής για να του εκθέσει απόψεις και προβληματισμούς, παρά, τον αρμόδιο υπουργό. Μέσα από τις συνενώσεις των δήμων και των κοινοτήτων η τοπική αυτοδιοίκηση αυτονομήθηκε και ισχυροποιήθηκε, σε τέτοιο βαθμό, ώστε αν το επιθυμεί να μπορεί να επηρεάσει τη χάραξη της κοινωνικής πολιτικής. Συνεπώς, αν ο Κοινωνικός Λειτουργός κατορθώσει να κάνει σύμμαχό του τις τοπικές αρχές πείθοντάς τις για την αξιοπρέπεια και

αξιοπιστία του επαγγελματικού του ρόλου, είναι, σχεδόν, βέβαιο ότι τα μηνύματα για μια πιο ανθρώπινη και σύγχρονη κοινωνική πολιτική, θα βρουν τους τελικούς τους αποδέκτες στην κορυφή της πυραμίδας της εξουσίας.

Αν θέλουμε κάποτε στον τόπο μας οι κοινωνικές υπηρεσίες να προσφέρουν υπηρεσίες υψηλής ποιότητας, θα πρέπει σταδιακά το μονοπώλιο των κρατικών υπηρεσιών στις κοινωνικές παροχές και τα προγράμματα κοινωνικής προστασίας να περιοριστεί, με την εμπλοκή φορέων στην ανάληψη ευθυνών και αρμοδιοτήτων όπως η τοπική αυτοδιοίκηση, οι ιδιωτικές οργανώσεις, εθελοντικές οργανώσεις κ.λ.π. Με τον τρόπο αυτό, οι κοινωνικές υπηρεσίες θα γίνουν ανταγωνιστικές, το δίκτυο παρεχόμενων υπηρεσιών θα διευρυνθεί, ενώ παράλληλα θα προσφέρονται «εξειδικευμένες υπηρεσίες» ανά φορέα. Το κράτος, βέβαια, θα αναλάβει να εποπτεύει όλους τους φορείς και να συντονίζει τις ενέργειές τους, ώστε να μην υπάρχει ασυδοσία στις κοινωνικές παροχές και ο ανταγωνισμός να κινείται σε θεμιτά πλαίσια.

Κάτω από το πρίσμα αυτών των εξελίξεων, οι κοινωνικές υπηρεσίες θα αναγκαστούν να «διαφημίσουν» τις υπηρεσίες τους, ώστε ο ενδιαφερόμενος γνωρίζοντας, εκ των προτέρων, που μπορεί να απευθυνθεί να έχει και τη δυνατότητα να επιλέξει. Μέσα σε τέτοια πλαίσια οργάνωσης και λειτουργίας των κοινωνικών υπηρεσιών, ο επαγγελματίας Κοινωνικός Λειτουργός θα αποκτήσει μεγαλύτερη ευελιξία, θα ασκεί αποτελεσματικότερα την κοινωνική εργασία, ενώ, θα μπορεί να αφιερώνει και χρόνο για ερευνητική εργασία, μια διαδικασία απαραίτητη για τη συλλογή στοιχείων που θα συμβάλλουν στη σωστή διαμόρφωση της κοινωνικής πολιτικής και κατανόηση της κοινωνικής ψυχολογίας.

Επιπλέον, οι Κοινωνικοί Λειτουργοί για να πάρουν τη θέση τους στη διοίκηση των κοινωνικών υπηρεσιών και τη χάραξη της κοινωνικής πολιτικής, επιβάλλεται να επεκτείνουν την εκπαίδευσή τους σε επίπεδο ειδίκευσης. Οι «ξερές» γνώσεις που προσφέρει η σημερινή εκπαίδευση των Κοινωνικών Λειτουργών, σε συνδυασμό με την έλλειψη κριτικού πνεύματος για το σύγχρονο κράτος πρόνοιας και την εφαρμοζόμενη κοινωνική πολιτική δεν συμβάλλουν σαφώς, προς αυτή την κατεύθυνση. Αντίθετα, μάλιστα, ενισχύουν κατεστημένες και αναχρονιστικές αντιλήψεις περασμένων ετών που καιρός είναι να αντικατασταθούν από πολιτικές που θα προάγουν την αξία και την εξέλιξη του ανθρώπου.

Τελικά, ακόμα και σήμερα, οι Κοινωνικοί Λειτουργοί εξακολουθούν να είναι τα «θύματα» μιας στείρας εκπαίδευσης που αργότερα, τους αφήνει εκτεθειμένους στον επαγγελματικό τους ρόλο. Συνεχίζουν να βλέπουν τις ανισότητες, τα κενά ή τις παραλείψεις που αναπαράγει η κοινωνική πολιτική και σιωπούν. Άλλωστε, κανείς δεν τους δίδαξε ποτέ ότι η αμφισβήτηση, δεν είναι πάντοτε αναρχική στάση, αλλά και απαραίτητη διεργασία για τη βελτίωση της ποιότητας ζωής. Πραγματικά, όμως, είναι λυπηρό να διαπιστώνεις ότι οι Κοινωνικοί Λειτουργοί έχουν ξεχάσει την ταυτότητά τους ως κοινωνικοί επιστήμονες, διαμορφώνοντας την νοοτροπία του δημοσίου υπαλλήλου που έχει εξασφαλισμένη εργασία, την οποία και ασκεί για καθαρά βιοποριστικούς λόγους.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Τα συμπεράσματα προκύπτουν από την ανάλυση της βιβλιογραφικής έρευνας, κάποια όμως δέχονται και δική μου εκτίμηση.

- Η οικογένεια ως ζωντανό ψυχοκοινωνικό σύστημα δοκιμάζει διάφορες και διαφορετικές μορφές οργάνωσης και λειτουργίας προκειμένου να προσαρμοστεί στη διαρκώς μεταβαλλόμενη κοινωνική πραγματικότητα.

- Ο σύγχρονος άνθρωπος οργανώνει τον ιδιωτικό του βίο, έτσι, ώστε να «ταιριάζει» στις συνθήκες ζωής του.

- Η αγωνία του σύγχρονου ανθρώπου επικεντρώνεται στην αρμονική συμφιλίωση της εργασιακής και οικογενειακής ζωής.

- Η συζυγική οικογένεια εμφανίζεται ως η επικρατέστερη μορφή οργάνωσης του ιδιωτικού βίου που επέβαλλε ο αστικός τρόπος ζωής.

- Ο σύγχρονες τάσεις για την οικογένεια στις διάφορες ευρωπαϊκές χώρες αφορούν:

- Μια τάση ιδιωτικοποίησης των οικογενειακών σχέσεων με ορισμένες συμβατικές μορφές (π.χ. ελεύθερη συμβίωση).

- Μια τάση εξατομίκευσης, με συνέπεια, η οικογένεια να αποτελεί λιγότερο, τόπο κατανομής θεσμοθετημένων θέσεων και περισσότερο τόπο ανάπτυξης της ατομικής ταυτότητας.

- Μια σταδιακή εξασθένηση των παραδοσιακών ρόλων των φύλων, μέσα στην οικογένεια και την κοινωνία.

- Τη δυναμική είσοδο της γυναίκας στην αγορά εργασίας (Strobel P., 1998).

- Οι τάσεις αυτές δεν είναι ομοιόμορφες. Κάθε χώρα, ανάλογα με τα δημογραφικά χαρακτηριστικά της, τη συγκεκριμένη αγορά εργασίας, τις διαφορετικές κοινωνικές, θρησκευτικές, πολιτιστικές κλπ. αξίες, επηρεάζει διαφορετικά τη κοινωνική στάση κάθε ατόμου, αλλά και τις αντίστοιχες επιλογές του στην οργάνωση του ιδιωτικού του βίου (Ditch J., 1994).

- Στη Σκανδιναβία, κυρίως, αλλά και στη δυτική Ευρώπη, αυτές οι τάσεις είναι περισσότερο έντονες. Στις μεσογειακές και τις ανατολικές ευρωπαϊκές χώρες εκδηλώνονται με πιο αργούς ρυθμούς. Είναι, όμως, γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια στην Ευρώπη έχει αυξηθεί σημαντικά ο αριθμός των μονογονεϊκών οικογενειών της ελεύθερης συμβίωσης αλλά και των οικογενειών διπλής σταδιοδρομίας.

- Η Λευκή Βίβλος για την Κοινωνική Πολιτική ασχολείται αποκλειστικά με τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό, αντικαθιστώντας τις παροχές με κίνητρα απασχόλησης και κοινωνικής ένταξης και προωθώντας μια ανταγωνιστική αντίληψη για την ευημερία, ανάλογη με εκείνη στο επίπεδο της οικονομίας.

- Οι πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης αντιμετωπίζονται κατά πρώτο και κύριο λόγο ως εργαζόμενοι- εργοδότες, καταναλωτές και έπειτα ως πρόσωπα, σύζυγοι και γονείς.

- Η οικογενειακή πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης εντάσσεται στο ευρύτερο πλαίσιο της οικονομικής ανάπτυξης και του ανταγωνισμού. Αφορά, λοιπόν, αποκλειστικά, τη διευκόλυνση της συμμετοχής της γυναίκας στην απασχόληση και καθόλου την οικογένεια ως θεσμό ύψιστης προτεραιότητας για την ευτυχία και την ευημερία των πολιτών.

- Οι αρμοδιότητες των θεσμικών οργάνων της Ένωσης – σε ότι αφορά την οικογένεια – περιορίζονται στη χρηματοδότηση μελετών, προγραμμάτων, κυρίως, μη κυβερνητικών οργανισμών (Κομισσιόν) ή στη συλλογή και ανάλυση υλικού που αφορά δημογραφικές, κοινωνικές, οικονομικές κλπ. αλλαγές που σχετίζονται με την οικογένεια (Δίκτυο Παρακολούθησης Οικογενειακών Πολιτικών), χωρίς, όμως, τα στοιχεία αυτά να αξιοποιούνται επαρκώς είτε από την Ένωση, είτε από τα κράτη-μέλη για τη στήριξη, τη φροντίδα και την προστασία της οικογένειας.

- Η οικογενειακή πολιτική κάθε χώρας αντανακλά τόσο την κυρίαρχη αντίληψη για το ρόλο της οικογένειας όσο και το δικό της μοντέλο Κράτους Πρόνοιας.

- Διαφορετικές μορφές Κράτους Πρόνοιας ενθαρρύνουν και διαφορετικές μορφές οικογένειας και διαφορετικούς τρόπους μέσα από τους οποίους θεσμοθετούνται πολιτικά οι ρόλοι της μητέρας, του πατέρα και των παιδιών.

- Η κρίση του σύγχρονου Κράτους Πρόνοιας οφείλεται στη μη λειτουργική του ικανότητα να συνδυάσει και να συντονίσει τα νέα κοινωνικά δεδομένα που επέβαλλε ο ανταγωνισμός των επιχειρήσεων και η εφαρμογή νέων τεχνολογικών μέσων για τη βελτίωση της παραγωγικότητας, με την οικονομική και κοινωνική πολιτική.

- Η Κοινωνική Πολιτική για την οικογένεια στην Ελλάδα εξακολουθεί να βασίζεται στην οικογενειακή αλληλεγγύη, τον παραδοσιακό ρόλο των φύλων και τη σταθερότητα της οικογένειας, γεγονός που έρχεται σε αντίθεση με τις σύγχρονες τάσεις για την οικογένεια και τη διαρκώς μεταβαλλόμενη κοινωνική πραγματικότητα.

- Το σύστημα διανομής των κοινωνικών υπηρεσιών χαρακτηρίζεται από έλλειψη προγραμματισμού και συντονισμού, που άλλοτε δημιουργεί κενά σε αναγκαίες για το σύγχρονο τρόπο ζωής κοινωνικές υπηρεσίες και άλλοτε επικαλύψεις.

- Τα περισσότερα προγράμματα Κοινωνικής Προστασίας προσφέρουν χαμηλής ποιότητας εξυπηρέτηση, ενώ συχνά οι δικαιούχοι δεν γνωρίζουν τα δικαιώματά τους, γεγονός που δυσκολεύει περισσότερο τη συνδιαλλαγή τους.

- Η κατανομή των υπηρεσιών στο χώρο δεν είναι η σωστή. Ο κάτοικος της μεγαλούπολης έχει περισσότερες δυνατότητες να εξυπηρετηθεί για πολύ περισσότερες κοινωνικές του ανάγκες, απ' ό τι ο κάτοικος μιας μικρής πόλης.

- Οι κοινωνικές υπηρεσίες, με ελάχιστες εξαιρέσεις, έχουν ως κύριο σκοπό την επίλυση προβλημάτων και όχι την πρόληψη της ατομικής και κοινωνικής παθολογίας.

- Η παρουσία του Κοινωνικού Λειτουργού στη χάραξη της Κοινωνικής Πολιτικής είναι, σχεδόν, ανύπαρκτη καθώς περιορίζεται στη εφαρμογή των προγραμμάτων κοινωνικής προστασίας. Ανώτερη διοικητικοί υπάλληλοι προϊστανται σε τομείς χάραξης και εφαρμογής της Κοινωνικής Πολιτικής, ενώ η ελλιπής εκπαίδευση, κατάρτιση και εξειδίκευση των Κοινωνικών Λειτουργών δημιουργεί πρόσθετα εμπόδια στον επαγγελματικό τους ρόλο.

ΕΙΣΗΓΗΣΗ

Η Κοινωνική Πολιτική, εξ ορισμού, οφείλει να συμβάλλει, με τη λήψη μέτρων, στην διορθωτική ή προληπτική παρέμβαση, στην κοινωνική πραγματικότητα, ώστε να αμβλύνονται οι κοινωνικές ανισότητες και να προάγεται η κοινωνική δικαιοσύνη. Απαραίτητη προϋπόθεση για μια τέτοια, ουσιαστική παρέμβαση, θεωρείται η αναγνώριση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της κοινωνικής πραγματικότητας, όπως αυτή διαμορφώνεται υπό την επίδραση των εκάστοτε κοινωνικών συνθηκών.

Το σύγχρονο Κράτος Πρόνοιας στην Ελλάδα - όπως ήδη αναφέραμε - εξακολουθεί να στηρίζεται στην οικογενειακή αλληλεγγύη, τον παραδοσιακό ρόλο των δύο φύλων και τη σταθερότητα της οικογένειας. Θεωρώντας, λοιπόν, ότι όλα «βαίνουν καλώς» στην ελληνική κοινωνία και μη αναγνωρίζοντας την εξελικτική πορεία της οικογένειας, η Κοινωνική Πολιτική περιορίζεται σε παροχές στα πλαίσια της επιδοματικής πολιτικής. Η επιδότηση δεν θεωρείται δικαίωμα, αλλά διάκριση με κριτήριο το όριο φτώχειας. Το Κράτος Πρόνοιας λειτουργεί ως «φιλανθρωπικό σωματείο» που από οίκτο, προσφέρει τις υπηρεσίες του στους φτωχούς και αδικημένους. Με τη φιλοσοφία του αυτή εκτός από το ότι στιγματίζει και απομονώνει ορισμένες ομάδες πληθυσμού, παράλληλα, παραμελεί και τις ανάγκες της «πλειοψηφίας».

Όμως, το κύριο χαρακτηριστικό μιας δυναμικής Κοινωνικής Πολιτικής είναι η ευελιξία. Η ικανότητα να εξελίσσεται, να εμπλουτίζεται και να προσαρμόζεται ανάλογα με τις εκάστοτε ανάγκες και συνθήκες όπως αυτές τείνουν να αλλάζουν μέσα στην κοινωνία, με απώτερο βέβαια, στόχο να στηρίζει και να διευκολύνει τους ανθρώπους να αντλούν ικανοποιήσεις από

όλους τους τομείς της κοινωνικής τους ζωής (π.χ. οικογένεια, εργασία, εκπαίδευση, ψυχαγωγία κλπ.).

Η οικογενειακή πολιτική, λοιπόν, ως τομέας της Κοινωνικής Πολιτικής, οφείλει να εστιάζεται κατά κύριο λόγο στην προστασία του θεσμού της οικογένειας μέσα στην όλη κοινωνική της διάσταση, καλύπτοντας τις ανάγκες των μελών της (αντρών, γυναικών, παιδιών, νέων, ηλικιωμένων), ανεξάρτητα από τη μορφή του οικογενειακού σχήματος (Μουζακίτης Χ., 1995).

Η ουσιαστική κοινωνική προστασία για την οικογένεια δεν μπορεί να αποβλέπει μόνο στην αποκατάσταση του όποιου προβλήματος. Οφείλει και να συμβουλεύει, να ενισχύει, να διαπαιδαγωγεί την οικογένεια, ώστε ή να αποφεύγει τη δημιουργία του όποιου προβλήματος ή να είναι σε θέση η οικογένεια να το αντιμετωπίσει από μόνη της. Με άλλα λόγια, δεν είναι μόνο η διορθωτική παρέμβαση της Κοινωνικής Πολιτικής που έχει σημασία, αλλά και η προληπτική. Άλλωστε μια οικογένεια χρειάζεται υποστήριξη, καθοδήγηση, συμβουλευτική, σε διάφορα στάδια της ζωής, ώστε να ενδυναμωθεί και να ανταπεξέλθει στις όποιες δυσκολίες.

Όπως αναφέρει η Αλεξανδράτου Ε. (1995), είναι αναγκαία η αναγνώριση των αλλαγών στη δομή της οικογένειας ώστε να δημιουργηθεί ταυτόχρονα και η ανάγκη για κατάλληλα μέτρα Κοινωνικής Πολιτικής, ολοκληρωμένης και με συνέπεια, προκειμένου να προωθηθεί μια ισορροπημένη μεταχείριση – νομική, κοινωνική και οικονομική – προς τις οικογένειες.

Συμπερασματικά, λοιπόν, θα λέγαμε ότι: «πέρα από διακηρύξεις, ειδικά μέτρα και συμβουλές, χρειάζεται συστηματική προσπάθεια αλλαγής της αναχρονιστικής νοοτροπίας του Κράτους Πρόνοιας που αντιτάσσεται στη

σύγχρονη επιδίωξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της ισότητας και της αξιοπρέπειας» (Αλεξανδράτου Ε., 1995, σελ. 95).

Με βάση το σκεπτικό της Αλεξανδράτου Ε. (2000) στο μη δημοσιευμένο άρθρο της για τον εκσυγχρονισμό της Κοινωνικής Πολιτικής και όσα στοιχεία έχουν προαναφερθεί παρουσιάζω την τελική τοποθέτηση της μελέτης αυτής:

Στόχος μιας εκσυγχρονισμένης Κοινωνικής Πολιτικής θα πρέπει να είναι η εφαρμογή μιας πρόληψης που χρησιμοποιεί μέτρα προκειμένου να αναδιαμορφώσει και να καλλιεργήσει την κοινωνική αντίληψη σε ένα αναβαθμισμένο επίπεδο. Με αυτό, εννοούμε, ότι μια κοινωνία αναγνωρίζει και περιμένει για την κρατική ανταπόκριση σε δικαιώματα και επιλογές, ώστε ο άνθρωπος-μέλος (της κοινωνίας) να μπορεί να βιώνει τη δημιουργία και τη ικανοποίηση.

Τα μέτρα που οφείλουμε να εφαρμόσουμε πρέπει να προσβλέπουν στην έγκυρη γνώση δικαιωμάτων και εναλλακτικών ευκαιριών, να δηλώνουν τρόπους εφαρμογής τους και να γνωστοποιούν τόσο τις υποχρεώσεις όσο και τις συνέπειες.

Αναλυτικότερα, δεν μιλάμε παρά μόνο για την εφαρμογή μιας απλής πολιτικής που θα λειτουργεί σε όλους τους τομείς της ζωής όπως: την παιδεία, την υγεία, την κοινωνική συμμετοχή και αγωγή, το δίκαιο, την εργασία, το φυσικό περιβάλλον, τομείς που συνυπάρχουν, επηρεάζουν και επηρεάζονται από την ομαδική ζωή που ονομάζουμε οικογένεια.

Προκειμένου, κάθε μέλος της οικογένειας, ενήλικας ή ανήλικος, να λειτουργεί με σωματική και ψυχική υγεία, να μπορεί να ανταπεξέλθει στις εσωτερικές και εξωτερικές απαιτήσεις, θα πρέπει να βρίσκει διεξόδους που να

μην θέτουν σε κίνδυνο ή αμφισβήτηση τη σημασία που έχει γι' αυτόν η οικογένεια.

Η αναγνώριση των διεξόδων καθώς και η ικανότητα δημιουργικής αξιοποίησης αυτών (όχι τόσο στο να είναι παραγωγικές, αλλά ωφέλιμες) προϋποθέτει μια πνευματική και ψυχική ωριμότητα. Αυτή η ωριμότητα αναπτύσσεται μέσα από την πνευματική καλλιέργεια που θα πρέπει να προσφέρεται μέσω της παιδείας. Το σχολείο, δηλαδή, να σημαίνει ο χώρος και ο χρόνος αυτογνωσίας, συνύπαρξης, συναγωνισμού, προσωπικής εξέλιξης, κοινωνικής καταξίωσης και πολιτισμικής ταυτότητας.

Παράλληλα, με την παιδεία, άλλες δομές έρχονται να συμπληρώσουν ή να συνεχίσουν το έργο της. Παραδείγματος χάρη, ο οικογενειακός προγραμματισμός (όπου προσδιορίζονται οι έννοιες των επιλογών και ευθυνών), η κατάρτιση, η ελαστική (αλλά ισότιμη) εργασία, η κοινωνική ασφάλιση (σταθερή κρατική στήριξη των ανθρώπων, η οποία στις περιόδους κρίσης αυξάνεται και σταδιακά επανέρχεται στο αρχικό της μέγεθος με τη λήξη της κρίσης) και η περίθαλψη υγείας (μέσω του «μοντέλου» κοινωνικής ασφάλισης που, μόλις, περιγράψαμε και πληθυσμιακά ανάλογων ιατρικών μονάδων πλήρως στελεχωμένων με εξειδικευμένο προσωπικό, με στόχο την παροχή υπηρεσιών εντός και εκτός μονάδων.

Τέλος, και σε αντιπαράθεση με την οικονομική ανάπτυξη μέσω ανταγωνιστικών κινήτρων (αύξηση παραγωγικότητας και κατανάλωσης) η τοποθέτηση της μελέτης αυτής υποστηρίζει την ανθρώπινη δημιουργικότητα – μέσω κινήτρων ικανοποίησης – που ξαναγεννά τη δημιουργικότητα και μπορεί να στηρίζει και την παραγωγικότητα.

Εφόσον, ο πολίτης μάθει να εισπράττει «απολαβές» μέσω της κοινωνικής συμμετοχής, τότε, και σε μια οικογένεια τα μέλη της θα γνωρίζουν τους δρόμους για να συμμετέχουν με σεβασμό οι γονείς στη ζωή

των παιδιών τους και τα παιδιά στη ζωή των γονιών τους. Έτσι, στα διάφορα στάδια ζωής του οικογενειακού κύκλου, τα μέλη μιας οικογένειας θα μπορούν να ενεργούν προστατευτικά ως προς τη συνύπαρξη, τη φροντίδα και προστασία ενήλικα και ανήλικου, των οποίων η σχέση καθορίζει την ποιότητα ζωής και την μεταφορά πολιτισμικής ταυτότητας της κοινωνίας μας (Αλεξανδράτου Ε., 1995).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α΄

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ:

Πίνακες μεταβλητών

- Πίνακας 1: Δημογραφικές και εργασιακές μεταβλητές
- Πίνακας 2: Μεταβλητές νοικοκυριού και οικογένειας

(Πηγή: Del. Campo S., 1998, σελ. 77-78)

Πίνακας 1
Δημογραφικές και εργασιακές μεταβλητές (ΕΥ 15)

Μεταβλητές	X	NEX	BEX	Δ
Δομή ηλικίας του πληθυσμού				
<15	17	(15-18)	(18-19)	(-)
>60	21	(20-22)	(20-22)	
Τιμές δραστηριότητας				
Αντρες	66	(62-70)	(65-72)	(-)
Γυναίκες	45	(35-49)	(55-59)	(--)
Τιμές εργασιακής απασχόλησης (15-64)				
Αντρες		(61-73)	(62-81)	(-)
Γυναίκες		(32-54)	(58-69)	(--)
Εργάτες μερικής απασχόλησης				
Αντρες	5	(3-5)	(8-11)	(--)
Γυναίκες	31	(13-17)	(16-40)	(--)
Μη εθελοντική μερική απασχόληση				
Αντρες	27	(15-52)	(12-35)	(--)
Γυναίκες	17	(23-34)	(15-44)	(--)
Τιμές ανεργίας				
Αντρες	10	(6-18)	(5-15)	(-)
Γυναίκες	13	(8-30)	(7-16)	(--)
Μακροπρόθεσμα άνεργοι				
Αντρες	46	(46-64)	(22-41)	(--)
Γυναίκες	50	(54-67)	(16-31)	(--)
<25 ετών				
Αντρες	37	(37-63)	(6-13)	(--)
Γυναίκες	41	(40-66)	(8-13)	(--)

X= Μέσος όρος, NEX= Νότιες Ευρωπαϊκές Χώρες, BEX= Βόρειες Ευρωπαϊκές Χώρες, Διαφορές = Μικρές (-), μεγάλες (--), πολύ μεγάλες (---)

Πηγή: Eurostat: Βιοτικό Επίπεδο στην Ευρώπη, Επιλεγμένοι Κοινωνικοί Δείκτες, Δεκέμβριος 1997, Λουξεμβούργο, 1998

Πίνακας 2
Μεταβλητές νοικοκυριού και οικογένειας

Μεταβλητές	X	NEX	BEX	Δ
Μέσος όρος μεγέθους νοικοκυριού				
1985	2,6	(2,9-3,0)	(2,2-2,6)	(-)
1995	2,6	(2,7-3,2)	(2,0-2,3)	(-)
Νοικοκυριό με ένα άτομο (%)	13,2	(5,4-9,1)	(16,8-22,5)	(-)
Γάμος				
1970	7,6	(7,5-9,4)	(5,1-7,9)	(-)
1995	5,1	(5,0-6,6)	(3,8-6,6)	(-)
Ζευγάρια που συζούν (%)		2,3	25	(-)
Διαζέγιο				
1970	1,0	(0,1-0,4)	(1,7-2,5)	(-)
1995	1,8	(0,5-1,2)	(2,5-2,7)	(-)
Αντισύλληψη (%)				
Σύνολο	-	59	78	(-)
Μοντέρνα	-	38	71	(-)
Γονιμότητα				
1960	2,6	(2,3-3,1)	(2,2-2,7)	
1995	1,4	(1,2-1,4)	(1,7-1,8)	Αντιστροφή
Γεννήσεις εκτός γάμου (%)				
1970	6	(1-7)	(6-19)	(-)
1995	23	(3-19)	(33-53)	(-)
Μέση ηλικία γυναικών κατά την τεκνοποίηση				
1970	27,5	28,3	(26,7-27,1)	(-)
1995	28,9	(28,1-29,7)	(29,2-29,3)	(-)
Μονογονεϊκές οικογένειες (%)				
1980	-	(4,4-11,6)	18,1	(-)
1990	-	(5,7-12,5)	20,8	(-)
Παιδιά που ζουν με ένα γονιό (%)	9	(4-7)	8	(-)

Βλέπε τον Πίνακα 1 για επεξηγήσεις συντομογραφιών και πηγές.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β΄

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ:

Νομοθετικές διατάξεις

- Προϋποθέσεις ενισχύσεως απροστάτευτων παιδιών (ΦΕΚ. 127/97)
- Υιοθεσία, επιτροπεία και αναδοχή ανηλίκου (ΦΕΚ. 278/99)
- Προστασία της μητρότητας (ΦΕΚ. 467/96)

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟ

Αρ. Φύλλου 127

20 Ιουνίου 1997

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΕΔΡΙΚΑ ΔΙΑΤΑΓΜΑΤΑ

- 143 Παράταση μεταβίβασης αρμοδιοτήτων Υπουργού Εθνικής Οικονομίας στο Γενικό Γραμματέα Περιφέρειας Ανατολικής Μακεδονίας Θράκης..... 1
- 144 Τροποποίηση Π.Δ. 154/96 (ΦΕΚ 115/Α) «Διορισμός και Τοποθέτηση Εκπ/κών της Α/θμιας Εκπ/σης» 2
- 145 Τροποποίηση του Π.Δ. 250/1992 «Ρύθμιση θεμάτων υποχρεωτικής επιμόρφωσης εκπαιδευτικών και θεμάτων λειτουργίας των Περιφερειακών Επιμορφωτικών Κέντρων (ΦΕΚ 138Α) 3
- 146 Τροποποίηση διατάξεων του από 13/15.6.57 Β.Δ/τος «Περί ιδρύσεως Επικουρικού Ταμείου Χωροφυλακής» (Α, 106) 4
- 147 Τροποποίηση Π.Δ/τος 4 15/94 «περί του χρόνου ειδικεύσεως ιατρών για την απόκτηση ειδικότητας» 5
- 148 Τροποποίηση του Π. Δ/τος 108/83 (ΦΕΚ 49/83 τ.Α) «Προϋποθέσεις εισχώσεως απορροστούτων παιδιών» όπως αυτό τροποποιήθηκε και συμπληρώθηκε μεταγενέστερα 6

ΠΡΑΞΕΙΣ ΥΠΟΥΡΓΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ

- Έγκριση της αριθμ. 2412/30.5.1997 Πράξης του Διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος «Τροποποίηση της ΠΔ/ΤΕ 2052/10.4.92 περί απελευθέρωσης των όρων χορήγησης στεγαστικών δανείων προς δημοσίους υπαλλήλους υπαλλήλους ΝΠΔΔ και λοιπών οργανισμών» 7
- Αύξηση της κρατικής επιχορήγησης προς το Ινστιτούτο Δημοσίου Διεθνούς Δικαίου και Διεθνών Σχέσεων (Θεσσαλονίκης) 8

ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ

- Έγκριση σύστασης από τα πιστωτικά ιδρύματα ενχεύρου σε χρυσό επί δανείων που χορηγούν σε επιχειρήσεις μεταποίησης - επεξεργασίας χρυσού 9

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ

- Ανακοίνωση για τη θέση σε ισχύ της Συμφωνίας Ελλάδος - Ρουμανίας για την τελική ρύθμιση της αποζημίωσης εισφορών κοινωνικής ασφάλισης των επαναπατριζομένων Ελλήνων πολιτικών προσφύγων από τη Ρουμανία 10

ΠΡΟΕΔΡΙΚΑ ΔΙΑΤΑΓΜΑΤΑ

ΠΡΟΕΔΡΙΚΟ ΔΙΑΤΑΓΜΑ ΑΡΙΘΜ. 143 (1)

Παράταση μεταβίβασης αρμοδιοτήτων Υπουργού Εθνικής Οικονομίας στο Γενικό Γραμματέα Περιφέρειας Ανατολικής Μακεδονίας Θράκης.

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Έχοντας υπόψη:

1. Τις διατάξεις:

α. Του άρθρου 66 παρ. 3 του 1622/1986 «Τοπική Αυτοδιοίκηση Περιφερειακή Ανάπτυξη και Δημοκρατικός Προγραμματισμός» (ΦΕΚ 92/τ.Α), όπως αντικαταστάθηκε με την παρ. 5 του άρθρου 33 του Ν. 1832/1989 «Τροποποίηση και συμπλήρωση της νομοθεσίας για την τοπική αυτοδιοίκηση κ.λπ.» (ΦΕΚ 54/τ.Α) και συμπληρώθηκε με το άρθρο 84 του Ν. 1943/1991 «Εκσυγχρονισμός της Οργάνωσης και λειτουργίας της Δημόσιας Διοίκησης» (ΦΕΚ 50/τ.Α).

β. Του άρθρου 29Α του Ν. 1558/1985 «Κυβέρνηση και Κυβερνητικά Όργανα» (ΦΕΚ 137/τ.Α), όπως αυτό προστέθηκε με το άρθρο 27 του Ν. 2081/1992 «Ρύθμιση του θεσμού των Επιμελητηρίων, τροποποίηση των διατάξεων του Ν. 1712/1987 για τον εκσυγχρονισμό των επαγγελματικών οργανώσεων των εμπόρων, βιοτεχνών και λοιπών επαγγελματιών και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ 154/τ.Α) και τροποποιήθηκε με το άρθρο 1 παρ. 2α του Ν. 2469/1997 «Περιορισμός και βελτίωση της αποτελεσματικότητας των κρατικών δαπανών και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ 38/τ.Α).

2. Το γεγονός ότι από τις διατάξεις αυτού του διατάγματος δεν προκαλείται δαπάνη σε βάρος του κρατικού προϋπολογισμού.

3. Την γνωμοδότηση με αριθμ. 226/1997 του Συμβουλίου της Επικρατείας μετά από πρόταση των Υπουργών Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης και του Υπουργού Εθνικής Οικονομίας, αποφασίζουμε:

Άρθρο 1ο

Παρατείνεται για μία τρίτη από της ενάρξεως της ισχύος του παρόντος, η ισχύς των διατάξεων του Π.Δ/τος 451/1991 (ΦΕΚ 166/τ.Α) «περί μεταβίβασης αρμοδιοτήτων του Υπουργού Εθνικής Οικονομίας στον Γενικό Γραμματέα Περιφέρειας Ανατολικής Μακεδονίας - Θράκης, όπως αυτο είχε παρατεθεί με το Π.Δ/γμα 365/1994 (ΦΕΚ 210/τ.Α).

ΠΡΟΕΔΡΙΚΟ ΔΙΑΤΑΓΜΑ ΥΠ' ΑΡΙΘ. 148 (6)

αποποίηση του Π.Δ/τος 108/83 (ΦΕΚ 49/83 τ. Α') «Προϋποθέσεις ενισχύσεως απροστατευτών παιδιών», όπως αυτό τροποποιήθηκε και συμπληρώθηκε μεταγενέστερα.

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Έχοντας υπόψη:

τις διατάξεις:

του άρθρου 3 του Ν. 4051/60 (ΦΕΚ Α' 68/60) «Περί ενισχύσεως απροστατευτών παιδιών».

του άρθρου 23 (παρ. 1 εδ. στ') του Ν. 1558/85 (ΦΕΚ 7/85) «Κυβέρνηση και Κυβερνητικά Όργανα».

του άρθρου 29Α' του Ν. 1558/85 (ΦΕΚ Α' 137/85) «Κυβέρνηση και Κυβερνητικά Όργανα», όπως προσετέθη με το άρθρο 27 του Ν. 2081/92 (ΦΕΚ Α' 154/92) και της παρ. 1 του άρθρου 1 του Ν. 2469/97 (ΦΕΚ Α' 38/97), με τα οποία κρίνεται ο έλεγχος των δαπανών που προκαλούν οι νομικές διοικητικές πράξεις.

των άρθρων 1, 5 και 7 του Π.Δ/τος 437/85 (ΦΕΚ Α' 35) «Καθορισμός και ανακατανομή των αρμοδιοτήτων Υπουργείων».

την υπ' αριθμ. 1107147/1239/0006Α/4.10.96 απόφαση ανάθεσης αρμοδιοτήτων του Υπ. Οικονομικών στους Γενικούς Οικονομικούς» (ΦΕΚ Β' 922/7.10.96).

Το γεγονός ότι από τις διατάξεις του παρόντος διατάγματος, όπως προκύπτει και από την υπ' αριθμ. οικ. ΔΥ κ. 7800/97 βεβαίωση της Δ/νσης Οικονομικού του Υπουργείου Υγείας και Πρόνοιας, προκαλείται δαπάνη σε βάρος του Κρατικού Προϋπολογισμού, η οποία εκτιμάται να ανέλθει στο ποσό των 2.500.000.000 δραχμών σε ετήσια βάση και για το οικονομικό έτος 1997 στο ποσό ύψους 1.250.000.000 δραχμών περίπου.

Η δαπάνη θα καλυφθεί από τον Φ. 220 και 2721 «επιδόματα σε απροστατευτούς ανηλίκους» του προϋπολογισμού εξόδων οικ. έτους 1997 του Υπουργείου Υγείας και Πρόνοιας.

Τα επόμενα τέσσερα (4) έτη η δαπάνη θα καλυφθεί με πιστώσεις που θα εγγράφονται για το σκοπό αυτό στον ΚΑΕ 2274 του προϋπολογισμού των Περιφερειακών Διοικήσεων της χώρας.

Η υπ' αριθμ. 597/4.12.1996 γνωμοδότηση του Συμβουλίου Επικρατείας με πρόταση του Υπουργού Υγείας και Πρόνοιας και του Υφυπουργού Οικονομικών, αποφασίζει:

Άρθρο 1.

Τα άρθρα α' και β' του άρθρου 1 του Π.Δ/τος 147/89 (Α' 70/89) «Περί τροποποίησης του Π.Δ/τος 108/83 (Α' 49/83) «Προϋποθέσεις ενισχύσεως απροστατευτών παιδιών», αντικαθίστανται ως ακολούθως:

α. Τα παιδιά που διαβιούν με τους γονείς τους, καθώς και τα παιδιά που διαβιούν με συγγενείς τους κατ' ευμενέως γραμμή απεριόριστα, εκ πλάγιου δε, μέχρι και τρίτου βαθμού συγγενείας εξ αίματος ή εξ αγχιστείας οικογενειακό εισόδημα δεν θα πρέπει να υπερβαίνει το οικογενειακό εισόδημα των γονέων, το ποσό των ογδωδεκάδων (80 000) δραχμών το μήνα, που αυξάνεται σε επί πλέον μέλος κατά επτά χιλιάδες (7.000) δραχ-

Άρθρο 2.

Το εδάφιο γ' του άρθρου 1 του Π.Δ/τος 147/89 (ΦΕΚ Α' 70/89) «Περί τροποποίησης του Π.Δ/τος 108/83 (ΦΕΚ Α' 49/83) «Προϋποθέσεις ενισχύσεως απροστατευτών παιδιών», όπως αυτό τροποποιήθηκε με το άρθρο μόνο του Π.Δ/τος 417/90 (ΦΕΚ Α' 162/30.11.90), τροποποιείται ως εξής:

Το ποσό της μηνιαίας οικονομικής ενίσχυσης για κάθε ενισχυόμενο παιδί που μένει με την οικογένειά του ή σε συγγενική οικογένεια που έχει το βαθμό συγγενείας που αναφέρεται στο εδάφιο β' του ίδιου άρθρου του Π.Δ. 147/89 (ΦΕΚ Α' 70/89), αυξάνεται από δώδεκα χιλιάδες (12.000) δραχμές σε δέκα πέντε χιλιάδες (15.000) δραχμές.

Άρθρο 3.

Η παρ. 3 του άρθρου 2 του Π.Δ/τος 108/83 (ΦΕΚ Α' 49/83) αντικαθίσταται ως ακολούθως:

Οι ετήσιες αναθεωρήσεις των αποφάσεων έγκρισης μηνιαίας οικονομικής ενίσχυσης των επιδοτούμενων, θα γίνονται με την ηθεσκόμηση των απαιτούμενων δικαιολογητικών στην Υπηρεσία, χωρίς τη διεξαγωγή Κοινωνικής έρευνας, εκτός αν η Κοινωνική Υπηρεσία κρίνει την διεξαγωγή αναγκαία, λόγω της αδυναμίας διαμορφώσεως κρίσεων ως προς την αναθεώρηση, με βάση τα προσκομισθέντα δικαιολογητικά.

Άρθρο 4.

Η ισχύς του Δ/τος αυτού αρχίζει από 1.7.1997. Στον Υπουργό Υγείας και Πρόνοιας αναθέτουμε τη δημοσίευση και εκτέλεση του παρόντος Διατάγματος.

Αθήνα, 11 Ιουνίου 1997

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΣΤΕΦΑΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΟΙ ΥΠΟΥΡΓΟΙ

ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ
Ν. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΑΚΗΣ

ΥΓΕΙΑΣ & ΠΡΟΝΟΙΑΣ
Κ. ΓΕΙΤΟΝΑΣ

ΠΡΑΞΕΙΣ ΥΠΟΥΡΓΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ

(7)

Πράξη 36 της 17.6.1997

Έγκριση της αριθμ. 2412/30.5.1997 Πράξης του Διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος «Τροποποίηση της ΠΔ/ΤΕ 2062/10.4.92 περί απελευθέρωσης των όρων χορήγησης στεγαστικών δανείων προς δημοσίους υπαλλήλους, υπαλλήλους ΝΠΔΔ και λοιπών οργανισμών».

ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ

Έχοντας υπόψη:

α. Τις διατάξεις του άρθρου 2 του Ν. 1046/1980 «Περί συμπληρώσεως διατάξεων της τραπεζικής νομοθεσίας» (ΦΕΚ 101/2.5.1980, τεύχος Α).

β. Την αριθμ. 2412/30.5.1997 Πράξη του Διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος «Τροποποίηση της ΠΔ/ΤΕ 2062/10.4.92 περί απελευθέρωσης των όρων χορήγησης στεγαστικών δανείων προς δημοσίους υπαλλήλους, υπαλλήλους ΝΠΔΔ και λοιπών οργανισμών», η οποία διαβιβάστηκε με το αριθμ. 341/30.5.1997 έγγραφο της Τράπεζας της Ελλάδος.

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟ

Αρ. Φύλλου 278

30 Δεκεμβρίου 1996

ΝΟΜΟΣ ΥΠ' ΑΡΙΘ. 2447

Κύρωση ως Κώδικα του σχεδίου νόμου «Υιοθεσία, επιτροπεία και αναδοχή ανήλικου, δικαστική συμπαράσταση, δικαστική επιμέλεια ξένων υποθέσεων και συναφείς ουσιαστικές, δικονομικές και μεταβατικές διατάξεις».

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Εκδίδουμε τον ακόλουθο νόμο που ψήφισε η Βουλή:

Άρθρο πρώτο

Κυρώνεται ως Κώδικας, σύμφωνα με το άρθρο 76 παρ. 5 του Συντάγματος και το άρθρο 16 παρ. 12 του ν. 2298/1995, το ακόλουθο σχέδιο νόμου το οποίο: α) συντάχθηκε από τη Νομοπαρασκευαστική Επιτροπή, η οποία συστάθηκε σύμφωνα με τις διατάξεις του ν. 8/τος 908/1971, όπως τροποποιήθηκε μεταγενέστερα και την παρ. β' της παρ. 2 του άρθρου 27 του ν. 2145/1993 και συγκροτήθηκε με την απόφαση αριθμ. 5279/20.1.1994 του Υπουργού Δικαιοσύνης, ο δε χρόνος λειτουργίας της παρατέθηκε με τις αποφάσεις αριθμ. 20399/18.3.1994 και 125781/27.12.1994 του ίδιου Υπουργού και β) αναθεωρήθηκε δυνάμει της απόφασης του Υπουργού Δικαιοσύνης αριθμ. πρωτ. 35447/22.4.1996.

ΣΧΕΔΙΟ ΝΟΜΟΥ

Υιοθεσία, επιτροπεία και αναδοχή ανήλικου, δικαστική συμπαράσταση, δικαστική επιμέλεια ξένων υποθέσεων και συναφείς ουσιαστικές, δικονομικές και μεταβατικές διατάξεις

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ Η ΝΕΑ ΡΥΘΜΙΣΗ ΤΗΣ ΥΙΟΘΕΣΙΑΣ

Άρθρο 1

Το δέκατο τρίτο Κεφάλαιο του Τέταρτου Βιβλίου του Αστικού Κώδικα που αναφέρεται στην υιοθεσία (άρθρα 1568 έως 1588) καταργείται στο σύνολό του.

Στη θέση των ήδη καταργημένων με το άρθρο 17

του ν. 1329/1983 άρθρων 1542 έως 1567 του Αστικού Κώδικα και των καταργούμενων με την προηγούμενη παράγραφο διατάξεων τίθεται νέο κεφάλαιο δέκατο τρίτο με το ακόλουθο περιεχόμενο:

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΤΡΙΤΟ ΥΙΟΘΕΣΙΑ

Άρθρο 1542. Πότε επιτρέπεται. Η υιοθεσία επιτρέπεται, με την εξαίρεση της περίπτωσης του άρθρου 1579, μόνο όταν αυτός που υιοθετείται είναι ανήλικος. Η υιοθεσία πρέπει να αποβλέπει στο συμφέρον του υιοθετούμενου.

Άρθρο 1543. Παιος μπορεί να υιοθετηθεί. Αυτός που υιοθετεί ανήλικο πρέπει να είναι ικανός για δικαιοπραξία, να έχει συμπληρώσει το τριάντα χρόνο του και να μην έχει υπερβεί τα εξήντα.

Άρθρο 1544. Διαφορά ηλικίας. Αυτός που υιοθετεί ανήλικο πρέπει να είναι μεγαλύτερος από του υιοθετούμενου τουλάχιστον κατά δεκαοκτώ, αλλά όχι και περισσότερο από σαράνταπέντε χρόνια. Σε περίπτωση υιοθεσίας τέκνου του συζύγου, καθώς και αν συντρέχει σπουδαίος λόγος, το δικαστήριο μπορεί να επιτρέψει την υιοθεσία και όταν υπάρχει διαφορά ηλικίας μικρότερη, αλλά όχι κάτω των δεκαπέντε ετών.

Άρθρο 1545. Υιοθεσία από περισσότερους. Δεν επιτρέπεται να υιοθετηθεί το ίδιο πρόσωπο ταυτόχρονα από περισσότερους, εκτός αν αυτοί είναι σύζυγοι. Επίσης δεν επιτρέπεται η υιοθεσία προσώπου, που είναι ήδη υιοθετημένο από άλλον, όσο διαρκεί η υιοθεσία, εκτός αν πρόκειται για διαδοχική υιοθεσία του ίδιου προσώπου και από το σύζυγο αυτού που υιοθετήσε πρώτος.

Άρθρο 1546. Υιοθεσία από έγγαμο. Ο έγγαμος δεν μπορεί να υιοθετηθεί χωρίς τη συναίνεση του συζύγου του, η οποία παρέχεται αυτοπροσώπως με δήλωση στο δικαστήριο. Αν ο σύζυγος έχει τη συνήθη διαμονή του στην αλλοδαπή, η συναίνεσή του μπορεί να δοθεί και

με δήλωση ενώπιον συμβολαιογράφου. Το δικαστήριο όμως μπορεί να επιτρέψει την υιοθεσία και χωρίς αυτή τη συνείνεση, αν η παροχή της είναι αδύνατη για νομικούς ή πραγματικούς λόγους ή αν εκκρεμεί ανάμεσα στους συζύγους δικη διαζυγίου.

Άρθρο 1547. Υιοθεσία πολλών. Επιτρέπεται να υιοθετηθούν, από το ίδιο πρόσωπο, περισσότεροι ανήλικοι με την ίδια πράξη ή διαδοχικά.

Άρθρο 1548. Υιοθεσία υπό αίρεση ή προθεσμία δεν επιτρέπεται.

Άρθρο 1549. Διαδικασία. Η υιοθεσία τελείται με δικαστική απόφαση, ύστερα από αίτηση του υποψηφίου βεταύ γονέα. Αυτός που υιοθετεί συναινεί αυτοπροσώπως ενώπιον του δικαστηρίου.

Άρθρο 1550. Συνείνεση των γονέων ή του νόμιμου αντιπροσώπου. Για να υιοθετηθεί ένας ανήλικος χρειάζεται να συνανέσουν ενώπιον του δικαστηρίου οι γονείς του ή ο ένας τους μόνο, αν ο άλλος έχει εκπεσει από τη γόνιμη μεριμνα κατά το άρθρο 1537 ή η συνείνεσή του είναι αδύνατη γιατί έχει τεθεί σε στερητική δικαστική συμπεριστασία, που περιλαμβάνει και τη στέρηση της ικανότητας να συναινεί, για την υιοθεσία του παιδιού του. Αν ο ανήλικος δεν έχει γονείς, συναινεί ενώπιον του δικαστηρίου ο επιτρόπος, ύστερα από εδείξι του εποπτικού συμβουλίου.

Η συνείνεση της προηγούμενης παραγράφου είναι στην περίπτωση που ο ανήλικος προστατεύεται, από αρμόδια κοινωνική υπηρεσία ή οργάνωση, έγκυρη και στον αυτός που συναινεί δεν γνωρίζει το πρόσωπο του υποψηφίου βεταύ γονέα.

Άρθρο 1551. Χρόνος της συνείνεσης. Η συνείνεση των γονέων για υιοθεσία δεν επιτρέπεται να δοθεί προτού να συμπληρωθούν τρεις μήνες από τη γέννηση του τεκνού.

Άρθρο 1552. Δικαστική αναπλήρωση της συνείνεσης. Η συνείνεση των γονέων για υιοθεσία του τεκνού τους αναπληρώνεται, με απόφαση του δικαστηρίου: α) αν οι γονείς είναι αγνώστοι ή το τέκνο είναι έκθετο, β) αν και οι δύο γονείς έχουν εκπεσει από τη γόνιμη μεριμνα ή βρίσκονται σε καθεστώς στερητικής δικαστικής συμπεριστασίας που τους εμποδίζει και την ικανότητα να συναινούν για την υιοθεσία του παιδιού τους, γ) αν οι γονείς έχουν άγνωστη διαμονή, δ) αν το τέκνο προστατεύεται από αναγνωρισμένη κοινωνική οργάνωση, έχει φεραθεί από τους γονείς ή άσκηση της επιμέλειας σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 1532 και 1533 και αυτοί αρνούνται καταχρηστικά να συνανέσουν.

Με απόφαση του δικαστηρίου αναπληρώνεται και η συνείνεση του επιτρόπου για την υιοθεσία του ανήλικου, εφόσον ο τελευταίος προστατεύεται από αναγνωρισμένη κοινωνική οργάνωση και ο επιτρόπος αρνείται καταχρηστικά να συναινέσει.

Άρθρο 1553. Ακρόαση των συγγενών. Στις περιπτώσεις υπο στοιχεία β έως δ της πρώτης παραγράφου, καθώς και στην περίπτωση της δεύτερης παραγράφου του προηγούμενου άρθρου, το δικαστήριο αποφασίζει, αφού ακούσει τους πλησιέστερους συγγενείς, αν η

ακρόαση τους είναι εφικτή.

Άρθρο 1554. Γενική εξουσιοδότηση. Με την επίκληση των διατάξεων των τριών προηγούμενων άρθρων γονείς ή ο επιτρόπος μπορούν να δίνουν, με δήλωσή τους ενώπιον του δικαστηρίου, στην αρμόδια κοινωνική υπηρεσία ή την αναγνωρισμένη κοινωνική οργάνωση που περιθάλπει τον ανήλικο, γενική εξουσιοδότηση να κινούν τη διαδικασία μελλοντικής υιοθεσίας το ανήλικο από πρόσωπο ή από ζεύγος συζύγων που επιλέγονται ελεύθερα από την κοινωνική υπηρεσία ή την οργάνωση. Η εξουσιοδότηση αυτή μπορεί να ενοικαλείται από τους γονείς ή τον επιτρόπο, επίσης με δήλωσή τους προς το δικαστήριο, που θα πρέπει να κοινοποιείται στην υπηρεσία ή την οργάνωση το αργότερο έως την κατάθεση, από αυτές στα δικαστήρια της αίτησης για υιοθεσία.

Άρθρο 1555. Συνείνεση του ανήλικου. Ενώπιον του δικαστηρίου συναινεί αυτοπροσώπως και ο ανήλικος που υιοθετείται, εφόσον έχει συμπληρώσει το δωδέκατο έτος της ηλικίας του, εκτός αν βιοσκετίζεται κατάστασης ψυχικής ή διανοητικής διαταραχής που περιορίζει, εποψοσιστικά τη λειτουργία της βούλησής του.

Σε κάθε περίπτωση, το δικαστήριο, ανάλογα με την ωριμότητα του ανήλικου, οφείλει να ακούει και τη δική του γνώμη.

Άρθρο 1556. Ακρόαση των τέκνων αυτού που υιοθετεί. Όταν αυτός που υιοθετεί έχει ήδη τέκνα το δικαστήριο ανάλογα με την ωριμότητά τους, οφείλει να ακούει και τη δική τους γνώμη.

Άρθρο 1557. Κοινωνική έρευνα. Πριν από την υιοθεσία της υιοθεσίας διεξάγεται από την κοινωνική υπηρεσία ή άλλη υπηρεσία ή κοινωνική οργάνωση, αναγνωρισμένη επί ειδικότητας στις υιοθεσίες, επιστημονική κοινωνική έρευνα και κατατίθεται εμπρόθεσμα στο δικαστήριο, σύμφωνα με το οριζόμενο ειδικότερα στο νόμο σχετικά, έκθεση για το αν, με βάση τα στοιχεία που προέκυψαν, η συγκεκριμένη υιοθεσία συμφέρει ή όχι τον υιοθετούμενο.

Άρθρο 1558. Το δικαστήριο απογγελλίζει την υιοθεσία, εφόσον συντρέχουν οι όροι του νόμου και αφού διαπιστώσει, συνεκτιμώντας και την έκθεση του προηγούμενου άρθρου, ότι, εν όψει της προσωπικότητας, της υγείας και της οικογενειακής και περιουσιακής κατάστασης εκείνου που υιοθετεί και του υιοθετούμενου, καθώς και της αμοιβαίας ικανότητάς τους προσεωμογής, η υιοθεσία συμφέρει τον υιοθετούμενο.

Άρθρο 1559. Μυστικότητα της υιοθεσίας. Η υιοθεσία ανήλικων τηρείται μυστική. Στις περιπτώσεις της δεύτερης παραγράφου του άρθρου 1550, καθώς και του άρθρου 1552, η μυστικότητα ισχύει και έναντι των φυσικών γονέων.

Το βετό τέκνο έχει, μετά την ενηλικίωσή του, το δικαίωμα να πληροφορηθεί πλήρως από τους βεταύ γονείς και από κάθε αρμόδια αρχή, τα στοιχεία των φυσικών γονέων του.

Άρθρο 1560. Έναρξη αποτελεσμάτων. Τα αποτελέσματα της δικαστικής απόφασης για την υιοθεσία αρχίζουν, αφοτου αυτή γίνει τελεσίδικη.

Άρθρο 1561. Ένταξή στην οικογένεια του θετού γονέα Με την υιοθεσία αποκτάται κάθε δεσμός του ανήλικου με τη φυσική του οικογένεια, με εξαίρεση τις ρυθμίσεις περί κωλυμάτων γάμου των άρθρων 1356 και 1357 και ο ανήλικος εντάσσεται πλήρως στην οικογένεια του θετού γονέα του. Έναντι του θετού γονέα και των συγγενών του ο ανήλικός έχει όλα τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τέκνου γεννημένου σε γάμο. Το ίδιο ισχύει και για τους κατόντες του θετού τέκνου. Σε περίπτωση ταυτόχρονης ή διαδοχικής υιοθεσίας περισσότερων, δημιουργείται μεταξύ τους συγγένεια όμοια με αυτήν που υπάρχει μεταξύ αδελφών.

Άρθρο 1562. Όταν ο ένας σύζυγος υιοθετεί το τέκνο του άλλου, οι δεσμοί του υιοθετούμενου με το φυσικό γονέα του και τους συγγενείς του δεν διακόπτονται. Κατά τα λοιπά η υιοθεσία παράγει όλα τα αποτελέσματα υιοθεσίας που γίνεται και από τους δύο συζύγους.

Άρθρο 1563. Επώνυμο του θετού τέκνου Το θετό τέκνο παίρνει το επώνυμο του θετού γονέα. Έχει όμως δικαίωμα, όταν ενηλικιωθεί, να προσεβεί, και το πριν από την υιοθεσία επώνυμο του. Αν το τελευταίο αυτό η το επώνυμο του θετού γονέα αποστέλλεται από δύο επώνυμα χρησιμοποιείται, για το σχηματισμό του συνθετού επώνυμου του θετού τέκνου το πρώτο από αυτά.

Άρθρο 1564. Σε περίπτωση κοινής υιοθεσίας από συζύγους η υιοθεσία από τον ένα σύζυγο του τέκνου του άλλου, ισχύει και για το θετό τέκνο η δήλωση που τυχόν εκδόσαν οι σύζυγοι σχετικά με το επώνυμο των τέκνων τους σύμφωνα με τις διατάξεις των δύο πρώτων παραγράφων του άρθρου 1565. Αν δεν έχει γίνει πορειακή δήλωση, μπορεί να γίνει στο ληξιαρχείο ταυτοχρόνως με την καταχώριση της υιοθεσίας στο οικείο ληξιαρχείο βιβλίο.

Άρθρο 1565. Προσθήκη και άλλου κύριου ονόματος. Το δικαστήριο μπορεί, με την απόφαση του περί υιοθεσίας να επιτρέψει, στον υποψήφιο θετό γονέα, ύστερα από αίτησή του, να προσεβεί, στο κύριο όνομα του θετού τέκνου και άλλο όνομα. Αν το θετό τέκνο έχει συμπληρώσει το δωδέκατο έτος της ηλικίας του, είναι απαραίτητη, για τη χορήγηση της άδειας του δικαστηρίου η συναίνεση και του ίδιου. Η δεύτερη παράγραφος του άρθρου 1565 εφαρμόζεται και εδώ.

Άρθρο 1566. Γονική μέριμνα Αφ'ετου συντελεσθεί η υιοθεσία, τη γονική μέριμνα των φυσικών γονέων ή την επιτροπεία, υπο την οποία τυχόν τελούσε το θετό τέκνο, αντικαθιστά αυτοδικαίως η γονική μέριμνα των θετών γονέων. Οι φυσικοί γονείς δεν έχουν ούτε δικαίωμα επικοινωνίας με το θετό τέκνο. Αν ένας από τους συζύγους υιοθετήσει το τέκνο του άλλου, τη γονική μέριμνα έχουν από κοινού και οι δύο σύζυγοι.

Άρθρο 1567. Διαζύγιο, ακύρωση του γάμου ή διακοπή της συμβίωσης των θετών γονέων. Σε περίπτωση κοινής υιοθεσίας ανήλικου από συζύγους, αν ακολουθηθεί διαζύγιο, ακύρωση του γάμου ή διακοπή της συμβίωσης τους έχουν ενόλογη εφαρμογή σχετικά με την άσκηση της γονικής μέριμνας, από το άρθρο 1513 και 1514. Όταν όμως πρόκειται για υιοθεσία του τέκνου του άλλου συζύγου, η άσκηση της γονικής μέριμνας ανήκει αποκλειστικά στο φυσικό γονέα του ανήλικου, εκτός αν το

δικαστήριο αποφασίσει διαφορετικά λόγω συνδρομής σπουδαίου λόγου.

Άρθρο 1568. Συνέπειες πάσης της γονικής μέριμνας. Αν κατά τη διάρκεια της ανηλικότητας του τέκνου η γονική μέριμνα του θετού ή των θετών γονέων έπαψε για οποιονδήποτε λόγο, δεν επανέρχεται στους εξ αίματος γονείς. Σ' αυτή την περίπτωση έχουν εφαρμογή οι διατάξεις για την επιτροπεία.

Άρθρο 1569. Προσβολή της υιοθεσίας. Η υιοθεσία προσβάλλεται μόνο με την άσκηση των προβλεπόμενων ενδίκων μέσων ή βοηθημάτων κατά της σχετικής δικαστικής απόφασης, αν δεν συντρέξουν οι όροι του νόμου ή αν η συναίνεση ενός από τα πρόσωπα που σύμφωνο με το νόμο ήταν αρμόδια να συναίνεσούν υπήρξε άκυρη για οποιονδήποτε λόγο ή δόθηκε υπό την επίρραξη πλάνης ως προς την ταυτότητα του προσώπου του θετού γονέα ή του θετού τέκνου, επέτρεψε ως προς ουσιαστικά περιστατικά η παράνομη ή ανήλικη απειλή.

Άρθρο 1570. Ποιοι έχουν δικαίωμα να προσβάλουν. Δικαίωμα να προσβάλουν την υιοθεσία για έναν από τους λόγους του προηγούμενου άρθρου έχουν, αν μεν υπήρξαν διαδικοί στη δίκη, με το ενάκιο μέσο της έφεσης και, αν όχι, με τριτανοκοπή: 1. Σης περιπτώσεις μη συνδρομής των όρων του νόμου, οποιoσδήποτε έχει έννομο συμφέρον ή ο εισαγγελέας. 2. Σης περιπτώσεως έλλειψης έγκυρης συναίνεσης, καθώς και όταν αυτή υπήρξε προϊόν πλάνης, απάτης ή απειλής, ο ένας του οποίου λείπει η έγκυρη συναίνεση ή ο οποίος πλεγήθηκε, εξεπετηθήκε ή απουλήθηκε, όχι όμως και οι κληρονόμοι τους.

Άρθρο 1571. Λύση με δικαστική απόφαση. Αν ο θετός γονέας εκπεσει από τη γονική μέριμνα ή αν του αφαιρεθεί η άσκηση της για έναν από τους λόγους του άρθρου 1532, καθώς και αν συντρέχει λόγος αποκλήρωσης του θετού τέκνου για με ένα από της περιπτώσεις 1, 2 και 3 του άρθρου 1566, το δικαστήριο μπορεί, εφόσον οι συνέπειες αυτές κρίνονται ανεπαρκείς να διατάσσει, λόγω της βαρύτητας της περίπτωσης ακόμη και τη λύση της υιοθεσίας.

Άρθρο 1572. Η απόφαση του προηγούμενου άρθρου λαμβάνεται ύστερα από αγωγή του θετού τέκνου που συμπλήρωσε το δωδέκατο έτος της ηλικίας του και, αν δεν το συμπλήρωσε, του ειδικού επιτρόπου του, ή του θετού γονέα ή του εισαγγελέα ή και αυτεπαγγέλτως.

Άρθρο 1573. Συναινετική λύση. Όταν ο θετός γονέας και το θετό τέκνο, μετά την ενηλικίωση του, συμφωνούν να λυθεί η υιοθεσία, μπορούν να το ζητήσουν από το δικαστήριο με κοινή αίτηση τους που δικάζεται κατά τη διαδικασία της εκούσιας δικαιοδοσίας.

Για να λυθεί η υιοθεσία, σύμφωνα με την προηγούμενη παράγραφο, πρέπει να έχει διαρκέσει τουλάχιστον ένα χρόνο πριν από την κατάθεση της αίτησης και η συμφωνία των μερών να δηλωθεί στο δικαστήριο αυτοπροσώπως σε δύο συνεδριάσεις που να απέχουν μεταξύ τους τουλάχιστον έξι μήνες. Εφόσον από την πρώτη συνεδρίαση περάσαν δύο χρόνια, η δήλωση της συμφωνίας παύει να ισχύει.

Άρθρο 1574. Σε περίπτωση κοινής υιοθεσίας ανήλικου

από συζύγους, η υιοθεσία μπορεί να λύνεται σύμφωνα με το άρθρο 1571 έως 1573, και μόνο ως προς τον ένα σύζυγο.

Άρθρο 1575. Αποτελέσματα της λύσης. Με την αμετάκλητη δικαστική απόφαση που λύνει την υιοθεσία, η υιοθεσία αίρεται για το μέλλον, παύει η σχέση συγγένειας του θετού τέκνου και των καπόντων του με αυτόν που το υιοθέτησε και τους έως τότε συγγενείς του και αναβιώνουν οι δεσμοί με τη φυσική οικογένεια. Το δικαστήριο όμως μπορεί να αναθέτει, σ αυτή την περίπτωση, την άσκηση της γονικής μέριμνας του θετού τέκνου, εφόσον είναι ανήλικο, σε τρίτον, αν το επιβάλλει το συμφέρον του.

Άρθρο 1576. Αυτοδίκαιη λύση. Η υιοθεσία λύνεται αυτοδίκαιως και αίρεται αναδρομικά η σχέση που απορρέει από αυτήν, αν τέλεσον γάμο, κατά παράβαση του νόμου, ο θετός γονέας με το θετό τέκνο. Αν ο γάμος ακυρώθηκε, διατηρούνται από τη σχέση υιοθεσίας μόνο τα περιουσιακά δικαιώματα του θετού τέκνου.

Άρθρο 1577. Το επώνυμο μετά τη λύση. Με τη λύση της υιοθεσίας για οποιονδήποτε από τους λόγους των προηγούμενων άρθρων, παύει το δικαίωμα του θετού τέκνου να φέρει το επώνυμο του θετού γονέα, εκτός αν το δικαστήριο, εκπαιώνοντας την ύπερξη δικαιολογημένου συμφέροντος του τέκνου, αποφασίσει με αίτησή του, διαφορετικά.

Άρθρο 1578. Σε περίπτωση κοινής υιοθεσίας από συζύγους ή υιοθεσίας από σύζυγο, του τέκνου του συζύγου του, η λύση της υιοθεσίας ως προς τον έναν από τους συζύγους δεν συνεπάγεται αλλαγή του επωνύμου, το οποίο επεκτείνεται στο θετό τέκνο δυνάμει του άρθρου 1564.

Άρθρο 1579. Υιοθεσία ενηλίκου. Η υιοθεσία ενηλίκου επιτρέπεται μόνο όταν ο υιοθετούμενος είναι τέκνο του συζύγου εκείνου που υιοθετεί.

Άρθρο 1580. Ανάλογη εφαρμογή. Στην υιοθεσία ενηλίκου, εφόσον αναλογη εφαρμογή οι διατάξεις που ισχύουν για την υιοθεσία ενηλίκου, εφόσον δεν θεσπίζεται διαφορετική ρύθμιση, από τις διατάξεις που ακολουθούν.

Άρθρο 1581. Κοινή αίτηση υιοθετούντας και υιοθετούμενου. Η υιοθεσία ενηλίκου απαγγέλλεται από το δικαστήριο, ύστερα από κοινή αίτηση αυτού που υιοθετεί και εκείνου που υιοθετείται. Αν ο υιοθετούμενος είναι ανίκανος για δικαιοπραξία, τη σχετική αίτηση υποβάλλει ο νόμιμος αντιπρόσωπός του.

Άρθρο 1582. Περιορισμοί ως προς την ηλικία. Αυτός που υιοθετεί πρέπει να έχει συμπληρώσει τουλάχιστον τα τεσσαράκοντά έτος της ηλικίας του και να είναι μεγαλύτερος από τον υιοθετούμενο τουλάχιστον κατά δεκαοκτώ χρόνια.

Άρθρο 1583. Υιοθεσία εγγένου. Ο έγγενος ενηλίκος δεν μπορεί να υιοθετηθεί χωρίς τη συναίνεση του συζύγου του, που παρέχεται με αυτοπρόσωπη δήλωση στο δικαστήριο. Το δεύτερο εδάφιο του άρθρου 1546 έχει ανάλογη εφαρμογή.

Άρθρο 1584. Αποτελέσματα. Από την τελεση της υιοθεσίας, το θετό τέκνο και οι καπόντες του που γεννήθηκαν μετά την υιοθεσία έχουν θέση κοινού τέκνου και κοινών καπόντων και των δύο συζύγων. Ο δεσμός του θετού τέκνου με τον άλλο φυσικό γονέα του και τους συγγενείς του διατηρείται.

Άρθρο 1585. Με την υιοθεσία του άρθρου 1579 δεν παράγεται καμιά σχέση συγγένειας μεταξύ του θετού τέκνου και των συγγενών εκείνου που υιοθέτησε και αντίστροφα.

Άρθρο 1586. Επώνυμο του θετού τέκνου. Το θετό τέκνο παίρνει το επώνυμο του θετού γονέα του, στο οποίο έχει το δικαίωμα να προσθέσει και το πριν από την υιοθεσία επώνυμό του. Αν το τελευταίο αυτό ή το επώνυμο του θετού γονέα αποτελείται από δύο επώνυμα, χρησιμοποιείται για το σχηματισμό του σύνθετου επωνύμου του θετού τέκνου το πρώτο από αυτά.

Άρθρο 1587. Στην υποχρέωση για τη διατροφή του θετού τέκνου, εκείνος που υιοθέτησε προηγείται από τους εξ αίματος συγγενείς του τέκνου.

Άρθρο 1588. Λύση της υιοθεσίας. Η υιοθεσία ενηλίκου λύεται με δικαστική απόφαση, ύστερα από αίτηση του θετού γονέα ή του θετού τέκνου, αν συντρέχει παράπτωμα που δικαιολογεί την αποκλήρωση ή που συνιστά λόγο εχριστίας του θετού τέκνου επέναντι σ αυτόν που το υιοθέτησε κατά τους όρους του άρθρου 505.

Άρθρο 2

Το άρθρο 23 του Αστικού Κώδικα τροποποιείται, ως εξής:

Άρθρο 23. Υιοθεσία. Οι ουσιαστικές προϋποθέσεις για τη σύσταση και τη λύση της υιοθεσίας ρυθμίζονται από το δικαίο της ιθαγένειας του κάθε μέρους.

Οι σχέσεις μεταξύ του ή των θετών γονέων και του θετού τέκνου ρυθμίζονται κατά σειρά: 1. από το δικαίο της τελευταίας κοινής τους ιθαγένειας κατά τη διάρκεια της υιοθεσίας 2. από το δικαίο της τελευταίας κοινής συνήθους διαμονής τους κατά τη διάρκεια της υιοθεσίας 3. από το δικαίο της ιθαγένειας την οποία είχε ο θετός γονέας κατά την τελεση της υιοθεσίας και, σε περίπτωση υιοθεσίας από σύζυγους, από το δικαίο που διέπει τις προσωπικές τους σχέσεις.

Άρθρο 3

Τέκνα αλλοδαπών, που έχουν εγκαταλειφθεί στην Ελλάδα και για τα οποία δεν εκδήλωσε κανένας, τουλάχιστον επί ένα εξάμηνο, ενδιαφέρον να τους παράσχει προστασία, υιοθετούνται σύμφωνα με το ελληνικό ουσιαστικό δικαίο.

Άρθρο 4

Όταν ο υποψήφιος θετός γονέας ή ο υποψήφιος να υιοθετηθεί ανήλικος έχει τη συνθήκη διαμονής του στο εξωτερικό, απαιτείται έκθεση κοινωνικής υπηρεσίας, εκτός και αν αυτή δεν προβλέπεται από το εφαρμοστέο αλλοδαπό δικαίο. Στην περίπτωση αυτή, η έκθεση συντάσσεται από την αρμόδια ελληνική κοινωνική υπηρεσία

η κοινωνική οργάνωση που έχει αναγνωριστεί ότι ειδικεύεται στις διακρατικές υποθέσεις, σε συνεργασία με την αρμόδια κοινωνική υπηρεσία του εξωτερικού.

Άρθρο 5

Στις περιπτώσεις του προηγούμενου άρθρου, η συνείδηση των υποψηφίων θετών γονέων δηλώνεται παντοτετέ ενώπιον του αρμόδιου ελληνικού δικαστηρίου που τελεί την υποθεσία. Όλες οι άλλες συναινέσεις, που είναι απαραίτητες για την τέλεση της υποθεσίας, δίνονται, αν εκείνος που συναινεί έχει τη συνήθη διαμονή του στην Ελλάδα, ενώπιον του αρμόδιου ελληνικού δικαστηρίου που τελεί την υποθεσία, σύμφωνα με τους ορισμούς της δεύτερης παραγράφου του άρθρου 800 του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας και, αν έχει τη συνήθη διαμονή του στην αλλοδαπή, ενώπιον της αρμόδιας ελληνικής προξενικής αρχής ή της αρμόδιας αρχής του τόπου της συνήθους διαμονής του.

Άρθρο 6

1. Με προεδρικό διαταγή που εκδίδεται με προσταγή των Υπουργών Δικαιοσύνης και Υγείας και Πρόνοιας εκρίνεται: α) οι υπηρεσίες και οι οργανώσεις που αναγνωρίζονται ως εξειδικευμένες στις υποθέσεις, για την εφαρμογή του άρθρου 1557 του Αστικού Κώδικα και την πραγματοποίηση υποθεσιών ανηλίκων, που έχουν υπό την προστασία τους: α) εκείνες που αναγνωρίζονται, ως ειδικά εξειδικευμένες στις διακρατικές υποθέσεις, για την εφαρμογή του άρθρου 4 του παρόντος και την πραγματοποίηση των διακρατικών υποθεσιών των ανηλίκων που έχουν υπό την προστασία τους.

2. Με τα προεδρικά διατάγματα της προηγούμενης παραγράφου ή με άλλα προεδρικά διατάγματα που εκδίδονται επίσης με προσταγή των ίδιων Υπουργών ρυθμίζονται: στις λεπτομερείς τους: α) η διαδικασία προπαρασκευής και πραγματοποίησης, από τις υπηρεσίες ή οργανώσεις υπό το στοιχείο β της προηγούμενης παραγράφου, των υποθεσιών των ανηλίκων που έχουν υπό την προστασία τους β) η διαδικασία προπαρασκευής και πραγματοποίησης των διακρατικών υποθεσιών του άρθρου 4 του παρόντος, ανηλίκους τους οποίους οι αρμόδιες υπηρεσίες ή οργανώσεις έχουν υπό την προστασία τους ή γίνονται: με τη μεσολάβηση τους, καθώς και το σχετικό με τη συνεργασία των εν λόγω υπηρεσιών ή οργανώσεων με τις αλλοδαπές κοινωνικές υπηρεσίες και: γ) η διαδικασία τήρησης στατιστικών στοιχείων για τις υποθέσεις που τελούνται στην Ελλάδα, καθώς και για τις τελούμενες στο εξωτερικό διακρατικές υποθέσεις ανηλίκων, οι οποίοι είχαν πριν από την τέλεση της υποθεσίας τη συνήθη διαμονή τους στην Ελλάδα.

Άρθρο 7

1. Η κοινωνική έρευνα, που προβλέπεται από το άρθρο 1557 του Αστικού Κώδικα και από το άρθρο 4 του παρόντος, θα πρέπει να εφορά κάθε θέμα που μπορεί να έχει σημασία για την υποθεσία και ιδίως την προσωπικότητα και την υγεία των ενδιαφερομένων, το κίνητρο και την περιουσιακή κατάσταση του υποψηφίου θετού γονέα, την αρμοδία ικανότητα προσαρμογής αυτού που υποθετεί και εκείνου που υποθετείται, καθώς και κάθε άλλο στοιχείο από το οποίο μπορεί να δια-

γνωσθεί αν η υποθεσία θα αποβεί προς το συμφέρον του ανηλίκου.

2. Όταν, για την υποθεσία ανηλίκου, οι φυσικοί γονείς ή ο επιτροπος έρχονται σε απευθείας συνεννόηση με τους υποψηφίους θετούς γονείς χωρίς τη μεσολάβηση κοινωνικής υπηρεσίας ή οργάνωσης, οφείλουν, τόσο αυτοί όσο και οι υποψήφιοι θετοί γονείς, πριν από την παράδοση του παιδιού ή μέσα σε εύλογο χρονικό διάστημα από αυτήν, να ανακινώσουν τη σχετική πρόθεσή τους στην αρμόδια κοινωνική υπηρεσία.

3. Η κοινωνική έρευνα διεξάγεται ύστερα από αίτηση του υποψηφίου θετού γονέα. Αμέσως μετά την υποβολή της αίτησης η κοινωνική υπηρεσία ή οργάνωση ορίζει το πιστοποιητικό που κρίνει απαραίτητο για τη διεξαγωγή της έρευνας και υποβάλλει την έκθεσή της απευθείας στο δικαστήριο μέσα σε αποκλειστική προθεσμία, έξι μηνών από την υποβολή ή την επίδοσή σ αυτήν της σχετικής αίτησης για συγκεκριμένα παιδιά ανεξάρτητα αν προσκομίστηκαν τα στοιχεία που ζητήθηκαν. Η προθεσμία μπορεί να παρατείνεται με ειδικά αιτιολογημένη απόφαση του Υπουργού Υγείας και Πρόνοιας, επί τρεις εκάστη μήνες. Μετά την άσκηση παροδο της προθεσμίας, το δικαστήριο δικάζει χωρίς έκθεση. Κατό την κοινωνική έρευνα θα πρέπει, ανάλογα με την ωριμότητα του παιδιού και οπωσδήποτε μετά τη συμπλήρωση του δωδεκαετούς του, να ζητείται και η δική του γνώμη, η οποία θα πρέπει να αναφέρεται στη σχετική έκθεση.

4. Η αποκλειστική προθεσμία των έξι μηνών, που ορίζεται από την προηγούμενη παράγραφο για την υποβολή της έκθεσης της κοινωνικής υπηρεσίας αφορά μόνο τις περιπτώσεις, όπου τόσο το υποψήφιο θετό τέκνο όσο και οι υποψήφιοι θετοί γονείς έχουν τη συνήθη διαμονή τους στην ημεδαπή. Για τις περιπτώσεις των διακρατικών υποθεσιών του άρθρου 4, η προθεσμία αυτή μπορεί να παραταθεί, κατ' εξαίρεση, το πολύ δύο φορές με ειδικά αιτιολογημένη απόφαση του Υπουργού Υγείας και Πρόνοιας.

Άρθρο 8

1. Εν όψει της μυστικότητας της υποθεσίας ανηλίκων που προβλέπεται από το άρθρο 1553 του Αστικού Κώδικα, τηρείται σε κάθε πρωτοδικείο απορρητό βιβλίο, στο οποίο καταχωρίζονται τα πραγματικά ονοματεπώνυμα αυτών που υποθετούνται και των θετών γονέων τους, η δικαστική απόφαση με την οποία τελέσθηκε η υποθεσία, καθώς και όσα άλλα στοιχεία είναι απαραίτητα, ανάλογα με την περίπτωση. Με βάση απορρητό αποσπασμα, που εξάγεται από αυτό το βιβλίο, συντάσσεται η ληξιαρχική πράξη της υποθεσίας. Όσον αφορά τη χορηγηση αποσπασμάτων από την τελευταία αυτή πράξη τηρούνται οι διατάξεις της τρίτης παραγράφου του άρθρου 30 του κωδ. νόμου 5097 'περί ληξιαρχικών πράξεων', όπως αυτή προστέθηκε από το άρθρο 20 του ν.δ/τος 610/1970, που διατίθεται σε ισχύ.

2. Όπου στην ισχύουσα νομοθεσία προβλέπεται η έκδοση ανηγράφου ληξιαρχικής πράξης γέννησης, εκδίδεται, όταν πρόκειται για υποθεσία, οποτεδήποτε και αν αυτή τελεσθήκε, αποσπασμα ληξιαρχικής πράξης γέννησης, που έχει, σε κάθε περίπτωση, θέση πλήρους ανηγράφου για τις υποθέσεις, που έγιναν πριν από τις: να ισχύει το ν.δ. 610/1970, εξακολουθεί να ισχύει η δεύτερη παράγραφος του άρθρου 22 αυτού του νομοθετικού διατάγματος.

5370

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ (ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟ)

Άρθρο 9

Σε όλη τη διαδικασία τέλεσης υιοθεσίας ανήλικου και ύστερα από αυτήν, απαγορεύεται η δημοσίευση ή η διακίνηση στοιχείων ή γεγονότων ικανών να εποικονομήσουν την υιοθεσία και τα ατομικά χαρακτηριστικά της. Η πύληση της ευθύτητας ως προς τα πρόσωπα των θετών γονέων, του θετού τέκνου και των φυσικών γονέων του αποτελεί υπηρεσιακό καθήκον των δικαστών, των κοινωνικών υπηρεσιών ή οργανώσεων, καθώς και των όσων άλλων υπαλλήλων αναμειχθούν στην υιοθεσία ή έλαβαν οπωσδήποτε γνώση της τέλεσης της με την ευκαιρία της άσκησης των καθηκόντων τους. Η δεύτερη παράγραφος του άρθρου 1559 του Αστικού Κώδικα δεν θίγεται.

Άρθρο 10

1. Εκείνος που, έχοντας υιοθετήσει ανήλικο, τον μεταχειρίζεται σε εσχολίες ανήλικες ή επικίνδυνες για τη σωματική ή την πνευματική του υγεία, τιμωρείται, εφόσον δεν συντρέχει εξαιρετική πράξη, που τιμωρείται βαρύτερα, με φυλάκιση τουλάχιστο δύο ετών και με χρηματική ποινή μέχρι ενός (1) εκατομμυρίου δραχμών.

2. Με φυλάκιση τουλάχιστον ενός έτους και με χρηματική ποινή μέχρι πεντακοσίων χιλιάδων μεταλλικών δραχμών τιμωρούνται εκείνος που δίνει σε υιοθεσία το παιδί του, καθώς και εκείνος που μεσολαβεί στην υιοθεσία, αποκομίζοντας οι ίδιοι ή προσπορίζοντας σε άλλους οφέλη υφέλιμα.

3. Εκείνος που τελεί, κατ'επαγγελμα ή με πρόθεση, κερδοσκοπίας τις εξαιρετικές πράξεις, που προβλέπονται στις τις δύο προηγούμενες παραγράφους του παρόντος άρθρου, τιμωρείται με καθώρη μέχρι δέκα (10) ετών και με χρηματική ποινή μέχρι (5) εκατομμυρίων δραχμών.

Άρθρο 11

1. Καταργούνται: α) το ν.δ. 610/1970 εκτός από το άρθρο του 19, 20, 21, 22 παρ. 2 και 23 το οποίο διατηρούνται σε ισχύ και β) το άρθρο 42 του ν. 2082/1992 "αναδιοργάνωση της Κοινωνικής Πρόνοιας και καθιέρωση νέων θεσμών κοινωνικής προστασίας".

2. Διατηρούνται: α) σε ισχύ α) η παρ. 4 του άρθρου 8 του ν. 2130/1993 "τροποποίηση και συμπλήρωση διατάξεων της περιφερειακής διοίκησης, του Κώδικα της Ελληνικής Ιθαγένειας, του Δημοτικού και Κοινοτικού Κώδικα κ.λπ.", β) τα διατάγματα που έχουν εκδοθεί δυνάμει των άρθρων 9 παρ. 3 και 14 παρ. 1 του ν.δ. 610/1970, ωστόσο εκδίδονται νέα διατάγματα σε αντικατάστασή τους, όπως προβλέπεται από το άρθρο 6 του παρόντος και γ) οι διατάξεις των παραγράφων 1 έως 7 της υπουργικής απόφασης Δ'4636 (Πρόνοιας) της 22.12.1992/18.1.1993, που εκδόθηκε σε εκτέλεση των παραγράφων 1, 2 και 3 του άρθρου 42 του ν. 2082/1992 "αναδιοργάνωση της Κοινωνικής Πρόνοιας και καθιέρωση νέων θεσμών κοινωνικής προστασίας", ωστόσο εκδίδεται, σε αντικατάστασή τους, το προεδρικό διάταγμα, που προβλέπεται από την περίπτωση, υπό το στοιχείο ε της δεύτερης παραγράφου του άρθρου 6

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ
ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑ ΚΑΙ ΣΥΝΑΦΕΙΣ
ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΤΙΚΟΙ ΘΕΙΜΟΙ

Άρθρο 12

Το δεκάτο τέταρτο Κεφάλαιο του Τέταρτου Βιβλίου του Αστικού Κώδικα, που αφορρείται στην επιτροπεία ανήλικων (άρθρα 1589 έως 1665), καταργείται στο σύνολό του. Στη θέση του τίθενται νέα Κεφάλαια δεκάτο τέταρτο και δεκάτο πέμπτο με το ακόλουθο περιεχόμενο:

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΤΕΤΑΡΤΟ
ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑ ΑΝΗΛΙΚΟΥ

Άρθρο 1589. Παιδί τελούν υπό επιτροπεία. Ο ανήλικος τελεί υπό επιτροπεία όταν κανένας γονέας δεν έχει ή δεν μπορεί να ασκήσει τη γονική μέριμνα, όταν το δικαστήριο διορίζει επιτροπεία κατά το άρθρο 1532 και 1535 ή αναθέσει την άσκηση της γονικής μέριμνας σε τρίτον κατά το άρθρα 1513 και 1514, καθώς και όταν συντρέχουν οι περιπτώσεις των άρθρων 1660 και 1661.

Άρθρο 1590. Όργανα της επιτροπείας. Όργανα της επιτροπείας είναι, το δικαστήριο, ο επιτροπός και το επαγόμενο συμβούλιο.

Άρθρο 1591. Διαδικασία του δικαστηρίου. Το δικαστήριο διατάσσει, ύστερα από αίτηση ή και αυτοπαγγέλτως, την επιτροπεία, διορίζει τον επιτροπό και ορίζει τα σχέτικα με την οργάνωση και τη λειτουργία της σύμφωνα με το νόμο.

Οι δημόσιοι ή οι δημοτικοί υπάλληλοι, οι εισαγγελείς και τα όργανα των ερασιδωδών κοινωνικών υπηρεσιών οφείλουν να γνωστοποιούν στο δικαστήριο κάθε περίπτωση που συνεπάγεται το διορισμό επιτρόπου αμεσώς μόλις την πληροφορούνται, κατά την άσκηση των καθηκόντων τους. Την ίδια υποχρέωση έχουν και οι συγγενείς εξ αίματος του ανήλικου έως τον τρίτο βαθμό.

Άρθρο 1592. Διορισμός επιτρόπου. Ο επιτροπός διορίζεται παντοτε από το δικαστήριο (δ ο τ ή ε π ι τ ρ ο π ε ι α). Επιτροπός διορίζεται κατά προτίμηση ένα από τα ακόλουθα πρόσωπα, με τη σειρά που αναφέρονται: 1. ο ανήλικος σύζυγος του ανήλικου 2. το φυσικό ή νομικό πρόσωπο που ορίστηκε με διαθήκη ή με δήλωση στον εισηγοδική ή σε συμβολαιογράφος από όποιον ασκούσε τη γονική μέριμνα κατά το χρόνο της δήλωσης και κατά το θάνατό του 3. το κατά την κρίση του δικαστηρίου καταλληλότερο πρόσωπο με προτίμηση προς τους πλησιέστερους συγγενείς του ανήλικου. Δεν διορίζεται επιτροπός αυτός που πρέπει να προτιμηθεί κατά το προηγούμενο εδάφιο, αν συντρέχει ένας από τους λόγους του άρθρου 1595, αν ο ίδιος αποποιείται την επιτροπεία ή αν αυτό επιβάλλεται από το συμφέρον, του ανήλικου.

Έως το διορισμό του επιτρόπου έχουν εφαρμογή οι διατάξεις των άρθρων 1601 και 1602

Άρθρο 1593 Στοιχεία που συνκρίνεται το δικαστήριο
Το δικαστήριο κατά το διορισμό του επιτρόπου, συμφωνά με το προηγούμενο άρθρο, συνεκτιμά υποχρεωτικά και την έρευνα της αρμόδιας κοινωνικής υπηρεσίας και αποφασίζει, εφόσον είναι δυνατόν, τους πλησιέστερους συγγενείς του ανήλικου, καθώς και κάθε άλλο πρόσωπο, το οποίο μπορεί κατά την κρίση του να το διαφωτίσει.

Άρθρο 1594 Κανόνες ο ένας επιτρόπος. Το δικαστήριο διορίζει για τον ανήλικε έναν επιτρόπο, εκτός αν ιδιαίτεροι λόγοι που αναφέρονται στο συμφέρον του ανήλικου επιβάλλουν το διορισμό περισσότερων (συνεπιτρόποι). Ένας μόνο επιτρόπος διορίζεται και αν ακόμη είναι περισσότερα τα ανήλικα τέκνα των ίδιων γονέων. Όταν όμως συγκρούονται μεταξύ τους τα συμφέροντα των ανήλικων αδελφών, διορίζεται διαφορετικός επιτρόπος για κάθε ανήλικε που έχει αντίθετο συμφέρον ή, αν η αντίθεση περιορίζεται σε ορισμένα θέματα ή, είναι προσωρινή, ειδικός επιτρόπος.

Άρθρο 1595 Λόγοι αποκλεισμού Δεν διορίζεται επιτρόπος 1. αυτός που δε, έχει πλήρη δικαιοπρακτική ικανότητα 2. ο ανήλικος, για τον οποίο έχει διοριστεί προσωρινός δικαστικός συμπαραστάτης, σύμφωνα με το άρθρο 1672 3. οποίος αποκλείστηκε από την επιτροπεία με διαταγή τελευταίας βούλησης εκκίνου που δικαιούται να υποδείξει το πρόσωπο του επιτρόπου.

Άρθρο 1596 Συνέπειες διορισμού προσώπου που αποκλείεται. Ο διορισμός προσώπου που εμπίπτει στην πρώτη περίπτωση του προηγούμενου άρθρου δεν παύει, έννομα αποτελέσματα. Σε περίπτωση διορισμού προσώπου που εμπίπτει, σε μία από τις δύο άλλες περιπτώσεις του ίδιου άρθρου, το δικαστήριο οφείλει να ανακαλέσει το διορισμό και αυτεπαγγέλτως ήσαστου γίνει η ανακλήση, ο διορισμός παραμένει, όλα τα έννομα αποτελέσματά του.

Άρθρο 1597 Διορισμός υπό όρους. Το δικαστήριο μπορεί, επιπλέον της σύμβασης, του ανήλικου να επιφυλάξει, στο διορισμό επιτρόπου να τον αντικαταστήσει, για την περίπτωση που έσ συνεβaine η δεν θα συνεβaine ένα συγκεκριμένο γεγονός.

Άρθρο 1598 Γνωστοποίηση του διορισμού. Η απόφαση για το διορισμό του επιτρόπου καταχωρίζεται σε ειδικό δημόσιο βιβλίο, που τηρείται στη γραμματεία του δικαστηρίου και επιδίδεται στον επιτρόπο και στην αρμόδια κοινωνική υπηρεσία με την επωνυμία του δικαστηρίου.

Άρθρο 1599 Δικαίωμα αποποίησης ή παραίτησης. Ο διοριζόμενος έχει, το δικαίωμα να αποποιήσει, το διορισμό, εκτός αν έχει διοριστεί σύμφωνα με το άρθρο 1600. Έχει επίσης το δικαίωμα να παραιτείται, μετά την ανάληψη των καθηκόντων του, εφόσον συντρέχει σπουδαίους λόγους.

Άρθρο 1600 Αδυναμία διορισμού. Αν δεν βρεθεί κατάλληλο φυσικό πρόσωπο για να διοριστεί επιτρόπος, σύμφωνα με τους όρους του άρθρου 1592, η επιτροπεία του ανήλικου ανατίθεται σε ίδρυμα ή σωματείο που έχουν συστήσει ειδικά για το σκοπό αυτόν και

διαδέχεται το κατάλληλο πρόσωπο και υποδομή, σύμφωνα στην αρμόδια κοινωνική υπηρεσία.

Άρθρο 1601. Ενέργειες σε επείγουσες περιπτώσεις - Προσωρινός επιτρόπος. Αν για οποιονδήποτε λ δεν διορίστηκε ακόμα ο επιτρόπος ή αυτός που διοριστεί εμπόδιζεται να εκπληρώσει τα καθήκοντα αποποιείται το διορισμό του ή παραιτείται, ο προϊστάμενος της κοινωνικής υπηρεσίας παύει σε επείγουσες περιπτώσεις αυτεπαγγέλτως όλα τα κατάλληλα μέτρα για την προστασία του προσώπου και της περιουσίας του ανήλικου. Αν υπάρχει επείγουσα ανάγκη να εκπληρωθεί ο ανήλικος σε συγκεκριμένη δικαιοπραξία δική, το δικαστήριο με προσωρινή διαταγή του διορίζει με αίτηση των συγγενών ή και αυτεπαγγέλτως, πρόσωπο επιτρόπο.

Άρθρο 1602. Υποχρέωση των συγγενών. Ωσάν πληρωθεί, στην περίπτωση του προηγούμενου άρθρου η κοινωνική υπηρεσία, οι συγγενείς του ανήλικου είναι, στον τρίτο βαθμό εξ αίματος οφείλουν, σε περίπτωση ανάγκης, να μεριμνούν για το πρόσωπο του και τη συντήρηση της περιουσίας του.

Άρθρο 1603 Αρμοδιότητες του επιτρόπου εν γένει. Στον επιτρόπο ανήκουν, υπό τους όρους των διατάξεων που ακολουθούν, τα καθήκοντα και τα δικαιώματα επιμελήτη, του προσώπου του ανήλικου και δικαίωμα τη περιουσία του και να τον εκπροσωπή, σε κάθε δικαιοπραξία ή δική που αφορά το πρόσωπο ή την περιουσία του.

Άρθρο 1604 Περισσότεροι επιτρόποι. Όταν το δικαστήριο έχει διορίσει για το ίδιο πρόσωπο περισσότερους επιτρόπους, αυτοί, αν δεν ορίστηκε διαφορετικά, ασκούν τις αρμοδιότητες τους από κοινού.

Άρθρο 1605 Διαφωνία περισσότερων επιτρόπων. Για κάθε διαφωνία των περισσότερων επιτρόπων αποφασίζει το εποπτικό συμβούλιο. Με αίτηση του επιτρόπου που διαφωνεί ή οποιουδήποτε άλλου έχει έννομο συμφέρον, το δικαστήριο μπορεί να αποφασίσει διαφορετικά.

Άρθρο 1606 Επιμέλεια του προσώπου. Για την επιμέλεια του προσώπου του ανήλικου εφαρμόζονται, ανώλεως οι διατάξεις του άρθρου 1518. Στην περίπτωση περισσότερων επιτρόπων, ο επιτρόπος που δεν έχει την επιμέλεια, καθώς και κάθε συγγενής εξ αίματος έως τον τρίτο βαθμό, δικαιούνται να αναφέρονται σχετικά με την επιμέλεια στο εποπτικό συμβούλιο.

Άρθρο 1607. Διαβίωση του ανήλικου σε τρίτους. Ο επιτρόπος μπορεί, με την άδεια του δικαστηρίου, ύστερα από γνωμοδότηση του εποπτικού συμβουλίου, να εμπιστευτεί τη διαβίωση και την πραγματική φροντίδα του ανήλικου σε κατάλληλη οικογένεια (ε ν ό δ ο χ η η ο ι κ ο γ έ ν ε ι θ) και, αν δεν βρεθεί τέτοια οικογένεια, σε κατάλληλο ίδρυμα. Αν το εποπτικό συμβούλιο οφείλει να γνωμοδοτήσει ή γνωμοδοτεί αρνητικά, το δικαστήριο μπορεί να αποφασίσει σχετικά και με μόνη την αίτηση του επιτρόπου.

Το δικαστήριο μπορεί, και χωρίς αίτηση του επιτρόπου, να εμπιστευτεί τη διαβίωση και την πραγματική φροντίδα του ανήλικου σε οικογένεια ή σε ίδρυμα, είτε αυτεπαγγέλτως

γέλιως είτε με αίτηση του αρμόδιου εισαγγελέα ή οποιαδήποτε άλλου έχει εννομο συμφέρον, μετά γνώμη του εποπτικού συμβουλίου, αν η σωματική αγωγή ή η πνευματική ανάπτυξη του ανήλικου δεν προάγονται με τις φροντίδες του επιτρόπου.

Άρθρο 1608. Η κατ'επίσημον άρθρο ανάθεση γίνεται ύστερα από έρευνα της αρμόδιας κοινωνικής υπηρεσίας για το ήθος, τις βιοτικές συνθήκες και την εν γένει καταλληλότητα της οικογένειας ή του ιδρύματος. Η σχετική έκθεση συνεκτιμάται από το δικαστήριο.

Άρθρο 1609. Εισαγωγή σε ειδικά ιδρύματα. Όταν η κατάσταση του ανήλικου από την άποψη της σωματικής, της ψυχικής ή της πνευματικής του ανάπτυξης επιβάλλει την εισαγωγή του σε ειδικό ίδρυμα ή κατάστημα, απαιτείται άδεια του δικαστηρίου, που παρέχεται ύστερα από αίτηση του επιτρόπου και γνώμη του εποπτικού συμβουλίου ή και ευτεπαγγέλτως με πρόταση του τελευταίου. Για την απόφασή του το δικαστήριο συνεκτιμά γνώμையை ειδικού επιστήμονα, καθώς και έκθεση της αρμόδιας κοινωνικής υπηρεσίας, ιδίως ως προς την καταλληλότητα του ιδρύματος ή του καταστήματος. Το εποπτικό συμβούλιο και η κοινωνική υπηρεσία παρεκκλίνουν την κατάσταση του ανήλικου, όσο αυτός παραμένει στο ίδρυμα ή στο κατάστημα.

Άρθρο 1610. Πρόσθετες εγγυήσεις για τον ανήλικο. Η απόφαση του δικαστηρίου για την εισαγωγή του ανήλικου σε ειδικό ίδρυμα ή κατάστημα ισχύει για έξι μήνες. Η ισχύς της μπορεί να παρατείνεται για έξι μήνες κάθε φορά. Η απόφαση μπορεί να ανακληθεί: οποτεδήποτε, αν εκλεφθούν οι λόγοι που επέβαλαν τη λήψη αυτού του μέτρου.

Άρθρο 1611. Διοίκηση της περιουσίας. Σύνταξη απογραφής. Ο επιτρόπος οφείλει να συντάσσει περιουσία εκπαιδευτικού του εποπτικού συμβουλίου απογραφή της περιουσίας που υπορχί ή που περιέρχεται στον ανήλικο μετά το διορισμό και που υπάγεται στη διοίκηση του επιτρόπου. Στη σύνταξη της απογραφής καλείται να παρευθί: αν είναι, τούτο δυνατόν, και ο ανήλικος που συμπληρώσε το 14ο έτος της ηλικίας του. Αντίγραφο της απογραφής επιδίδεται, στο εποπτικό συμβούλιο και στην κοινωνική υπηρεσία.

Ο επιτρόπος μπορεί και, ύστερα από παραγγελία του εποπτικού συμβουλίου, οφείλει να ζητήσει τη σύνταξη δικαστικής απογραφής.

Άρθρο 1612. Προσδιορισμός της επίσης δαπάνης του ανήλικου. Κατά την έναρξη της επιτροπείας ο επιτρόπος οφείλει να προκαλέσει απόφαση του εποπτικού συμβουλίου, που να ορίζει κατ'επίσημον την επίσημη δαπάνη για την επμέλεια του προσώπου και τη διοίκηση της περιουσίας του ανήλικου. Το δικαστήριο με αίτηση του επιτρόπου ή και ευτεπαγγέλτως μπορεί να αποφασίζει διαφορετικά.

Άρθρο 1613. Μετρητά χρήματα του ανήλικου. Αν στην περιουσία του ανήλικου υπάρχουν ή περιέλθουν κατ'επίσημον της επιτροπείας μετρητά χρήματα ο επιτρόπος οφείλει, χωρίς καθυστέρηση να χρησιμοποιήσει: παραγωγικά ή να τοποθετήσει, κατ'επίσημον επμελέτη

το ποσό που απομένει μετά την αφαίρεση της επίσης δαπάνης. Ο τρόπος με τον οποίο γίνεται η τοποθέτηση των χρημάτων προσδιορίζεται από τον επιτρόπο και εγκρίνεται από το εποπτικό συμβούλιο. Αν το εποπτικό συμβούλιο αρνείται την έγκριση, επφορσίζει το δικαστήριο.

Άρθρο 1614. Τίτλοι και πολύτιμα αντικείμενα. Ο επιτρόπος οφείλει να τοποθετεί στο όνομα του ανήλικου σε ασφαλή τράπεζα ή σε άλλο κατάλληλο πιστωτικό ίδρυμα τα δημόσια χρεόγραφα, τις ομολογίες ή τις μετοχές ανώνυμων εταιρειών, τα πολύτιμα αντικείμενα ή τα μεγάλης σημασίας έγγραφα που υπάρχουν στην περιουσία του ανήλικου. Το εποπτικό συμβούλιο οφείλει να ενεργεί περιοδικούς ελέγχους, όταν το κρίνει σκοπια και οποιαδήποτε με φορά το έτος.

Άρθρο 1615. Διαχειριστική εξουσία του επιτρόπου. Ο επιτρόπος, όπου ο νόμος δεν ορίζει διαφορετικά, ενεργεί ως προς την περιουσία του ανήλικου κάθε πράξη τακτικής διαχείρισης, ιδίως την πληρωμή χρεών και την είσπραξη απαιτήσεων.

Άρθρο 1616. Διοίκηση της περιουσίας που παραχώρηθηκε με διαχειριστικούς όρους. Ο επιτρόπος οφείλει να διοικεί την περιουσία που παραχωρήθηκε στον ανήλικο με χαρακτηριστική πράξη εν ζωή ή που περιήλθε σ' αυτόν με διαθήκη, σύμφωνα με τους όρους που έθεσε ο δωρητής ή ο διαθετής. Το δικαστήριο μπορεί να επιτρέψει: παρεκκλίση από αυτούς τους όρους αν το επιβάλλει το συμφέρον του ανήλικου.

Αν ο δωρητής ή ο διαθετής ορίσαν να μην έχει τη διοίκηση της περιουσίας που παραχώρησαν ο επιτρόπος και δεν ορίσαν το πρόσωπο που θα έχει τη διοίκηση αυτής της περιουσίας, το δικαστήριο διορίζει ειδικό επιτρόπο.

Άρθρο 1617. Χαρακτηρικές πράξεις. Ο επιτρόπος δεν δικαιούται να καταρτίσει δικαιοπραξίες με χαρακτηριστική σε βάρος της περιουσίας του ανήλικου. Εξαιρούνται: με την επιφύλαξη των διατυπώσεων της πρώτης παραγράφου του άρθρου 1624, οι χαρακτηριστικές δικαιοπραξίες που επιβάλλονται από ιδιαίτερο ήθικο καθήκον ή από λόγους ευπρέπειας.

Άρθρο 1618. Ιδιόχρηση περιουσίας του ανήλικου. Ο επιτρόπος δεν δικαιούται να χρησιμοποιεί για δικό του λογαριασμό την περιουσία του ανήλικου και ιδίως μετρητά χρήματά του.

Άρθρο 1619. Πράξεις που απαιτούν την άδεια του εποπτικού συμβουλίου. Με μόνη την άδεια του εποπτικού συμβουλίου ο επιτρόπος δικαιούται στο όνομα του ανήλικου: 1. να εκμισθώνει ή να μισθώνει ακίνητα 2. να συνάπτει σύμβαση με αντικείμενο την παροχή της εργασίας του ανήλικου ή σύμβαση μαθητείας 3. να επιχειρεί και: κάθε άλλη πράξη που υπερβαίνει τα όρια της τακτικής διαχείρισης, εφόσον αυτή δεν εμπίπτει στα άρθρα 1623, 1624 και 1625.

Άρθρο 1620. Άδεια του εποπτικού συμβουλίου απαιτείται και για να χορηγηθεί ο επιτρόπος στον ανήλικο τη γενική συναίνεση του άρθρου 136, καθώς και τη συναίνεση του να ασκήσει επ'αγγελίω

Άρθρο 1621. Διεύρυνση δικών. Ο επιτροπος έχει, με μόνη την άδεια του εποπτικού συμβουλίου, το δικαίωμα να ασκεί στο όνομα του ανήλικου εμπράγματη αγωγή για ακίνητο ή άλλη αγωγή με αντικείμενο που λόγω ποσού υπάγεται στην αρμοδιότητα του πολυμελούς πρωτοδικείου ή αγωγή που αφορά την προσωπική κατάσταση. Το ίδιο ισχύει και για την αγωγή του ανήλικου για διανομή κοινού πράγματος. Η έλλειψη της άδειας εξετάζεται από το δικαστήριο και αυτεπαγγέλτως.

Οι διατάξεις της προηγούμενης παραγράφου εφαρμόζονται και για την παραίτηση από αγωγή που έχει ασκηθεί.

Μέτρα που λαμβάνονται προσωρινά από τον επιτροπο για την εξασφάλιση των συμφερόντων του ανήλικου σε επείγουσες περιπτώσεις εξαιρούνται από τις ρυθμίσεις του παρόντος άρθρου.

Άρθρο 1622. Σε περίπτωση άρνησης του εποπτικού συμβουλίου να χορηγήσει την άδεια των τριών προηγούμενων άρθρων, αποφερίζει το δικαστήριο.

Άρθρο 1623. Γενική άδεια. Ύστερα από γνωμοδότηση του εποπτικού συμβουλίου, το δικαστήριο μπορεί να παρέξει στον επιτροπο γενική άδεια να επιχειρεί ανεπιφύλακτα τις πράξεις που επιτίθενται στο άρθρο 1619, εφόσον κρίνει ότι η άδεια αυτή είναι αναγκαία ή ωφέλιμη για τη διοίκηση της περιουσίας του ανήλικου και ιδίως για την εκμετάλλευσή, επιχείρησή του. Με τον ίδιο τρόπο και με ίδιες προϋποθέσεις μπορεί να δοθεί στον επιτροπο γενική άδεια να δανειζεται, στο όνομα του ανήλικου, να αποδεχεται ξένο χρέος και να παρέχει εγγύηση για χρήση της εκμετάλλευσής, επιχείρησής του ανήλικου.

Άρθρο 1624. Πράξεις με άδεια του δικαστηρίου. Ο επιτροπος, χωρίς τη γνωμοδότηση του εποπτικού συμβουλίου και την άδεια του δικαστηρίου δεν έχει το δικαίωμα στο όνομα του ανήλικου: 1. να διατεθεί την περιουσία του ανήλικου συνολικά ή κατά ένα μέρος της 2. να εκποιεί ή να αποκτά με ανταλλάγμα ακίνητο ή εμπράγματο δικαίωμα σε ξένο ακίνητο 3. να εκχωρεί, απαιτηση που έχει αντικείμενο τη μεταβίβαση ακινήτου στον ανήλικο 4. να εκποιεί, τους πύλους και το πολύπλοκο αντικείμενο του άρθρου 1614 5. να επιχειρεί οποιαδήποτε έργο σε ακίνητο του ανήλικου που η δαπάνη του υπερβαίνει το όριο της τρίτης παραγράφου του παρόντος άρθρου 6. να εκποιεί εμπορική, βιομηχανική ή άλλη επιχείρηση που περιλαμβάνεται στην περιουσία του ανήλικου, να αποφερίζει τη διάλυση και την εκκαθάριση της, καθώς και να ιδρύει νέα επιχείρηση 7. να εκμισθώνει ακίνητο του ανήλικου για χρόνο που υπερβαίνει το εννέα έτη 8. να δανειζει ή να δανειζεται 9. να παραιτείται από ασφάλεια για απαιτηση του ανήλικου ή να ελετώνει μια τέτοια ασφάλεια 10. να συνάπτει συμβιβασμό ή συμφωνία περί διαίτησής για αντικείμενο που η αξία του υπερβαίνει το όριο της τρίτης παραγράφου του παρόντος 11. να εγγυηθεί ή να αποδεχεται από επαχθή αιτία ξένο χρέος, με την επιφύλαξη του δεύτερου εδαφίου του άρθρου 1623. Οι παραπάνω διατυπώσεις, όταν αφορούν διαθετικές απαιτήσεις και για τις σχετικά μισοσχετικές συμβάσεις.

Η άδεια του δικαστηρίου μπορεί να δίνεται υπό όρους.

Το όριο πέρα από το οποίο δεν μπορεί ο επιτροπος να επιχειρήσει ως πράξεις αριθμ. 5 και 10 της πρώτης

παραγράφου του παρόντος ισούται με το ποσό της ετήσιας δαπάνης του ανήλικου που έχει προσδιοριστεί σύμφωνα με το άρθρο 1612.

Άρθρο 1625. Κληρονομία ή κληροδοσία που επάγεται στον ανήλικο. Ο επιτροπος, χωρίς τη γνωμοδότηση του εποπτικού συμβουλίου και την άδεια του δικαστηρίου, δεν έχει το δικαίωμα στο όνομα του ανήλικου: 1. να αποποιείται κληρονομία ή να παραιτείται από τη νόμιμη μερίδα κληρονομιάς που επάγεται στον ανήλικο 2. να αποδεχεται κληροδοσία ή δωρεά που συνεπάγεται βάρη 3. να αποποιείται κληροδοσία που περιέρχεται στον ανήλικο.

Όσον αφορά την αποδοχή κληρονομίας, η οποία επάγεται στον ανήλικο, έχει ανάλογη εφαρμογή η διάταξη του άρθρου 1527.

Άρθρο 1626. Λογοδοσία. Ο επιτροπος 'οφείλει να λογοδοτεί στο εποπτικό συμβούλιο κάθε χρόνο. Το εποπτικό συμβούλιο μπορεί να καθορίζει τη λογοδοσία σε ερασιτέρες διαστήματα, πάντως όχι μεγαλύτερα από μια πενταετία, αν οι περιστάσεις δεν δικαιολογούν την ετήσια λογοδοσία.

Άρθρο 1627. Ανικανότητα εκπροσώπησης. Ο επιτροπος δεν μπορεί να εκπροσωπήσει τον ανήλικο σε δικαιοπραξίες και σε δικές, όπου τα συμφέροντα του ανήλικου συγκρούονται με τα δικά του ή του συζύγου του ή των συγγενών του, σε ειδική γραμμή εξ εώστος ή εξ αγχιστείας απεριόριστα και σε πλαγια γραμμή εξ εώστος έως το δεύτερο βαθμό.

Άρθρο 1628. Διορισμός ειδικού επιτροπου. Στην περίπτωση του προηγούμενου άρθρου, όπως και σε κάθε άλλη περίπτωση κωλύματος, το δικαστήριο διορίζει, με αίτηση του επιτροπου ή και αυτεπαγγέλτως ειδικό επιτροπο. Όταν ο ειδικός επιτροπος διορίζεται για να αναληρώσει τον επιτροπο προσωρινά σε όλα τα έργα του λόγω κωλύματος του, το δικαστήριο μπορεί να ορίσει και τη διάρκεια της ειδικής επιτροπείας.

Άρθρο 1629. Κάθε φορά που προβάλλεται από το νόμο ο διορισμός ειδικού επιτροπου, ισχύουν, ως προς τη διαδικασία του διορισμού, τις αρμοδιότητες και την εν γένει δράση του, οι διατάξεις για την επιτροπεία.

Άρθρο 1630. Άκυρες πράξεις. Κάθε πράξη του επιτροπου που επιχειρήθηκε χωρίς τις διατυπώσεις παρόντες: ο νόμος είναι άκυρη. Την ακυρότητα προτείνουν ο επιτροπος, ο ανήλικος και οι καθολικοί ή ειδικοί διάδοχοί του.

Άρθρο 1631. Αμοιβή και αποκατάσταση δαπανών. Το δικαστήριο μπορεί, κατά τις περιστάσεις, να ορίσει ύστερα από σχετική αίτηση και τη γνώμη του εποπτικού συμβουλίου, αμοιβή για την απασχόληση του επιτροπου ανέλογη με τους κόπους του και το μέγεθος τη περιουσίας που διαχειρίζεται. Αν η περιουσία αυτή δε επαρκεί για να καταβληθεί στον επιτροπο αμοιβή ανάλογη με την έκταση της απασχόλησής του ή αν αυτή υπάρχει καθόλου περιορισία και το δικαστήριο κρίνει εσπείρει, λόγω των ειδικών περιστάσεων, να καταβληθεί αμοιβή, η αμοιβή την οποία καθορίζει καταβάλλεται στον επιτροπο από τα δημόσια ταμεία, όπως ορίζει ο νόμος

Ο επιτροπος δικαιούται να απαιτήσει να του καταβληθεί κάθε δαπάνη που είναι αναγκαία για τη διεξαγωγή της επιτροπείας, σύμφωνα με τις διατάξεις για την εντολή.

Άρθρο 1632. Ευθύνη του επιτρόπου. Ο επιτροπος ευθύνεται για κάθε ζημία του ανήλικου από πταίσμα του κατά την άσκηση των καθηκόντων του. Αν έχουν διοριστεί περισσότεροι επιτροποι, είναι συνεπύθντοι εις ολόκληρον, εκτός αν έχουν διοριστεί με χωριστό κύκλο ενέργειας ο καθένας και ενεργούν αυτοτελώς.

Άρθρο 1633. Απαλλογή από περιορισμούς. Ο γονέας που δικαιούται να υποδείξει επιτροπο με διαθήκη του ή με δήλωση στον εισηγητή ή σε συμβολαιογράφο, μπορεί να απαλλάσσει τον επιτροπο από τους περιορισμούς των άρθρων 1613 και 1614. Η απαλλογή αυτή δεν ισχύει αν το δικαστήριο κρίνει ότι βεβαιώνει σε κίνδυνον τα συμφέροντα του ανήλικου.

Άρθρο 1634. Εποπτικό συμβούλιο. Πώς συγκροτείται. Συγχρόνως με το διορισμό του επιτρόπου το δικαστήριο ορίζει να διοριστεί και το εποπτικό συμβούλιο. Το εποπτικό συμβούλιο αποτελείται από τρεις έως πέντε μέλη, συγκροτείται από συγγενείς του ανήλικου ή υίους των γονέων του. Με την ίδια αποφαση του το δικαστήριο ορίζει πρόεδρο του εποπτικού συμβουλίου ένα από τα μέλη του.

Το δικαστήριο μπορεί, αν κρίνει ότι το επιβάλλει το συμφέρον του ανήλικου ιδίως γιατί δεν υπάρχουν κατάλληλοι συγγενείς ή υίοι, συντρέχει άλλες σπουδαίες λόγους, να διορίσει ως μέλος του εποπτικού συμβουλίου και ένα όργανο της κοινωνικής υπηρεσίας ή να αναθέσει σε εξαιρετικές περιπτώσεις αποκλειστικά ο αυτο το έργο του εποπτικού συμβουλίου.

Το άρθρο 1593 έχει ανάλογη εφαρμογή.

Άρθρο 1635. Όταν ως επιτροπος, προσωρινός ή οριστικός, ενεργεί η κοινωνική υπηρεσία, καθώς και όταν δεν προβλέπεται, ή δεν έχει συγκροτηθεί ακόμη εποπτικό συμβούλιο, το έργο του εποπτικού συμβουλίου ασκεί ο εισηγητής. Το ίδιο ισχύει, και όταν διορίζεται από το δικαστήριο ειδικός επιτροπος, σύμφωνα με το άρθρο 1517 και 1521.

Άρθρο 1636. Ποιοι αποκλείονται από μέλη. Δεν επιτρέπεται να διορισθούν μέλη του εποπτικού συμβουλίου: 1. ο επιτροπος του ανήλικου 2. αυτοί που δεν επιτρέπεται να διορισθούν επιτροποι, σύμφωνα με το άρθρο 1595.

Άρθρο 1637. Συνεδριάσεις. Το εποπτικό συμβούλιο συνεδριάζει κάθε φορά που το συγκαλεί ο πρόεδρος του. Ο πρόεδρος ορίζει να το συγκαλέσει, αν το ζητήσουν ένα από τα μέλη του ή ο επιτροπος.

Άρθρο 1638. Προσωπικό κώλυμα και αντικατάσταση. Σε κάθε περίπτωση που το συμφέρον κάποιου μέλους του εποπτικού συμβουλίου, του συζύγου του ή συγγενούς του σε ευθεία γραμμή εξ αίματος ή εξ αγχιστείας, απεριορίστα και σε πλαγία γραμμή εξ αίματος έως το δεύτερο βαθμό είναι αντίθετο προς το συμφέρον του ανήλικου, καθώς και σε κάθε άλλη περίπτωση όπου συντρέχει σπουδαίος λόγος, το δικαστήριο διορίζει αντικατάσταση.

Άρθρο 1639. Διάρκεια της θητείας. Η θητεία των μελών του εποπτικού συμβουλίου διαρκεί όσο διαρκεί η επιτροπεία και λήγει για τους ίδιους λόγους που λήγει και η θητεία του επιτρόπου. Τα μέλη του εποπτικού συμβουλίου παύονται από το δικαστήριο και αντικαθίστανται, όταν συντρέχει σπουδαίος λόγος.

Άρθρο 1640. Ευθύνη του προέδρου και των μελών. Με την επιφύλαξη των ειδικών διατάξεων για την ευθύνη των δημόσιων υπαλλήλων, όσον αφορά τα μέλη που είναι όργανα της κοινωνικής υπηρεσίας, ο πρόεδρος και τα μέλη του εποπτικού συμβουλίου ευθύνονται όπως ο επιτροπος.

Άρθρο 1641. Αποζημίωση των μελών. Τα μέλη του εποπτικού συμβουλίου δικαιούνται να αποζημιώνονται για κάθε δαπάνη τους, στην οποία υποβλήθηκαν για την άσκηση των καθηκόντων τους, σύμφωνα με τις διατάξεις για την εντολή. Αν η περιουσία του ανήλικου δεν επαρκεί ή δεν υπάρχει καθόλου περιουσία, έχει ανάλογη εφαρμογή για την καταβολή των δαπανών το άρθρο 1631.

Άρθρο 1642. Αρμόδιότητες. Το εποπτικό συμβούλιο, εκτός από τις αρμοδιότητες που του ενεθίζονται με ειδικές διατάξεις, εποπτεύει γενικότερα το σύνολο της δράσης του επιτρόπου. Σε περίπτωση που ο επιτροπος διαφωνεί με τις αποφάσεις του, αποφασίζει το δικαστήριο με αίτηση του επιτρόπου, όποιου είλου έχει εννομο συμφέρον ή και ουτεπαγγέλτως.

Άρθρο 1643. Έλεγχος των λογαριασμών. Το εποπτικό συμβούλιο ελέγχει τους λογαριασμούς που του υποβάλλει ο επιτροπος. Κατά τη λογοδοσία του επιτρόπου, σύμφωνα με το άρθρο 1626 καλείται να παρευστεί, αν είναι δυνατόν, και ο ανήλικος που έχει συμπληρώσει το 12ο έτος της ηλικίας του.

Άρθρο 1644. Αντιμετώπιση έκτακτων καταστάσεων. Σε περίπτωση επείγουσας ανάγκης και εφόσον το εποπτικό συμβούλιο δεν μπορεί για οποιονδήποτε λόγο να συνεδριάσει, ο πρόεδρος αποφασίζει μόνος. Κακή χρήση αυτής της εξουσίας δεν θίγει το κύρος της πράξης που επιχειρείται, αλλά επισύρει τις συνέπειες των άρθρων 1639 και 1640.

Αν, στην περίπτωση της προηγούμενης παραγράφου, ο πρόεδρος του εποπτικού συμβουλίου κωλύεται ή αμελεί να πάρει τα επιβαλλόμενα μέτρα, αποφασίζει ο προϊστάμενος της αρμόδιας κοινωνικής υπηρεσίας.

Άρθρο 1645. Σύμπραξη της κοινωνικής υπηρεσίας. Η αρμόδια κοινωνική υπηρεσία επικουρεί το εποπτικό συμβούλιο στο έργο του, παρέχοντας ο αυτό, όταν το ζητεί, πληροφορίες σχετικές με τον τρόπο που εκπληρώνει τα καθήκοντά του ο επιτροπος, καθώς και τις διαπιστώσεις της για την εν γένει προσωπική κατάσταση του ανήλικου.

Άρθρο 1646. Η αρμόδια κοινωνική υπηρεσία οφείλει να αναγγέλλει στο δικαστήριο χωρίς καθυστέρηση κάθε περίπτωση που κωλύει ανεγκλίτη την ουτεπαγγέλτη ενέργεια του υπερ ανήλικου, να διοββεζει ο ουτο κάθε χρήση στοιχείο και πληροφορία και να υποβάλλει σχετικές προτάσεις.

Όπου στις διατάξεις αυτού του Κεφαλαίου απαιτείται για την εφοροση του δικαστηρίου, έκθεση της κοινωνικής υπηρεσίας, ο γραμματέας του ειδοποιεί έγκαιρα την κοινωνική υπηρεσία να υποβάλει τη σχετική έκθεση.

Άρθρο 1647. Ακρόαση του ανήλικου. Πριν από κάθε απόφαση οποιουδήποτε οργάνου της επιτροπείας, αυτό οφείλει, ανάλογα με την ωριμότητα του ανήλικου, να ακούει και τη δική του γνώμη.

Άρθρο 1648. Κριτήριο το συμφέρον του ανήλικου. Κάθε απόφαση οποιουδήποτε οργάνου της επιτροπείας πρέπει να αποβλέπει στο συμφέρον του ανήλικου.

Άρθρο 1649. Λήξη της επιτροπείας. Η επιτροπεία λήγει με την ενηλικίωση του ανήλικου ή το θάνατό του.

Άρθρο 1650. Αυτοδικική παύση του επιτρόπου. Το λειτουργήμα του επιτρόπου παύει αυτοδικαίως, αν αυτός, μετά την έναρξη της επιτροπείας, χρεώ εν όλω ή εν μέρει τη δικαιοπρακτική του ικανότητα ή τεθεί υπό προσωρινό δικαστικό συμπερασισμό. Επίσης, αν κηρυχθεί σε ανανία ή αν διαταχθεί δικαστική επίβλεψη των υποθέσεών του, σύμφωνα με το άρθρο 1629.

Άρθρο 1651. Παύση με δικαστική απόφαση. Το δικαστήριο παύει με αίτηση του επαπτικού συμβουλίου ή και αυτοπαγγέλτως, τον επιτρόπο, όταν συντρέχει, επουδέναι λόγος, ιδίως αν κρίνει, ότι η συνέχιση της επιτροπείας του μπορεί να βλάψει σε κίνδυνο λόγω παραμέλησης των καθηκόντων του ή για άλλο λόγο το συμφέροντα του ανήλικου.

Άρθρο 1652. Αποδότη της περιουσίας κατέληκτο λογαριασμού. Ο επιτρόπος, μετά το τέλος της επιτροπείας του, έχει υποχρέωση να παραδώσει, την περιουσία που διακίνησε και να λογαριασθεί για την ολή, διοίκηση του.

Άρθρο 1653. Παραγραφή. Κάθε αξίωση κατά του επιτρόπου σχετικά με τη διοίκηση του παραγράφεται πέντε χρόνια μετά τη λήξη της επιτροπείας ή την παύση του επιτρόπου. Από την παραγραφή αυτή εξαιρείται το κατάλοιπο από τη λογαριασμού.

Άρθρο 1654. Πράξεις μετά τη λήξη. Για το χρόνο μετά τη λήξη της επιτροπείας ή την παύση του επιτρόπου έχουν ανάλογη εφαρμογή τα άρθρα 1540 και 1541.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΠΕΜΠΤΟ ΑΝΑΔΟΧΗ ΑΝΗΛΙΚΟΥ

Άρθρο 1655. Διατήρηση των σχέσεων με τη φυσική οικογένεια ή τον επιτρόπο. Όταν τριτοί έχουν την προγενετική φροντίδα του προσώπου του ανήλικου, γιατί τους την ανέθεσαν είτε οι φυσικοί γονείς ή ο επιτρόπος είτε το δικαστήριο (α ν ε δ ο χ ο ι γ ο ν ε ι ς ή ε γ ε θ ο ς ή ο ι κ ο γ ε ν ε ι α), οι έννομες σχέσεις μεταξύ του ανήλικου και της φυσικής του οικογένειας ή του επιτρόπου και ιδίως οι αρμοδιότητες από τη γονική μερίδα ή την επιτροπεία παραμένουν σταθερές, εφόσον δεν ορίζεται στο νόμο διαφορετικά.

Άρθρο 1656. Υποχρεώσεις των ανάδοχων γονέων. Οι ανάδοχοι γονείς οφείλουν να διευκολύνουν τις προ-

σμηκες σχέσεις και την επικοινωνία των φυσικών γονέων ή του επιτρόπου με τον ανήλικο, εφόσον δεν παρεμβάλλονται ουσιώδη συμφέροντά του. Σε περίπτωση διαφωνίας αποφασίζει το δικαστήριο.

Άρθρο 1657. Οι ανάδοχοι γονείς οφείλουν επίσης να παρέχουν ανελλιπώς στους φυσικούς γονείς ή στον επιτρόπο, καθώς και στην αρμόδια κοινωνική υπηρεσία, πληροφορίες σχετικά με το πρόσωπο και τις συνθήκες διαβίωσης και ανάπτυξης του ανήλικου.

Άρθρο 1658. Οι ανάδοχοι γονείς δεν έχουν το δικαίωμα να ενεργούν εναντίον της βούλησης των φυσικών γονέων ή του επιτρόπου, αν αυτή εκφράσθηκε ρητά.

Άρθρο 1659. Αρμοδιότητες και δικαιώματα. Αν δεν παρέχονται σ' αυτούς περισσότερες αρμοδιότητες από το νόμο ή με δικαστική απόφαση, οι ανάδοχοι γονείς ασκούν, στο όνομα και για λογαριασμό των φυσικών γονέων ή του επιτρόπου, όσες αρμοδιότητες τους είναι απαραίτητες για να μεριμνούν για τις τρέχουσες και τις επείγουσες υποθέσεις του ανήλικου. Έχουν επιπλέον, σε κάθε περίπτωση, το δικαίωμα να αξιώνουν από τους φυσικούς γονείς ή τον επιτρόπο, πριν αυτοί λάβουν οποιαδήποτε απόφαση σχετική με τον ανήλικο, να τους παρέχουν τη δυνατότητα να διατυπώνουν τη γνώμη τους.

Άρθρο 1660. Αφαίρεση αρμοδιοτήτων από τους φυσικούς γονείς ή τον επιτρόπο. Όταν η ένταξη του ανήλικου στην ανάδοχη οικογένεια γίνεται διαρκέστερη, ενώ παράλληλα εξασθενούν οι δεσμοί του με τους φυσικούς γονείς του, οι ανάδοχοι γονείς έχουν το δικαίωμα να ζητούν από το δικαστήριο να αφαιρεί από τους φυσικούς γονείς εν μέρει ή εν όλω την επεξεργασία του προσώπου του ανήλικου ή και τη διοίκηση της περιουσίας του. Στην τελευταία περίπτωση οι ανάδοχοι γονείς καθίστανται επιτροπεία.

Άρθρο 1661. Αν ο ανήλικος τελεί υπό επιτροπεία και συντρέχουν προϋποθέσεις ανάλογες με αυτές του προηγούμενου άρθρου, οι ανάδοχοι γονείς μπορούν να ζητήσουν από το δικαστήριο, είτε να διακριθούν συνεπιτροπεία είτε να ανετείσει ο αυτούς ολοκληρωτή η επιτροπεία.

Άρθρο 1662. Άρση της αναδοχής. Με εξαίρεση τις περιπτώσεις των δύο προηγούμενων άρθρων, οι φυσικοί γονείς ή ο επιτρόπος που ανέθεσαν τη φροντίδα του προσώπου του ανήλικου στους ανάδοχους γονείς με σύμβαση, έχουν το δικαίωμα να ανακαλούν την ανάθεση οποτεδήποτε. Με την ίδια εξαίρεση, μπορεί και το δικαστήριο, αν η ανάθεση έγινε με απόφαση του, να θέτει τέρμα σ' αυτήν, όταν το ζητούν οι φυσικοί γονείς ή ο επιτρόπος, εφόσον διαπιστώνει ότι εξέλιξαν οι λόγοι για τους οποίους είχε αποφασισθεί το μέτρο.

Άρθρο 1663. Το δικαστήριο μπορεί επίσης να είρει την ανάθεση και να εμπιστευτεί τη φροντίδα του ανήλικου σε άλλους, με αίτηση των φυσικών γονέων ή του επιτρόπου, άλλων συγγενών, του εισαγγελέα ή κα αυτοπαγγέλτως, όταν διαπιστώνει ότι η ανάδοχη οικογένεια δεν είναι κατάλληλη να ανταποκριθεί στα καθήκοντά της.

Άρθρο 1664. Τι συνεκτιμά το δικαστήριο. Σε κάθε περίπτωση, η απόφαση του δικαστηρίου πρέπει να είναι σύμφωνη με το συμφέρον του ανηλίκου. Το δικαστήριο οφείλει ανάλογα με την ωριμότητα του ανηλίκου, να ακούει, πριν αποφασίσει, και τη δική του γνώμη. Επίσης, οφείλει να ακούει τους ανάδοχους και τους φυσικούς γονείς ή τον επιτρόπο και να συνεκτιμά την έκθεση της αρμόδιας κοινωνικής υπηρεσίας.

Άρθρο 1665. Εποπτεία της κοινωνικής υπηρεσίας. Σε κάθε περίπτωση αναδοχής ανηλίκου, η αρμόδια κοινωνική υπηρεσία παρακολουθεί με ειδικευμένα όργανά της την εξασφάλιση των απαραίτητων υλικών και ηθικών προϋποθέσεων για την κανονική διαβίωση και ανάπτυξη του ανηλίκου, επεμβαίνει με κατάλληλες συμβουλές ή άλλες πρόσφορες μεθόδους κάθε φορά που το επιβάλλει το συμφέρον του και αναφέρεται σχετικά στο δικαστήριο.

Όταν η αναδοχή του ανηλίκου γίνεται με σύμβαση, έχουν τόσο οι φυσικοί γονείς ή ο επιτρόπος όσο και οι ανάδοχοι γονείς την υποχρέωση να αναγγείλουν χωρίς καθυστέρηση τη σύμβαση στην κοινωνική υπηρεσία.

Άρθρο 13

Τα κεφάλαια δέκατο έκτο (άρθρα 1686 έως 1700), δέκατο έβδομο (άρθρα 1701 έως 1704) και δέκατο ογδόο (άρθρα 1705 έως 1709) του Τεταρτού Βιβλίου του Αστικού Κώδικα, που αναφέρονται στην επιτροπεία επεγορευμένων, την επιτροπεία επόντος και τη δικαστική αντίληψη, καταργούνται.

Στη θέση των ήδη καταργημένων με το άρθρο 21 του ν. 1329/1983 διατάξεων του πελαίου δέκατου πέμπτου Κεφαλαίου του Τεταρτού Βιβλίου του Αστικού Κώδικα, που αναφέρονταν στην κηδευονία χειραφετητων ανηλίκων (άρθρα 1666 έως 1685) και των διατάξεων που καταργούνται με την προηγούμενη παράγραφο τίθενται: νέα κεφάλαια δέκατο έκτο και δέκατο έβδομο με το ακόλουθο περιεχόμενο:

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΕΚΤΟ ΔΙΚΑΣΤΙΚΗ ΣΥΜΠΑΡΑΣΤΑΣΗ

Άρθρο 1666. Ποιοι υποβάλλονται σε δικαστική συμπαράσταση. Σε δικαστική συμπαράσταση υποβάλλεται ο ανήλικος: 1. Όταν λόγω ψυχικής ή διανοητικής διαταραχής ή λόγω σωματικής αναπηρίας αδυνατεί εν όλω ή εν μέρει να φροντίζει μόνος για τις υποθέσεις του 2. όταν, λόγω ασωτίας, τοξικομανίας ή αλκοολισμού, εκθέτει στον κίνδυνο της στέρησης τον εαυτό του, το σύζυγό του, τους κατόντες του ή τους ανιόντες του.

Ο ανήλικος, που βρίσκεται υπό γονική μέριμνα ή επιτροπεία, μπορεί να υποβληθεί σε δικαστική συμπαράσταση, αν συντρέχουν οι όροι της, κατά το τελευταίο έτος της ανηλικότητας. Το αποτέλεσμα της υποβολής σε δικαστική συμπαράσταση αρχίζουν, εφότου ο ανήλικος ενηλικιωθεί.

Άρθρο 1667. Η υποβολή στη δικαστική συμπαράσταση αποφασίζεται από το δικαστήριο, ύστερα από αίτηση του ίδιου του πάσχοντος ή του συζύγου του, εφόσον υπάρχει έγγραφη σύμβαση, ή των γονέων ή τέκνων του ή του εισαγγελέα ή και αυτεπαγγέλτως. Στην περίπτωση της δεύτερης παραγράφου του άρθρου 1666, την αίτηση

μπορεί να υποβάλει και ο επιτρόπος του ανηλίκου.

Όταν το πρόσωπο πάσχει αποκλειστικά από σωματική αναπηρία, το δικαστήριο αποφασίζει μόνο ύστερα από αίτηση του ίδιου.

Άρθρο 1668. Οι δημοσίοι ή δημοτικοί υπάλληλοι, οι εισαγγελείς, τα όργανα των αρμόδιων κοινωνικών υπηρεσιών, καθώς και οι προϊστάμενοι μονάδων ψυχικής υγείας οφείλουν να γνωστοποιούν στο δικαστήριο κάθε περίπτωση που μπορεί να συνεπάγεται την υποβολή ενός προσώπου σε δικαστική συμπαράσταση, εμέσως μόλις την πληροφορούνται κατά την άσκηση των καθηκόντων τους.

Άρθρο 1669. Ποιος διορίζεται δικαστικός συμπαράστατης. Το δικαστήριο διορίζει δικαστικό συμπαράστατη το φυσικό πρόσωπο που έχει προτείνει αυτός τον οποίο αφορά το μέτρο, εφόσον ο τελευταίος έχει συμπληρώσει το δέκατο έκτο έτος της ηλικίας του και το προτεινόμενο πρόσωπο κρίνεται κατάλληλο και μπορεί κατά το νόμο να διορισθεί. Αν αυτός που χρειάζεται τη συμπαράσταση δεν προτείνει κανέναν ή αν εκείνος που προτάθηκε δεν κρίνεται κατάλληλος, το δικαστήριο επιλέγει ελεύθερα αυτόν που κρίνει περισσότερο κατάλληλο για τη συγκεκριμένη περίπτωση, αφού λάβει υπόψη του την τυχόν εκφρασμένη βούληση του συμπαραστατέου, να αποκλεισθεί συγκεκριμένο πρόσωπο, τους δεσμούς του με τους γονείς του ή άλλα πρόσωπα και ιδίως με τους γονείς του, τα τέκνα του και το σύζυγό του, καθώς και τον κίνδυνο από την τυχόν υφιστάμενη αντίθεση συμφερόντων ανάμεσα στον συμπαραστατέο και σ' αυτόν που πρόκειται να διορισθεί.

Άρθρο 1670. Ποιοι αποκλείονται. Δεν διορίζεται δικαστικός συμπαράστατης: 1. αυτός που δεν έχει πλήρη δικαιοπρακτική ικανότητα 2. ο ανήλικος για τον οποίο έχει διοριστεί προσωρινός δικαστικός συμπαράστατης κατά το άρθρο 1672 3. αυτός που συνδέεται με σχέση ελάρτησης ή με οποιονδήποτε άλλο στενό δεσμό με τη μονάδα ψυχικής υγείας στην οποία ο συμπαραστατέος έχει εισαχθεί για θεραπεία ή επλήως διαμένει. Ο διορισμός που εμπίπτει στην πρώτη περίπτωση του προηγούμενου εδαφίου δεν παράγει έννομα αποτελέσματα. Για τις δύο άλλες περιπτώσεις ισχύουν τα οριζόμενα στο δεύτερο και τρίτο εδάφια του άρθρου 1596.

Άρθρο 1671. Αδυναμία διορισμού. Αν δεν βρίσκεται κατάλληλο φυσικό πρόσωπο για να διορισθεί δικαστικός συμπαράστατης, σύμφωνα με τους ορισμούς του άρθρου 1669, η δικαστική συμπαράσταση ανατίθεται σε σωματείο ή ίδρυμα, που έχουν συσταθεί ειδικά για το σκοπό αυτόν και διαθέτουν το κατάλληλο προσωπικό και υποδομή, ελλείψει στην αρμόδια κοινωνική υπηρεσία. Το άρθρο 1625 έχει ανάλογη εφαρμογή.

Άρθρο 1672. Προσωρινός δικαστικός συμπαράστατης. Το δικαστήριο μπορεί οποτεδήποτε, πριν ή και μετά την έναρξη της διαδικασίας για την υποβολή ενός προσώπου σε δικαστική συμπαράσταση, να διορίσει, με αίτηση ενός από τα πρόσωπα του άρθρου 1667 ή και αυτεπαγγέλτως, προσωρινό δικαστικό συμπαράστατη. Η εξουσία του περιλαμβάνει κάθε ασφαλιστικό μέτρο απαραίτητο για να αποφευχθεί σοβαρός κίνδυνος για το πρόσωπο ή την περιουσία του συμπαραστατέου. Για το δικαστήριο από τη δημοσίευση της απόφασης έως

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ (ΤΕΥΧΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ)

5004

ομοίου του Γεν. Νομικού Νοσηρίου Γρεβενών ποσό δρχ. 2.000.000 περίπου.

- 4. Τις υπηρεσιακές ανάγκες, αποφασίζουμε: Καθαρσίμονε τον αριθμό των εναπομεινουμένων...

ΓΕΝ. ΝΟΜ. ΝΟΣΗΜΕΙΟ ΓΡΕΒΕΝΩΝ Κ. ΥΓΕΙΑΣ ΔΕΙΚΑΤΗΣ

Αθήνα, 27 Μαΐου 1986

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ (ΤΕΥΧΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ)

5005

έλεγχος των δαπανών που προκαλούν οι κανονιστικές διακρίσεις πράξεως.

- 7. Τι άρθρο θ του Α.Ν. 421/11037 (φ.2). Την αρ. ΔΥ3α/οικ. 158/18.1.86 (ΦΕΚ 50/Α/86).

Γεν. Νομ. Νοσημ. Γρεβενών

Αθήνα, 27 Μαΐου 1986

του Πρωτοδικαρίου και του Υπουργού Υγείας και Πρόν. Υγείας - Ανάδοχοι εργασιών - στους Υφυπουργούς

- 7. Το άρθρο 29 Α του Ν. 1558/85, όπως προσετέθη με το άρθρο 27 του Ν. 2081/82 (Α' 154).

ΓΕΝ. ΝΟΜ. ΝΟΣΗΜΕΙΟ ΓΡΕΒΕΝΩΝ Κ. ΥΓΕΙΑΣ ΔΕΙΚΑΤΗΣ

Αθήνα, 27 Μαΐου 1986

5004

ομοίου του Γεν. Νομικού Νοσηρίου Γρεβενών ποσό δρχ. 2.000.000 περίπου.

- 4. Τις υπηρεσιακές ανάγκες, αποφασίζουμε: Καθαρσίμονε τον αριθμό των εναπομεινουμένων...

ΓΕΝ. ΝΟΜ. ΝΟΣΗΜΕΙΟ ΓΡΕΒΕΝΩΝ Κ. ΥΓΕΙΑΣ ΔΕΙΚΑΤΗΣ

Αθήνα, 27 Μαΐου 1986

5005

έλεγχος των δαπανών που προκαλούν οι κανονιστικές διακρίσεις πράξεως.

- 7. Τι άρθρο θ του Α.Ν. 421/11037 (φ.2). Την αρ. ΔΥ3α/οικ. 158/18.1.86 (ΦΕΚ 50/Α/86).

Γεν. Νομ. Νοσημ. Γρεβενών

Αθήνα, 27 Μαΐου 1986

του Πρωτοδικαρίου και του Υπουργού Υγείας και Πρόν. Υγείας - Ανάδοχοι εργασιών - στους Υφυπουργούς

- 7. Το άρθρο 29 Α του Ν. 1558/85, όπως προσετέθη με το άρθρο 27 του Ν. 2081/82 (Α' 154).

ΓΕΝ. ΝΟΜ. ΝΟΣΗΜΕΙΟ ΓΡΕΒΕΝΩΝ Κ. ΥΓΕΙΑΣ ΔΕΙΚΑΤΗΣ

Αθήνα, 27 Μαΐου 1986

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Έλληνες συγγραφείς:

1. Αλεξανδράτου Ε., «Συμβουλευτική διαπολιτισμικών οικογενειών στην Ελλάδα», εισήγηση στο Πανελλήνιο Συνέδριο του ΕΟΠ «Οικογένεια και Οικογενειακή Πολιτική σε ένα μεταβαλλόμενο κόσμο», Αθήνα, 1-3 Δεκεμβρίου 1994, σελ. 386-389.

- «Το δεδομένο πρόβλημα και οι προοπτικές επίλυσής του», Εισήγηση στην Ημερίδα «Οικογένεια με ένα γονέα», Ιωάννινα, 8 Απριλίου 1995, σελ. 91-95.

- «Ο εκσυγχρονισμός της Κοινωνικής Πολιτικής», Ιανουάριος 2000, (μη δημοσιευμένο άρθρο).

2. Ασημακοπούλου Μ., Ζάρκαρη Ο., 'Το Κράτος Πρόνοιας και η Κοινωνική Εργασία», περ. Εκλογή, Απρίλιος 1984, τ. 63 σελ. 3-6.

3. Βάρκα – Αδάμη Α., «Η σημερινή νομική δομή της ελληνικής οικογένειας», περ. Εκλογή, Απρίλιος - Μάιος-Ιούνιος 1992, τ. 93, σελ. 134-140.

4. ΓΕΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΙΣΟΤΗΤΑΣ, Εθνική Έκθεση της Ελλάδας προς τον ΟΗΕ για την εξάλειψη κάθε μορφής διάκρισης σε βάρος των γυναικών, Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήνα 1996.

5. Γεώργας Δ., «Κοινωνική Ψυχολογία», Αθήνα 1995, Τόμος Β'.

6. Ζωγράφου Α., Σημειώσεις «Οργάνωση και Διοίκησης Κοινωνικών Υπηρεσιών», Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας, ΤΕΙ Πάτρας, Σεπτέμβριος 1995.

7. Καλούτση Α., «Σύγχρονα Προγράμματα Κοινωνικών Υπηρεσιών», περ., Εκλογή, Αύγουστος 1982, τ. 58, σελ. 75-93.

8. Κατάκη Χ., «οι τρεις ταυτότητες της ελληνικής οικογένειας», Εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1984.

9. Κατσούλη Α., «Φιλοσοφία μιας εναλλακτικής μορφής οικογένειας», Εισήγηση στο Ευρωπαϊκό Φόρουμ «Οικογένεια – Ευρώπη – 21^{ος} αι.», Αθήνα, Μάιος 1998, σελ. 399-401.

10. Κέντρο Βρεφών «Η ΜΗΤΕΡΑ», Πρακτικά Σεμιναρίου «Το παιδί και οι γονείς του σε ειδικές ψυχοκοινωνικές συνθήκες», Αθήνα 1983.

11. Κοκκινάκης Σ., «Οικογένειας και Κοινωνική Πολιτική», Εισήγηση στο Πανελλήνιο Συνέδριο του ΕΟΠ «Οικογένεια και Οικογενειακή Πολιτική σε ένα μεταβαλλόμενο κόσμο», Αθήνα 1-3 Δεκεμβρίου 1994, σελ. 607-613.

12. Κομπότη Δ., «Μονογονεϊκές οικογένειες: Ευάλωτες ομάδες κοινωνικού αποκλεισμού», Εισήγηση στο Ευρωπαϊκό Φόρουμ «Οικογένεια – Ευρώπη – 21^{ος} αι.», Αθήνα, Μάιος 1998, σελ. 516-518.

13. Κοντιάδης Ξ., Όψεις της θεσμικής προστασίας της οικογένειας στην Ελλάδα», Εισήγηση στο Ευρωπαϊκό Φόρουμ «Οικογένεια – Ευρώπη – 21^{ος} αι.», Αθήνα, Μάιος 1998, σελ. 640-648.

14. Κοντογιάννη Χ., «Διαπολιτισμικές οικογένειες: Ανάγκες στήριξης και συμβουλευτικής», Εισήγηση στο Ευρωπαϊκό Φόρουμ «Οικογένεια – Ευρώπη – 21^{ος} αι.», Αθήνα, Μάιος 1998, σελ. 253-255.

15. Μάρδας Γ., « Η κρίση του κοινωνικού κράτους και ο δημογραφικός προγραμματισμός στην οικογένεια», Εισήγηση στο Ευρωπαϊκό Φόρουμ «Οικογένεια – Ευρώπη – 21^{ος} αι.», Αθήνα, Μάιος 1998, σελ. 650-663.

16. Μητροπολίτης Ηλείας Γερμανός: «Ορθόδοξος Εκκλησία και Οικογένεια», Εισήγηση στο Πανελλήνιο Συνέδριο του ΕΟΠ «Οικογένεια και οικογενειακή πολιτική σε ένα μεταβαλλόμενο κόσμο», Αθήνα, 1-3 Δεκεμβρίου, σελ. 602-606.

17. Μουζακίτης Χ., «οικογενειακή Κοινωνική Πολιτική και Κοινωνικές Υπηρεσίες», περ. Κοινωνική Εργασία, τ. 37, Αθήνα 1995, σελ. 35-48.

18. Μουσούρου Μ.Λ., «Η ελληνική οικογένεια», εκδ. Ίδρυμα Γουλιανδρή-Χορν, Αθήνα 1984.

- «Οικογένεια και παιδί στην Αθήνα», εκδ. Εστία, Αθήνα 1985.

«Κοινωνιολογία της σύγχρονης οικογένειας», εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1996.

- «Η Ευρώπη μπροστά στον 21^ο αι», Εισήγηση στο Ευρωπαϊκό Φόρουμ «Οικογένεια – Ευρώπη – 21^ο αι.», Αθήνα, Μάιος 1998, σελ. 53-61.

19. Παπαγιαννακοπούλου – Σπέντζα Ε., «Το τρίγωνο της υιοθεσίας», Εισήγηση στο Πανελλήνιο Συνέδριο του ΕΟΠ «Οικογένεια και οικογενειακή πολιτική σε ένα μεταβαλλόμενο κόσμο», Αθήνα, 1-3 Δεκεμβρίου 1994, σελ. 559-565.

20. Παπαδόπουλος Α., «Μια άλλη μορφή οικογένειας», Εισήγηση στο Ευρωπαϊκό Φόρουμ «Οικογένεια – Ευρώπη – 21^ο αι., Αθήνα, Μάιος 1998, σελ. 402-403.

21. Παπαφλέσσα Θ., «Οργάνωση και Διοίκηση Κοινωνικών Υπηρεσιών», περ. Εκλογή, Αύγουστος 1985, τ. 67, σελ. 57-71.

22. Παρασκευά Μ., Εισήγηση ως μέλος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στο Ευρωπαϊκό Φόρουμ «Οικογένεια – Ευρώπη – 21^ο αι., Αθήνα, Μάιος 1998, σελ. 687-688.

23. Ρομπόλης Σ., «Κρίση και προοπτική Κράτους Πρόνοιας», Εισήγηση στο Ευρωπαϊκό Φόρουμ «Οικογένεια – Ευρώπη – 21^ο αι., Αθήνα, Μάιος 1998, σελ. 322-327.

24. Σαρδέλλης Δ., «Ο θεσμός της οικογένειας», Εισήγηση στο Ευρωπαϊκό Φόρουμ «Οικογένεια – Ευρώπη – 21^ο αι., Αθήνα, Μάιος 1998, σελ. 358-363.

25. Σίνδρου Μ., «Εμπειρίες από το πρόγραμμα αναδοχής του ΕΟΠ», Εισήγηση στο Πανελλήνιο Συνέδριο του ΕΟΠ «Οικογένεια και Οικογενειακή Πολιτική σε ένα μεταβαλλόμενο κόσμο», Αθήνα, 1-3 Δεκεμβρίου 1994, σελ. 566-570.

26. Σιφνιός Σ., «Παιδικό Χωριό SOS», Εισήγηση στο Πανελλήνιο Συνέδριο του ΕΟΠ, Οικογένεια και Οικογενειακή Πολιτική σε ένα μεταβαλλόμενο κόσμο, Αθήνα 1-3 Δεκεμβρίου 1994, σελ. 571-578.

27. Στασινοπούλου Ο., «Κράτος Πρόνοιας», Εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1992.

- Οικογενειακή πολιτική στην Ευρώπη και την Ελλάδα», Εισήγηση στο Πανελλήνιο Συνέδριο του Εοπ «Οικογένεια και Οικογενειακή Πολιτική σε ένα μεταβαλλόμενο κόσμο», Αθήνα 1-3 Δεκεμβρίου 1994, σελ. 65-78.

28. Συμεωνίδου Χ., «Κράτος Πρόνοιας και οικογένεια στις χώρες της Νότιας Ευρώπης», Εισήγηση στο Ευρωπαϊκό Φόρουμ, «Οικογένεια – Ευρώπη – 21^{ος} αι., Αθήνα, Μάιος 1998, σελ. 341-349.

29. Σύνδεσμος Κοινωνικών Λειτουργών Ελλάδος (Σ.Κ.Λ.Ε.), «Το έργο του Κοινωνικού Λειτουργού εις τα διάφορα πλαίσια εργασίας», Αθήνα 1974.

«Το αντικείμενο της Κοινωνικής Εργασίας», περ. Κοινωνική Εργασία, τ. 6, 1987.

30. Τερζόπουλου Χ., Σημειώσεις στο Οικογενειακό Δίκαιο, Τμήμα Κοινωνικής εργασίας, ΤΕΙ Πάτρας, 1995.

31. Τσαούσης Δ.Γ., «Χρηστικό Λεξικό Κοινωνιολογίας», εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1989.

- «Η κοινωνία του ανθρώπου», εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1993.

- «Οι επιδράσεις της σύγχρονης Ευρωπαϊκής Οικονομικής και Κοινωνικής Πολιτικής στην οικογένεια», Εισήγηση στο Πανελλήνιο Συνέδριο του ΕΟΠ «Οικογένεια και Οικογενειακή Πολιτική σε ένα μεταβαλλόμενο κόσμο», Αθήνα, 1-3 Δεκεμβρίου 1994, σελ. 40-51.

32. Φθενάκης Β., «Οι νέες προκλήσεις για τους γονείς σήμερα», Εισήγηση στο Ευρωπαϊκό Φόρουμ «Οικογένεια – Ευρώπη – 21^{ος} αι.», Αθήνα, Μάιος 1998, σελ. 132-139.

33. Φωτίκα Α., «Μονογονεϊκές οικογένειες», Εισήγηση στην Ημερίδα «Οικογένεια με έναν γονέα», Ιωάννινα, 8 Απριλίου 1995, σελ. 83-90.

34. Χουντουμιάδη Α, Πατεράκη Λ., «Σύντομο Ερμηνευτικό Λεξικό Ψυχολογικών όρων», εκδ. Δωδώνη, Αθήνα – Γιάννενα 1989.

Ξένοι συγγραφείς

1. Banotti M., Εισήγηση ως μέλος του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου στο Ευρωπαϊκό Φόρουμ «Οικογένεια – Ευρώπη – 21^{ος} αι., Αθήνα, Μάιος 1998, σελ. 682-684.
2. Del Campo S., «Η οικογένεια στις μεσογειακές χώρες», Εισήγηση στο Ευρωπαϊκό Φόρουμ «Οικογένεια – Ευρώπη – 21^{ος} αι., Αθήνα, Μάιος 1998, σελ. 74-78.
3. Ditch J., «Νέες τάσεις στην οικογενειακή πολιτική» (μετάφραση Λ.Ν. Ζώη), Εισήγηση στο Πανελλήνιο Συνέδριο του ΕΟΠ «Οικογένεια και Οικογενειακή Πολιτική σε ένα μεταβαλλόμενο κόσμο», Αθήνα 1-3 Δεκεμβρίου 1994, σελ. 52-64.
4. Domsh M., «Ζευγάρια με δύο καριέρες», Εισήγηση στο Ευρωπαϊκό Φόρουμ «Οικογένεια – Ευρώπη – 21^{ος} αι., Αθήνα, Μάιος 1998, σελ. 188-195.
5. Fagnani J., «Οικογενειακή Πολιτική και δυτικές ευρωπαϊκές χώρες», Εισήγηση στο Ευρωπαϊκό Φόρουμ «Οικογένεια – Ευρώπη – 21^{ος} αι., Αθήνα, Μάιος 1998, σελ. 169-171.
6. Kellerhals J., «Η οικογένεια στην Δυτική Ευρώπη», Εισήγηση στο Ευρωπαϊκό Φόρουμ «Οικογένεια – Ευρώπη – 21^{ος} αι., Αθήνα, Μάιος 1998, σελ. 83-86.
7. Kovarik J., «Η οικογένεια στην ανατολική Ευρώπη», Εισήγηση στο Ευρωπαϊκό Φόρουμ «Οικογένεια – Ευρώπη – 21^{ος} αι., Αθήνα, Μάιος 1998, σελ. 87-94.
8. Leira A., «Η οικογένεια στις σκανδιναβικές χώρες», Εισήγηση στο Ευρωπαϊκό Φόρουμ «Οικογένεια – Ευρώπη – 21^{ος} αι., Αθήνα, Μάιος 1998, σελ. 79-82.
9. Mathieu M., «Η επιβίωση του επαγγέλματος» (μετάφραση Θ. Παπαφλέσσα), περ. Εκλογή, Απρίλιος 1985, τ. 66, σελ. 18-24.

10. Michel A., «Κοινωνιολογία της Οικογένειας και του Γάμου» (μετάφραση Λ.Μ. Μουσούρου), εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1987.
11. Raslogon K., «Οικογενειακή Πολιτική και ανατολικές Ευρωπαϊκές χώρες», Εισήγηση στο Ευρωπαϊκό Φόρουμ «Οικογένεια – Ευρώπη – 21^{ος} αι., Αθήνα, Μάιος 1998, σελ. 172-174.
12. Strobel P., «Συμπεράσματα από τις συνεδρίες», Εισήγηση στο Ευρωπαϊκό Φόρουμ «Οικογένεια – Ευρώπη – 21^{ος} αι., Αθήνα, Μάιος 1998, σελ. 673-675.
13. Taskinen S., «Οικογενειακή Πολιτική και σκανδιναβικές χώρες», Εισήγηση στο Ευρωπαϊκό Φόρουμ «Οικογένεια – Ευρώπη – 21^{ος} αι., Αθήνα, Μάιος 1998, σελ. 166-168.
14. Zanatta A.L. «Οικογενειακή Πολιτική και μεσογειακές χώρες», Εισήγηση στο Ευρωπαϊκό Φόρουμ «Οικογένεια – Ευρώπη – 21^{ος} αι., Αθήνα, Μάιος 1998, σελ. 162-165.

Σημείωση: Όλες οι μεταφράσεις των εισηγήσεων από το Ευρωπαϊκό Φόρουμ για την Οικογένεια έγιναν από το Διεθνές Πρακτορείο Διερμηνέων Planitas.